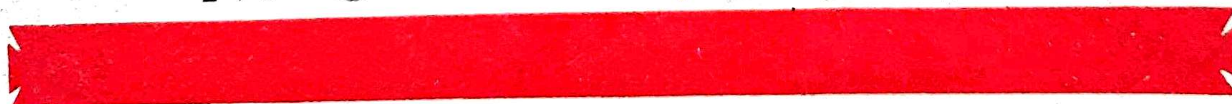
POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

12

MCMXXXVIII

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Statistika spoljne trgovine kraljevine Jugoslavije za I. polgode 1938. godine. Izdalo Ministarstvo financija, odjeljenje carina. Beograd, august 1938. Str. XXIV + 285. Cijena 60 d.

Stele France, Monumenta artis Slovenicae, II. Snopič 8. Slikarstvo baroka in romantike. Izd. Akademska založba, Ljubljana 1938.

Bernoville Gaetan, Isusovci. Izdanje knjižnice »Život«, Zagreb 1938. Str. 296. Cijena broš. 20 d, platneni vez 25 d.

Nikšić Josip, Dr. Eduard Beneš. Karlovac 1938. Str. 46.

Tasić Vanđel dr., O šećernoj bolesti. Biblioteka narodnog univerziteta šabačke narodne knjižnice i čitaonice, knj. 17. Šabac 1938. Str. 18.

Prirodoslovna istraživanja kraljevine Jugoslavije, sv. 21. Izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1938. Str IV + 236.

Bulletin international de l'Académie yougoslave des sciences et des beaux-arts, classe des sciences mathématiques et naturelles, livre XXXI. Zagreb 1937. Str. 140.

Rječnik narodnih zoologičkih naziva, knj. II. Ptice (ačko-klonja). Sakupio i obradio dr. Miroslav Hirtz. Izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1938. Str. 192.

HRVATSKA REVIJA
GODINA XI BROJ 12 MCMXXXVIII

Ah, čijem si se zahvalila
tašta ljudska oholosti?
Sve što više stereš krila,
sve ćeš paka niže pasti!

Vjekovite i bez svrhe
nije pod suncem krepke stvari,
a u visocijeh gora vrhe
najprije ognjen trijes udari.

Bez pomoći višnje s nebi
svijeta je stavnost svijem bjeguća:
satiru se sama u sebi
silna carstva i moguća.

Kolo od sreće uokoli
vrteći se ne pristaje:
tko bi gori, eto je doli,
a tko doli, gore ustaje.

Sad vrh sablje kruna visi,
sad vrh krune sablja pada,
sad na carstvo rob se uzvisi,
a tko car bi, rob je sada.

Proz nesreće sreća iznosi,
iz krvi se kruna crpe,
a oni kijeh se boje mnozi
strah od mnozijeh i oni trpe.

(Osman, I, 1-24) DŽIVO GUNDULIĆ

DŽIVO FRANOV GUNDULIĆ

Život Gundulićev

Dosada se mnogo nastojalo oko toga, da dobijemo što više sigurnih i pouzdanih vijesti o životu velikog dubrovačkog pjesnika-prvaka: Dživa Franova Gundulića.

Život njegov osvijetliše kroz zadnjih pet decenija novijim podacima: prof. Josip Gelcich, arhivar državnog arhiva dubrovačkog, Alfred Jensen, poznati slavista, dr. Karlo Kovač, nasljednik Gelcichev u arhivu dubrovačkom, prof. Đuro Körbler, prof. Milan Rešetar, dr. Petar Kolendić, dr. Miroslav Vanino, dn. Pavo Pavlić, i pisac ovih redaka.

O Gunduliću i o njegovu rodu nađen je priličan broj važnih i zanimljivih vijesti u knjigama državnog arhiva dubrovačkog, u maticama dubrovačkog župnog ureda, u rukopisnim knjigama starog arhiva negdašnje dubrovačke nadbiskupije, pa i u knjigama registrima ukopa mrtvaca u crkvi Male Braće u Dubrovniku. Kod ove građe, koja je dospjela do nas, ima, možemo slobodno kazati, ima još nade, da bi se život i rad Gundulićev mogao još potpunijom biografijom osvijetliti.

Za Körblerovom studijom: »Dživo Frana Gundulića — 1. Život i rad Gundulićev« (Stari pisci hrvatski, knj. IX², Djela Dživa Frana Gundulića, II. izd. Jugosl. akad. zn. i umjetn., Zagreb, 1919., str. I—XIV.) posegnuo je dobrim dijelom i pisac ovih redaka sada prigodom spomena tristogodišnjice Gundulićeve smrti.

Dživo Franov Gundulić, kako se pjesnik sam naziva u djelima, što ih je štampao, bio je član porodice Gundulića (lat.-tal. Gundula, Gondula, Gondola) jedne od najstarijih i najuglednijih porodica plemstva dubrovačkoga, koja je zavičaju dala čitav niz valjanih ljudi svake vrste zvanja. Mnogi su članovi te porodice počev od 14. stoljeća pripadali staroj dubrovačkoj bratovštini »Antoninâ«, pa su bili njezinim bratimima 1588. god., kako proističe iz dosada nam sačuvanih knjiga te bratovštine, Frano (zvat i Franata, kako ćemo kasnije vidjeti) Dživov Gundulić, otac našega pjesnika, i Frano Franov Gundulić, poznati državnik i zastupnik svoga zavičaja u Rimu, međusobno drugobratučedi.

Frano Dživov Gundulić oženio se Dživom, kćerju Mata Jera Gradića i Marije (mlađe) kćeri Marina Luke Sorkočevića. U vezi s ovim podacima jasno i lako se rješava i pitanje, u kojem su rodbinskom odnošaju bili naši pjesnici: Dživo Franov Gundulić i Džono Džore Palmotića. Bili su međusobno (po svojim materama) drugobratučedi; Dživa, naime, mati Gundulićeva, i Ora, mati Palmotićeva, bijahu kćeri dvojice braće Gradića: Pava i Mihajla.

Dan i godinu Gundulićeva rođenja prvi je zabilježio poznati literarni historičar O. Frano Marija Appendini u predgovoru Jakšićevu talijanskom prijevodu »Osmana« (»Versione libera dell'Osmanide«, Dubrovnik, 1827, str. 2); prema vijesti, koju ima O. Sebastijan Slade (Dolci) u poznatom popisu dubrovačkih književnika (Fasti litterario — Ragusini, str. 33), da je Gundulić umro god. 1638. u dobi od 50 godina, izračuna Appendini sasvim lako, da se naš pjesnik rodio god. 1588., a tomu doda i dan njegova rođenja, 8. januara, s nepouzdanim dodatkom »come leggesi presso qualche scrittore«. Ta vijest o godini i danu Gundulićeva rođenja, kao da je ona posve zajamčena, prešla je kasnije u sve književne povijesti i u mnoge rasprave o našem pjesniku, pa se i sada 8. januara svake godine svetkuje spomen njegova rođenja; ali

ona nije samo nepouzdana, nego i neispravna za nj, koji se, vjerojatno je, rodio 8. januara god. 1589. Tako možemo da zaključimo na temelju knjige »Lo Specchio«, po kojoj znamo, da je Gundulić postao članom Velikog Vijeća 28. maja 1608., a od mladih se plemića dubrovačkih, da postanu članovi rečenoga Vijeća, tražio, po tadašnjem dubrovačkom zakonu, dokaz o navršenoj dobi »annorum viginti numerandorum a conceptione« (prema tome mogao je biti i neko 9 mjeseca mlađi od navršenih 20 godina života od rođenja). U drugu ruku, u zborniku dubrovačkog arhiva »Diversa Notariae« za god. 1591. i d. fo. 75) čitamo, da je 3. aprila god. 1592. došao k tadašnjem notaru »S(er) Franciscus Jo. de Gondula«, otac našega Dživa, koji »sponte emancipavit a se, et a nexibus paternis liberavit S(er) Joannem filium suum licet in aetate trium annorum constitutum«; u toj dobi je tada mogao biti jedino, ako se rodio poslije 3. aprila 1588. god. Što je mladoga tada još oca nagnalo, da se odreče očinske vlasti nad trogodišnjim sinom i da dalju brigu za njega povjeri skrbnicima, nije nam poznato (Dr. Karlo Kovač: »Ein Beitrag zur Biographie des Giovanni Francesco di Gondola«, u Jagićevu Archivu f. slav. Philol. XXXIV).

Roditeljska kuća našega pjesnika gdje je bila? — Pisac ovih redaka, uočivši nekoje isprave državnog arhiva dubrovačkog u knjigama »Vendite di Cancellaria« i »Diversa Cancellariae«, bio je god. 1925. u stanju da dokaže, da je to bila kuća u starom dijelu »Ulice Lučarice« (sa zapadne joj strane), i ta kuća posta žrtvom katastrofe od 6. aprila 1667., a bila je na prostoru jednog dijela današnjeg »Hotela de la Ville«, palače sagrađene šezdesetih godina XVIII. vijeka (D. Niko Gjivanović: »Dubrovačka »Ulica Lučarica« nekada i sada«, u I. »Novo Doba«, Split, br. 314, 1925). Nije pak to bila, kako se do tada držalo, druga jedna kuća porodice Gundulićâ, koja je postojala do u najnovije doba na uglu ulicâ »Između bačvara« (sada »Ulica Kraljice Marije«) i »Sv. Barbare«.

Dživo Gundulić nije bio jedinac; osim njega imali su njegovi roditelji još djece: sina Mateja, kćer Mariju, a valjda i još jednoga sina (Jera?). Matej bijaše od prilike tri godine mlađi, jer je došao u Veliko Vijeće 1612. god., rodio se dakle prema tome negdje god. 1592. On je bio živ u god. 1627. dneva 6. februara, kad mu je majka Dživa učinila svoju oporuku; a i 24. jula one godine (Consilium Minus, knj. 70, fo 99/a). Sestra mu Marija udala se je 1619. god. za Frana Petrova Lukarevića (Luccari). Za prćiju ove svoje kćeri otac je njezin isplatio 2400 dukata i 450 talira, no da sastavi tu svotu, morao je on prodati posjede u Topolom, Štedrici, Konavlima i založiti prihod nekih kuća u dubrov. »Ulici među crevljare«. U različnim ispravama o porodici Gundulićâ pominje se još jedan brat našega pjesnika: Jero, no ne nalazi se da je postao članom Velikog Vijeća, pa se za nj drugo ne zna.

Dana 11. junija 1619. preuze Dživo po drugi put službu kneza u Konavlima, za koju je bio izabran još 29. aprila iste godine. Otkako je naime postao članom Velikoga Vijeća, i njega dopadoše različne službe u zavičaju, isprva dakako tek niže, no već 18. maja 1615. posta prvi put knezom u Konavlima, a kad se vratio odande po drugi put, od godine 1621. unaprijed često bi vršio takove službe, za koje se tražila osobita stručna sprema, napose dobro poznavanje prava dubrovačkog. Od 1621. god. pa do smrti svake bi ga godine zapala takova koja služba, što kod malenoga broja odraslih plemića u ono doba nije dakako nikakvo čudo, pa je na pr. četiri puta bio

»avvocato del proprio«, osam puta »console delle cause civili«, da se i ne pomene napose još nekoliko drugih, ponajviše pravničkih služba, što ih je do smrti vršio. I senatorom postade on 1636. god., a dvije godine kasnije članom Maloga Vijeća, pa, da je doživio za ono vrijeme propisanu dob od 50 godina, bio bi dakako i on kojiput izabran za jednomjesečnog kneza republike dubrovačke.

Već dugi popis različnih služba, što ih je vršio u zavičaju, napose takovih, za koje se tražilo osobito pravničko obrazovanje (taj je popis priopćio po Gelcichu i Jensen, str. 93. i d.), upućuje nas na to, da je i naš Džîvo poput ostalih plemića dubrovačkih morao imati izobila prilike, da se prema zahtjevima svoga zavičaja i staleža kako treba obrazuje. Takovo pak obrazovanje stjecali bi mladići dubrovački već odavno u školi svoga zavičaja, kojoj bi se svagda priklanjala osobita briga, a svaki ju je mladi Dubrovčanin, pogotovo ako je bio plemićkoga roda, morao polaziti. (Vidi o tome Jirečekov članak: »Der ragusanische Dichter Šiško Menčetić« u Jagićevu Archivu f. slav. Philol. XIX. str. 34. i d. s dodacima u istom časopisu, XXI. str. 447; uz to i raspravljanje prof. Đura Körblera o školskim prilikama u Dubrovniku 16. v. i o pitanju Gundulićevih učitelja, u »Radu«, knj. 205. i 212., te članak dra. Miroslava Vanina: »Da li je Ivan Gundulić bio isusovački đak«, u »Obzoru« 1938. br. 187. i 188., gdje je dr. Vanino popunio, dotično ispravio ono malo što su o tome predmetu pisali Körbler i drugi). U doba Gundulićeve mladosti škola je dubrovačka imala nekoliko vrsnih nastavnika, koji su se bavili obrazovanjem dubrovačke mladeži, a to su bili: ugledni književnik Kamilo Camilli, dugogodišnji ravnatelj dubrovačke latinske škole, Isusovci vrsni poznavaoci talijanske književnosti: O. Silvestar Muzio i O. Rudolf Ricasoli, uz ove Isusovac O. Bartul Kašić i dubrovački svećenici, dobri poznavaoci materinskog jezika: Petar Palikuća, Marin Cupan, Pavao Andrijin, Frano Nikolin.

Talijanski jezik nije Gundulić znao ni bolje ni gore od drugih svojih sugrađana. Bar jedini zasada poznati njegov autograf, pismo što ga je kao knez u Konavlima 19. junija 1619. pisao senatu dubrovačkom, tužeći se na kriomčarenje vinom (sliku njegovu s prijepisom priopćio je dr. Karlo Kovač, u Archivu f. slav. Philol., XXXIV., str. 244 i d.), taj autograf potvrđuje najbolje, da mu talijanski jezik nije bio materinski, nego ga je tek u školi morao naučiti. Čini se uopće, da on nije poput drugih nekih svojih drugova pošao na više nauke u Italiju, nego sve obrazovanje da je sebi pribavio samo u Dubrovniku i u školi dubrovačkoj.

Bogobojazan život, očito je, bio je upravo osobina roditeljske njegove kuće. A s pravom se uzima kao stvar vrlo vjerojatna, gotovo sigurna, da su Isusovci utjecali i na Gundulićev vjerski razvoj. Prijatelji Isusovaca bili su Gundulići, od kojih su dva stupila u isusovački red: O. Marin (r. 1595.), osnivač dubrovačkog kolegija, i O. Frano (r. 1621.), zaslužni rektor istog kolegija. A i u pretežnijem dijelu Gundulićeva pjesničkog obilnog rada vide se plodovi njegova snažnog pjesničkog kršćanskog duha.

Frano (»Franata«) Džîvov Gundulić, otac našeg pjesnika, umro je 1624. god. u aprilu, između dana 15. i 27., pošto je dotle bio pet puta knez republike dubrovačke, ali ne ostavi oporuke.

Pjesnikova majka Dživa preživje svoga muža za tri godine i umrije negdje potkraj (11. decembra?) god. 1627., a svoju oporuku »vernaculo sermone illyrico« napisala je još 6. februara te godine. Tu je oporuku priopćio prvom A. Jensen kao osobito znatan prilog za poznavanje pjesnikova života (u djelu: Gundulić und sein »Osman«, Göteborg, 1900.), a zatim prof. Antun Vučetić (u dubrov. »Srđu« I. br., 1907.). Po toj oporuci doznajemo, da braća Dživo i Matej u doba materine smrti nijesu još bili oženjeni, a da je udata sestra njihova Marija tada imala dvoje djece. Treći pjesnikov brat Jero u toj se oporuci uopće ne pominje, zacijelo je dakle umro prije toga. Spominje oporučiteljica i određuje i neke pobožne zapise za mise pokojničke. Pri tom ima za nas važnosti njen zapis, da se »u Malu Braću govore mise na otar gdje se kopamo«, gdje se je, dakle, pokapala porodica Gundulićâ iz pjesnikove loze. U ovom predmetu o grobu pjesnikovu bit će još dalje govora. Oporučiteljica spominje i zapis za mise »u Predikature«, u dominikanskoj crkvi »prid otar od svetoga Jerolima«, gdje se pokapahu članovi porodice Gradićâ, a među njima počivahu: otac, majka i brat valjane te žene.

Iza smrti majčine naš se pjesnik naskoro oženio (dosta kasno, kad je već bio nadomak 40-te godine!), i to Nikom, kćerju Šiška Petra Sorkočevića i supruge mu Made. Osobiti kakav imutak nije ga, čini se, ni po ženi zapao, kaošto mu ni roditelji nijesu ostavili ne znam koliko blago.

O porodičnom životu Gundulićevu, te o njegovim daljim, bližim i najbližim srodnicima imamo znamenitih biografskih vijesti. I ja sam god. 1925. imao prilike, da ih nađem u onoj bogatoj našoj riznici: dubrovačkom državnom arhivu. I do tada smo štogod znali za muške članove pjesnikove porodice i njegove srodnike, a to su: Nikola Gundulić, pjesnikov prašukundjed, Dživo Nikole Gundulića, pjesnikov prapradjed (oženjen s Margaritom), Jerolim Dž. Gundulića, pjesnikov pradjed (oženjen s Marušom Bobaljevićevom), Dživo Jer. Gundulića, pjesnikov djed (oženjen s Anicom Džamanjićevom), Frano Dž. Gundulića, pjesnikov otac (oženjen s Dživom Gradićevom), Jerolim Dž. Gundulića, pjesnikov stric (oženjen s Perom Gučetićevom), Matej i Jerolim, pjesnikova braća, te Frano, Šiško i Matej, pjesnikovi sinovi. Znali smo i za ove ženske članove iz pjesnikove porodice i njegova srodstva: osim pet gore pomenutih lica, za sestru mu Mariju (udatu god. 1619., za Frana Petra Lukarevića (preminulu negdje između 6. februara god. 1627. i 27. januara g. 1631.), i za suprugu mu Niku, kćer Šiška Petra Sorkočevića i Made Bobaljevićeve (preminulu dne 30. septembra god. 1644.).

Od djece, što je pjesniku rodila žena mu Nika, tri sina odrastoše. Najstariji od njih Frano posta članom Velikoga Vijeća 28. septembra 1650., rođen 10. jula 1630. god. God. 1674. nahodimo ga već kao pukovnika u austrijskoj vojsci. Car Leopold imenovao ga je zapovjednikom oklopničke neke pukovnije i komornikom. Oženio se je u Beču s uglednom groficom Strozzi, i više se je puta na molbu opata Stjepana Gradića, svoga rođaka, zauzeo za Dubrovnik preko moćnih svojih rođaka po ženi i znanaca, među kojima bijaše i bailo mletački Morosini, kojega je riječ u Carigradu mnogo vrijedila. Umro je Frano Gundulić kao ugledni general austrijski u Beču 1700. god., i to, čini se, bez potomaka.

Drugi pjesnikov sin Šiško, rođen 14. oktobra godine 1633., dođe u Veliko Vijeće 25. oktobra 1653., a preminu (kako je zabilježeno u knjigama registrima ukopa mrtvih u crkvi Male Braće!) na 22. septembra 1682. god. Sav svoj život osta u Dubrovniku baveći se u dokolici pjesništvom, pa je kao pjesnik i on nešto vrijedio. Dosta kasno, pošto je već prevalio 30. godinu, oženi se 14. novembra 1666. Marijom, kćerju Marina Crijevića (Cerva), ali taj brak potraja tek nekoliko mjeseci, jer Marija umrije; može biti da je i ona bila žrtva potresa od 6. aprila 1667. Po drugi se put Šiško oženio 16. decembra 1668. god. Katom, kćerju Jera Nalješkovića (Nale), koji posta u ono vrijeme plemićem dubrovačkim. Taj je brak bio bogat djecom, jer se Šišku i Kati rodilo osmero djece: tri kćeri i pet sinova, dok se u nekim ispravama o rodu Gundulićâ pominje još i sin prvijenac Dživo, koji se rodio 1669. god. Ostala djeca su mu ova: Jero, Dživo, Jero, Šiško, Dživo Frano »Frano«, Nika, Mara, Dživa. Treći mu sin Dživo, koji se rodio 13. februara 1678., poznati je potonji plodni pjesnik, po kojem ime Gundulićâ zasja još jednom na Parnasu dubrovačkom. Najmlađi pak sin Šiško, koji se rodio 3. decembra 1682., preminu dne 22. septembra 1682. kao knez grada Dubrovnika.

Nika, najstarija kći Šiškova, koja se rodila 28. januara 1671., udala se mjeseca februara 1697. za Petra Frana Sorkočevića, i uz drugu mu djecu, 30. septembra 1706. rodila je sina Dživa-Frana (Franaticu), plodna pjesnika i okretna prevodioca Molierovih i Goldonijevih komedija, pa i nekih talijanskih tragedija. Umrla je Nika 20. augusta 1712. Ovaj Franatica Sorkočević oženio se Jelom, kćerju Petra Džamanjića (Zamagna), sestrom uglednog opata Brnje Džamanjića, i rodi s njom 1. junija 1749. sina Petra-Injacija, s kojim se sretamo ogledajući dopune i izdanja Gundulićeva »Osmana«.

Život Mateja Dž. Gundulića slabo nam je poznat. Ovaj najmlađi sin Gundulićev rođen je 6. februara 1636. god., primljen je u Veliko Vijeće 7. februara 1656. god., a preminuo kao knez republike dubrovačke i ukopan je u crkvi Male Braće 28. aprila 1684. (ovaj zadnji datum je prema bilješci u knjigama registrima ukopa mrtvaca u crkvi Male Braće!). O porodici i rodu njegovu ne znamo do sada već vrlo malo. Oženio se u god. 1680. za Măru, kćer Dživa Petra Pauli. O. Appendini (u svojim »Notizie istorico-critiche«, II, str. 310) naziva ga čovjekom umnim i učenim, pominjući, da je O. Anselm Bandur njemu dosudio neku, dosad nepoznatu »Raspravu o kršćanstvu u turskoj državi«. O mladenačkom njegovom odgoju u vezi sa cijelim porodičnim životom kršćanskih katoličkih mu roditelja, katoličkih odgojitelja djece svoje, potanjih nam vijesti daje jedan zapisnik zajedno s posvjedočenjem nadbiskupske kurije dubrovačke u rukop. knjizi pod naslovom: »F(ides) B(aptismales) ann. 1669—1745.« Ovaj zapisnik od 27. augusta 1680. god. s posvjedočenjem od 2. septembra 1680. potpisao je dubrovački nadbiskup Petar de Torres, a zapisao ga je nadbiskupov kancelar svećenik Vlaho Skvadrović (Squadri), poznati nam pjesnik s otoka Koločepa.

Dok nijesmo znali, da je naš pjesnik imao još i kćeri, imao sam godine 1925. prilike da u dubrovačkom državnom arhivu nađem o tome arhivskih podataka, za koje se prije nije znalo. (Gradiva su mi dale ove rkp. knjige: »Consilium Maius«, knj. za god. 1642—1645, fo. 14, »Diversa Cancellariae«, knj. za god. 1650—1659,

fo. 153, »Consilium Maius«, knj. za god. 1653—1657, fo. 287, »Consilium Minus«, knj. za god. 1659—1663, fo. 51, »Consilium Rogatorum«, knj. za god. 1660—1662, fo. 38/₂, »Diversa Cancellariae«, knj. za god. 1659, fo. 54 i d.) Obadvije pjesnikove kćeri nijesu se udale, i postale su koludrice: starija »Sor Frančeska« bila je koludrica u benediktinskom manastiru Sv. Šimuna u Dubrovniku, dok je mlađa »Sor Agata« (svjetovno joj ime: Mada) bila koludrica u manastiru franjevaka »Klarisâ« u Dubrovniku. Jedan spis podjele posjedâ porodice Gundulićâ dana 22. maja god. 1660. nam je, do sada, posljednji arhivski trag o njima. Jesu li one obje doživjele i veliki potres dana 6. aprila 1667.? Moguće je da jesu, a prije je moguće i to, da ga preživjele nijesu. Znamo svakako, da u onoj groznoj katastrofi svih osam koludričkih manastira propadoše, jer se što srušiše što izgorješe, poklopivši ili zadušivši ništa manje do šezdeset koludrica.

*

Kad je umro i gdje je pokopan naš pjesnik? — U doba, kad se slavila tristota godišnjica Gundulićeva rođenja, godine 1888. nije se još znalo, gdje je on pokopan i kad je umro. Zato mu se tada postavila spomen-ploča s latinskim natpisom u Dominikanskoj crkvi u Dubrovniku. Istom se je kasnije doznalo, da je i on poput ostalih članova svoje porodice bio sahranjen u Franjevačkoj crkvi u Dubrovniku, pa se je poprimio i datum, da je bio sahranjen dana 10. decembra 1638. god. U dubrovačkom se gradskom župnom arhivu našla (našao ju je zaslužni gradski podžupnik Mp. Pavao Pavlić) knjiga, najstarija sačuvana, mrtvih iz onoga doba, a u njoj bilješka na talijanskom jeziku, koju su s napomenama priopćili: 1. prof. G(iuseppe) G(elcich) u članku: »Per la biografia del poeta Gundulić (u zadar. »Smotri Dalmatinskoj« br. 46, od 10. juna 1893.); 2. -a-: u članku »Izvadak iz matice mrtvih o smrti Ivana Gundulića« (u »Vijencu«, Zagreb, br. 24, od 17. juna 1893. str. 387.); 3. Pavo Pop Pavlić u članku: »Svjedodžba smrti Dživa Frana Gundulića« (u »Spomeniku, XXV. Kralj. srp. Akademije«, Beograd, 1895., str. 43—46.); 4. Alfred Jensen u knjizi »Gundulić und sein »Osman«, Göteborg, 1900., str. 96.

Vrlo važna ova bilješka izgleda i glasi doslovce ovako:

P. D. Stefano di Luca	Adi 10 di Xbre del 1638 274 S(er) Gio: Fran.^{co} di Gondola morij di Febre stete amalato g.^{ni} 14 d'eta d'anni 41 incirca hebbe tutti i Sac.^{ti} Fu sepelito a s.^{to} Fran.^{co} T Grande.

Bilješka o smrti i ukopu Dživa Franova Gundulića (iz Matice mrtvih, knj. I., str. 15/a, br. 274, u Dubrovačkom gradskom župnom Arhivu).

Nakon kratke dakle bolesti od jedva 14 dana umrije naš pjesnik. Tjelesno je morao biti dosta krepak i snažan, jer župnik Stjepan Lučić (Lučin), koji ga je sahranio, a krstio mu je pred dvije godine i sina Mateja, procijeni tada dob njegovu na 41 (ne 42, kako su netočno pročitali i objavili pomenuti prof. G. Gelcich i Dn. Pavao Pavlić!) godinu otprilike, premda je bio 8—9 godina stariji. Ovaj župnik zapisao je, da je pjesnik umro »di Febre«, ali to njegovo određenje slabo je pouzdano, jer »febre« kao povod smrti čitamo odviše često u njegovim »dijagnozama«. Po drugim vijestima umro je Dživo od upale porebrice (pleuritis), a to bi moglo biti ispravnije. Pa ni dan njegove smrti i ukopa nije nam na temelju ove bilješke točno poznat. Gelcich i Jensen uvjereni su bili, da je gornji datum 10. decembra datum ukopa, a da je pjesnik preminuo valjda dva dana prije, na 8. decembra, kako je do tada bilo općenito poznato. No prof. Körbler nije bio zadovoljan takovom oznakom, s pravom opažajući ovo: »Ali često sam dosada imao prilike obaznati, da se pojedini Dubrovčanin pokopao istoga dana, kojega je umro, ili odmah sjutradan iza smrti. Tȁ istoga dana, kojega preminu, sahranjena je i Nika, žena našega pjesnika.«

Ovo važno pitanje može da nam točnije riješi druga jedna rkp. knjiga s bilješkom o smrti i ukopu našega pjesnika. To je prva od prije pomenutih triju sačuvanih rkp. knjiga registara ukopa mrtvaca u crkvi Male Braće u Dubrovniku.

Za bolju orijentaciju u ovom predmetu ima važnosti serija članaka dra. Nikole Španjola pod naslovom: »Može li se lokalizirati Gundulićev grob u crkvi Male Braće« (u dubrov. listu »Narodna Svijest« brojevi 34-35-36. god. 1938.).

Vrlo važna bilješka u toj rkp. knjizi na talijanskom jeziku izgleda i glasi doslovce ovako:

1638 Gio di Fra.co nata Gondola fu sepolto, innazi d'Altare Magre: ali 8. Decēbre

Bilješka o smrti i ukopu Dživa Franova Gundulića (iz Knjige registra ukopa mrtvaca u crkvi Male Braće u Dubrovniku, knj. I., str. 22, u Arhivu Franjevačkog Samostana Dubrovačkog).

Iz ove bilješke jasno izlazi, da je naš pjesnik bio pokopan dana 8. decembra 1638. god. Dakle to nije bilo dana 10. decembra 1638., kako su tumačili prof. G. Gelcich i Alfred Jensen datum na čelu one bilješke, što je u dubrovačkom gradskom župnom arhivu. Ispoređujući bilješke o osobama preminulim u XVII. vijeku prije velikog potresa, pokopanim u crkvi Male Braće, osobama zabilježenim (a malo sam tih osoba našao!) u objema ovim rkp. knjigama, došao sam do ovoga vrlo vjerojatnog zaključka: Datumi ukopâ zabilježeni u knjigama registrima u arhivu Male Braće posve su pouzdani (osim kojega rijetkoga »lapsusa calami!), dok datumi zabilježeni u prvom dijelu matice mrtvih dubrov. gradskog župnog arhiva nijesu pouzdani kao datumi ukopa, jer je, kako sam mogao steći uvjerenje, župnik zabilježio

u toj knjizi taj datum kadšto odmah na dan ukopa, kadšto sutradan, a kadšto, vrlo rijetko, i dva dana kasnije. Izgleda mi dakle, da je dobri župnik Stjepan Lučić zapisao onu bilješku mjesto 8. decembra, dana ukopa, dva dana kasnije, 10. decembra, dok je pjesnik Gundulić preminuo i bio je ukopan dana 8. decembra 1638.

Za onu drugu od ove dvije arhivske bilješke treba ovdje jedna napomena. Pjesnikov otac tu je zabilježen ovako: Fra.^{co}nata Gondola. Time je naznačeno ime njegovo: Fra(nces)co a i pridjevak kojim su ga zvali, a to je bilo Franata. Taj njegov pridjevak nalazi se u oporuci Džore Vita Getaldića učinjenoj 15. aprila 1624. (»e da S(er) Franc.^{o} Gio. di Gondola detto Franata...«) (u »Testamenta Notariae«, knj. 58. fo. 50/a).

Ovdje možemo da spomenemo još jednu zanimljivu vijest o jednom drugom nadimku. Dok je star i poznat bio običaj Dubrovčana, da rado dijele nadimke jedni drugima, takav je nadimak »Mačica« imao i naš pjesnik, kako je prvi našao i priopćio prof. Milan Rešetar (u Archivu f. slav. Philol. XXIII., str. 634 i d.). Po tom je nadimku, kojega je povod dakako nepoznat, morao svatko u Dubrovniku poznavati našega pjesnika, jer se i sin njegov Šiško trideset godina nakon očeve smrti nazivao još »Šiško Mačičin«.

Ona vrlo važna bilješka daje nam još i odgovor siguran i jasan na ono važno otvoreno pitanje, gdje je u dubrovačkoj crkvi Male Braće pokopan naš pjesnik. Dobro je poznato bilo i do sada, da su u crkvi Male Braće bila dva groba porodicâ Gundulićâ. Jedan se i danas vidi u velikoj sakristiji te crkve, i to baš u malenoj kapelici »Presv. Trojice«, »kapelici Gundulićâ«, a drugi je grob u toj crkvi negdje pred velikim oltarom (»innanzi d'Altare Maggiore«). Dok je u sakristiji kapelica s grobom Gundulićâ i danas pristupačna, do onoga drugog groba, što je u crkvi »pred velikim oltarom«, do groba gdje je bio pokopan veliki dubrovački pjesnik Dživo Franov Gundulić, nije moguće doći, dok se, što je vjerojatno, taj grob ne nađe, za što svijesnim istraživanjem radi Dubrovački Pododbor Matice Hrvatske sa svojim istraživaocima.

NIKO GJIVANOVIĆ

Gundulićevo vlastoručno pismo s potpisom. (Priopćio K. Kovač u Archivu für sl. Philol. XXXIV, 245).

GUNDULIĆ U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Gundulić nije bio jedini daroviti pjesnik među našim starijim književnicima, ali je u jednom bio pred svima: u njegovu je pjesničkom djelu bilo toliko žive snage, da je još i u devetnaestom stoljeću moglo oplodno djelovati na hrvatsku književnost, ne izgubivši se u nekorisnoj gomili hvaljenih a nečitanih književnih tvorevina. Ako se to djelovanje i ne može po širini i značenju mjeriti s jakim utjecajem, što su ga još poslije više stoljeća vršili pojedini veliki pjesnici, kao Shakespeare ili Cervantes u doba romantike, opet je i ono imalo nekih sličnih crta, a u našim je razmjerima bilo značajno i plodno.

Mnogošta je u Gundulićevim djelima, i bez obzira na čistoću pojedinih umjetničkih ostvarenja i na ponos zbog takva pjesnika u vlastitoj prošlosti, bilo blisko generaciji od prije sto godina, dorasloj do pera kad je stari hrvatski grad Bihać bio još u turskoj carevini, kad je riječ »sloboda« bila ako ne najjasnije, a ono svakako najmagičnije geslo, i kad je »slovinstvo« bilo jedna od onih neodređenih čežnja svojstvenih svim pokretima, koji se još razlijevaju preko ruba ne našavši svoje pravo korito. Istina je, i svi to znamo: Gundulić nije bio ni prvi ni jedini pjesnik oslobođenja od Turaka i slobode uopće; još od Marulićeve »Molitve suprotiva Turkom«, satiričnoelegičnih političkih »pjesanca« dum Mavra Vetranića, Zoranićevih »Planina« i Krnarutićeva »Vazetja Sigeta grada« turska je poplava duboko uzbuđivala naše pjesnike, sve do Antuna Sasina, koji je za Gundulićeva djetinjstva u svojim »Razbojima od Turaka« na prvom mjestu opjevao bitku kod Siska, »na Kupi, na polju Turovu«, gdje Hasanpaši

Nadaždin isiječe
s malo tisuć Hrvat svu vojsku u peče.

Pa ipak je Gundulićevo doba u tu staru i čemernu temu unijelo novog života i novih varijacija: obnovljeni katolicizam morao je po prirodi stvari u poticanju na oslobađanje kršćana od Turaka gledati jednu od svojih velikih historijskih zadaća. Jedan od prvih radnika tog pokreta među Hrvatima, Šime Budinić Zadranin, posvjedočio nam je to gdje ne bismo ni očekivali: u svojem u mnogom pogledu zanimljivom prepjevu psalama, književnom poslu toliko puta pokušavanom u svim katoličkim književnostima onoga doba, pa i u našoj. U tonu starozavjetnog pjesnika on na nekim mjestima pjeva jade svoje i svoga naroda: psalam »Deus, venerunt gentes« kod njega je topla molba Bogu, da se smiluje narodu izmučenom od Turaka, a »Cantemus Domino« plamena himna pobjedi nad Turcima. On je, kako reče Fran Kurelac, išao za tim, da mu David bude »bogomoljac onakov kakov on put Hrvatom trebovaše, te neka mu on plače kako je vrijeme i prilika, i osvetu zove na onoga što mu igo nametao.« Gundulićev nešto stariji suvremenik Ivan Tomko Mrnavić, čudna mješavina vjerske revnosti, rodoljublja i tadašnje snobističke težnje za plemićkim naslovima, spojio je također u svojem »Životu Magdalene od plemena Budrišića« na vrlo značajan način slavljenje asketskog života sa suvremenim protivuturskim patriotizmom; njegova junakinja, posvetivši na kraju svoj život Bogu u tvrdim zidinama samostana na otoku Rabu, u isto je vrijeme i hrvatska plemkinja koja oplakuje zator svoga roda i rasap svoje zemlje. Nije potrebno naročito isticati sličnost

teme u drami »Osmanšćici« istoga pisca i u Gundulićevu »Osmanu«, jer je i odviše poznata, ali nije bez zanimljivosti zbog razumijevanja Gundulićeva vremena pročitati, što je pisca potaklo, da napiše tu dramu: »Mimošastna lita (1624—1626) dugujući dugovanja gospodska po krajinah hrvatskih i bosanskih, i slišah i dobar dil gledah čudne zgode prikonaravske koje se zgodiše u to doba po turačkih državah velikim strahom i smetenjem svega puka njihova, a navlaš kada po razmirju i razboju med Lehi i Turci ovi sminošću igdare slišanome meu njima smaknuše svojega sultana Osmana.« Poljaci se i inače pojavljuju u mišljenjima naših ljudi onoga doba kao slavna »slovinska« grana; što pored Dubrovnika, koji ima »svog jezika gospodu«, i oni imaju vladare svoje krvi, »imamo se što veoma podičiti«, misli 1617. Splićanin Matija Alberti. Ali i samo naše »slovinstvo« sedamnaestog vijeka mnogo je više u vezi s katoličkom obnovom no što se obično misli. Katolički su se revnici često i u mašti i u misijama zalijetali u široke slavenske pokrajine sa zamamnom mišlju crkvene unije, a u tom su poslu neobično važnu ulogu imali naši Tempesice, Komulovići, Mrnavići, Kašići, Levakovići i drugi, pri čem je Dubrovnik često bio polazna točka. Želja poljepšava svoj predmet, i naše tadašnje »slovinstvo« u velikoj je mjeri katolički Wunschbild, kao što je naše novovjeko slovinstvo nacionalni. Prvi je, čini se, ovu vezu jasno formulirao F. Šišić, premda samo kod Mrnavića, ali »slavna narodna slavenska prošlost u čisto katoličkoj slavi« nije lebdjela pred očima samo Mrnaviću, već je i inače svojstvo naše katoličke obnove, »dass sie die slawische Vergangenheit im Lichte des Katholizismus verklärt«, kako je Šišićevu misao uopćio M. Murko. Još prije nego što ga i spomenemo, čitalac će zacijelo pomisliti na Križanića, a možda i na Štrosmajera, koji su obojica bez uspjeha gorjeli za isti ideal. I Gundulić, »krstjanin spjevalac«, bio je iz tog roda naših duhova, tipičnih predstavnika jedne polovine hrvatskoga bića, one koja sebe idealistički projicira u šire svjetskohistorijske krugove. Sve ove veze, koje bi se mogle osvijetliti s još više primjera, — mali često bolje odrazuju svoje doba nego veliki, baš zato što su kao slabiji individualiteti potpuno utopljeni u nj — nisu prije sto godina bile ovako jasne, a i temelj »slavjanstvovanja« naših preporoditelja bio je drugi, ali su se tendencije ipak dodirivale, a njihov je glasnik iz prošlosti bio u prvom redu Ivan Gundulić, koji ih je dao u umjetničkom obliku, i koji je širinom koncepcije, poletom fantazije i izraznom snagom, važnom za generaciju zaokupljenu stvaranjem novog književnog stila, natkriljivao svoje suvremenike i zato bio najpodesniji da djeluje vremenski na daleko.

Pored ovih sličnosti u različnim vremenima bilo je i drugih duhovnih predispozicija, koje su ljudima prije sto godina pomagale, da osjete srodnosti u dalekim epohama. Svi su oni bili ako ne romantici u najužem smislu riječi, recimo u smislu jednog Tiecka ili Novalisa, a ono ipak sinovi evropske romantike, koja je svojim novim shvaćanjem umjetnosti i svojom univerzalnošću bila izvanredan vodič u sva vremena, osobito u vlastitu prošlost. Je li čudo, da je doba Weltschmerza, bolovanja od nesklada između ideala i stvarnosti, jako osjetilo i Gundulićeva ljubimca Tassa i u njegovu sladostrasno-bolećivom i patetičnom lirizmu otkrilo jedan od davnih izraza vlastitih podvojenosti? Zato su mu se i približili najveći: Goethe (Goethe Sturm- und Dranga) i Byron; naročito ga je prvi odabrao za nosioca mnogih gorčina svojih vlastitih životnih sukoba, ali ne zaboravimo, da ga je i Mažuranić počeo pre-

voditi. A zar nešto od melanholije vremena, pozlaćene posljednjim odbljescima renesansnog sjaja, ne živi i u našem Gunduliću s njegovom meditativnom liričnošću i s njegovim jakim osjećanjem prolaznosti i neumitne kobi, a da pored toga i ne spominjemo viteške, romaneskne elemente, tako bliske romantici, u talijanskim epopejama i u »Osmanu«?

Od onih, koji su četrdesetih godina prošloga vijeka stvarali osnove novije hrvatske poezije, osobito je jedan osjetio Gundulića, ali je taj jedan bio prvi. Zaista, nitko nije bio podesniji da poveže novi Zagreb i stari Dubrovnik od Ivana Mažuranića, koji je s osmercem iz novljanskoga kola i s Kačićevim desetercem u uhu spajao klasično-romansku kulturu i osjećaj za melodičnost talijansko- dubrovačkog stiha, a kao sjeverni Primorac nosio u sebi hrvatski sjever i jug. »Objektivni«, historijsko-tradicijski materijal, što ga je Mažuranić salio u svoje pjesničko djelo, dali su izrađeni stilovi narodne pjesme i Ivana Gundulića, omogućujući tako brzo sazrijevanje novijeg hrvatskog stiha (od uvođenja štokavštine do »Smail-age« prošlo je samo devet godina), dok je proza zbog nedostatka sličnih preduvjeta imala znatno sporiji rast. Bilo bi suvišno nizati ovdje sve Gundulićeve odzvuke u »Smail-agi«, — kojega, razumije se, nisu stvorili književni utjecaji, već pjesnički talenat Mažuranićev — ali nije suvišno sjetiti se prigodom Gundulićeve tristogodišnjice, u času kad Marin Držić nasmijava zagrebačku publiku kao što je nasmijavao dubrovačku 1550., ovih tako prirodnih veza. Prirodnih i zato, jer su već i prije Mažuranića svi hrvatski književni putovi vodili u Dubrovnik, ne samo s Lucićeva Hvara, s Vitaljićeva Visa i iz Kavanjinova Splita, već i iz predilirskog Zagreba, na koji se neupućeni Kopitar na poznati način tužio Dobrovskomu zbog njegove sklonosti prema jeziku dubrovačkih pisaca.

Ovako je, evo, Gundulić, izrastavši duhovno kao historijska pojava iz hrvatske kulturne i književne situacije na prijelazu iz šesnaestog u sedamnaesti vijek, uskrsnuo u novoj svjetlosti i u novijoj hrvatskoj književnosti, obasjan prije ljubavlju pjesnika nego poštovanjem historika književnosti. Dajući potomcima od svoga duha i od svoga jezika i stila, oplođujući im najznatnijeg pjesnika i kumujući njegovu najvećem pjesničkom djelu, Gundulić je s hrvatskom književnošću srastao organično i potpuno, postavši po drugi put jednim od njezinih stupova.

M. KOMBOL

ZAŠTO JE DUBROVNIK BIO VELIK

Kada svojim duševnim očima gledamo na tisućdvjestogodišnji život jednoga malog političkog organizma, koji u doba najvećega opsega nije imao više od 2.500 km^2 sa 60.000 stanovnika, nameće se pitanje, koje su to bile spoljašnje i unutarnje sile, koje su uzročile tako dug život te male državice, da u trajanju nije zaostala ni za velikom rimskom državom.

Da se na to pitanje odgovori, treba proučiti oba činioca, koji ravnaju postanjem i razvojem svake države, i svakoga grada, a to su prostor u vezi sa zemljom, i etničke osobine stanovnika. Stoga treba i za Dubrovnik proučiti, barem letimice, oba ta činioca, da možemo uzreti u genetičke sile, koje su kod njega djelovale. To je prijeko nužno, jer kada bi se propustili navesti momenti prirode i zemlje, s kojom je čovjek sa tisuću niti vezan, nikada ne bi mogla shvatiti povijest i razvoj jednoga naroda ili države. Ali opet s druge strane sama fizička sredina ne može nikada objasniti stvaranje i razvoj naroda i države, ako se ne uzmu u obzir i rasne, odnosno biološke osobine stanovništva. Bez tih obaju činilaca ostale bi nam sakrite pokretne sile, koje su određivale to povijesno zbivanje i razvijanje. Posve je potom jasno, da je prostor, koji ocrtava razvojnu liniju jednoga naroda u poglavitim značajkama, odlučan činilac u razvoju narodâ i u stvaranju državâ; ali se ipak ne smije uzeti taj spoljašnji utjecaj prostora i sredine kao slijepi udes čovjeka, kojemu se on ne može ukloniti. Ma koliko bile jake prirodne sile, ipak snaga volje, odvažnost, sposobnost i valjanost čovjekova mogu daleko više, te ne mora čovjek tim prirodnim silama zemlje slijepo podleći. Tako je na pr. more, osobito zatvoreno more, uvijek djelovalo kao uzgojno sredstvo na postanje pomorstva; ali netom se uoči činjenica, da je bilo plemena uz razvite morske obale a da nisu postala pomorcima, slijedi posve logično, da je uzgojna snaga mora odabirna, odnosno da je pomagala i pogodovala one, kod kojih su duševne sile bile tome sklone, te su postali pomorcima, dok su se druga plemena u istim prirodnim prilikama plašila mora i nisu se usudila ploviti po njemu.

Iz ovoga slijedi zakon, da je duh onaj koji gradi tijelo i koji konačno o svemu odlučuje.

Prostor i smještaj, odnosno geopolitičke sile kadre su da djeluju na postanje nekoga političkog organizma. Kada je ovdje riječ o postanju Dubrovnika, treba kazati, da je uzgojni momenat mora bio za njegovo postanje vrlo važan faktor, ali uza sve to taj momenat ne bi mogao protumačiti snagu, pravac i biće njegova razvoja bez drugoga, važnijega faktora, a to su etničke osobine stanovništva i njegove duhovne i moralne snage. Činjenica je, da nisu nigdje ravne, krasne i plodne obale, kao na pr. u starom Egiptu i Mezopotamiji, povukle tamošnje narode na pomorstvo, premda ih je blizina mora vabila na to, jer su svoje potrebe podmirivali kod kuće, dok su stanovnici siromašnih primorskih krajeva tražili more, da na njemu ribolovom i trgovinom osiguraju svoj opstanak. A iz te pojedinačne nužde stvorila se i druga kolektivna nužda — politička organizacija u obliku države. Zato je more između mnogih geopolitičkih činilaca jedan od najvažnijih za stvaranje državâ, pa je ono bilo uvijek i izvor narodnog blagostanja i poticaj za državnu organizaciju i osnovica za državnu i narodnu veličinu.

Stoga povijest, ako hoće da ispravno protumači djela pojedinih naroda, treba da prikaže, koliko su njihova djela bila pogodovana prirodom i smještajem, a ko-

liko su narodi ulagali svojih napora i koliko imaju da zahvale svojim nastojanjima, što su te uspjehe u povijesti postigli. Može se pače dogoditi, a od česti se to kod Dubrovnika i dogodilo, da je katkad njegov politički i kulturni život stao u opreci sa zaleđem, prema tome u suprotnosti s geopolitičkim prilikama svoje sredine, a ipak je poput oaze uspijevao i tu razvio svoja politička, gospodarska i kulturna nastojanja, jer je duh bio jači od zapreka, pa je našao načina, da te suprotnosti nadvlada. Najveće divljenje zaslužuju narodi, koje priroda nije pomagala, već im je stavljala zapreke, sprečavajući izvršenje nužnih zadataka, a oni su ipak usprkos svega toga izvršili velika djela. Baš kao na primjer za ovo možemo ukazati na Dubrovnik, gdje su energija, pamet i poduzetnost stanovnika bili prvotni uzroci njegove veličine.

Sada treba oba činioca, prirodu i ljude, analizirati, da se može točno utvrditi utjecaj jednih i drugih momenata.

Geopolitički momenti

Balkanski poluotok iskazuje u svojoj građi dva različita tipa, zapadni, maritimni, i istočni, kontinentalni. Na zapadu idu Dinarske planine od sjeverozapada prema jugoistoku naporedo s obalom, a prema raspoređaju pojedinih lanaca nastale su pokrajine, od kojih su neke kao države izvršile u povijesti svoju misiju. U okviru tih planinskih lanaca organizirale su se ove geografsko-političke cjeline: Bosna i Hercegovina, Dalmacija i Crna Gora. Kako se te zemlje poput klinova suzuju prema jugoistoku i na neki način traže izlaz na Jadransko more, to je njihova sfera djelovanja okrenuta prema morskoj strani. Na istoku poluotoka udaraju planine Balkana i Strača okomito na Crno more, pa su i zemlje između tih planina: sjeverna i srednja Bugarska, Tracija i Turska horizontalno složene jedna do druge i svaka jednom katetom graniči s Crnim morem. Pritisak svih tih česti nije u jednoj točki upućen prema morskoj obali. Srbija stoji na prijelazu obaju tih sistema, istočnoga i zapadnoga, i udara pravcem svojih rijeka Morava—Vardar prema Egejskom bazenu.

Na prostoru, gdje se klinovi t. zv. zapadnoga maritimnog tipa spleću i probijaju na more, nastao je Dubrovnik, baštinik Epidaura, prijašnjega grčkog naselja. On je također prema utjecajima sredine i prostora ondje nastao, a da sami osnivači nisu bili u početku svijesni tih općih i dalekih geopolitičkih zakona, već su kod osnivanja bili potaknuti jedino povoljnim prilikama mjesta i rodnošću okolice.

Da je ta bliža okolica bila dovoljno jaka, te je mogla pomagati osnivanje jednoga naselja, svjedoči činjenica, da je i poslije njegova razorenja, u doba seobe naroda, nastalo kasnije, na istom mjestu, novo naselje, koje je opet bilo od Saracena razoreno; ali da je snaga položaja i pored tih pogibija ostala i dalje, dokaz je najbolji činjenica, da je ondje nastalo i treće naselje Cavtat (= civitas), u nazivu kojega je ostalo upečaćeno ime grada.

No u onoj prvoj lomljavi u doba seobe naroda, te pred nasrtajem divljih barbarskih gomila Epidaura nestaje, a njegovo stanovništvo bježi nedaleko od njega na male hridi, gdje divlje gomile nije vabila ni rodnost zemlje ni bogatstvo mjesta, a prebjeglice je branila s mora i s kopna nepristupačna priroda.

To je početak grada Lauzia (lau = hrid) = Rauzia = Ragusiuma.

Što je grad očuvao dva imena, Ragusium i Dubrovnik, jedno latinskogrčkih starinika, a drugo slavenskih došljaka, utvrđuje mišljenje, da su se slavenski došljaci odmah u početku smjestili na kopnu, s druge strane uzanog kanala, gdje je bila dubrava, i ondje, do nje, osnovali svoje novo naselje pod imenom Dubrovnik. Razdvojnog kanala po sredini brzo je nestalo, jer je bio zasut i na njemu izgrađen »Stradun«, ulica, kao spojnica obaju prvotnih naselja. Mala razlika u vremenu od osnivanja obaju naselja tumači postanje i održanje obaju povijesnih imena. U Dubrovniku dolazi ovako do izražaja u malome ono isto, što se u Engleskoj dogodilo u velikom, — penetracija novih elemenata uz konserviranje starih, njihovo međusobno sljubljivanje i stapanje, kao jednakopravnih činilaca, a sve se to jasno odražava u povijesnom i kulturnom razvoju grada i u karakteru njegova stanovništva. Polet, fantazija i mekoća ćudi došle su od slavenskih primjesa, a spoljašnja forma i istančanost u općenju s ljudima, te diplomatska vještina baština su romanogrčkih starinika.

Kod drugih dalmatinskih gradova očuvala su se stara grčko-latinska imena i kod došljaka. Tako su i Hrvati primili stara imena za Split, Kotor, Zadar, Trogir, Hvar, Vis, Krk, Rab, Nin, Knin, Senj i Trsat (Rijeka), jer su se došljaci zaustavili pred njima a da nisu stvorili svoja ekvivalentna gradska naselja u njihovu susjedstvu, pa su romanski gradovi stajali ne samo po kulturi, već i kao politički faktor kroz dugo vrijeme u antitezi s hrvatskom državom i s novim došljacima. Kada je primanjem kršćanstva nastala izvjesna kulturna romanizacija Hrvata, ublažuje se ona prvotna antiteza među jednima i drugima, pa kada su još primorski romanski gradovi ušli u sklop hrvatske države, pospješuje se pretapanje romanskih starinika, i u tom procesu, koji je dugo trajao, Hrvati, oni u Primorju, prislanjajući se na gradove, preuzimaju i njihovu kulturu, iako odabirnim načinom, i romansko-grčka imena njihovih starih gradova.

Da su ispočetka prevagu političku i kulturnu u Dubrovniku imali romanski starosjedioci, vidi se najbolje po tome, što se u njemu stari istočno-romanski dijalekat očuvao do XVI. vijeka. Da je pak kulturnu prevagu održao još i dulje, vidi se odatle, što je ostao uvijek u okviru zapadnog universalizma, vjerskog i kulturnog, pa i onda, kad su dubrovački pjesnici pjevali na hrvatskom jeziku. No i pored toga, i pored kasnijih talijanskih uzora i utjecaja, nisu pohrvaćeni Dubrovčani izgubili svoje hrvatsko obilježje, štoviše, ono se novim prilivom svježe krvi iz zaleđa postepeno jačalo. Tako je taj universalizam, modificiran i nakalamljen na naše duhovne osobine, bio preobražavan i dobivao što izlučenjem odvojnih, a što asimilacijom sličnih elemenata naše narodno obilježje, i u tome leži najveće djelo Dubrovnika.

Mjesna svojstva dubrovačkog prostora mogla bi protumačiti postanje jednoga mjesta lokalnog značenja, ali nikada postanje jednoga doduše prostorom ograničenog političkog organizma, no trajanjem, gospodarskim i kulturnim stvaranjima grada velikog značenja. Zato je nužno zahvatiti i u dalje prostore kopnene i morske, da se protumači njegovo veliko značenje.

Daleko zaleđe Dubrovnika jest unutrašnjost Balkana, dok ga more na drugoj strani upućuje na Jadran, a zatim na istočno i zapadno Sredozemno more, gdje se onda odvijao svjetski promet i trgovina. Dubrovnik je imao razmjerno mnogo udjela u svim međunarodnim pitanjima onoga doba na Sredozemnom moru, kao na pr. u

sukobima Bizanta s Mlecima, u pitanjima krstaških vojna, a kasnije u pitanjima sukoba zapadnih vlasti s Turcima, bila ona potaknuta od Španjolske, Mletačke ili Francuske. Svagdje uzima Dubrovnik neko učešće, ili se u diplomatskim kombinacijama njime računa. Pače se na Zapadu pomišljalo, da bi mogao dubrovački prostor biti osnovica za ofenzivni nastup protiv Turaka; no u tome je Dubrovnik iz svojih valjanih političkih razloga i zbog vlastitoga opstanka, bio vanredno oprezan da se opredijeli.

Dinarski sistem ispetošću i povezanošću glavnoga bila i strmim padinama prema moru odvaja primorje od zaleđa i vidljivo otešćava pristup k njemu. Tako se sjevernodalmatinski i srednjodalmatinski prostor na neki način individualizirao za sebe. Samo na nekoliko mjesta omogućuju veze sa zaleđem niske prevale u planinama ili dvostruki tok rijeka: Neretva—Bosna, Bojana—Drim. Na obalnom prostoru, a na razmeđu tih riječnih ušća moralo je nastati neko jače trgovačko naselje, gdje bi se vršila izmjena dobara između dvaju različitih produkcionih područja. Tako je još prije Dubrovnika na sredini toga prostora nastao Epidaur, a kada je on u vihoru barbarskih nasilja bio porušen, preuzima Dubrovnik njegovu ulogu i ujedinjuje u sebi sve povoljne prilike bližega i daljega zaleđa.

S morske je strane trostruki red srednjodalmatinskih otoka, kojih prema jugu ima sve manje, još se samo iza Korčule pomiče po koji od njih, dok i njih na pogledu Dubrovnika ne nestane. Ostaje jedini Lokrum, mali školjić pred Dubrovnikom, nepodesan zbog malog prostora za naseljivanje, ali vrlo važan za obranu od morskih valova, koji su ondje radi otvorenosti mora osobito jaki.

Dubrovnik je morao nastati u vezi mora i kopna; stoga nije mogao nastati na Lokrumu, jer bi mu, ma kako daljina bila neznatna, bio otešćan promet s kopnom; nije mogao nastati ni na kopnu podalje od mora, jer mu je more bilo glavna žila kucavica političkog i ekonomskog života. Oba ta mjesna činioca u vezi s dalekim zaleđem stjecali su se najbolje ondje, gdje je grad izgrađen, odakle su mu bili prema zaleđu otvoreni putovi, bliži i dalji; bliži prema Konavlima, Župi i Pelješcu, a dalji prema Bosni i Srbiji, pa sve tamo do Bugarske. Ti su putovi bili ovi:

1. Bosanski put (via de Bosnia) preko Ledenice, Trebinja na Gacko, a odatle na Foču i Plevlje, pa dalje preko Ibra na Niš;
2. Zetski put (via di Zeta) sa Bojane na Prizren;
3. Neretvanski put (Porta Narenti) na Fojnicu, Kreševo i t. d.

Ta tri glavna puta, s mnogo manjih odvojaka na pojedine krajeve u unutrašnjosti Bosne i Srbije pa sve do Bugarske, vezivala su Dubrovnik s njegovim zaleđem. Odanle je Dubrovnik dobivao robu: rude, stoku, žito, drvo i druge sirovine; a onamo je šiljao sol, tkanine, svilu i drugu robu uvezenu s mora. Tu izmjenu vršio je Dubrovnik u doba nezavisnih balkanskih država, i kasnije u vrijeme Turaka, premda su tada longitudinalni balkanski putovi iz Carigrada prema zapadu došli do većega značenja, pa je tada u Dubrovniku prevladala pomorska trgovina nad kopnenom.

Tako je Dubrovnik nastao na morskom rubu Dinarskog sistema, na ishodištu transversalnih balkanskih putova, kao rezultat geopolitičkih zakona, etničkih mješavina i žarišta ljudskoga rada, te baštinik dalekoga iskustva prošlih naraštaja.

Dživo Franov Gundulić

Gradovi na moru uopće nigdje ne predstavljaju sami sebe, pa onako, kako su riječna ušća izgrađena naplavinama dalekog rada tih rijeka, tako su i primorski gradovi rezultat gospodarskog stvaranja u zaleđu, te se u njima odrazuju prisiljeni valovi gospodarskih, političkih i kulturnih pokreta u oba pravca, i s mora i s kopna.

Dubrovnik je pak svojim smještajem izvan obruča dalmatinskih otoka mogao izbjeći jačem nadzoru Mletaka, koji su kao gospodari dalmatinskih otoka vršili nadzor nad prometom i trgovinom svih dalmatinskih gradova i mogli ih po miloj volji sprečavati u razvoju. Mlečani su nastojali otešćavati i razvoj Dubrovnika i sprečavati njegov gospodarski procvat, no Dubrovnik se tome otimao, kako je znao i mogao, poglavito priznavanjem protektorata kakve druge države, jače od Mletaka. Jedino to nije mogao učiniti u četvrtoj križarskoj vojni, kad su Mleci osvojili Carigrad, te nije bilo druge jake države u blizini, na koju bi se mogli Dubrovčani osloniti protiv mletačkoga gospodstva, pa su morali primati knezove poslane im iz Mletaka.

Drugi je momenat, isto tako važan, što je dubrovački prostor na onom uglu Jadrana jače kontinentalan i izložen neposrednijem utjecaju iz zaleđa, pa nije imao onakovih omanjih prostornih cjelina, kao što su imali dalmatinski gradovi, gdje su mletački feudalci s kopna nešto zaštićivali primorske gradove. Mleci bi potom morali za očuvanje Dubrovnika voditi u tom odsjeku kontinentalnu politiku, kojoj su oni bili uvijek protivni, i ulagati u to velike energije, a teško da bi imali ekvivalent ekonomskih koristi iz te svoje politike. U drugom redu nije Dubrovnik imao u vidu imperijalističku politiku, te nije ugrožavao ni gospodarsku ni političku ekspanziju Mletaka na Jadranu i prema Levantu poput Genove, s kojom su Mleci vodili duge i teške borbe o prvenstvo i prevlast.

Uz ove uzroke dolazi kao najvažniji diplomatska vještina Dubrovčana, koja ni u čemu nije zaostajala za mletačkom, jer je i jednima i drugima bila škola u Bizantu. Dubrovčani u toj vještini nesamo da nisu stajali iza Mlečana, nego su ih štoviše u nekom pogledu i natkriljivali.

Etnički momenti

Nigdje se kod nas kao u Dubrovniku ne utvrđuje istina poznata iz života i povijesti, da mješavine boljih etničkih elemenata stvaraju jaču i otporniju skupinu ljudi. Dokaz za te mješavine u Dubrovniku gotovo je nepotreban, ako se uzme, da je jezik starosjedilaca u Dubrovniku bio romanski i da je kroz dugo vrijeme takav i ostao, a istom kasnije da se javlja i hrvatski jezik. To je dokaz za postojanje dviju različitih etničkih skupina u sklopu njegova stanovništva. Stapanje i miješanje bilo je progresivno i trajno, pa se u Dubrovniku izvršilo u malome ono isto, što se izvršilo u većoj mjeri u Mlecima, u Francuskoj i Engleskoj, gdje je neprestano useljivanje i stapanje različitih etničkih skupina stvaralo nužnim biološkim procesom i odabirom borbenije i otpornije stanovništvo, koje je davalo na državnom, kulturnom i gospodarskom polju velikih i trajnih rezultata.

Premda se još nije s antropološkog gledišta nitko bavio rasnim ispitivanjem dubrovačkog stanovništva, ni u prošlosti ni u sadašnjosti, da bi se po njemu mogle

objasniti i istražiti komponente tih mješavina i naći u njima rasna dominanta, ipak taj nedostatak mogu nadoknaditi povijesne činjenice.

Stanovnici starog Epidaura uselili su se tamo iz Korinta, u doba grčke kolonizacije, i osnovali svoje naselje. Premda su se čuvali miješanja s ilirskim starosjediocima, ipak je to bilo neizbježivo, pače su konačno Iliri osvojili i sam grad, te mu nametnuli svoju vlast. Rimljani su zahvatom u te krajeve osvojili i to mjesto i potisnuli grčku riječ, ali ne posvema, i grčki živalj. Grad dobiva postepeno latinsko obilježje. Tu se još prije osvojenja klasične Grčke sa strane Rima vezuje na našim obalama realizam rimski s idealizmom grčkim, pojam lijepa i pojam hladne energije, — sve komponente, koje su se kasnije kod stanovništva grada jasno očitovale. Jednu i drugu osobinu, koju su stapanjem primili, stanovnici prenijeśe iza razorenja staroga grada u novi, gdje nakon useljenja Slavena dolazi još i treća komponenta, neistrošena biološka snaga, barbarski individualizam, te slavenska mekoćutnost i osjećajnost. Iz svih tih etničkih komponenata izgrađuje se novo stanovništvo, psihički i fizički, a u vezi s utjecajem prirodne sredine. Dubrovnik je naime izložen, kao ni jedan drugi grad u Dalmaciji, bijesnom udaru morskih valova, koji razaraju i podlokavaju obalu u tolikoj mjeri, da tu ima mjesta, gdje se obale osovno dižu do 80 m visine. Tu, na takovim obalama bila je neizbježiva borba s prirodom i jačanje duha traženjem načina obrane, a tijela i živaca suzbijanjem prirodnih sila. Baš tu, na liticama otoka, a na pogled beskrajnog horizonta, iz kojega su stanovnici crpli daleke poglede za svoje pothvate i osnove, nastaje Dubrovnik iz simbioze starinika i novih došljaka, što slavenskih, što neslavenskih.

Iz popisa starijih obitelji i njihovih imena vidi se, da su mnoge od njih bile grčkoga podrijetla, druge su bile podrijetla latinskoga, treće vlaškoga (mlađi romanski pastirski živalj, raspršen u zaleđu), a četvrte slavenskoga. Iz Mletaka dolaze poslije četvrte križarske vojne i nametnutoga protektorata, knezovi i po koja druga osoba na upravu grada; iz Firence poradi tamošnjih domaćih borba sele u Dubrovnik neke izbjeglice, a i sam Machiavelli bavio se mišlju, da bi se tamo uselio, — toliko je Dubrovnik bio poznat na Zapadu kao utočište. U zaleđu Dubrovnika spominju se kasnije i naselja Sasa (Germana), pa i oni dolaze u grad. Bjegunci iz Firence donesoše vuneni obrt (Razzi: Storia di Ragusa, str. 186), a židovski bjegunci iz Italije i Španjolske svileni obrt i bankovno iskustvo. Iz mnogih talijanskih gradova dolaze umjetnici, kao Onofrije de la Cava, Michelozzi, učenik Donatella, Fra Stefano, Raffalloni, Bianchi i t. d. Iz rukopisa Platea o sia registro del monastero di Lacroma, 1685., gdje se nalazi popis dubrovačkih obitelji, živih i umrlih (Medini: Starine 91), vidi se, koliko je izmjena ljudi u Dubrovniku bila velika, pa su tamo dolazili ljudi iz bliže i dalje okolice, čak i iz Španjolske, Barcelone, Italije, Engleske, Francuske, Njemačke, te gotovo iz svih drugih evropskih krajeva. G. 1558. — piše Razzi — bilo je od tadašnjih 29 vlasteoskih obitelji 9 talijanskoga podrijetla, 6 iz zaleđa, 4 iz Epidaura, 4 iz Kotora, 2 iz Albanije, 1 iz Njemačke, 1 iz Zadra.

Kada bismo imali za druge povijesne periode takav popis obitelji, vidjelo bi se još jasnije, kako se dubrovačko stanovništvo obnavljalo i popunjavalo postepenim etničkim mješavinama sa svih strana. Sama obitelj Gundulić, vrlo vjerojatno, nije slavenskoga podrijetla, već i ona vuče lozu od latinskih starinika.

Ako se sada postavi pitanje na osnovi etničkih osobina, narodnog osjećanja, unutarnjeg karaktera stanovništva, a u vezi s dubrovačkim kulturnim stvaranjem, dakle na osnovi objektivnih i subjektivnih momenata, koje su narodnosti bili stari Dubrovčani i da li su oni bili Hrvati ili Srbi, — jer i jedni i drugi ih prisvajaju za sebe — onda se na to može odgovoriti istom onda, kada se ispitaju momenti, koji su za narodnost odlučni.

Svaki narod ima svoje subjektivne i objektivne značajke, koje ga čine posebnim socijalnim bićem među drugim narodima. Sve kada bi neke značajke bile slične kod više socijalnih skupina, ne moraju biti identične, pa se na osnovu tih sličnosti ne može stvoriti zaključak, da se radi o jednom socijalnom individuumu. Dovoljna je samo jedna važna odvojna značajka, da ona postane dominantna i da bude kristalizaciona jezgra za stvaranje posebnog naroda. Takvih odvojnih činilaca između Hrvata i Srba ima nekoliko, te radi toga oni nisu mogli postati jedna moralna ličnost, jedna duša i jedan duhovni princip.

Vjerske, kulturne, a i etničke razlike između Srba i Dubrovnika tako su očite, da ih je ispravno zapazio i Stefan Dušan (g. 1349.), srpski vladar, malo decenija prije propasti srpske države, pa naziva Dubrovčane Latinima, a Dubrovnik latinskim gradom. U tom kulturno-etničkom obilježju grada očituje se ona prvotna duhovna snaga, koja je odvajala Srbe od Dubrovčana. Ona se očituje i u činjenici, da Dubrovčani nisu pravoslavcima dopuštali ni prenoćiti unutar gradskih zidina, već je pri zapadu sunca zvonilo na vratima Pila zvonce, koje i danas ondje stoji, i opominjalo pravoslavce, da se iz grada udalje. Pače ni sam car Dušan Silni, koji je inače davao Dubrovčanima trgovačke povlastice u svojoj državi, nije smio prenoćiti u Dubrovniku. To udaljivanje pravoslavaca iz grada još je značajnije, kada se pomisli, da je židovima i muslimanima bio dopušten boravak u gradu. Iz toga se vidi, da nije bio samo vjerski momenat, koji je kod Dubrovčana pobuđivao nepovjerenje, već nešto drugo, jače i presudnije od toga: razdvojnost psihičkih osobina, neshvatljivih i tajnovitih, koje po sebi isključuju svako unutarnje stapanje ili stvaranje narodne zajednice. Bizantinski i zapadni duh se tu sukobljuje i odvaja. Te iste unutarnjo-psihičke opreke između Zapada i Istoka bile su odlučne i pri predaji Dubrovnika francuskim četama g. 1806., i nitko nam ne bi to klasičnije ocrtao nego što je to učinio Ivo Vojnović u svojoj »Dubrovačkoj trilogiji«. Nisu francuske čete uopće osvojile Dubrovnik, već je veliko vijeće zaključilo, da im se grad preda, a u vijeću su se čuli glasovi, da vole Francuze nego divlje Kozake, i da su bolji Francuzi nego Vlasi.

Ma koliko se s vremenom mijenjao kulturni sadržaj, ostali su ipak u svim povijesnim izmjenama neki stari osnovni motivi i osnovne norme strukturne prirode, koje se dadu kao spojna nit utvrditi kroz sva vremena i koje se zapažaju u svim kulturnim tvorevinama. Istina je, da se povijest ispunja novim smislom i novim sadržajem, pa da svaki vijek ima svoje životne napetosti i svoju t. zv. savršenost, ali je s druge strane nesumnjiva istina, da svaki narod stvara u okviru svoga narodnog duha, pa je zato i njegovo stvaranje na neki način nadvremeno i bezvremeno.

Teže je odgovoriti na subjektivne momente, narodnu svijest i osjećaje, jer oni nisu bili ne samo kod nas, već nigdje u to doba izgrađeni niti djelatni u stvaranju naroda.

Problem socijalnog života u duhu nacionalnom iznikao je mnogo kasnije. Prije svega trebalo je da se pojavi i učvrsti individualna svijest pojedinaca, a to je došlo s renesansom; onda je morala doći individualna svijest cijeloga naroda, što je došlo istom s francuskom revolucijom. Prije toga posvuda je na Zapadu stajao socijalni život u okviru universalnih ideja, a samo su gradovi u feudalnim državama imali privilegijem vladara svoju samoupravu, dok su slobodni gradovi, kao u Italiji, bili nezavisni kao gradovi-države sa svojim malim teritorijem. Za međusobne odnose među takvim slobodnim gradovima nije bio odlučan nacionalni princip, već državni interesi, pa su se talijanske republike tukle i nadbijale među sobom i sklapale saveze jedna protiv druge, čak i sa samim netalijanskim državama, jer nacionalni princip nije bio vrhovni princip za njihove međusobne odnose. To isto je bilo i s Dubrovnikom. I kod njega kao grada-države bila je dominantna ideja nezavisnosti, bilo protiv koga. Dubrovčani u ono doba ne poznaju druge državne težnje osim te, da budu slobodni, niti drugih interesa osim gospodarskih. Ali, i u tom uskom okviru svoga državnog života Dubrovnik je gojio i stvarao, i bez promisli na nacionalnu cjelovitost, takva djela, koja su, objektivno uzeta, uklopljena u hrvatsku kulturnu cjelinu.

Da se može utvrditi pripadnost jednomu narodu kao živom organizmu, treba prije svega naći u njemu sve objektivne i subjektivne momente, koje ga čine posebnim narodom u društvu drugih naroda. Uglavnom su za to odlučna tri momenta:

1. Narod je u prvom redu krvna zajednica, odnosno jedan etnobiološki tip. Kako je rečeno, svi narodi, u prvom redu kulturni, iskazuju veliko krvno miješanje, ali se i pored toga to miješanje vjekovima sljubljivalo, te se izgrađivala prema najjačoj komponenti izvjesna rasna dominanta, pa je stoga i krvno srodstvo među članovima jednoga naroda daleko veće, nego se uopće misli. Kada pak te krvne dominante ne bi bilo u jednom narodu uopće, neminovno bi narod s vremenom propao.

2. Druga značajka naroda je kulturna srodnost među njegovim članovima, koja dolazi od istoga narodnog duha. Među značajkama kulture uzima jezik svakako prvo mjesto, jer se samo po jeziku mogu članovi naroda sporazumijevati i izgrađivati zajedničku socijalnu skupinu. Ali i s istim jezikom može biti više naroda, ako se članovi odvajaju drugim značajkama, kao vjerom, državnom organizacijom i kulturom. Ovaj drugi, kulturni momenat važan je za izgrađivanje naroda isto tako kao i prvi, a čini se pače i važniji.

3. Treći momenat za određivanje narodne pripadnosti čini zajednički život, zajedničko proživljavanje, uspomene prošlosti, pa tako po njima krvna i kulturna zajednica postaje udesnom zajednicom. Udesna zajednica postaje aktivnom, kada ulazi u borbu za postignuće izvjesnog cilja i ideala, jer tada svaki član zajednice vidi u zajedničkom cilju i svoj vlastiti cilj.

S ovim trećim momentom utvrđivanja nacionalnosti prelazi se od objektivnih na subjektivne momente, odnosno ovime se javlja narodna svijest pod vidom volje i osjećaja.

A sada da se vidi, koje su objektivne i subjektivne značajke bile razvite kod Dubrovčana, da se može iz njih zaključiti, kojemu su narodu na jugu oni bliži, Hrvatima ili Srbima, i u koju narodnu skupinu oni spadaju.

Već je prije kazano, da je biološka osnovnica starih Dubrovčana bio grčkolatinski elemenat, no da je on postepeno bio pojačavan mješavinama iz bližega zaleđa, dalmatinskog primorja i iz mnogih drugih krajeva u Evropi. Zaleđe Dubrovnika bila je stara oblast Crvena Hrvatska, kojoj se još i danas ime očuvalo u imenu Crna (= Crvena) Gora. Da za manje oblasti u zaleđu Dubrovnika, Zahumlje i Travunju, — dijelove Crvene Hrvatske — nije lako utrditi ondašnje etničko obilježje stanovnika, svjedoči činjenica, da i prof. Hauptmann u kratkom razmaku od šest godina postavlja obrnute tvrdnje; dok su mu to bile prije hrvatske oblasti s hrvatskim stanovništvom, kasnije ih nazivlje srpskim, a sve to bez novih argumenata i obrazloženja, što umanjuje naučnu vrijednost njegova razlaganja. Iz toga se vidi, kako su povijesni prinosi za ono doba vrlo slabi i labilni, da bi se po njima moglo utvrditi etničko obilježje ondašnjeg stanovništva, a to tim manje, što u srednjem vijeku često govore dokumenti o političkoj i državnoj pripadnosti, ne uzimajući uvijek u obzir i nacionalno obilježje stanovništva. Narod se naime u to doba nije pitao za njegovo nacionalno mišljenje, jer je država kao takva bila vrhovni princip. Kada se na pr. u srednjem vijeku spominje ugarska država, ne izražava se time i nacionalni sklop stanovništva u njoj, jer su Hrvati na pr. stajali u personalnoj uniji preko kraljeve osobe, a kralja su pače oni koji put nametali cijeloj zajednici. To isto može biti i sa Zahumljem i Travunjom u ono doba. Ako je dakle neka oblast dolazila osobom vladara u sklop ove ili one države, time se još ne izražava etnička pripadnost stanovništva.

Međutim pobjedom nacionalnoga principa u najnovije doba bio je i narod u zaleđu Dubrovnika pitan za nacionalno mišljenje, onako isto, kao što je pitan i Dubrovnik sa svojim teritorijem. Današnje zaleđe Dubrovnika je Hercegovina, a njezino se stanovništvo u nekoliko navrata izjavilo za Hrvate, premda su se iza provale Turaka iselile mnoge skupine stanovništva iz tih krajeva u Dalmaciju, Liku i Vojvodinu (Bunjevci). Što se pak tiče samoga Dubrovnika i njegova stanovništva, i ono se posljednjih decenija izjavilo plebiscitarno, da su Hrvati i da hrvatskoj zajednici hoće da ostanu vjerni. Prema tome, kada je nacionalni princip pobijedio te kada je stanovništvo bilo pozvano, da se opredijeli, ono se opredijelilo onako, kako bi se opredijelilo u prošlosti, da je na osnovu nacionalnoga principa bilo pitano.

Drugi objektivni momenat za obilježje naroda jest jezik, jer bez jezika nema svijesti o vlastitoj narodnoj posebnosti. Taj se momenat zajedničkoga književnog jezika kod nas najviše ističe kao dokaz narodnog jedinstva, premda je utvrđeno, da više od jezika daju obilježje narodu njegove psihične osobine u vezi s kulturnim stvaranjem. Međutim više od književnoga jezika vrijedi za značenje narodnoga duha govoreni jezik, pa je vrijedno znati, kojim su jezikom govorili i pisali stari Dubrovčani. U starom dubrovačkom jeziku ima izraza i riječi, osobito talijanskih, koje su zajedničke svim stanovnicima Jadrana. Zajednički su im i sami čakavski izrazi i oblici, koje susrećemo i kod dubrovačkih pjesnika, a čakavština, po mišljenju svih filologa, isključivo je dijalekat zastupan kod Hrvata. Kušalo se sa strane

jednog filologa prikazati, da su dubrovački pisci čakavske oblike i izraze uzeli od drugih dalmatinskih pjesnika, a da ih nije bilo u živom dubrovačkom govoru. Tu tezu je odbio sam Vatroslav Jagić kao neispravnu. Ali sve kada bi ona bila istinita, — što po Jagiću ne stoji, — još to ne bi bio nikakav dokaz za odvajanje Dubrovnika kao posebne etničke skupine od ostalih dalmatinskih Hrvata, već obrnuto, baš bi to bio još nesumnjiviji dokaz njihove duhovne srodnosti i zajedničke pripadnosti. U tom se naime preuzimanju očituje zajedničko proživljavanje i utvrđuju unutarnje duhovne veze među njima, a to je samo onda moguće, ako je jedne i druge nadahnjivao isti narodni duh, pa su dubrovački pjesnici u djelima dalmatinskih pisaca vidjeli organsku cjelinu, u koju su i oni ulazili, i to u takvoj mjeri, da su njihove izraze i dijalektološke oblike uzimali kao svoje.

Drugi je momenat indirektan, ali također vrlo važan, naime — jedinstvo dalmatinskog arhipelaga i cjelovitost mora. Preko mnoštva otoka, kao stupovlja jedinstvenog mosta, bila je neizbježiva integracija kulturno-narodna i kulturno-jezična među stanovništvom, a to nam dokazuje i leksikalni momenat, t. j. dijalektološko blago dubrovačkog jezika, koje je zajedničko u mnogom pogledu, kako filolozi ističu, cijelom stanovništvu od Kotora do Istre.

Posve se jednako dogodilo i u najnovije doba našega kulturnog razvoja, u doba hrvatskog preporoda u prošlome vijeku. Tomu je pokretu bilo središte u Zagrebu, koji je smješten u drugoj dijalektološkoj sredini. Ali to nije smetalo hrvatske pisce u Zagrebu, da su posegnuli za dubrovačkim piscima, smatrajući ih organskim pretečama svoga vlastitog stvaranja. U tome se baš očitovalo hrvatsko narodno jedinstvo, koje prelazi preko jezičnih razlika u prostoru i vremenu. Zato je mogao samo jedan Hrvat, u ovom slučaju Ivan Mažuranić, tako proniknuti u staro dubrovačko stvaranje i tako ući u duh pjesnika Gundulića, jer im je taj duh bio zajednički, — i upotpuniti njegova »Osmana« tako, da i pored individualnih osobina nema među njima bitnih razlika. Samo čovjek izrastao iz iste biološke osnovice i proniknut istim narodnim duhom kao i Gundulić, mogao je izvesti tako veliko djelo. Iz etnobioloških komponenata razabira se, da se dubrovačko stanovništvo rasno odvaja u mnogom pogledu od stanovništva u središtu Balkana, jer u ovome posljednjemu nema rasnih sastavaka starolatinskih, a isto tako je tu manje i ilirskih pretopljenika, a više Tračana i Dačana prebačenih preko Dunava u vrijeme seobe naroda.

Jadranski veliki prostor, koji su ispunili Hrvati, čini i u tom pravcu među stanovništvom neko krvno srodstvo, koje nije bitno poremećeno ni kasnije, u vrijeme Turaka, u doba t. zv. dinarskih migracija. Cvijić te Dinarce naziva srpskom rasom, premda nema nigdje nacionalnih rasa, već rasnih tipova, u koje može ući više naroda. Ali Cvijić kod te tvrdnje pregledava jednu stvar, iz koje bi se mogao izvesti obrnut zaključak, kada bi vrijedio princip nacionalnih rasa. Švicarski učenjak Pittard proučavajući rasni raspoređaj stanovništva na Balkanu našao je, da se jezgra dinarske rase nalazi ondje, gdje su danas pretežno naseljeni Hrvati koji govore ikavski, pa potome otpada svaki zaključak o srpskoj dinarskoj rasi.

Prema tim stvarnostima dalmatinski veliki prostor predstavlja i etnobiološku zajednicu, u kojoj se s vremenom izgradila i duhovna zajednica, što se očitovalo u jednakom ili sličnom stvaranju, u povijesnom razvoju, i u opredjeljenju stanovništva

za Zapad. Kada je nacionalni princip postao kasnije kazalom unutarnjeg raspoloženja, u Dubrovniku odmah spontano progovara narodna duša u tolikoj mjeri i dinamici, kao nigdje među hrvatskim gradovima Dalmacije, a pogotovo mnogo jače nego među nekim mjestima u Hrvatskom Primorju, gdje su materijalni interesi zamračili narodnu svijest. Nacionalna se svijest pak probija u Dubrovniku uz najveće žrtve, jer je Dubrovnik zbog svoga hrvatskog uvjerenja zapostavljan i oštećivan, ako ne u drugome, a ono u tome, što je upravno podložen mjestu, gdje su čobani još pasli ovce onda, kad je slavna zastava sv. Vlaha lepršala po svim lukama Sredozemnoga mora, pa i dalje, sve do Londona i Amsterdama, te kada se ime toga grada spominjalo na svim evropskim dvorovima i nalazilo u diplomatskim aktima. Kod Dubrovčana dolazi do punog izražaja dinamika nacionalnoga principa, koja se očituje u pozitivnom smislu: da hoće da očuvaju svoje značajke i svoj duh, i u negativnom smislu: da ne će da budu ono, što nisu prije bili, što nisu sada, i što ne će ni u buduće da budu. U tom se sastoji nacionalnost Dubrovčana, živa i dinamična, neproračunana, već organska i spontana. U onom skladnom i otmjenom ritmu dubrovačkog života nije njihova nacionalnost bučna i izazovna, već uporna, dosljedna i požrtvovna.

No, da se ne bi reklo, da se hrvatstvo Dubrovnika ovim izvodi iz unutarnjih psihičkih momenata i iz etnobiološke srodnosti, ili, premda su i ti momenti vrlo jaki, da je to bilo i ostalo latentno, te da se nije nigdje u toku povijesti očitovalo niti spominjalo, mi zato donosimo ovdje samo nekoliko svjedočanstva, domaćih i stranih, da se vidi, kako je hrvatstvo u Dubrovniku bilo osjećano i proživljavano, a i zapaženo kod kuće i vani.

Dubrovčanin Mavro Vetranić piše Hektoroviću, da će mu slava ići »po svijetu daleče, a navlaš kud jezik hrvatski prohodi«. Na drugome mjestu iste poslanice govori o »vjekuštem zrcalu jezika našega«, a na trećemu kaže, da će »proslaviti slovinski jezik vas«. Sve ovo jasno dokazuje, da je Vetranić hrvatski jezik zvao svojim, a da mu je i slovinski bio samo sinonim hrvatskoga.

Nikola Stjep. Nalješković piše Iv. Vidalu, vlastelinu Krkarskom, 1534. poslanicu, u kojoj se nalaze ovi stihovi:

Tim narod Hrvata vapije i viče
Da s' kruna od zlata, kojom se svi diče.

Vidali na tu poslanicu ovako odgovara:

Čast izabrana Niko i hvala velika
Hrvatskoga dika i slava jezika.

Od stranih svjedočanstva značajno je ono ruskoga pisca P. A. Tolstoja, koji je putovao koncem XVII. vijeka po Jadranu i ostavio opis Dubrovnika, gdje među ostalim piše, da su »Dubrovčani pomorci i da govore slavenskim jezikom, a nazivaju se Hrvatima«. Isti pisac Tolstoj opisujući Boku Kotorsku veli, da je njezino primorje naseljeno Hrvatima, dok za Srbe kaže, da stanuju u planinama i da su nedavno bježeći pred Turcima tamo došli.

Drugo je svjedočanstvo ruskog pisca, učenjaka Petrovskoga, koji je napisao znamenito i dokumentirano djelo o Hektoroviću pod naslovom »Sočinjenija Petra Hektorovića« (Kazan, 1901.), i tu u uvodu naveo razloge, zašto je on uzeo hrvatsku literaturu kao posebnu i odijeljenu od srpske. Kako je pak svaka kultura izraz posebne narodne duše, jer narod i nije drugo nego duhovni princip i jedna duhovna obitelj, rođena iz žrtava, uspomena, boli i veselja u prošlosti te želja, da živi zajednički u sadašnjosti, to već ta hrvatska posebna kultura stvara od Hrvata poseban narod. Do toga logičnog zaključka, istina, Petrovskij nije došao, no i pored toga njegovo odjeljivanje hrvatske literature od srpske nužno vodi k tome. Evo njegovih riječi u prijevodu: »Priznajući jedinstvo jezika uza sve dijalektološke razlike, mi ne možemo priznati jedinstvo njihovih literatura (srpske i hrvatske). Ovdje, kao i u svemu, historijski odgoj proveo je između Srba i Hrvata oštru granicu; u ono vrijeme, dok su se prvi (Srbi) nalazili pod utjecajem Bizanta, drugi su crpli svoje ideale na Zapadu, djelomično pisci Dalmacije iz Italije u vrijeme renesanse. Prema tome bi bilo neispravno nazivati Gundulića srpskim pjesnikom, kao što bi bilo neispravno priznavati Obradovića hrvatskim piscem. Međutim takve tvrdnje nalaze se tu i tamo, nažalost veoma često.«

Takovo mišljenje ruskog učenjaka pokriva se posvema s onim, što je ovdje prije kazano, da je dubrovačka literatura dio hrvatske literature.

Povijesno-kulturni momenti

Na Balkanskom poluotoku stvorilo se u toku vjekova, što samoniklim radom samoga stanovništva a što stranim utjecajima, nekoliko kulturnih tipova, odnosno kulturnih pojasa. Puštajući sve po strani, što se ne odnosi na Dubrovnik i na veliki jadranski prostor, naseljen hrvatskim narodom, treba istaknuti, da je dolaskom Hrvata taj prostor dobio novo etničko obilježje i pored postojalosti latinskih starinika na moru i poromanjenih Ilira po brdinama u zaleđu. Proces međusobnog stapanja i etničke unifikacije bio je trajan ali spor, jer nije bilo državne organizacije, koja bi to pospješivala. Državnu organizaciju izazove franačka strana vlast zahvatom u naše krajeve, pri čemu je nastalo ubrzano gibanje i trvenje, te potreba čvršće organizacije. U tom procesu stvara se hrvatska država. No Francima ne uspije pokolebati bizantinsku vlast na moru, koja se tu održi i poslije formiranja hrvatske države. Rezultat tih sukoba svršio se tako, da se stvorilo novo ravnovjesje na moru između hrvatske države i bizantinske vlasti. Bizantinci su zadržali nekoliko gradova, među njima i Dubrovnik, a sve ostalo došlo je u okvir hrvatske države. Dubrovnik, prema tomu, nije izišao iz toga sukoba slobodan, no slobodu je sam izgrađivao postepeno slabljenjem Bizanta i preuzimanjem faktičkih državnih funkcija, dok je formalno dugo ostao u bizantinskoj zavisnosti do god. 1204.

Jezik dubrovački ne bijaše grčki, već istočnoromanski domaći dijalekat, koji se tu očuvao sve do XVI. vijeka. Vlast Bizanta nije ostala bez dubokih utjecaja na unutarnje prilike grada, jer se u Bizantu nalazila u ono doba prvorazredna diplomatska škola, te su Dubrovčani, kao i Mlečani, ondje naučili diplomaciju. U drugom redu Bizant je tada predstavljao prvu pomorsku silu na Sredozemnom moru i bio

najvažniji trgovački grad u ono doba, a to je sve djelovalo na Dubrovčane kao poticaj i primjer za dizanje svoje materijalne kulture.

Kada su u četvrtoj križarskoj vojni Mlečani osvojili Bizant, došao je Dubrovnik pod njihovu vlast, i on prima iz Mletaka svoje knezove i neke više činovnike. Time se izmijenio ritam jadranskoga života u toliko, što mjesto da bude Jadran pitanje ravnovjesja između Bizanta i Franaka, kao u ranijoj dobi, postade on problemom hrvatsko-mletačkim, odnosno kasnije hrvatsko-talijanskim. Za nas je vrlo važno istaknuti, da je hrvatskim prodiranjem i stapanjem starije i nove kulture stvoren na cijelom velikom prostoru istočnoga Jadrana jadransko-hrvatski kulturni pojas, koji se odvaja od talijanskoga na zapadu — ma koliko imao s njime nekih zajedničkih kulturnih nota —, i čisto patrijarhalni u zaleđu, s kojim je vezan jačim biološkim srodstvom i od njega pomlađivan samoniklim kulturnim prinosima.

Dubrovnik je u svemu tome imao nekog udjela, ali je on imao svoj posebni politički razvoj, kojim se luči od drugih gradova u Primorju.

Mlečani su od četvrte križarske vojne vršili nadzor nad njim sve do g. 1358., kada su hrvatsko-ugarski vladari, ali kao predstavnici hrvatskog državnog prostora, istisli Mlečane sa cijeloga područja istočnoga Jadrana i uspostavili svoju vlast na njemu. Ovo treće doba dubrovačke povijesti, koje je trajalo do Mohačke bitke 1526., bilo je za Dubrovnik najsretnije i najsjajnije, jer je i pored nekih sukoba sa zaleđem i pored trzavica kod kuće došao tada do vrhunca svoga cvata na ekonomskom i kulturnom polju, pa je stvorio najljepše građevine, koje se još i danas ponosno ističu. U ovom trećem razdoblju Dubrovnik postaje zapravo po prvi put nezavisnom republikom, jer onaj mali prinos (500 dukata na godinu), što su ga plaćali vladarima, bio je više dar za zajamčenu mu neutralnost i sigurnost protiv svake druge države, nego pravi danak.

Analizirajući pak pojam dubrovačkih protektorata vidimo, da su s njima Dubrovčani pokazali vanrednu diplomatsku vještinu i sposobnost, jer su predviđajući nove događaje i pojave novih sila, znali već unaprijed izbjegavati sukobe s njima, a izborom zaštitnika obraniti se od svake tuđe prevlasti i odbijati presizanje i nasilja drugih država.

Time, što je Dubrovnik znao na neki način ući u nominalnu zavisnost jače države, da može u njezinu okviru iskoristiti sve prednosti svoga prostora, očuvati faktičnu slobodu i razvijati gospodarstvo i u drugim prostorima, pokazao je Dubrovnik genijalnu sposobnost. To je štitništvo bilo neka vrsta ondašnje neutralnosti, ali zaštićeno samo jednom jačom državom.

Dubrovnik je u međunarodnoj igri interesa nastojao, da se njegovo ime što manje spominje, posebice je pazio, da ne bi njegovi diplomati u inozemstvu razvijali kakav sjaj i tako izazivali pobudu i zavist jačih sila, pa su im nalagali, da sklapaju u inozemstvu zajmove za svoje uzdržavanje, koje bi kasnije sama država isplaćivala, — samo da ne izazovu utisak o svojem ekonomskom blagostanju. Ništa naime nije opasnije za male države, već izazivati zavist jakih, koji se onda sporazumijevaju na račun malih, a za tu političku mudrost znao je Dubrovnik već onda i prema njoj je udešavao svoje djelovanje.

Diplomatska vještina Dubrovčana u izbjegavanju sukoba traženjem jakih pokrovitelja tako je bila postala poslovičnom, da se za nj govorilo, da je to grad sedam zastava (la città di sette bandiere).

No nije Dubrovnik čuvao samo diplomatskom vještinom svoju nezavisnost i branio slobodu, već, kada je bilo nužno, i najvećim herojstvom. Tako, — da se samo nešto od toga spomene, — izdržao je u IX. v. kroz petnaest mjeseci podsjedanje Saracena, a više puta se morao braniti protiv napadaja iz zaleđa od bosanskih i srpskih vladara. Pojedinačna pak herojstva Dubrovčana bezbrojna su, no jedno se ne može pustiti nespomenuto. Kada je Dubrovnik ležao u ruševinama prigodom velikoga potresa (g. 1667.), pri čemu je poginulo 5.000 ljudi, tu katastrofu njegovu htjela je iskoristiti susjedna turska vlast, da stegne njegovu nezavisnost. Dubrovčani ni u toj zgodi ne htjedoše popustiti sili. Uputiše svoje poslanstvo pod vodstvom Nikolice Bunića u Silistriju Kara Mustafi, da se na te zahtjeve potuže. No iz početka je taj korak bio bez uspjeha. Bunić, bačen u vodenu tamnicu, poručuje Dubrovčanima, da bez obzira na njegov život ne popuste turskim zahtjevima. I tako, dok je sve naokolo bilo u turskoj vlasti, nije se na zidinama Dubrovnika nikada vijala turska zastava.

Dubrovnik je u drugom redu bio čuven zbog svoje uredne uprave, humanih i socijalnih uredaba, pa premda je on po uzoru talijanskih republika bio aristokratska država, vodio je najveću brigu o svim slojevima i staležima. Mi se i danas upravo divimo čistoći i urednosti seljaka u bivšoj dubrovačkoj republici, posebice u Župi i Konavlima, koji u tom pogledu ne zaostaju ni za kojim krajem u Evropi. Sve je to posljedica uredne uprave i dobra primjera gospara na seljake. Dubrovnik je imao uredno sudovanje, kodeks njegovih zakona potječe iz g. 1282. Vrijedno je istaknuti i to, da, premda je Dubrovnik bio poznat zbog religioznog života svojih građana, — bit će da su i to bili glavniji uzroci njegove humanosti i obrazovanosti —, ne htjede ipak dopustiti djelovanje inkvizicije na svome području.

Dubrovnik je već davno imao uboški dom za neopskrbljene (1300.), bolnicu za bolesnike, sirotište za sirote, nahodište za odbačenu djecu (1432.) i sklonište za strance (1423.). Kako je vodio brigu o zdravstvenim prilikama, vidi se najbolje, da je u Dubrovniku bila otvorena i apoteka u samostanu franjevaca već g. 1307., pa je potom ona jedna od najstarijih u Evropi, a već god. 1784. uvodi se obveza cijepljenja. Dubrovnik je podigao i javnu štedionicu (1650.). Jedno pak od njegovih najljepših humanih djela, po kojemu stoji među prvim evropskim narodima, jest ukinuće trgovanja robovima, koje je tada cvalo po cijelom Balkanu. Dubrovnik je ukinuo tu trgovinu već g. 1416., dok su je zapadne sile ukinule oko četiri vijeka kasnije. Engleska stvara zakon o ukinuću trgovanja robovima istom g. 1807., ali se faktički još kroz neko vrijeme trgovalo i dalje.

Ukidanje trgovanja robovima svakako je veliko djelo, jedinstveno u ono doba u svijetu, ali ono iskače još više po motivima, koji su Dubrovčane potakli na to djelo. Evo ovdje po Jirečeku nekoliko rečenica iz zaključka velikoga vijeća o tome: »Considerantes talem mercantiam esse turpem, nefariam, et abominabilem et contra omnem humanitatem ... videlicet quod humana species facta ad imaginem et similitudinem creatoris nostri et vendatur, si essent animalia bruta (= promišljajući da je takova trgovina sramotna i opaka, odvratna i protivna svakoj čovječnosti ... t. j. da

se ljudski stvorovi, stvoreni na sliku i priliku našega Stvoritelja, prodavaju poput divljih životinja).

No pored tih odlika u upravi, zakonodavstvu, humanosti i uređajima, Dubrovnik diže iznad svega njegovo kulturno stvaranje, kojim stoji prvi među hrvatskim gradovima. U Dubrovniku je cvala umjetnost, posebice graditeljstvo. Nije u ono doba bilo evropskoga, napose zapadnoga stila, od bizantinskih početaka, pa dalje preko romanike, renesanse i baroka, koji nije ostao upečaćen u kojoj njegovoj građevini. Naročito je u njemu zastupan barokni stil. Kako je u doba razorenja Dubrovnika bio barokni stil u cvatu, tako se je grad kasnije i obnovio najviše građevinama u tom stilu. Ali pored graditeljstva, koje je njegova svojina i odlika, jer je to ostalo u njegovu okviru, ima Dubrovnik obilje i drugih duhovnih tvorevina, koje su prešle njegov prostor i postale svojinom cijeloga hrvatskog naroda, štoviše i svojinom, makar i u ograničenom obujmu, cijeloga kulturnog svijeta. Po svojim literarnim, pjesničkim i naučnim tvorevinama dobio je Dubrovnik i naslov hrvatske Atene. Nije svrha ovoga članka, da se sve nabroji i iznese, ali dva velika imena moraju se spomenuti. To su Gundulić, najveći dubrovački pjesnik, kojemu spominjemo 300. godišnjicu smrti, i Ruđer Bošković, jedan od prvih učenjaka tadanje Evrope. U dalekom razmaku spominjemo još jedno ime samo zato, jer je kod nas slabo poznato: Beno Kotruljić, ministar na napuljskom dvoru, već je u XVII. v. napisao prvo djelo o knjigovodstvu.

Nešto posebno veže Maticu Hrvatsku s Dubrovnikom, a to je činjenica, da su još prije osnutka Matice Ilirske, koja je preteča Matice Hrvatske, osnivači te institucije posvetili glavnu pažnju dubrovačkom stvaranju kao izvoru našega novog preporoda. Netom se pak osnovala Matica Ilirska, izjavljuje njezin prvi predsjednik grof Janko Drašković (1842.), da je Matici poglavita svrha izdavanje dubrovačkih pjesnika i klasika naših. »Naša je najpoglavitija svrha, — govori on, — rasprostranjivati nauku i književnost, a za to mi imademo mnogo starih i glasovitih djela iz XVI. v. — kad još njemačka literatura u zipci bijaše — Ranjinu, Zlatarića, Gundulića, Palmotića i t. d. Ova organičkim pravopisom preštampati, želja je naša.« I zaista, prvo djelo, što ga je izdala Matica Ilirska, bijaše Gundulićev »Osman« (1844.).

Kako se iz svega ovoga vidi, uvijek se kod Hrvata smatralo dubrovačko stvaranje kao dio organske zajedničke cjeline. To je stvaranje bilo zajedničko svim Hrvatima u prošlosti i sadašnjosti, pa je zato i Dubrovnik najveći osnivač i ostvaratelj hrvatskoga narodnog i kulturnog jedinstva. Ono, što mi osjećamo danas, to su osjećali naši stariji i u prošlosti, i u tom smislu Vidali, dalmatinski pjesnik, pjeva ove stihove:

Dubrovnik — grad svitli i slavan za dosti
Svake Bog udili obilne milosti.
Gospodom ga uresi, zakonmi i pravdom,
Razlicim uzvisi imanjem i blagom.
Svuda ga jest puna slava, svud on slove,
Hrvatskijeh ter s' kruna gradova svih zove.

F. LUKAS

O GUNDULIĆEVIM »SUZAMA SINA RAZMETNOGA«

Jedinu znatniju radnju o Gundulićevim »Suzama sina razmetnoga« napisao je do sada M. Šrepel (Rad 127). Radnja je vrlo karakteristična za shvaćanja Šrepelova vremena; u njoj se slijedi metoda traženja izvora. Iako se ta metoda još i danas pokatkada upotrebljava, ona je sasvim nepouzdana, jer, ne poznajući pravu prirodu poezije kao konkretno-intimnog izraza pjesnikova duševnog života, polazi s vanjskih karakteristika umjetninâ i s njihovih intelektualnih momenata.

Šrepel nalazi izvore Gundulićevih »Suzâ« u Tansillovim »Lagrime di San Pietro«, u Ovidijevim pjesmama (»Ars amatoria« i »Remedia amoris«), u Horaciju, u Tassu (»Le sette giornate del mondo creato«). U čemu vidi Šrepel izvore? Gundulićev proemij sličan je Tansillovu proemiju: »Iza toga subjektivnoga početka dolazi u Gundulića kao i u Tansilla zaziv, da bi im bog bio u pomoć: Tansillo moli il, lume de l'ardore', a Gundulić, duha prisvetoga. Tansillo ne prelazi odmah k Petru, nego prije još kazuje govor Isusov apostolima; tako i Gundulić, prije nego će opisati samoga razmetnika, upliće refleksiju o koristi kajanja, te preporučuje grješniku, da se uteče bogu, jer je veće božje smiljenje, nego ljudsko sagriješenje«. Šrepel tvrdi, da nije puki slučaj, što i Gundulić naziva svoja pjevanja »plačima« kao i Tansillo. Prema Šrepelu, srodno je naricanje Gundulićeva razmetnog sina i Tansillova Sv. Petra.

Gundulić — kaže Šrepel — povodio se i za Ovidijem. Njegov razmetni sin dugo se trudio, da osvoji ljubavnicu, i napokon mu pođe to za rukom s pomoću zlata; zato nam se »nehotice nadaje misao, da je bio u školi staroga Ovidija, koji je spjevao upute o ljubavnom umijeću (»Ars amatoria«) i lijekove od ljubavi (»Remedia amoris«). Rimski pjesnik daje potanko upute muškarcima, kako će s ustrajnošću osvojiti ljubovcu; razmetni sin kao da se drži tih pravila: neprestano slijedi ljubljenu djevojku, šalje joj pisma, oblači se u lijepa odijela, dok je na posljetku ne osvoji zlatom. Razmetnikova ljubavnica vještakinja je u kićenju; i Ovidij upućuje žene, kako će kićenjem osvojiti muškarce.

Osobito se zaustavlja Šrepel na Gundulićevim mislima, poređujući ih s mislima drugih pjesnika. Gundulić često govori o životu i smrti kao i Horacij, od kojega se samo razlikuje kršćanskim shvaćanjem. Tako na primjer dubrovački pjesnik spominje, kako smrt ruši jednako i kraljevske palače i siromašne kućarice, upravo kao i rimski pjesnik. »Po prirodi samih refleksija — piše Šrepel — u trećem plaču lako se može razabrati, da se je ovdje Gundulić mogao najobilatije poslužiti mislima, koje nahodimo u Tansilla, a još više u Tassa. Čovjek u ovom pjevanju razmišlja o nezahvalnosti svojoj prema bogu i opet o velikom milosrđu božjem.« Za Šrepela je dakle misao kao misao pjesnički važna. To vidimo osobito iz ovih njegovih tvrdnja: »... kad Tasso dođe do toga, da spomene psa, onda se zaustavlja, da izvede antitezu između vjernosti u psa i nestalnosti u čovjeka (p. 664). Gledajući ovakove primjere u samih životinja, morali bi se ljudi opametiti. Tako umuje i Gundulićev grješnik u strofi 54.« »Osobito obilato razvija Tasso misao, da je bog čovjeku podao sve, što je stvorio ... U Gundulića nahodimo ovu misao razvitu u strofama 45—52.«

Ako se uzme u obzir, da je poezija »slika osjećaja«, da je ona osjećajno-imaginativni stvaralački akt, Šrepelova otkrića izvorâ nemaju nikakve važnosti za kva-

litet Gundulićeva spjeva.[1]) Poeziju ne sačinjavaju ni mehanički elementi ni refleksije uzete apstraktno, nego je poezija u intimnom izrazu pjesnikova srca. Metoda, koju je slijedio Šrepel, polazi s gledišta, da je umjetnički produkt objektivna stvar, »dan« predmet, kao mineralogu ruda ili botaničaru biljka, i da se on spoznaje analizom sastavina. Ali poezija je tvorevina ljudske duše, duše, koja nije ni mrtvi fotografski aparat, koji pasivno prima sliku predmeta pred sobom, ni gramofon, koji mehanički ponavlja tuđe riječi, nego je živa aktivnost, u čijoj dinamici vanjski utisci i vanjske sugestije primaju nove oblike. Vanjski i mehanički značaj Šrepelovih konstatacija očit je iz primjera, koje sam gore naveo. Nije, s pjesničkoga gledišta, važno pitanje, da li je Gundulićev proemij sličan Tansillovu, nego je važno pitanje, da li je Gundulićev proemij, mimo svu vanjsku sličnost, ili bolje, usprkos te sličnosti, ipak poezija, to jest, da li je prožet individualnom Gundulićevom intonacijom. Ukoliko može biti pjesnički važno, da Gundulić ne prilazi odmah k razmetniku, kao ni Tansillo k Petru, nego prije upleće refleksije o kajanju, kao i njegov »uzor«, kod kojega prije Isus upravlja riječ apostolima? Od kolike je važnosti Šrepelova tvrdnja, da nije puki slučaj, što Gundulić naziva svoja pjevanja »plačima« kao i Tansillo ili da je srodno naricanje Gundulićeva razmetnog sina s naricanjem Tansillova Sv. Petra? Pa i sve da je nesumnjiva veza između Ovidijevih naputaka u ljubavnoj vještini i udvaranja Gundulićeva razmetnog sina (o čemu ni sam Šrepel nije potpuno uvjeren). koliko bi nam ona koristila, da objasnimo lično Gundulićevo doživljavanje? Isto vrijedi i za sve druge Šrepelove izvore. Sve su to pitanja, koja se ne dotiču najbitnijega i najvažnijega, što nas može zanimati u jednom pjesničkom djelu: duše pjesnikove i njenih najintimnijih doživljaja. Njih nam ne mogu otkriti ni izvori pjesnikovih refleksivnih elemenata, jer pjesnički karakter misli ne određuje njena apstraktnost, to jest njen bezlični momenat, nego joj, naprotiv, daje pjesnički značaj lični način njena primanja i njena doživljavanja, njena individualna konkretizacija.

Nije onda čudo, da je estetski kriterij Šrepelov nesiguran i protivurječan. On kaže: »Znajući za atmosferu, u kojoj je Gundulić živio, lakše ćemo razumjeti, što je

[1]) Još uvijek neki u nas smatraju razlikovanje kvaliteta, u ovom slučaju razlikovanje poezije od nepoezije, ekstravagantnošću i jednostranošću. Ta predrasuda dolazi iz pozitivističkog relativizma, koji ne priznaje kvalitete. Odatle i Šrepelov »ukus onoga vremena«, o kojemu ću kasnije govoriti. Relativizam ima svoj izvor u miješanju empirijsko-praktičke metode sa spoznajnim postupkom. Empirijskoj metodi nije potrebna distinkcija kvaliteta, jer je distinkcija akt svojstven spoznajnom postupku; i zato oni, koji empiriju drže spoznajnom metodom, ne priznaju i ne mogu priznati kvalitativne vrijednosti. Međutim razlikovanje istinske realizacije jednog osjećajno-imaginativnog doživljaja od lažne pjesničke realizacije, razlikovanje igre, deklamacije i hladne virtuoznosti od svježih utisaka i nadahnutog pjesničkog izraza, — prvenstven je zahtjev svake ozbiljne kritike. Sečentistički stihovi, kao što je stih: Sudate, o fuochi, a preparar metalli« (Znojite se, vatre, da kujete kovine) ili stih, kojim je »pjesnik« opisivao nebo: »Biada di eternità, stalla di stelle« (Zob vječnosti, štala zvijezda), u kojima je barokna ingenioznost dostigla svoj vrhunac, isprazna su igrarija, koju nikakav relativizam ne može opravdati, te je potpuno prirodno, da ih moramo razlikovati od istinske poezije. To su u ostalom već radili i suvremenici ovih »pjesnika«, što je dokaz, da je »ukus onoga vremena« bio naprosto — neukus.

pjesnik morao platiti kao porez modi. Estetička ocjena njegovih ‚Suzâ' bit će pravednija, ako se osvrne na vrijeme, kad je ova pjesan nastala, i na ukus, kojemu su se u ono doba klanjali. To je i uzrokom, da u ‚Suzama' nalazimo na više mjesta retoriku mjesto poezije, duhovitu frazu mjesto iskrena osjećaja.« Nešto dalje tvrdi Šrepel: »No u opće govoreći Gundulić je u jagmi ovakovih antiteza umio sačuvati mjeru, pa se pojedine partije odlikuju pravim pjesničkim poletom. A osobitu cijenu podaje ‚Suzama' zgodna simetrija pojedinih česti prema cjelini.«

Atmosfera, u kojoj je pjesnik živio i ukus izvjesnog vremena ne mogu dati nepjesničkom djelu — pjesnički karakter; retorika je retorika, dakle negacija poezije, — što i sam Šrepel uviđa, — te je nikakav ukus vremena ne može opravdati. Svi ozbiljni historičari talijanskog sečenta proglasuju ovo razdoblje, bar u glavnom, dekadentnim i nepjesničkim. Tako isto ni mjera u upotrebljavanju antiteza nije uzrok, što se pojedine partije u »Suzama« odlikuju pjesničkim poletom, a još manje »podaje cijenu« ovom spjevu »zgodna simetrija pojedinih česti prema cjelini« (ovdje se Šrepel povodi za estetskim pogledima F. Markovića), jer kad bi »Suze« bile pjesnički mrtvo djelo, djelo bez intimne inspiracije, ne bi mu mogla dati pjesničku vrijednost nikakva vanjska, geometrijska simetrija.

Kad bi Šrepelova gledišta bila ispravna, mi bismo morali proglasiti Gundulićeve »Suze« nepjesničkim djelom. Jer, ponavljam, ako nalazimo na »više mjesta retoriku mjesto poezije, duhovitu frazu mjesto iskrena osjećaja«, ako je »mnogorječnost obilježje cijele pjesni«, kako može biti »pravednija estetična ocjena«, kad se uzme u obzir »ukus, kojemu su se onda klanjali«?

Mi smo danas sposobniji, uslijed napretka estetske nauke, da adekvatnije osvijetlimo pjesnička mjesta u »Suzama«, nego što je to bilo moguće Šrepelu s ondašnjim vanjskim kriterijima. Istina je, u ovom Gundulićevu spjevu, kao i u drugim njegovim djelima, vrlo je jak barokni utjecaj, sa svim značajkama ovoga pravca, s ingenioznošću, s dekorativnom deskriptivnošću, s vanjskom sonornošću, s antitezama, s trpanjem metafora, s igrom riječi itd. Pa i sam predmet »Suzâ«, gledan izvana, pomodan je, jer u baroknom periodu talijanske književnosti spjevalo se je veliko mnoštvo »pobožnih« spjevova; čak i osnivač ove škole, puteni Marino, spjevao je svoju Mariju Magdalenu.

Ali u Gundulićevim »Suzama«, mimo svu baroknu maniru, ima ipak dobar broj mjesta, koja, svojim ličnim akcentom i svojom intimnom intonacijom očituju neizvještačen pjesnički doživljaj. To su osobito mjesta, u kojima pjesnik govori o prolaznosti svijeta i o varavosti njegovih užitaka. (Ista se misao javlja često i u »Osmanu«.) U ovom religioznom osjećaju ispoljuju se najintimniji i najličniji pjesnikovi doživljaji. Nije to misao naučena i mehanički ponovljena, nego ona u dubrovačkom pjesniku postaje živo uvjerenje, koje ga svega prožima, uvjerenje stečeno gorkim životnim iskustvom. Lične patnje i lična razočaranja ogadili su mu svijet, te se on prenosi duhom u krajeve vječnosti, koje mu obećava religija, u krajeve nepomućenog blaženstva i beskrajne sreće, odakle se sve ljepote i raskoši ovoga svijeta pričinjaju isprazne i lažne utvare. Ne radi se dakle u »Suzama« o literarnoj igri s jednom pomodnom temom, nego se radi o ozbiljnom duševnom doživljaju, radi se o Gundulićevoj dubokoj religioznosti, koja traži oduška u ovom spjevu, kao što ga

je tražila u »Pjesnima pokornim kralja Davida«, u pjesmi »Od veličanstva božijeh«, a mjestimično i u »Osmanu«. Pa i ona mjesta u njegovim pobožnim djelima, a osobito u »Suzama«, koja su odviše retorički intonirana, nijesu očitovanja frivolne literarne igre, nego imaju ozbiljan didaskalički značaj.

Lična doživljenost, koja jednu opću sentencu, jedno »opće mjesto«, pretvara u poeziju, najočitija je u onim Gundulićevim stihovima, u kojima je izričito naglašena:

Eto život moj svjedoči,
kakav svit je, i što daje:
kad se smije, plač uzroči,
a kad blazni, tad izdaje;
u uresnu lijepu sudu
zdrži nalip i smrt hudu.

Celovom te slacijem truje,
grleći te smrtno ubija;
u hvalah te istijeh psuje,
a u krepčinah svijeh privija...

Ovo su, doduše, riječi razmetnoga sina, ali izjava ima bez sumnje lični pjesnikov značaj. Naglašavanje lične doživljenosti očito je u prvom stihu: »Eto život moj svjedoči«, i zato ritam na jednom gubi prijašnju ukočenost i postaje življi i elastičniji, jer njim struji intimnost osobnog iskustva, puna životnog ogorčenja, ali i vjerske rezignacije. Iako Gundulić upotrebljava po svom običaju antiteze, one gube ovdje svoju shematičnu maniriranost, razrješujući se u zbiljskom osjećaju.

Ovaj lični ton dolazi do najljepše realizacije u ovim stihovima:

Ah, sad imam pamet hitru,
sve je, što svijet gleda i dvori,
na ognju vosak, dim na vitru,
snijeg na suncu, san o zori,
trenutje oka, strila iz luka,
kijem potegne snažna ruka.

Kao i u gornjem citatu, i ovdje stih »Ah, sad imam pamet hitru« izražava momenat ličnog iskustva, po kojem jedna opća formula postaje duboko uvjerenje. Gundulić je htio reći: »Sada tek shvaćam istinitost nazorâ o ništetnosti svijeta i taštini njegovih dobara, koje sam čuo bezbroj puta, ali u koje nijesam vjerovao, dok se nijesam uvjerio o njihovoj istinitosti svojim ličnim iskustvom.« Ovdje osmerac dobiva još iskreniji prizvuk, još ličniji naglasak još intimnije vibriranje nego u gornjem primjeru; i ova svježina osjećaja pretvara Gundulićeve metafore i antiteze, često barokno konvencionalne i samovoljne, u prave pjesničke slike. Stihovi »na ognju vosak, dim na vitru, snijeg na suncu, san o zori« nijesu više sečentistički frivolni »concetti«, nego, zahvaćeni onim specifičnim, uzbuđeno zagrcanim drhtajem ritma,

postaju slike pjesnikova osjećaja. Koliko god one ne bile originalne u sebi, pjesnikova ganuta fantazija obnavlja ih i osvježuje novim zvukovima i novim bojama, pretvarajući ih u istinske simbole prolaznosti i nepostojanosti zemaljskih stvari. Osobito onaj »san o zori«, u onoj i onakovoj ustreptalosti ritma, izražava vanredno sugestivno efemernost ljudskog života i njegovih tlapnja.

Svježina nadahnuća očituje se i u daljim strofama. Svijest o neizbježivosti i sigurnosti smrti daje njihovoj ritmici muklu, tjeskobnu kadencu, ali u isto vrijeme i smirenu skrušenost vjernika, koji, odričući se svijeta, podiže s pouzdanjem oči prema svijetu vječnosti:

Ah, nije život ljucki drugo,
neg' smućeno jedno more,
neg plav jedna, kû u dugo
biju vali kako gore;
i sred ovijeh netom tmina
čoek se rodi, mrijet' počina.

Bježi, kud znaš, što hoć' čini;
zapad i istok vas ophodi,
i beskrajnoj po pučini
svijet kružeći Indije brodi;
krij se u jame gorskijeh hridi:
smrt svuda te slidom slidi.

— — — — — —

Smrt ne gleda ničije lice,
jednako se od nje tlače
siromaške kućarice
i kraljevske tej polače;
ona upored meće i valja
stara i mlada, roba i kralja.

Bez sumnje, ove refleksije nijesu Gundulićeve, one imaju svoje «izvore«; ali, što je najvažnije, one su postale lična Gundulićeva svojina, one su se zagrijale na plamenu njegova čuvstvovanja, i to, i samo to, ih diže na plan poezije. Tako Šrepel nalazi izvor posljednjoj kitici u Horaciju; ali potpuno je vanjska, materijalna veza između Gundulićevih stihova i stihova rimskoga pjesnika:

Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque turris. O beate Sesti,
Vitae summa brevis spem nos vetat incohare longam.
Iam te premet nox fabulaeque Manes.

Šrepel ističe razliku između Horacijevih i Gundulićevih stihova: »dok poganski pjesnik... preporučuje Sestiju, da uživa, kršćanskom se pjesniku zanosi misao u drugi svijet, dolazi mu na um opreka između raja i pakla, pa nas svjetuje, da idemo putem kreposti«. Ali Šrepelova je razlika intelektualne prirode, te potpuno ostavlja po strani pjesnički problem; ona nije razlika individualnog doživljavanja, iz koje izvire individualni pjesnički izraz. Ovaj je nesumnjiv kod oba pjesnika: Horacijeva je smrt personifikacija (pallida mors aequo pulsat pede = blijeda smrt jednako udara

Vlaho Bukovac
Gundulićev san

nogom), dakle njegov izraz naginje više prema slikovitosti, dok je Gundulićevo pjesničko iživljavanje više muzikalno-ritmičke prirode.

Mogao bih nabrojiti još priličan broj mjesta u »Suzama«, gdje Gundulić, zahvaćen istinskim pjesničkim ganućem, zaboravlja »ukus onoga vremena«, kojim Šrepel opravdava njegovu baroknu maniru, te se nesmetano prepušta inspiraciji; u tome slučaju, kako smo vidjeli, i sami barokni elementi, pod magijom poezije, postaju pjesnički. Dakle ne mjera u upotrebljavanju antiteza, kako misli Šrepel, nego njihovo razrješavanje na plamenu čuvstva daje Gundulićevu spjevu pjesničku vrijednost. I ovo je još jedan dokaz, ako uopće treba još dokaza, da je pjesništvo unutrašnja, duhovna kreacija, koja ne može biti adekvatno objašnjena vanjskom intelektualističko-empirijskom analizom.

Ako se Gundulićevi stihovi, koje sam do sada navodio, porede sa stihovima, koje Šrepel s pravom citira kao primjer »neukusnih obrata« u Gundulićevim »Suzama«, odskočit će još jasniji njihov pjesnički značaj:

Ti li, izrode, ime od sina
dostojan si nosit moga?
Gdje izlazi noćna tmina
iz obraza sunčanoga?
Bijeli golub sred kih strana
roditelj je crna vrana?

Ja sam dobar i pravedan,
ti hud i opak u životu;
vrh naredbe ja naredan
resim sobom svu lipotu;
ti od smeće smeten gore,
tobom crniš tve prikore.

Od čistoće ja vir živi,
ti od gnusobe mrtvo blato;
svijetu i Bogu ti sakrivi,
ja prav sudac bit ću na to;
razum, mudros, znanje u meni,
slijepa nesvijes tebe obsjeni.

Pjesnikov osjećaj ovdje šuti, što očito izbija iz antiteza (osobito iz antiteza ja-ti u drugoj i trećoj kitici) postavljenih hladnom i proračunanom pravilnošću, kao i iz mrtve monotonije stiha, u kojem nema ni traga toplim drhtajima gornjih strofa; — uslijed nedostatka nadahnuća pjesnik je na ovom mjestu pao bespomoćno pod vlast barokne manire.

Iako su u Gundulićevim »Suzama« prilično jaki barokni utjecaji, ovaj spjev ne spada, po svojoj pjesničkoj genezi, u poprječnu baroknu pobožnu poeziju. U ovoj je pobožnost bila samo vanjska koprena, kojom se je prikrivala putenost, jedina istinska inspiracija baroka. Jedan historičar talijanske barokne književnosti piše: »Onamo, gdje bi se najmanje moglo očekivati, unosio se je s nasladom isti osjećaj (puteni osjećaj), u prikazivanje svetih, a osobito u prikazivanje Magdalene i drugih svetica i pobožnih žena, žena lijepih, ljubaznih, doduše pokajanih, ali ne u tolikoj mjeri, da se ne bi služile svojom pokorničkom ljepotom kao novim mamcem.« Tko hoće da se o tome uvjeri, neka poredi Gundulićeve »Suze« s Đorđićevom »Mandaljenom«, tipičnim baroknim pobožnim spjevom.

ALBERT HALER

ČIJE SU TRI PJESME »U SMRT MARIJE KALANDRICE«?

U 126. knjizi »Glasa« srpske kralj. akademije, prije 11 godina, ugledao je svijetlo prilog »Je li Gundulić napisao osmrtnicu Kalandrici«, kojim je prof. dr. Petar Kolendić Gundulićevo autorstvo u završnom odlomku porekao ovim riječima: »Tu, dakle, osmrtnicu treba apsolutno brisati iz spiska dela Dživa Franova Gundulića, a analizom jezika, metrike i gramatičkih oblika neće biti teško ugonenuti i njezina pravog autora, koji nam je zasad nepoznat.« Svoje dokaze za takav zaključak izveo je prof. Kolendić u jednu ruku iz natpisa osmrtnice, gdje se uz ime Marije Kalandrice u apoziciji kaže još i »... Dživa Vlajki lijepe i vrijedne žene«, a u drugu ruku iz sigurnih činjenica i nagađanja, da je Dživo Vlajki, vjenčan 29. XII. 1652. s Marijom Rusinović, kćeri Marina Rusinovića i Marije rođene Kalandrica, »umro već 13. ili 14. jula 1657. ostaviv Mariji običnu četvrtinu cele pokretne i nepokretne imovine, tek uz uvet, da se ne preuda. Predosećao je, da mladoj udovici neće nedostajati udvarača. A tih je udvarača bilo, i osmrtnica ih spominje, samo da se Marija na njih nije obazirala«.

»Srvana verovatno tuberkulozom, koja joj nije alterirala lepe linije junonskog tela, sklonila se ona u obližnji Zaton, pa je tu u dvadesetoj godini, nepunu godinu posle muževlje smrti, kad su ponovo procvetale ruže, četvrtoga maja 1658., mlada, koketna i lepa, izdahnula na rukama svoje majke.«

I kad bi pomenuta osmrtnica, kako to uzima prof. Kolendić, od svoga postanka bila doista nosila natpis »Žalosno cviljenje u smrt Marije Kalandrice, Dživa Vlajki lijepe i vrijedne žene«, jedva bi se mogao i smio staviti bilo kakav prigovor citiranom završnom izvodu njegova priloga, t. j. da se ta osmrtnica iz bibliografije Gundulićevih djela »treba apsolutno brisati«; ali, kako ću dalje pokazati, ima opravdanih razloga za sumnju, da je natpis, kakav ona u tri pomenuta prijepisa iz 18. vijeka nosi, i iskonski baš tako glasio. A evo nedavno je u ovu posljednju predpostavku u trećem izdanju Akademijinih »Djela Dživa Frana Gundulića« posumnjao i prof. Milan Rešetar i pitanje njena autorstva stavio ponovo na dnevni red. A stavio ga je ovim riječima: »Kolendić je naime uistinu dokazao, ... da Gundulić nije mogao ispjevati pjesmu »U smrt Marije Kalandrice žene Dživa Vlajki«, kako stoji u svim prijepisima te pjesme od god. 1734. amo, jer je ta žena Dživa Vlajki umrla tek g. 1658., dakle ravno 20 godina poslije Gundulićeve smrti; ali ako se je u prijepise, (koji su, čini se, svi prepisani s jednog istog izvora), mogla uvući ta krupna pogreška da je to Gundulićeva pjesma, nije li se mogla uvući mjesto nje, druga, svakako manja pogreška, da je Gundulić ispjevao tu pjesmu za Mariju Kalandricu, ženu Dživa Vlajki, dok je uistinu bila namijenjena nekoj drugoj Mariji Kalandrici, pa možda i drugoj Kalandrici a ne Mariji, ili uopće nekoj drugoj ženi. Zbog toga je prof. Rešetar, koji je iz najnovijega izdanja Gundulićevih djela »mislio izvaditi pjesmu u smrt Marije Kalandrice iz kanona Gundulićevih pjesama i premetnuti je u Dodatak«, od toga nauma odustao i ostavio je »na svojem mjestu, dok se na drugi način ... bolje ne pokaže, je li, nije li Gundulićeva.« (Isp. Stari pisci hrvatski, knj. IX³, str. VII—VIII.)

Koliko je oprez prof. Rešetara o potpunom kidanju s jednom predajom, samo zbog natpisa, doista bio opravdan, razabrat će se iz ovoga moga priloga.

Već je prof. Kolendić u svom prilogu »Je li Gundulić napisao osmrtnicu Kalandrici« istakao, da u tekstu osmrtnice ima »nekoliko ponavljanja, što odaju hitnju, kojom je ta osmrtnica pisana«, a pri uspostavljanju njena kritičkoga teksta ni prof. Rešetar nije se mogao oteti sumnji, da pred stihovima 129.—132. osmrtnice može »da nešto... fali« (isp. Stari pisci hrvatski, IX[a], str. 379, bilj.). Ipak utvrđujući ispravno neke nepravilnosti u njenu sadašnjem tekstu ni jedan ni drugi nisu ni slutili, da bi sve to moglo dolaziti i odatle, što nam ta pjesma ni izdaleka nije sačuvana u svom iskonskom tekstu, već u jednoj krpariji, koju će trebati najprije rastaviti u njene dijelove i tek pomoću dijelova dokazati, komu su oni zapravo bili namijenjeni, a onda i tko ih je upravo ispjevao.

U proučavanju proizvoda starije hrvatske književnosti to i nije prvi slučaj, gdje su kasniji prijepisi jedne pjesme ili i cijeloga djela pitanje autorstva na toliko zamrsili, pa se još ni izdaleka ne može kazati, koliko su se kasnija istraživanja uopće približila pravim autorima. Tako na pr. s obzirom i samo na bibliografiju Gundulićevih djela pitanje autorstva fragmentarnog prijevoda »Jerusolima oslobođena« Torkvata Tassa i u trećem je izdanju ostalo neriješeno, jer jednak rad predaja, osim Gunduliću, pripisuje i Korčulaninu Petru Kanaveloviću (1637—1719) kao i Dubrovčaninu Vici Petroviću (1677—1754). A kao u slučaju osmrtnice u smrt Kalandrice, gdje su tek prijepisi stvorili i pitanje autorstva i namjene, u starijoj književnosti ima ih i više. Poznat je slučaj, gdje je jedna ovaka pjesma Dum Mavra Vetranovića jedan put naslovljena kao »Pjesanca Lili na grobu« (isp. Stari pisci hrvatski, III, str. 196—197), drugi put kao »Nadgrobnica Nikoli Dimitroviću« (ista zbirka, knj. V, str. 105—106). Kao kuriozitet ovakih brkanja u prijepisima spominjem jedan u posljednje vrijeme nađeni prijepis »Pjesni u smrt od razlicijeh«, u kojem je zatajeno ne samo ime autora Dinka Zlatarića, već i imena oplakivanih, jer su sva ona zamijenjena neodređenim riječima »jednoga gospodina«, »jedne gospođe«, »jednoga prijatelja« i t. d.

Tome nešto slično moralo se u toku 17.—18. vijeka događati i s osmrtnicama, koje su iskonski bile posvećene najprije nekoj određenoj Kalandrici, koja se krsnim imenom mogla otpočetka zvati i Marija, i tek mnogo kasnije ta već davno zaboravljena Kalandrica mogla je dalje biti zamijenjena s Marijom Rusinović, »lijepom i vrijednom ženom Dživa Vlajki«. To naslućujem iz ovih činjenica.

Poznati, vrijedni prepisivač dubrovačkih književnih djela Don Stijepo Tomašević jednog pobliže neodređenog dana i godine prepisao je u jednoj bilježnici ove književne proizvode 16. i 17. vijeka: 1. »Paridov sud u dubravi Ide vrh tri božice, koja je od njih najljepša« Antuna Krivonosića, »pučanina dubrovačkoga, koji priminu godišta Gospodinova 1638.«, 2. »Knjiga Marunka Kuljana Dživu bratu svomu«, 3. »Razlike nadgrobnice neznanijeh«, 4. »Biglisanje u tancu gosp. Dživa Orsatova i Nika Vitušića, kad je gosp. Faić knez bio u Dvoru, budući gospar Frankelo došo u vjerenice, pjesan neznana Dubrovčanina«, i 5. »U pohvalu gosp. Toma Budislavića N. N. s Natpisom na grobu Budislavića u klaustru crkve s. Frančeska«.

U ovim Tomaševićevim prijepisima za pitanje moga priloga dolaze u obzir samo »Razlike nadgrobnice neznanijeh«. Sastoje od ova tri skupa pjesama: 1. »U smrt Anice Dragi« s četiri pjesme, 2. »U smrt Marije Kalandrice« s dvije pjesme, i 3. »U

smrt Slave Antuna Krivonosića žene« s jednom pjesmom. Sva tri skupa Tomašević je zacijelo prepisao s predloška, na kojem je već stajao natpis »Razlike nadgrobnice neznanijeh«, jer je Don Stijepo bio vrlo savjestan prepisivač, koji je, uz svoga rođaka Don Luka Pavlovića, neutrudivo prepisivao starije proizvode dubrovačkoga Parnasa s jednim jedinim ciljem: u slučaju kasnijih nedaća s maticama novim, vjernim prijepisima spasiti ih od propasti. A inače sve te nadgrobnice u tom njegovu prijepisu i nisu sasvim od »neznanijeh« autora, jer se na pr. za nadgrobnicu »U smrt Slave Antuna Krivonosića žene« sigurno može kazati, da je njome smrt ženinu ožalio sam pjesnik[1]) Antun Krivonosić. Kako je on pak umro god. 1638. a žena mu još i prije, to je bar jedna od pomenutih »nadgrobnica neznanijeh« ispjevana još za života Dživa Frana Gundulića, koji je umro 10. prosinca 1638.

Prvi skup četiriju pjesama »U smrt Anice Draghi«, u Tomaševićevu prijepisu poznat mi je iz još nekoliko prijepisa novijega datuma: u onom, koji ima dubrovačka franjevačka knjižnica (isp. Biblioteca di fra Inn. Ciulich, str. 138, br. 385), ime Anice pobliže je obilježeno dodatkom »Iva Dragi«. Tu se ujedno i pjesma i neznani autor stavljaju oko god. 1660 (»Neznanoga oko god. 1660«).

Dubrovačka kuća »Draghi« starinom je pučanska i, kako se u Antuninskim genealogijama kaže uz Krsta, njenog prvog poznatog člana, u Dubrovnik se doselila

---

[1]) *Za potvrdu, evo je cijele.*

Svjetlos moju tko ugasi,
tko ljepotu sakri moju,
da u tužnom nepokoju
od suza mi rijeka izlazi?

Ištem tužan mjesta svaka,
nu me drage ne nahodim,
i svudara kuda hodim,
puno 'e tmina, tmasti i mraka.

Nije svjetlosti ovdi moje,
moga sunca ovdi nije,
koje sjaše meni prije,
pun radosti, jaoh, svakoje. — Koje?

Ki glas ovo sada čuje
hudi život moj paklјeni,
jeda u ovoj gdjekoj sjeni
ljubav slavna ma putuje. — Tu je.

Gdi je, na znanje tužnu da' mi,
tko skri lice me gospoje,
vijek u srcu cijeća koje
boles biva, jaoh, svaka mi. — Kami.

Skriva 'e kami; da tko strti
hotje slavu od svijeh vila,
ali ljudska koja sila,
ali udarac hude smrti? — Smrti.

Smrt bi uzrok, da vijek mene
kolje plačna zlo svakoje,
jaoh, ufanje je li koje
vidjet ures me žuđene? — Ne!

Nije ufanja veće meni,
bez ufanja grem po sviti,
da ki lijek će, vajmeh, biti
za trud smrtni moj ljuveni? — Veni!

Venut mi je roneć suze,
pokli vidim sad očito,
sve me dobro vjekovito
da smrt huda meni uze.

Scijenim, muka posred jaza,
veće nije pakljenoga,
neg sred srca sada moga
u bolesti ka se ukaza.

Mnim, da mnozijem u nezgodi
cijeć me drage srce plače,
ma nikomu boles jače,
znam, od mene ne prohodi.

Vidim, da si i ti u tuzi,
nu za malo, tužna majko,
a ostalo jes zlo svako
uvijek ovoj vjernoj sluzi.

Jer ostaje druga tebi
za razgovor kćerca mila,
a ona je sama bila
utješenje me pod nebi.

Sve mi dobro bješe u njoj,
a sad mi je bez nje veće
poraz, nemir, plač, trud, smeće,
uzdah, tuga i nepokoj.

iz šipanske Luke oko g. 1630 (Cristofo Draghi, fratello di D. Paolo parti da Giuppana intorno 1630). Od muških članova, što se kao sinovi Krsta i njegova sina Marka i unuka Rudžera spominju u genealogijama, ni jedan član nije nosio ime Iva — Marko Krstov g. 1672. oženio se s Anicom kćerkom Rudžera Agostini, Rudžer s Marijom kćerkom Nikole Boškovića i njihovo najstarije dijete zvalo se Anica. Kako pokazuje natpis prijepisa franjevačke knjižnice, osmrtnicom oplakana Anica Draghi (»Cviet najdraži Draghi kuće«) bila je Ivova, dakle kćerka nekoga Iva Draghi, koji je prema tome živio valjada u prvoj polovini 17. vijeka, t. j. u vrijeme kad rod Draghi još nije bio primljen u članstvo Antuninske bratovštine. Osim toga Anica je, kako sudim po pjesmama, u času smrti bila djevojka, i u prolaznosti svega svjetskoga »u prem zelenijeh posred ljeta« odlučena je za neumrloga vjerenika

ki u rajskoj gori strani,
gdi kraljestvo svoje ima,
djevičansku krunu hrani
po sve vijeke tvim djelima.

I u slučaju skupa pjesama »U smrt Anice Draghi« moglo bi se, prema tome, raditi o pjesničkim produktima iz godina kad je Dživo Frana Gundulić bio još na životu[2]).

---

[2]) Da olakšam dalje proučavanje pitanja autorstva i pjesama ovoga skupa, kao i skupa u smrt Kalandrice, ja ih sve priopćujem ovdje prema Tomaševiću prijepisu:

U SMRT ANICE DRAGI

Eto smrtnijeh od udesa
kako uredba vijek ne mine,
na smrt svjetlos od nebesa
Danica nam lijepa gine.

Da li od zvijezda sile uteći
zvijezda od zvijezda nije moguća,
tako udesim zgar vrteći
vlas odredi svemoguća.

Sunce od zvijezda, zvijezda od gore,
koja zlatnijem sjaše zracim,
krije svijetle svê pozore,
tamni smrtnijem pod oblacim.

Danica 'e svijetla i draga
smrtnijem mrakom potamnila,
ka je svjetlosti svojom blaga
od ljubavi dan vodila.

Ne sja ures nje uresa,
svijetla svjetlos nje ne svijetli,
nije nje dike sred nebesa
usred zvijezda moć vidjeti.

Nje ljepota koje zraka
suncu svijetli, zrak odsiva,
tmastoga se sred oblaka
u smrtnijeh tminah skriva.

Pogled lijepi gdi milosti
i od raja raj bi združen,
smrtnijem mrakom u tamnosti
odasvud je sad opkružen.

S nje zapada tamnu i ginu
sva ufanja, sve radosti,
svijem ki ufahu jur jedinu
osvojit diku nje liposti.

Huda smrti i grabeća,
ko ti poda vlas toliku,
prije vremena ne trpeća
da streš ljepos ovoliku?

Zaplijenjeni ljubovnici
s gorkijem plačom gorke suze
sad lijevate svikolici,
čim smrt sve vam dobro uze.

Gine zvijezda rajskijeh dika
i nje ures tamni i pada,
za ne isteć već do vika
sunce od noći, zvijezda od dana.

Ke kreposti neizmjernom
svijet se i nebo svijetu objavi,
ke kreposti prem zamjernom
zgorje ljubav u ljubavi.

Između prvoga i trećega skupa pjesama, koje bi dakle sve mogle biti ispjevane i prije god. 1638., dolazi skup od dvije pjesme »U smrt Marije Kalandrice«. Prva od njih upravo je epigramska, a glasi:

Smrt zatvori ovdi prika
čuda od svijeta, ures, ljepos,
ljubav, blago, svjetlos, dika,
čas, poštenje, razum, krepos.

Plahi mladče, viđ pod nebi,
što su ohola tva godišta,
naćeš dobro, da su u sebi
prah, sjen, magla, dim i ništa.

Druga pjesma istoga skupa ima deset strofa, od kojih strofe 6—10 kao strofe 8—12 dolaze i u tekstu dosad poznatog »Žalosnog cviljenja«. Lakšega poređenja radi s njime i ovu pjesmu dajem ovdje u cijelosti:

U SMRT ISTE

Rajska vila i božica,
lijepa majka od ljubavi
posred rusa i ružica
zaspala je odi u slavi.

Bludni vjetri ne pršite,
ustavite tanac mili,
pramim zlatnim ne krećite,
da 'e ne biste probudili.

Dosta vam se nagledati
iz daleka nje uresa
i ljeposti nauživati,
ka svijet stravi i nebesa.

Ali, vajmeh, ovo što je,
ke se smeće dogodiše,
ljubav krši strijele svoje
i ona uz nju plačna uzdiše.

Kô me ste oči privarile,
moje tužne oči gdje ste,
slijepe li ste toli bile
ter istinu ne vidjeste?

Sred smrtnoga ovo vaja
Kalandrica leži odi,
ka božice sve od raja
rajskom slavom svom nadhodi.

Leži, ah jaoh, bez života,
huda je je smrt satrla.
andioska nu ljepota
u njoj mrtvoj nije umrla.

Kod nje ljubav u zlu priku
žalosno se prem skončava,
er vlas gubi svukoliku
neumrlijeh svojijeh slavâ.

Kroz to i ti po sva doba,
o putniče, nje smrt cvili,
pače ostavi vrhu groba
njoj u zavjet tvoj duh mili.

Er ne mogu već živjeti
brez života tvoja lita,
pravi život čim na svijeti
smrt umori jedovita.

Iz osmrtnice »U smrt Anice Draghi« prilično se jasno razabira, da je oplakivana Anica bila kući Draghi oteta još u djevojaštvu — Slava je, kako se i u natpisu kaže, bila »Antuna Krivonosića žena« — naprotiv u slučaju smrti Marije Kalandrice iz dvije strofe epigrama »U smrt Marije Kalandrice« i iz deset strofa pjesme »U

Da li, ah jaoh, nije na svijetu
nje uresa, ah jaoh, nije
i nje ljepos ponositu
vječni zapad smrtno krije.

Ali gdi sam, što govorim,
kud me žalos slijepa vodi,
što neprave tužbe tvorim,
gdje se moja svijes nahodi?

Koji zapad, koje tmine
vik da budu, gdi sunčani
zrak ljeposti nje jedine
sja u Višnjoj gori strani.

Plačne tmine i nevolje
na svijetu je ostavila
i sve gorke nepokoje,
ki je bijehu izranili.

A svjetlosti nje uresa
sred blaženijeh gori u raju
vrhu sunca, vrh nebesa
odsad ljepše sjat imaju.

Pače ljepša toliko je
nje sad ljepos neumrla,
veća, ljepša koliko je
vječna svjetlos neg' umrla.

smrt iste« može se izvesti samo to, da je Kalandrica u času smrti bila toliko lijepa, da njena »andioska ljepota« »ni u njoj mrtvoj« nije bila umrla; a da je u isto doba morala biti i vrlo mlada, razabiremo iz stihova, gdje se plahi mladac apostrofira, neka vidi, kako se čovjek ni u mladosti ne smije oholiti, jer i mlada godišta nisu u sebi drugo, već: prah, sjen, magla, dim i ništa! A pitanja nije li Marija Kalandrica, osim pjesnika, mlaca i putnika-prolaznika kraj groba, svojom smrti još koga ucvilila, i je li ona u tom času bila djevojka ili žena, pa i majka nejake siročadi, ni jedna ni druga nadgrobnica nisu se ni jednom riječi dotakle.

Za pitanje autorstva »Žalosnoga cviljenja u smrt Marije Kalandrice, Džive Vlajki lijepe i vrijedne žene«, kako ga je u svom prilogu postavio prof. Kolendić, ove dvije pjesme, same za se, ne sadrže ni jedan konkretan podatak, kojim bi se ono moglo već naprečac riješiti bilo pozitivno bilo negativno, a samo kao nagađanje moglo bi se kazati, da će po svom postanku i one pripadati dobu, kad su nastala i ostala dva skupa. A da ono i može imati neko opravdanje za se, pokušat ću izvesti iz odnosa, u kojem one stoje prema samom »Žalosnom cviljenju«.

U SMRT ISTE

Eto, vajmeh, smrt nemila
rajske urese lijepe tvoje
nemilo je ugrabila
svijetu, lijepa o gospoje.

U zapad se eto obrati
sunce rajske tve liposti,
eto tmasta noć prikrati
neizmjerne tve svitlosti.

Tebe, koju narav blaga
za ures svijeta bješe dala,
ka si uresna, mila i draga
od ljeposti krunu imala.

Eto sunce tvoga uresa
prije vremena, jaoh, nemilo
sad je, vajmeh, sred nebesa
tmastijem mracim potamnilo.

Nu će svjetlos tvoga lica
vele ljepša sjat u raju
i ti goru bit božica,
gdi blaženi uživaju.

U ISTU ZGODU)*

Smrtni vihar eto otruni
cvijet najdraži *Dragi* kuće,
da mirisom raj napuni,
gdi je Trojstvo svemoguće.

Niknu i rastje za ures svijeta,
nu ga Višnji uze u goju,
neka capti po sva ljeta
u rajskomu perivoju.

Među dusim neumrlime
uvijek blažen da pribiva
dalek sniega, mraza, zime
od svjetovnijeh suprotiva.

Ljubovnici,**) viđte sada
umrloga kako od cvitja
stabar sahne, listje opada
ranijeh dana sred prolitja.

Viđte mlados, kô ne ima
skrovna mjesta smrti od prike,
ka što 'e ljepše sve otima
i ne vraća nami u vike.

Tim ljudskoga tužna od bitja
prid vam izgled čim gledate,
dragi ovi cvijet od cvitja
drobnijem cvijetjem prosipate.

*) U jednom prijepisu iz 18. v. ovo je i jedina pjesma iza natpisa: »U smrt g. Anice Iva Draghi. Neznanoga oko god. gosp. 1660.«

**) U prednjem prijepisu ovdje: Plahi mladci.

Polazim ovdje od pretpostavke, da »Žalosno cviljenje«, kako se sačuvalo u poznatim prijepisima 18. vijeka, doista pjeva smrt Marije Rusinović, koje se smrt njena muža Dživa Vlajki bila toliko kosnula pa se od žalosti i od tuge razboljela, i u kratkom razmaku od 10—11 mjeseci iza muževljeve smrti postala i sama plijenom hude i prijeke smrti. Prema takvoj mogućnosti prijepisi pjesama »U smrt Marije Kalandrice«, ne bi se odnosili na Mariju Rusinović, udatu Vlajki, već na koju drugu Kalandricu, pa su se tek u kasnijim prijepisima Marija Vlajki rođ. Rusinović — a samo po majci i Kalandrica, i prava Marija rođ. Kalandrica pobrkale, a zatim kasnije počele brkati i njihove osmrtnice, odnosno u jednom času pet strofa u smrt Marije rođ. Kalandrice ušlo je u pjesmu u smrt Marije rođ. Rusinović, lijepe i vrijedne žene Dživa Vlajki. — Posljedica tih miješanja bila bi, da su se dalje i autor starijih pjesama (u ovom slučaju Dživo Fr. Gundulić) i autor »Žalosnoga cviljenja« (u ovom slučaju, kako naslućuje prof. Kolendić, Šiško Dživa Gundulić) prepisivačima pobrkali s krsnim imenima, i iz take zbrke Dživo Frana Gundulić († 1638) izašao konačno kao autor osmrtnice ispjevane u smrt žene, koja je umrla tek godine 1658.

Da su se stihovi iz osmrtnice »U smrt Kalandrice« u Tomaševićevu prijepisu i stihovi osmrtnice »Žalosno cviljenje« doista pobrkali i pomiješali, dokazuje to, što se strofe 6—10 prve osmrtnice, kako sam već kazao, nalaze i u drugoj osmrtnici u strofama 8—12, kamo očito ne spadaju. Da one ovamo i ne spadaju nikako, pored ostaloga, dokazuju naročito ona ponavljanja, koja s obzirom na druge primjere spominje i prof. Kolendić. Tako u starijoj osmrtnici odmah u 3—4 stihu 1. strofe pjesnik nalazi, da je rajska vila i božica, lijepa majka od ljubavi (= Venera) zaspala »posred rusa i ružica«, dok su u mlađoj pjesmi smrću Marijinom pohudile »one ruse i ružice«, pa i svoj miris izgubile, što joj »resahu lijepo lice«. Pjesnikova slika u stihu 2—3 strofe 4. starije pjesme

Ljubav krši strijele svoje
i ona uz nju plačna uzdiše

U ISTU ZGODU

Smrtni poraz dike tvoje
skrati, lijepa djevojčice,
s mrklijem tminam pomrčo je
ures dragi od Danice.

Tim ufanje ljubovnika
mnozijeh veće satire se,
ki cijenjahu tve do vika
uživati svijetle urese.

Nu svi očito sad poznaju,
kô su isprazni sudi od svijeta,
svenut tvoj cvijet sad gledaju
prem zelenijeh posred ljeta.

A poznajuć tvoja dika,
da 'e nestavno sve na sviti,
Neumrloga vjerenika
obra i pođe svej slijediti,

Ki u rajskoj gori strani,
gdi kraljestvo svoje ima,
djevičansku krunu hrani
po sve vijeke tvim djelima.

kao ista slika ponavlja se i u 4. strofi mlade pjesme sa stihovima

Eto i ljubav puna cvila
krši za njom svoje strile.

Dok iz zajednice istih strofa u obje pjesme izlazi kao sigurno, da se jedna dosad nepoznata osmrtnica »U smrt Kalandrice« jednim svojim dijelom pobrkala s poznatom osmrtnicom »Žalosno cviljenje«, gornja ponavljanja upućuju na to, da jednu i drugu osmrtnicu nije ispjevao jedan već dva autora, od kojih je jedan od njih mogao biti čak i potaknut pjesmom drugoga, i samo se zbog toga i ponavljaju u pojedinim detaljima, ali bez onih pet zajedničkih strofa u novijim prijepisima.

A baš to, što »Žalosno cviljenje« u svom sadašnjem sastavu nije sačuvalo prvi oblik, vrlo je blizu istini i to, da natpis uz tu osmrtnicu ne mora biti iskonski, već kasnije udešen, vjerojatno prema sjećanju na sličnu preranu tragičnu smrt mlade udovice iza Dživa Vlajki. Naime ono, što nema osmrtnica »U smrt iste« u Tomaševićevu prijepisu, kao da ima »Žalosno cviljenje«, naime ono kao da ima mjesta, koja dopuštaju nagađanje, da je Marija Kalandrica jedne i druge osmrtnice bila djevojka, odnosno u najboljem slučaju vjerenica, kojoj je vjerenik — zaručnik umro prije, nego su bili postali bračnim drugovima. Jer ako je za njom djevojkom (isp. stihove 189 i dalje) čeznulo tisuću ljubavnika,

viku lipost tva izbrana
ne učini djela prika.

Neockvrnjenoj u čistoći
tvoji danci svijetli biše,
kijeh glas isti u bjeloći
kô snježani lijer miriše.

Lijepa i vrijedna, vrijedna i lijepa
lijepoj živje u vrijednosti,
ni bi drugo tva pohlepa
razmi samo od kreposti.

Nadaleče od taština
ispraznoga bludna svijeta,
puna mudrijeh ti bistrina
sva prevede tvoja ljeta...

Njen vjerenik cijeneći tu njenu krepost ostao je u ropstvu toga njena uresa i nije prestao vjerno je dvoriti i ljubiti. — I dok su bili još u odnosu vjerenika, prohtjelo se nebu da kuša vjerenicu »za vidjeti u žalosti ku će krepos ukazati«, ono joj je ugrabilo »mlaca mila mladijeh doba sred proljeća«. Ona, međuto, i u kušnjama, koje su poslije vjerenikove smrti počele navaljivati na nju, sve je nadvladala i »slavno i krepko podnije sve jade i nijedna zla nesreća »s gorkijeh smeća njenoj kreposti nije mogla vrha doći«. Samo takva vjera i takva krepost može biti dostojna pjesama, jer to da je makar i dvadesetgodišnja udova Marija Dživa Vlajki nakon pet godina braka s troje djece, a za samih deset mjeseci što je muža nadživjela, odoljela udvaračima, pjesma zacijelo ne bi bila mogla slaviti ni kao običnu vrlinu, a kamo li kao neku naročitu. A da je slučaj Kalandrice s njenom prijekom i tragičnom smrti bio nešto sasvim neobično, to kažu i stihovi:

Ah, kreposti plemenita,
nečuvena prije na sviti,
tva spomena glasovita
za izgled će uvik biti.

Svi jezici, svi narodi,
pripijevaće slavnijem pjesni
svijetle i slavne ove zgode
zasve pune zle boljezni.

Da, prijeka i huda smrt mlade vjerenice Kalandrice, kojoj je srce puklo za izgubljenom ljubavi, doista je morala biti događaj, koji je eto u samom Dubrovniku potakao više pjesnika, da ga pjesmama ovjekovječe: epigramsku pjesmu »U smrt Marije Kalandrice« i pjesmu »U smrt iste« morao je tom prilikom ispjevati jedan pjesnik, pjesmu, ili i pjesme koje će iz »Žalosnoga cviljenja« trebati najprije izlučiti, ispjevao je opet drugi pjesnik, jedan i drugi suvremenici jedne tragične ljubavi i smrti.

I tek sada, kad znamo, da današnje »Žalosno cviljenje« zajedno sa svojim natpisom, koliko on ide preko imena Marije Kalandrice, nisu iskonski, može se nanovo postaviti pitanje, da li je Dživo Frana Gundulića autor koje od osmrtnica u smrt Marije Kalandrice? Autor pjesama u Tomaševićevu prijepisu svakako je poeziji Dživa Frana Gundulića bliz. Ako ništa drugo, a ono bar jako naslanjanje na Gundulića imamo u drugoj strofi epigrama, koji u sebi sadrži stihove »Suza sina razmetnoga« (strofe III, 85—90)

jedan stabar ki neplodan
samo u sjen se šira i stere,
slados gorka, ijed ugodan,
glas bez riječi, riječ bez vjere,
hip u viku *svijeh godišta*
vjetar, magla, sjen, dim, ništa!

Zasad kao sigurno spominjem samo to, a da na postavljeno pitanje natpisa i u cijelosti pozitivno odgovorim, nedostaje mi građe ne samo s obzirom na egzistenciju same Marije Kalandrice (ne Marije Rusinović) već i Anice Draghi, jer tek kad se utvrdi, da su one bar otprilike bile suvremenice, morat će se kao jedinstveno rješavati pitanje autorstva svih pjesama, t. j. skupa »U smrt Anice Draghi« kao i skupa »U smrt Marije Kalandrice«.

Završujući pak ovaj svoj prilog kazat ću još samo to, da sam, nakon svega što je naprijed rečeno, sa svojim učiteljem prof. Rešetarom i ja mišljenja, da se iz bibliografije pjesničkih djela Dživa Frana Gundulića osmrtnica »U smrt Marije Kalandrice« još ne može nikako brisati, kako je to predložio prof. Kolendić. Ne može zbog toga, jer je danas ipak već toliko sigurno, da ono i onakvo »Žalosno cviljenje u smrt gospođe Marije Kalandrice«, kako je dosad već četiri puta štampano kao Gundulićevo, nije ona osmrtnica, koja je u spomen tragične smrti jedne Kalandrice mogla biti ispjevana još za života Dživa Frana Gundulića. A kako ima opravdanih razloga vjerovati i to, da sve tri osmrtnice »U smrt Marije Kalandrice« i nisu od jednoga već od dva pjesnika, pri traženju njihovih autora, držim, i u napredak će se morati, u smislu predaje, pomišljati najprije baš na Dživa Frana Gundulića.

DR. FR. FANCEV

O GUNDULIĆEVU JEZIČNOM OSJEĆAJU S OBZIROM NA RJEČNIK

Već je 1879. godine Armin Pavić ustvrdio, da su »vanjska retorična vještina« i »beskrajan retorski patos« glavna obilježja Gundulića pjesnika. To su mišljenje prihvatili i drugi, a (1929.) Albert Haler u tom je smislu i po kriterijima moderne estetike izradio svoju ocjenu »Osmana«. Ta se glavna osobina Gundulićeve poezije ne može osporiti, ma kako se ona promatrala.

Takav pjesnik, koji voli riječi i njihovu melodiju iznad svega, treba veliko obilje jezičnog blaga i mora mu posvetiti osobitu pažnju. Možda i više od spontanog pjesnika, koji stvarajući »nesvijesno« barata jezikom na svoj, sasvim ličan način. Retoru je glavni cilj baš ta vještina igranja riječima, t. zv. pjesnički ukrasi, figure, tropi i sl. Za njega riječi i izrazi imaju važnost za sebe i radi njihova zvuka, bez obzira na to, da li ih je diktirao unutrašnji doživljaj, bez obzira na bogodano nadahnuće, koje jedino oživljuje i oduhovljuje riječ. Magični pjesnikov dodir daje i svakidašnjoj riječi neku osobitu toplinu, boju, snagu, ton i značenje, koje ona nema u običnom praktičnom jeziku. Jer riječ o sebi nije nikakav dragocjen ukras: ona je nerazdvojiv sastavni dio organske pjesničke slike ili izraza. Zato i u Gundulićevim stihovima nahodimo takova bisera. Na pr. u ovim slikama iz »Osmana«: Jur na krilijeh od vjetara | Glas po svemu svijetu prši (I, 89—90); ... posred zime, | ... Steraše vam ... | Snijeg postelju, stijenje uzglavje (I, 157—160); Gdi ju glasom od vjetrica | Dubrava ova zove ugodna (IX, 271—2);

Poniknute lijepe vile
Zamukle su mramorkome,
Cijeneć, da su tako skrile
Same sebe sjenim svome.

Odsvuda su vrhu lica
Vlase od kosâ raspustile,
Ali između zlatnijeh žica
Sjahu im većma oči mile
(VIII, 377—384);

Ukraj gaja gusta toli
Dubrava se jedna otkriva:
Brza 'u rijeka grli doli,
A tih vjetric zgar celiva (IX, 245—8).

Ili kada se pjesnik obraća Sunčanici govoreći ovako o samom sebi:

Tvâ ljepota rajska prosti,
Mala ptica s tanke hvoje
Ako istočnoj tvôj svjetlosti
Iz dubrave pjesni poje (VIII, 45—8).

Pa i samim jednim prijedlogom od jednoga glasa pjesnik izrazi svoju sliku, kao u ovom primjeru:

Da dva mlada jedno žele
U životu stravljenomu
I da vode dni vesele
Živeć jedan u drugomu (VIII, 293—6),

u kojem sklopu ono »u« dobija osobito značenje.

Ali riječ se i u književnom djelu može dakako promatrati također i odvojena od toga pjesničkog izraza, u kome je ona kao salivena i u osobitoj funkciji, višeput i s novom semantičkom nijansom. Poznato je, da je svaka riječ zasebna jezična jedinica, da svaka ima svoju povijest u vezi s jezičnim sustavom i kulturnim razvojem odnosnog naroda, da je obično povijest pojedine riječi ujedno i povijest pojma i predmeta, koje ona označuje. Riječ se s toga historičkog ili filološkog gledišta mora promatrati odvojeno od onoga prvog estetskog ili lingvističkog gledišta. Jednako onako kao što se i književno djelo promatra napose sa književnog i napose sa povijesnog stajališta.

Bez obzira na umjetničku vrijednost Gundulićeva djela, neosporna je njegova zasluga za razvoj književnog jezika i metrike. On je imao razvijen jezični osjećaj kao malo koji stariji hrvatski pisac. Uvijek je pazio na jezik, dotjeravao ga i obogaćivao, trijebio iz njega zastarjelo i tuđe. Tako je htio uskladiti jezik kojim je pisao, učiniti ga dosljednijim, jedinstvenijim i »čistijim« u njegovoj štokavštini i jekavštini.

Kako je on to postigao? U pogledu jezičnog blaga ili rječnika — o čemu je ovdje riječ — Gundulić je nastojao da iz njega ukloni elemente, koji su mu kvarili »skladnost«. On je to radio više po svom osjećanju negoli po znanju, kako je i shvatljivo, jer nije imao sistematske jezične spreme. U školi nije učio materinskog jezika. Vrančićev mu rječnik (1595) ni Kašićeva gramatika (1604) nijesu mogli koristiti. Ako se upoznao s Bartulom Kašićem za vrijeme njegova boravka u Dubrovniku (1609—13, 1620—33), njegovo je zanimanje za jezik moglo donekle utjecati i na našeg pjesnika. U to je doba proboravio neko vrijeme u Dubrovniku (1630—33) još jedan zaslužan isusovac, Jakob Micaglia, autor prvoga našeg rječnika (1649—51), ali njegov utjecaj nije mogao ostaviti traga u Gundulićevim djelima, koja su bila prije gotova (osim »Osmana«). To je bilo doba, kada se jeziku počinjala posvećivati veća pažnja u vezi s akcijom Kongregacije de propaganda fide u našim krajevima, pa je valjda i Gundulića zahvatilo to strujanje, iako s drugim ciljevima.

Gundulićev se jezični osjećaj mogao razviti ne samo radi njegovih ličnih sklonosti. Da je s materinskim mlijekom usisao i duh narodnog jezika, vidi se i po tome, što mu majka, vladika Džive Gradica, nije znala drugog jezika, tako da je i oporuku učinila dosta dobro hrvatski,[1]) dok su se oporuke i u Dubrovniku obično pisale latinski ili talijanski. Između njegovih učitelja čini se da je bilo i dobrih znalaca jezika (na pr. Dum Petar Palikuća). Osim toga, Gundulić je, kao i ostala mlada vlastela, morao najprije vršiti različne službe i u okolici dubrovačkoj; pa tako znamo, da je dva puta (prije svoje 30. godine) bio knez u Konavlima. Baš je u toj okolici mladi Dživo čuo govoriti čistim narodnim jezikom i slušao pjevati narodne pjesme, pa se tu još bolje mogao razviti njegov jezični osjećaj, mnogo bolje negoli u gradu, gdje je saobraćajni govor bio natrunjen tuđinštinom. Toliko su mu se sviđale »skladne i slatke bugarkinje«, da on iz njih crpe građu, lica, motive i dikciju (v.

[1]) U tom dosta dugom spisu (2½ štampane strane) ima usve neko tridesetak tuđica, od kojih je najviše pravničkih termina i veoma starih posuđenica. Ima tu narodnih riječi kao »biser« i »knjiga« mjesto u dubrovačkom govoru uobičajenih talijanizama »perla« i »libro«.

na pr. u »Osmanu« pjev. III, VIII—X). Kod ni jednog našeg pjesnika prije Gundulića ne ćemo naći tako često karakteristične stajaće epitete narodne poezije (na pr. bijeli dvori, britka sablja, crna zemlja, droban biser, rujno vino, rusa glava, sinje more, sivi soko, žarko sunce). On je također u Taboru na Pločama mogao prisluškivati pjevanje i govor seljaka iz okolice, koji su dolazili u grad prodavati plodove svoga rada. Pa i u razgovoru sa svojom seljačkom poslugom, ženskom i muškom, mogao je obogatiti svoje jezično znanje.

Ne zna se, da je Gundulić učio i ikada boravio u Italiji, ni da je pisao talijanske stihove. Sačuvalo se (u autografu) samo jedno njegovo talijansko pismo, koje je pisao službeno Senatu kao knez Konavala, i to u svojoj tridesetoj godini (1619); po tom je pismu očito, da on nije znao dobro pisati talijanski, da je pritom pravio gramatičke i stilističke griješke, da je upotrebljavao (čak i za ono doba) nemogućnu grafiju. Bit će valjda talijanski jezik učio, i dosta slabo naučio, tek pošto je odrastao, izvan doma, u školi, u uredu, pri čitanju, dok su drugi dubrovački književnici obično veoma dobro poznavali jezik prekomorskog susjeda. Nije li se možda i radi toga mogao kod njega slobodnije razviti osjećaj za duh materinskog jezika? Njemu ni mladenačke vježbe u pjesničkom prevođenju nijesu naškodile u tom pogledu (»Armida« i valjda početak Tassova »Oslobođenog Jeruzalema«; oboje prije no što je navršio 31. god. života).[2])

Zbog svog stila Gundulić je trebao veliko obilje riječi, jednako kao i njegovi talijanski uzori na prijelazu u sečentizam (Tasso, Preti i dr.). Dovoljno je da se sjetimo njegove bujne rječitosti, gomilanja izraza, čestih nabrajanja, brojnih atributa, antiteza, klimaksa i sl. Na pr. u »Osmanu«: Tjeraj, stiži, meći, rvi, | Sijeci, plijeni, pali i žeži (VI, 195—6);

Sunčanica sprva od straha
Učini se mrazna stijena,
Blijeda, nijema, bez uzdaha,
Iščeznuta, zapanjena
(VIII, 656—60);

Skladni puci, mirna sela,
Travna polja, doba ugodna,
Rojne pčele, stada cijela,
Žitne njive, dublja plodna
(IX, 149—52);

Rudi jasen, brijes široki,
Bor zeleni, joha bijela,
Divja lijeska, drijen žestoki,
Kitni javor, vita jela (IX, 249—52).

Ima i čitavih kitica od samih glagola; na pr.

Grominjaju, drožde i ore:
Graću, hroču, skvrče, krište,
Zviždu, veče, skviče, laju,
Revu, reže, rže, vište,
Mukaju, vikaju, zavijaju (XIII, 52—6).

[2]) Psalme nije morao prevoditi, jer je parafrazirao jedan stariji hrvatski tekst psalama.

Prema tome Gundulićevo je zanimanje za jezično blago i formu uopće moglo imati prije negativni negoli pozitivni učinak na njegovo pjesničko stvaranje, jer se njegov interes usredotočio u vanjskoj bujnosti i zvuku riječi. Ta je sklonost prema bogatstvu rječnika i prema vanjskom vidu jezika mogla pomutiti bistri i topli pjesnički izražaj i oduzeti mu jedrinu.

Ali uza sve to moraju se priznati Gundulićeve zasluge za razvoj književnog jezika i metra: on ih je uistinu obnovio, dotjerao i obogatio. Baš će njegov jezik služiti kao uzor i izvan Dubrovnika, i u banskoj Hrvatskoj, još u doba ilirskog pokreta (prvo zagrebačko izdanje »Osmana« daje Matica ilirska još 1844. u redakciji V. Babukića i s dopunama Ivana Mažuranića). Te njegove zasluge na jezičnom polju i u metrici malo su manje od onih u kulturnom i narodnom pogledu.

Vođen takovim težnjama Gundulić nije mogao slijepo preuzimati od prethodnika cio rječnik tradicionalnog književnog jezika, već je morao probirati po nekim kriterijima. Očito je, da nije volio brojne književne arhaizme, već otrcane, konvencionalne, bezizražajne. Dakako, nije se mogao odjednom otresti svega toga balasta, pa zato još i kod njega nahodimo okamenjenih književnih riječi i oblika, čakavskih i ikavskih obilježja,[3]) deminutiva, i dr. Na pr.: cvijetice, davori, gresti, kladenac, lada, pozabiti, prijazan (= prijateljstvo), saj, segaj, sej, slavic, srdašce, sunašce, tančac, udilj, vjetric, (za)traviti; kontrahirane posvojne zamjenice mê, tvê, svê; oblici kao: držahote, kazahote, veljahote, uhiću, utažu; dojti, gospoja, ljuvezan, naje (= najde), pjesan, pjeti, projti, (s)pjevalac, vazam (= uzevši), vazeti.

Osim književnih arhaizama Gundulić se kloni također i tuđica, koje vrijeđaju njegov jezični osjećaj, iako je mnoge od njih nahodio kod svojih prethodnika, danomice ih slušao iz usta svojih sugrađana, pa i sam ih upotrebljavao u administrativnim i poslovnim spisima i u običnim razgovorima. Gundulić se izdiže i radi toga, što je u ono doba bilo doista teško osamostaliti se u pogledu jezika i ispravno probirati uvriježeni jezični kukolj od pšenice. On nije mogao ni razaznavati, što je sve stranog a što domaćeg podrijetla u našem rječniku; još ni danas, nakon toliko decenija etimoloških istraživanja, ne raspoznajemo povijest veoma mnogih riječi, kojima se obično služimo. Stoga su se Gunduliću veoma lako mogle i potkrasti neke više ili manje asimilirane tuđinke, koje nije osjetio kao strane riječi.

Trebalo bi potanko porediti njegov rječnik s rječnikom njegovih prethodnika, da se točno uoči, koliko je on »čistiji« od rječnika ostalih starih pisaca hrvatskih. Tuđe su riječi kod njega mnogo rjeđe i nekako snošljivije, jer svojim oblikom ne vrijeđaju toliko duh jezika.

Pogledajmo na pr. te strane riječi u samom »Osmanu«. One su razmjerno veoma malobrojne, a različnog su podrijetla. Ima tu običnih i starih tuđica, opće slavenskih, hrvatskih i srpskih, kao i novijih, specifično dubrovačkih, većinom iz talijanskoga. Među one prve, već udomaćene i gotovo nezamjenljive, mogu se ubrojiti: anđeo, biskup, bívô, briga, car, cesar, crkva, čempres, despot, dinar, dipli, dukat, dundo (?), galija, grimiz, gusar, gusariti, haljina, haran, hijena, kajpa, kaluđer, katram, kavad, kip, kladenac, klobuk, konop, koralj, košulja, kralj, krst, križ, kruna,

[3]) Ne samo onih koji su se govorili i koji se još i danas govore u Dubrovniku.

kum, kumiti, li(je)r, lovor(ika), mramor, omramoriti se, naranča, nepuća, neput, polača, perivoj, poklisar, remen, rusa, ružica, sablja, sag, sotona, spila, tabor, toranj, trijem, trpeza, vàljati, varoš, veo, žal(o). Ali osim tih i takovih riječi, običnih i drugdje, nahodi se veoma malo novijih posuđenica, preuzetih iz dubrovačkoga građanskog govora ili knjiškog izvora. Među takove idu na pr. ove: bronac, drakun (draco), feniks, granaf (pandža; tal. granfia), kamilovac, kancelijer, kúda (cauda), kuf (labud; cygnus), mamaluk, peča (komad;* pettia), pogrešpan (naboran; mlet. ingrespà), preša (hitnja; prescia), prešiti (hitjeti), škrapa (ex-crepa), tu(g)djela (uzglavlje; tuggella, *tugula), veska (lijepak; veschio). Ima među njima i nekoliko običnih riječi njemačkoga podrijetla, kao: herceg, pjenez (Pfennig), tanac; pa i madžarskog, kao: hajduk (hajdú), kip (kép), rusag (ország), varoš (város).

Osim navedenih osamdesetak primjera, mogao bi se navesti još koji; ali što je sve to u eposu od preko deset tisuća osmeraca? Luko Zore nabrojio je ukupno više od 400 tuđica u vijek starijim Marulićevim stihovima, kojih ima oko 8800 (u izdanju »Starih pisaca hrvatskih«).

Kad je govor o Gundulićevu probiranju riječi, treba opaziti i to, da on svoj rječnik nastoji približiti rječniku živoga govora, ali ne gradskoga, koji je već onda bio pomiješan s mnogim tuđim elementima. U tom se pogledu on dapače odalečuje od dubrovačkog dijalekta, jer je osjećao, da mora crpsti izraze iz još čistog narodnog govora, sa seljačkih usta. I zato on u »Osmanu« imena mjeseca nazivlje kolovoz, listopad, rujan, svibanj, a ne stranim imenima: agos, otobar, setembar, madž, kako ih Dubrovčani obično nazivlju. Zato on piše: biser[4]), čaša, inostranac ili tuđanin, kola, kolijevka, kolo, krov, kuhinja, kušati, kut, ljubomornos, ljubovnica, ogrljaj, povelja, rât, srda, stijeg ili horugva, štipavac, iako tih riječi ni on sâm u govoru nije upotrebljavao, jer su u dubrovačkom narječju obični njihovi strani sinonimi: perla, žmuo, fures, kăr, kunica, rota, kupijerta, komin, provati, kantun, dželozija, amanta, kolarin, dokumenat, ponta, furija, bandijera ili barjak, škrpijun. Sve ćemo te tuđinke naći u Držićevim i kasnijim komedijama, koje su pisane ondašnjim dubrovačkim govorom. Gundulić je katkad u tom bio nedosljedan, pa nije baš uvijek uzimao domaću riječ, već i njihove tuđe sinonime iz dubrovačkog narječja; na pr. jednom piše: koprena, uzglavje, a drugi put: veo, tugdjela.

Od tog je stajališta jezičnog purizma Gundulić odstupio samo u »Osmanu« i u pogledu turskih riječi. To je on učinio svijesno i s književnih razloga, da što vjernije predoči predmet u vezi s Turcima i da mu dade njegov osobit kolorit. Naprotiv u drugim njegovim djelima ne ćemo naći ni turcizama, tako na pr. u Dubravci ima samo jedan: gajtan (582). Zato su u »Osmanu« dosta brojni turski termini[5]) u razmjeru prema ostalim tuđicama, pa ih se može više nabrojiti: aga, arnaut(in), baltadžija (turski časnik), baš-vezir (prvi vezir), boča (balčak), buzdohan, čauš, čelebija (gospodin), ćitap (knjiga), ćor (ćorav), ćorda (sablja), delija, derviš, divan, efendija (gospodin), fetva (osuda muftije), hadum (eunuk), halekati (vikati Halah), hamajlija, han, handžar, jacija (doba večernje molitve), janjičar, jaspra (novac), jedek

[4]) Kao i majka mu u svojoj oporuci.

[5]) Od kojih neki potječu iz arapskog, persijskog i grčkog jezika.

(konj), kaduna (gospođa), kajmakan (zapovjednik), kalif, kapidžija (vratar), kaplan (leopard), kaur(in), kaurk(inj)a, kizlar-aga (zapovjednik sultanova harema), koran, mahram(ic)a, mečet (džamija), muftija (sudac), munar (toranj uz džamiju), muteferika m. (vrsta vojnika), nišandži-paša (veliki kancelar), saba (jutarnja molitva), sakrafoč m. (pokrivač ispod sedla, šabraka), sehsana m. (tovarni konj), spahija (konjanik), spahoglanin, sultan, šerif (gospodar), tabor, teftedar (blagajnik), vezi(je)r. Poznato je, da je Dubrovnik u kulturnom pogledu malo što primao od Turaka, pa prema tome i malo njihovih riječi. Gundulić je stoga od to pedesetak turcizama samo neke znao iz govornog jezika dubrovačkog, dok je ostale morao crpsti iz spisa ili iz knjiga. Bilo je tada u Dubrovniku osobitih stručnjaka za prilike u sultanovoj zemlji, koji su trgujući putovali i po Balkanu te budno pazili na sve, što se događa kod pogibeljnog susjeda. I od njih je Gundulić mogao koješta saznati također i u pogledu terminologije. Svakako naš se pjesnik morao pripremiti za svoj spjev i s obzirom na jezik, kada se služi tolikim tehničkim izrazima, koje nije nahodio ni u dubrovačkom narječju, ni u književnom jeziku naših starijih pisaca, ni u narodnim pjesmama.

Jednako je Gundulić pazio na čistoću jezika pišući i druga svoja djela. Tako ćemo na pr. u »Dubravci« jedva naći tridesetak što starih što novih tuđica, kao što su ove: bjaka (bjelilo), brandusa (pramen kose), buklija, čersa (bjelilo), gajtan, kajpa, kapun, kartati (bijeliti), klačiti, klak, klisura, koralj, krieša (trešnja), kruniti, kuf, lir, mȁna, mramorkome, murva, pengati (bojadisati), ružica, sutir(ić), satirica, spila, staglić (češljugar), tanac, veska (lijepak). To je na 1692 stiha zaista malen broj, pogotovo ako se među njima izuzmu odavna udomaćene i opće naše tuđinke.

Premda se Gundulić radi nepovoljnih materijalnih prilika nije mogao sav posvetiti knjizi, i premda nije dočekao niti svoju pedesetu godinu života, ipak mu je pošlo za rukom, da na taj način nekako obnovi i osvježi rječnik književnog jezika u doba, kada je to bilo veoma teško učiniti. Pri tome ga je vodio njegov prilično osjetljiv jezični osjećaj, koji ga je uputio na pravi put i približio, više no ijednoga dotadanjeg dubrovačkog pisca, živom bogatom i čistom narodnom govoru dubrovačkog seljaka i jeziku narodne pjesme. Valjda se u tom pogledu s Gundulićem može donekle mjeriti samo njegov mlađi suvremenik i rođak Džono Palmotić. A kada se kod Gundulića proberu još i dobri neologizmi, koje je on prvi unio u književni jezik, onda će još i više odskočiti njegova zasluga za razvoj našega književnog izraza.

Autor se je »Suza sina razmetnoga« pokazao doista kao veliki majstor u tom vanjskom obliku izražavanja i u metru (osmerac, srok). Iako ta sposobnost u estetskom pogledu nije pozitivno utjecala na njegovo pjesničko stvaranje, ona ipak ima neosporno svoju historičku vrijednost i ne malo značenje. To će još jednom i još bolje dokazati novo, kritično izdanje svih Gundulićevih djela, u redakciji Milana Rešetara, koje nam baš za ovaj jubilej daje Jugoslavenska Akademija kao svoje treće izdanje u razmaku od 60 godina.

MIRKO DEANOVIĆ

Ivan Rendić
Gundulićev spomenik u Dubrovniku

NOV RUKOPIS GUNDULIĆEVA OSMANA, DOSADA NEPOZNAT (IZ SPLITSKIH STRANA)

Rukopis, o kojemu hoću da izvijestim, primio sam na poklon od plemenitog gospodina Conte Pietro degli Alberti, plemića splitskoga, koji je dulje vremena živio povučen na svojem imanju na otoku Šolti, u Maslinici. Od istoga gospodina dobio sam i I. pjevanje Marulićeva najvećeg latinskog epa u XIV. knjiga, što ga je u kuzi i požaru 1527. u Splitu nestalo. (Priopćio Šrepel u »Građi« Jug. akademije). Ta ugledna porodica preselila se u Split iz Firence u davna vremena (XIII. vijek) i dala je Splitu znamenitih ljudi na svakom polju. Jedan od te porodice, kanonik splitski dr. M. Alberti, napisao je poznati splitski molitvenik (»Oficij« 1617.) i posvetio ga republici dubrovačkoj. Naš Conte Pietro po majci bio je od bosanskih plemića Bergeljića, što ih spominje Kačić u svom »Razgovoru ugodnom« s osobitom pohvalom. (Vidi izdanje u Mlecima 1801. str. 156—157).[1]) U rodbinskoj vezi bio je i sa čuvenom hrvatskom porodicom Lopašića. Pod konac života napustio je Maslinicu i preselio se u Zadar, gdje je i umro, a svoju biblioteku razdao u tome gradu.

Darovani rukopis čuvao sam dugo kao najdragocjeniju stvar u svojoj biblioteci. Nikome ga nijesam pokazao nego svom velikom učitelju, gosparu Peru Budmani, koji mi reče, da je rukopis dosta star, lijepo napisan i dobro uščuvan. Sada prigodom Gundulićeva jubileja ponutkan od g. urednika, da i ja štogod doprinesem za ovu zgodu, iznosim ukratko opis rukopisa s fotografirane tri stranice kao prilog (prvu, srednju iza XIII. pjevanja, i zadnju stranicu XX. pjevanja).

Rukopis je uvezan u kožu, a ima ispisanih 667 stranica (paginiran je). Dug je 20 cm, a širok 14 cm. U svemu ima 2594 strofe ili talijanski stanze, kako se vidi iz priloga. Pisan je jednom rukom čitav, po četiri strofe na stranici i rijetko gdje ima popravaka. Iza XIII. pjevanja ima ova bilješka: »Za oviem sljedi šesnesto pjevanje, ere četrnesti i petnesti izgubio se je, budući spjevalac od ovih pjevanja umro malo prije neg su se na svjetlos dali, i tako po smrti njegovoj njesu se mogli iznaći«. (Vidi fotografirani prilog.)

Iza toga na drugoj stranici počinje odmah »šesnesto« pjevanje bez umetnutih listova.

Grehota što rukopis nema godine, kada je napisan, ni naslovne stranice na početku. (Ima jedan čisti list i odmah počinje »Prvo pjevanje«. Na kraju XX. pjevanja rukopis ima 22 neispisana čista lista — neki su i nerazrezani.)

Upada u oči na prvi pogled na prvoj stranici riječ »kanat« prekrižena i popravljena u »pjevanje«. Riječ »kanat« (gen. kanta) je od talijanskoga canto = pjevanje, i dosta je stara u Dalmaciji, ima je i Mikalja, Marulić, Vetranić itd., i danas se čuje u narodu. Interesantno je, kako se te dvije riječi izmjenjuju u rukopisu. Prvo je »pjevanje«, a drugo, treće sve do trinaestoga su »kanti«, a riječ pjevanje opet se nastavlja u naslovu sve do konca, do XX. pjevanja. Nije li i tu nešto skriveno o kompoziciji sadržaja Osmana? Prvo i zadnja pjevanja (cjelina) su »pjevanja«, ostala su »kanti«. Valjda je prepisivač nalazio razlike u značenju tih riječi?

[1]) U staroj obiteljskoj biblioteci u Maslinici našao sam više bilježaka bosančicom.

Parvo kanat Pievagne

Ah ciemsise sahvalila
Taseta gljudska ohollasti,
Iuescto ~~vecente~~ visce sterese krila,
Ivecchiese pala nixe pasti.

Vjekovite, i bez svarhe
Nie pod Sunzom krejske stvari,
A visozieh goora varhe
Najprie ognenj triés udari.

Bez pomochi visegne s Nebbi
Svjeraje stavnos sviem bjezuchia,
Satiruse sasma u sebbi
Silna zarstva, i moguchia.

Kollo srecchie u okoli
Varrtechise nepristaje,
Tko bij gori, ettoje doli,
A tko doli, gori ostaje.

Kod potanjeg proučavanja ovoga rukopisa moći će se odrediti njegovo pravo mjesto među rukopisima. Svakako ja držim, da naš rukopis, koji ja zovem A. A. (Alberti-Aranza), spada u XVII. vijek.

Ovdje ću iznijeti koju varijantu prema II. izdanju Jug. akad. (Körbler) i prema napomenama u Jensenovu djelu »Gundulić und sein Osman«, Göteborg 1900.

U trećem pjevanju, strofa 48.:

»Kraljeviću živi, živi
nedobitno do vik vika
u pravednoj suprotivi
dobij svoga odmetnika.«

Tako u našem rukopisu. U Körblera stih 192 (pag. 342): »dobi Zveka odmetnika«. — O tome mjestu potanje Jensen u spomenutom djelu pag. 425.

Dalje X. pjevanje strofa 27:

»On Mogarskieh priko polja
dođe ruske na granice,
pak uprjeti put podolja
uprav tvrde kamenice.«

450

Slimje dusim na pameti
Pjesdskij rasaj dobba i stara
Svega traga i podrieti
Ba od xenskieh bij privara

Svarha
Trinestoga Pjevagna
Stanze 88

Sa oviem sljedi sedmnesto Pjevagne, ere cetarnesti
i petnesti izgubiose je, buduchi Spjevalaz
od ovih Pjevagna umrò mallo prie,
negh su se na Svjetlos dali,
i tako po smarti gnego-
voi njesu se moghli
iznachi

Körbler ima stih 105 (X. pj.: »on moškovskih priko polja«.

Da ne spominjem druge varijante, dodat ću, da naš rukopis za ѣ ima zamjenu ili »je« ili »ie«. Po dubrovačkom govoru gotovo uvijek ima dočetak »ieh« u genitivu plur. u adjektiva i pronomina (a »iem« u lokativu). U rukopisu opaža se dobro razlika u grafici »ſ« (dugo s) = z i »s« itd. itd.

667.

Kise skarsci sva ta slava,
Kr tisuchia od tisuchia
Svoieh ispried Vladislavu
Vdjelase pobjeguchia.

Svarha.

Dvadestoga. Pjevagna

Stanzina

In tutto 2597

Toliko zasada letimice o rukopisu do potankog temeljitog opisa. Međutim valjda se uđe u trag, kada i kojim putem je naš rukopis dopro do Splita. Da li preko stare porodice splitske Alberti ili mlađe vrlo ugledne Bergeljić, koja je danas u Splitu izumrla, a o kojoj pjeva Kačić XVIII. vijeka u »Pismi od knezova kuće gospodske Bergeljića«?

DR. J. ARANZA

GUNDULIĆEV DUBROVNIK

I

U samoj biti kulture sadržano je u neku ruku i pitanje o njezinu postanku i razvoju. Viši kulturni stepen pretpostavlja niži, ali i viši i niži kulturni stepeni pretpostavljaju poticaj, koji može doći s bilo koje strane. Može doći i iz domaćeg i iz stranog izvora, s domaćeg ili stranog područja. Dođe li iz stranog svijeta, ne mora zato na domaćem tlu dati baš takove učinke, kakove je dao ili je mogao dati u stranom.

Kod onoga velikog duševnog, životnog i umjetničkog gibanja, koje je poznato pod nazivom renesanse, kulturna je prošlost djelovala na sadašnjicu. U prošlosti bijaše kultura zajednička. U renesansi sudjeluju narodi, koji su, po svojim pređima, sudjelovali i u zajedničkoj antiknoj kulturi. Ali može biti i ta pojava, da zemlje i narodi ili pojedini dijelovi zemalja i naroda nijesu izravno sudjelovali u predašnjoj kulturnoj zajednici, ali su našli načina, da već u doba prije renesanse uspostave veze s nekadašnjom zajedničkom kulturom.

Područje antikne kulture bijahu zemlje na Sredozemnom moru i u njegovoj neposrednoj blizini. Kultura, koja se po njemu rasprostranila, bijaše sastavljena iz različnih elemenata. Sredozemno je more već tada lijepo posvjedočilo svoju djelotvornu snagu. Veza između obala na jednoj i drugoj strani uvijek je bila vrlo živa i na obalama se, baš po tim vezama, razvio bujan historijski život. Iscrpene se snage jednoga kraja nadomještaju novima iz drugoga, jedan dio odlučno zahvata u životne prilike drugog. Toga možda ne bi bilo, kad ne bi bilo sličnosti i srodnosti klime, faune i flore. Ali uz to bogato razvedena obala, uza sve elemente spajanja i posredovanja, više pogoduje diferencijaciji nego nivelaciji, više obrazovanju tipičnih pojava nego njihovu eliminiranju.

Spajanje i odvajanje, približavanje i udaljivanje, sad borba, sad izmirenje; život, koji počinje na jednoj strani a brže se razvija na drugoj; nadovezivanje jedne kulture na drugu ali i izdvajanje zasebnih kultura — sve to a i još koješta daje Sredozemnome moru, a skupa s njim i Jadranskom, najkarakterističnije oznake.

U toj se sredini našao i Dubrovnik. Da se u njoj snađe, trebalo mu je ponajprije, putem trgovine, uspostaviti veze s pojedinim predjelima na Sredozemnom moru. A da krene što ispravnijim putem, trebalo mu je dublje prodrijeti u bit same trgovine. Da je Dubrovnik to i učinio, posvjedočio je njegov sin Benedetto Cotrugli svojim spisom »Della mercatura e del mercante perfetto« (1573). Uz ovaj trgovački momenat došao je i politički. Da država ne ostane u pozadini, pogotovu da je val nepredviđenih događaja ne izbriše s lica zemlje, trebalo je svako političko djelovanje dovesti u sklad s državničkom naukom najvišega stepena. To je i potaknulo Nikolu V. Gučetića (Gozze), da napiše djelo »Dello stato delle repubbliche secondo la mente di Aristotele« (1591).

Doba najvećeg porasta je 14. i 15. stoljeće. Doba Gundulića, zlatni vijek dubrovačke književnosti, koji predstavljaju Gundulić kao epičar, Ivan Bunić Vučičević kao liričar i Džono Palmotić kao dramatičar, pada u doba ekonomskog opadanja i političkog nazadovanja.

II

Do tada bijaše prošlo već deset stoljeća, otkad je bio porušen rimski grad Epidaurus, a njegove izbjeglice, prema pričanju bizantinskog cara Konstantina Porfirogeneta, osnovale drugi grad, stari Ragusium, kao utočište rimskog žiteljstva. S vremenom, prema romanskom Ragusiumu obrazova se slavensko predgrađe i, po svoj prilici, dobi ime Dubrovnik. A kad je one iste godine, kad je bio redigiran statut, naime g. 1272., predgrađe — burgus, suburbium — bilo spojeno s gradom, ime Ragusium protegnu se i na predgrađe, a ime Dubrovnik i na romanski grad. U Dubrovniku, kao i u Splitu, hrvatski se elemenat postepeno infiltrirao u latinski grad, a Hrvati, i ovdje, svoj život i svoju kulturu nadovezaše na život i kulturu rimskog pučanstva. Hrvatska lična i porodična imena javljaju se kod vlastele vrlo rano. Iz okolice dolažahu u grad bogate i ugledne porodice i nalažahu mjesto u dotad ekskluzivno romanskom kolu vlastele. Na taj se način i hrvatskom jeziku uvijek više otvarao put u grad, u kome dubrovački Romani govorahu onim jezikom, kojim se govorilo u rimskoj Dalmaciji. U 15. je vijeku hrvatski jezik potpuno dominirao u gradu, a u 16. je postojala još samo uspomena na negdašnji stari »dubrovački« jezik.

Već g. 924. imao je Dubrovnik svog biskupa i neku više ili manje izgrađenu autonomnu upravu. G. 1102. biskup postade nadbiskupom i tako prestade nad Dubrovnikom vlast splitskoga nadbiskupa, pod kojom je dotad stajao. Kako je nestajalo vlasti splitskog nadbiskupa, tako je nestajalo i pripadanje Dubrovnika Bizantinskom carstvu, pa prirodno i vlast bizantinskog stratega, koji stolovaše u Zadru. Autonomija općine sve se više ustaljivala. Autonomija općine vukla je pogled Dubrovnika na zapad i jačala uvjerenje, da svaki odnos sa zemljjama na istoku i sjevero-istoku, u prvom redu trgovački odnosi i obziri, ne smiju ni u kojem smislu dirati u karakter grada ni utjecati na raspoloženje pučanstva.

U 12. vijeku Dubrovnik je sklapao trgovačke i savezne ugovore s talijanskim gradovima i susjednim vladarima. G. 1169. sklopio je trgovački ugovor s gradom Pizom. Poznata isprava bosanskoga bana Kulina od 29. kolovoza 1189. u stvari je fiksiranje trgovačkog sporazuma između Bosne i Dubrovnika. Ne smije se zaboraviti, da je baš u njezino doba posvuda u zapadnoj Evropi valjanost ugovora uvjetovana izmjenom isprava.

Od početka 13. do polovice 14. vijeka (1205—1358) Dubrovnik stajaše pod vrhovnom vlašću Venecije. Bijaše već bogat i moćan grad. Njegova trgovina zahvaćaše Egipat, Crno more i Balkanski poluotok. Prošiiše mu se i granice. Iz trgovačkih razloga nicahu svakojaki sporovi i neprilike. G. 1252.—1253. ratovao je sa srpskim kraljem Urošem I., a g. 1301. pa 1317.—1318. s kraljem Milutinom. Dne 15. lipnja 1253. Dubrovnik i bugarski car Mihajlo Asen sklopiše savez protiv srpskoga kralja. Nastavljači Milutinove politike namjeravahu ništa manje nego osvojiti Dubrovnik. Da se to dogodilo, Dubrovnik ne bi doživio samo tu katastrofu, nego bi skupa sa Srbijom bio podlegao i otomanskoj najezdi. To se na sreću nije dogodilo. Značenje Dubrovnika na Jadranskom moru znatno je odskočilo, a na tom putu ne suprostaviše mu se nikakvi politički, već gospodarski razlozi.

Upravi na čelu stajaše knez — comes —, koga je slala mletačka vlada na dvije godine. Ona je određivala i nadbiskupa. Ali Dubrovnik je autonomno birao svoje činovnike, počevši od bana, kneževa namjesnika, sam upravljao mirnim i ratnim odnosima sa susjedima, a u mletačkim ratovima učestvovao s nekoliko naoružanih lađa. Državnu vlast predstavljaše knez; vršila su je tri vijeća: Veliko vijeće — Consilium maius —, Vijeće umoljeno — Consilium rogatorum — i Malo vijeće — Consilium minus. Postojeće odredbe javnopravnog i privatnopravnog karaktera dadoše osnovu gradskom statutu, koji je bio sastavljen g. 1272., a u 14. i 15. vijeku, baš u doba najvećeg cvata, upotpunjivan novim odredbama.

Nije prošlo mnogo vremena otkad je državna vlast stala na čvrste temelje do g. 1306., kad je povela brigu o izgradnji lijepog samostana sv. Dominika na istoku, a g. 1315. samostana sv. Frane na zapadu. Fratri bijeli postadoše čuvarima istočnih vrata, a fratri crni zapadnih. Ove posljednje posla Dubrovnik u Ston, da ga brane od bogumilske zaraze i da ga privedu u krilo katoličke crkve.

Mlecima Dubrovnik mnogo duguje. Pa ipak jačanje Mletaka bijaše mu opasno. Manje opasno bijaše jačanje moći ugarske krune. Iako su ugarski kraljevi zavladali Istrom i Dalmacijom do Neretve, na Jadranu im još uvijek stajaše nasuprot Venecija. Sukob između Ugara i Mlečića zbog Zadra g. 1358. svrši se u korist Ugarske. Venecija joj je morala odstupiti sve svoje posjede na istočnoj obali Jadranskoga mora skupa s Dubrovnikom. I tako Dubrovnik dođe pod vlast ugarsko-hrvatskog kralja, i pod ugarskom vlašću osta do propasti ugarske kraljevine g. 1526. Ugarski i hrvatski kralj Ljudevit, primajući Dubrovnik pod svoju vlast, izdao je 27. svibnja 1358. ispravu, kojom mu se obvezao, da će braniti njegova prava i njegovu slobodu, poštovati nezavisnost i nepovredljivost teritorija, podupirati njegovu trgovinu, dok je Dubrovnik imao plaćati godišnji danak od pet stotina dukata, u crkvama priređivati javne molitve za kralja i obećati mu svoju pomoć za slučaj rata (Smičiklas. Diplomatički zbornik XII, 480—484). Isprava kralja Ljudevita najsjajnije je svjedočanstvo spretnosti i pronicavosti dubrovačke diplomacije.

Nakon Ugarske, Dubrovnik je gotovo 300 godina bio pod vrhovnom vlašću Turske, i u tom stanju dočekao sudbonosne dane francuske revolucije i Napoleonova carstva, pa konačno i svoj pad. Kako su se dubrovački trgovci mogli slobodno kretati po zemljama Turskoga carstva, tako je velik zamah trgovine postao glavnim izvorom blagostanja. Otkriće Amerike, pronalaženje novih pomorskih putova oko Afrike, skretanje trgovine s obala Sredozemnoga mora na Atlantski ocean, političko i gospodarsko opadanje Turske u 17. vijeku, sve se to jako odrazilo na Dubrovnik. Došao je i veliki potres g. 1667., koji je grad napola porušio, upropastio velik dio pučanstva i nanio golemu štetu. Iako u stanju sve većeg opadanja i teških unutarnjih neprilika, koje nastadoše zbog primanja građanskih porodica među vlastelu, preživio je svoju suparnicu na Jadranskom moru Veneciju za devet ili čak za jedanaest godina. 25. svibnja 1806. ušla je u Dubrovnik francuska vojska, a 31. svibnja 1808. bila je Dubrovačka republika i formalno ukinuta. Bečki kongres g. 1815. predao ju je Austriji.

Turska zaštita značila je vrlo mnogo i Dubrovnik se nije smio pokazati nezahvalnim. U ratovima između Turaka i kršćana imao je sačuvati potpunu neutralnost. Takovom politikom mogla se polučiti ne samo velika materijalna korist, nego na osobit način pridonijeti zajedničkoj stvari kršćanstva. Ovaj drugi momenat je glavna crta dubrovačke biti, pa i literarno-kulturnog djelovanja. Stajao je u dobrim odnosima s Turcima, ali ta je orijentacija bila podređena njegovom kršćansko-katoličkom raspoloženju, koje nije smjelo biti dovedeno u opasnost zbog bilo kakovih časovitih političko-ekonomskih interesa. Nitko nije to bolje prosudio od pape Urbana VIII. kad je rekao, da je Dubrovačka republika silna tvrđava katoličke vjere, učvršćena legijama anđela i krepostima građana, koju je sam Gospodar vojska u dobar čas stavio na prag dušmanina vjere. Poglavice katoličke crkve, koji su sjedili na stolici sv. Petra dobro su znali, da razlozi nužde diktiraju Dubrovniku prijateljski odnos s Turskom, a osjećaji da ga čvrsto vežu uz njihovo prijestolje.

III

Do osamnaestoga vijeka, nekako u doba kad je pjesnik »Osmana« ugledao Božje svijetlo, renesansa bijaše našla sve preduvjete, po kojima je Dubrovnik stao uz najprosvećenije gradove Evrope i postao žarištem književnog stvaranja u krilu hrvatskoga naroda. Na jedan ili drugi način, ali s manje sreće od Dubrovnika, ovaj je svijet upirao svoje poglede na onu istu stranu, na koju i Dubrovnik, na novu zajedničku evropsku civilizaciju. Dubrovačka hrvatska književnost bez sumnje je u prvom redu odraz suvremene talijanske književnosti. Ali sve ono, što je iz toga bogatog izvora preuzeto, prevedeno, prerađeno i imitirano, sad bolje sad gore, u skladu je s duhom, kojim diše Dubrovnik od početka svoga književnog stvaranja u 15. vijeku, pa sve do svoje propasti u 19., s duhom, koji se osjeća i dalje, do Ilirskog pokreta i do burnih dana g. 1848.

Iz čakavske su Dalmacije po svoj prilici došle u Dubrovnik crkvene pjesme. Pobožne su pjesme pjevali liričari Šiško Menčetić i Džore Držić, mnogo više Mavro Vetranović, dok je Gundulić svojim »Suzama sina razmetnoga« pobožnu poeziju digao na najviši stepen.

Originalne pastirske drame sastaviše Vetranović, Nalješković, Marin Držić i Sasin. Prevedene su i dvije najljepše talijanske pastirske igre; Dinko Zlatarić preveo je Tassovu »Amintu« pod naslovom »Ljubmir«, a Frano Lukarević Guarinijevu »Il pastor fido« pod naslovom »Vjerni pastir«. U skladu s velikim naporima, koje Dubrovnik bijaše učinio za Mlečana, Ugarske i Turske, da sačuva svoju slobodu, i s diplomatskom vještinom, koja je u tom nastojanju otkrila najsjajnije svoje osobine, stoji činjenica, da je najveći dubrovački pjesnik u svojoj pastirskoj igri »Dubravci« spjevao zanosnu himnu slobodi svoga rodnog grada.

Dok je epska poezija slabo zastupana Vetranovićevim i Sasinovim pjesmama o suvremenim bojevima kršćana s Turcima, pa Vetranovićevim »Piligrinom«, nejasnom imitacijom Danteove »Božanstvene komedije«, Gundulić svojim »Osmanom« baš u doba turskog protektorata, obrađuje u obliku pjesme jednu stranu pitanja raspadanja Turskoga carstva. U doba, kad je za Mustafe I. i Osmana II. (1617.—1623.) anarhija drmala Carigradom, kao u najcrnijim bizantinskim danima, i kad je islam

imao odolijevati kršćanskoj najezdi na svojim granicama od Dunava do Gangesa (Édouard Driault, La Question d'Orient. Depuis ses origines jusqu'à la paix de Sèvres. 8. izd. Pariz 1921., str. 32—36), Gundulić napušta svoju namjeru, da prevede Tassov »Jerusolim Oslobođeni« i potpuno se predaje veličanju triumfa kršćanstva.

A kako je Gundulić, u skladu sa shvaćanjem Evrope, u Poljacima i njihovu vođi kraljeviću Vladislavu vidio najaktivniji elemenat turskih prevrata, tako je i slava junaka Petra Zrinskoga morala u hrvatskoj Ateni odjeknuti onako, kako je odjeknula u »Trublji slovinskoj« Vladislava Menčetića (1665.). Samo što Menčetić nije bio onakav pjesnik, kakav je bio Gundulić. Prirodno je, da je tragom za »Dubravkom« pošao Palmotić svojim »Pavlimirom«. Da nije bilo »Dubravke«, možda ne bi bilo ni »Pavlimira«, a da nije bilo ni »Dubravke« ni »Osmana«, pitanje je, da li bi bilo »Dubrovnika ponovljenog«, interesantne pjesme Jakete Palmotića. »Dubrovnik ponovljen« je bez sumnje slaba imitacija »Osmana«, ali je u njemu lijepo opisan potres g. 1667. i kako se Dubrovnik nakon te teške katastrofe opet podigao. Pjesnik priča, kako je kao dubrovački poklisar putovao u Carigrad i kako se odanle vraćao. Opisuje ceremonije, kojima su Dubrovčani slali u Carigrad svoje poslanike, svoje tako zvane »oratores tributi«, i pruža uvid u dubrovačku diplomatsku vještinu.

Veliki pjesnici, kao Gundulić, spajali su dubrovačku slobodu s triumfom kršćanstva, manji, kao Jaketa Palmotić, posvjedočavali su svoju odanost rodnom gradu vještim diplomatskim igrama. Idealu kršćanstva, slobode i hrvatstva kod Gundulića i Vladislava Menčetića odgovara realna diplomatska akcija za obranu slobode Jakete Palmotića.

Da nije bilo Gundulića, ne bi valjda bilo ni Mažuranićeva klasicizma pored Vrazova romanticizma. Mažuranićeva dopuna »Osmana« prvi je put objelodanjena u zagrebačkom izdanju Gundulićeva eposa g. 1844., što ga je priredio Vjekoslav Babukić. Dopuna Petra Sorkočevića štampana je prvi put u dubrovačkom izdanju franjevca Ambrozija Markovića g. 1826.

Osamnaest je godina prošlo od prvoga dobrog dubrovačkog izdanja do prvog dobrog zagrebačkog. A u međuvremenu »Danica« je već donosila pjesme iz dubrovačke književnosti, u ispravnom uvjerenju, da hrvatska književnost devetnaestoga vijeka ima svoju sjajnu tradiciju u dubrovačko-dalmatinskoj.

Literatura. Đelčić (Gelcich) Josip, Dello sviluppo civile di Ragusa considerato ne'suoi monumenti storici ed artistici. Memorie e studi. Dubrovnik 1884. — Jensen Alfred, Gundulić und sein Osman. Göteborg 1900. — Jireček Konstantin, Poselství Republiky Dubrovnické k cisařovně Kateřině II. v. l. 1771—1775. Prag (akademija) 1893. — Isti, Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters. Beč (akademija) 1899. Prijevod ovoga Jirečekova predavanja od Bože Cvjetkovića pod naslovom: Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povjesti srednjega vijeka (1915). — Körbler Đuro, Djela Dživa Frana Gundulića. 2. izd. (Stari pisci hrvatski IX[2]). Zagreb (akademija) 1919. — Nagy Josip, Dalmacija i Hrvatska. »Obzor«, spomen-knjiga 1860—1935. Zagreb 1935, str. 84—87. — Rešetar Milan, članci »Dubrovnik« i »Gundulić« u Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj I., str. 587—596 i 799—800. — Isti: Dubrovačka numizmatika (Beogradska akademija) 1924—1926. — Vojnović Lujo, Dubrovnik. Jedna istorijska šetnja. 3. izd. Zagreb 1922.

DR. JOSIP NAGY

DA LI JE IVAN GUNDULIĆ BIO LITERARNI I RELIGIOZNI KONVERTIT?

Od Šrepela pa naprijed k nama svi literarni historici, kad govore o »Suzama sina razmetnoga« Ivana Gundulića, uvijek spominju preokret ili prijelom u pjesnikovoj duši i u njegovu pjesničkom stvaranju dovodeći u vezu utjecaj reformacije i protureformacije; a svi, dakako, pri tome upadaju u goleme kontradikcije.

Prvi je tu pogrešku učinio Šrepel u svojoj studiji »O Gundulićevim Suzama sina razmetnoga«[1]), gdje se nalaze i ove riječi: »Ova je posveta (Pjesni pokornih kralja Davida) program pjesnika, koji ostavlja »tašte i isprazne pjesni«, te se daje i na bogoljubnu kršćansku poeziju. Ova nam posveta pokazuje preokret u duši pjesnikovoj, u kojoj je bačeno zrno kršćanske pobožnosti poraslo u jako stablo tako, da nema više mjesta poganskoj poeziji«.[2])

Vodnik to isto ponavlja drugim riječima u svojoj Povijesti hrv. književnosti. On veli: U muževnoj dobi, kad se i nad Dubrovnikom pod utjecajem Isusovaca uhvatio novi duh protivureformacije, odbio se taj prijelom i u duševnom životu Gundulićevu: On se u posveti »Pjesni pokornih kralja Davida« Maru Mara Bunića, ... datiranoj 1. oktobra god. 1620., odriče s pokajanjem svih pomenutih drama, pa smatrajući ih ‚porodom od tmine', veli: ‚u tminama ih ostavljam'. Pjesnik se kao »krstjanin spjevalac« odriče isprazne poezije, tražeći nove putove svome pjesničkom stvaranju, pa se predaje lirici, pretežno religioznoj«[3]) ... Vodnik isto ponavlja i u školskome udžbeniku, gdje tvrdi, da Gundulić izrijekom naglasuje, da će odsad kao »krstjanin spjevalac« ići drugim putem.[4])

Pavle Popović je to izrazio još nezgodnije. »Poznata je — piše on — njegova (Gundulićeva) konversija, kad je on svu svoju raniju pogansku poeziju oglasio za taštu, i počeo verovati da je početak od pravoga znanja strah Božji, i tad uzeo prevoditi psalme Davidove i pisati Suze sina, Osmana, sve dela izrazito hrišćanskog duha.«[5])

I Lozovina u svojoj novoj knjizi »Dalmacija u hrvatskoj književnosti« stoji pod utjecajem istoga mišljenja, a zato i on upada u protivurječje, kad piše o Gunduliću. Dok na jednom mjestu piše, da u Dubrovniku nije bilo ni reformacije ni protivureformacije, malo dalje veli, »da Gundulićev školski odgoj i protivureformne težnje isusovačkog reda objašnjavaju mnoge strane Gundulićeva zrelijega književnog rada, a ponajprije književni prijelom i duhovni obrat na izmaku njegova mladenačkog perioda.[6])

[1]) Šrepel dr. Milivoj, O Gundulićevim Suzama sina razmetnoga, Rad, knj. 127 (god. 1896.), str. 102—140.

[2]) Šrepel, art. cit. 103.

[3]) Vodnik Branko, Povijest hrvatske književnosti, knj. I., Zagreb 1913., str. 228.

[4]) Drechsler (Vodnik) Branko, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, knj. II., Zagreb 1916., str. 163.

[5]) Popović Pavle, Jugoslovenska književnost kao celina (Iz književnosti, treća sveska), Beograd 1926., str. 21—25.

[6]) Lozovina Vinko, Dalmacija u hrvatskoj književnosti, izd. Matice Hrvatske, Zagreb 1936., str. 140.

Školski odgoj i »protivureformne težnje isusovačkog reda« morale su djelovati na nj u mladosti, a ne u odraslijim godinama, a baš za tu mladost tvrdi Lozovina, da je to bio period »ispunjen erotičkom lirikom i dramatskim stvaranjem u maniri razbludne, često raskalašene klasično-mitološke i pastirske drame«.[7]) Prema tome, književni prijelom i duhovni obrat — ukoliko se o njemu može govoriti — nisu plodovi odgoja i protivureformatskih težnja.

»Pravi kamen smutnje velike«, najprije za Šrepela, a poslije za sve literarne historike, koji su pisali o Gunduliću, bijaše ona gore spomenuta posveta »Pjesni pokornih kralja Davida«. Da se vidi, što je Gundulić sam rekao o sebi i o svome duševnom i književnom preokretu i kako se to krivo shvaćalo, donijet ću tu posvetu, i to ona mjesta, koja su literarne historike zavela u bludnju.

»Pjesni pokorne kralja Davida — doslovne su riječi Gundulićeve — minutijeh ljeta od mene u jezik naški prinesene, u začetju tvomu gospostvu narečene, u rodjenju od prijateljâ izdvorene, od neznanaca poharane, s neponstva izopačene, s pripisâ priobražene: eto opeta u vlastitoj napravi, s naravnijem uresom, u prvom svjetlilu svijetu se kažu, prijatelje sretaju, gospostvu se tvomu dobravoljno darivaju. Ja za objaviti, da sva ostala spjevanja moja u manjoj scijeni držim, sve ino, kao porod od tmine, u tminah ostavljam; njih samo, kako zrak od svjetlosti, na svijetlost izvodim« ... Zatim broji svoje drame iz mladosti pa nastavlja: ... »s nozijem i bezbrojnijem pjesmama taštijem i ispraznijem na očitijeh mjestijeh s velicijem slavam prikaživali; ja sve te stvari tašte za tašte držeći, vjerujući da je početak pravoga znanja strah Božji, Pjesni pokorne svijetu prikažujem, i to ne bez razborita spoznanja: da ako Vergilio, poganin čovjek, zasve da izvrstan spjevalac, ovu istinu potvrdi:

> Ab Jove principium Musae; Jovis omnia plena
> ille colit terras, illi mea carmina curae[8])

ja krstjanin spjevalac, ki pravoga Boga poznam, vjerujem i ispovijedam ... vele dostojnije imam početi s pjesni svetijeh i božanstvenijeh, kakve su ove pokorne ... Ove dakle pod zaštićenjem tvoga Gospostva ... šljem na svjetlos ...«[9])

Što je Gundulić rekao u ovoj posveti? Posveta je napisana 1. oktobra 1620. Dakle, kad mu bijaše 31 godina. A kako on u istoj posveti tvrdi, da su pjesni pokorne kralja Davida »minutijeh ljeta od njega prinesene«, da su od neznanaca poharane, s nepomnje izopačene, s prepisivanja iskrivljene, pa da ih je ponovno trebalo preraditi; — to znači, da ih je morao prevesti barem desetak godina prije 1620., što bi bilo oko 1610., odnosno, kad je imao oko 20 godina.

Prije svega treba naglasiti, da Gundulić u ovoj posveti nigdje ne govori o kakvome novome načinu pjevanja, već otvoreno govori o štampanju svojih knjiga, za što se on služi izrazima: »izvoditi ili slati na svjetlos«. Gundulić je htio da nešto

[7]) Ibid.

[8]) Virg. Bucolica III., 60—61.

[9]) Stari pisci hrvatski, IX², str. 192—193.

štampom izdade na svijet, na svjetlost, pa mu se činilo — njemu kao kršćaninu — da najprije počne s pobožnim ili religioznim pjesmama. To ovako opravdava: Ako je Vergil, čovjek poganin, rekao da treba početi s Jupitrom, koliko više ja »krstjanin spjevalac« moram početi s Bogom, sa svetim i božanstvenim pjesmama, kakve su ove pokorne kralja Davida. On veli: imam početi, ali ne početi s pjevanjem, jer ih je on već davno spjevao, nego: imam početi izvoditi ih na svjetlost: imam ih izdavati. On nije dokazivao, da ne će više pjevati i drugih pjesama, niti je dokazivao, da je »krstjanin spjevalac«, jer je to jasno, već je poređivao sebe kršćanina s Vergilom poganinom.

Dakle, u posveti nema govora o njegovoj konversiji — kako bi htio P. Popović — kad bi on počeo vjerovati, da je početak od pravoga znanja strah Božji, i tad uzeo prevoditi psalme Davidove, pisati Suze i Osmana. Gundulić je uzeo prevoditi psalme — kako smo vidjeli — vrlo rano, možda i prije dvadesete godine, možda u isto vrijeme, dok je pjevao romantičke tragikomedije iz mitologije.

U posveti, dalje, nema govora o novom pravcu ni o prijelomu u duševnom životu Gundulićevu, koji bi se zbio u muževnoj dobi, ni o traženju novih putova, — što je sve ustvrdio Vodnik. Taj bi se prijelom morao zbiti — prema posveti — ne u muževnoj dobi, već u mladenačkoj: u dvadesetim godinama.

Ako pogledamo Gundulićev pjesnički rad od najranije mladosti, od lirskih pjesama, pa do »Osmana«, naći ćemo uvijek jednog te istog pjesnika, s istim osnovnim mislima, s istim naziranjem na život i književnost, bez jačeg duševnog i književnog preokreta, — što se obično krivo pripisuje protivureformaciji i katoličkoj reakciji.

Kako je poznato, Gundulić je u svojoj mladosti osim milotoških drama spjevao i dosta lirskih pjesama različita sadržaja. Nije nam se takovih mnogo sačuvalo: znamo, da su neke njegove zbirke ostale u Mlecima neštampane.[10]) Svakako, ono nekoliko pjesama, koje su se sačuvale u najstarijem rukopisu »Osmana« Nike Ohmučevića, o tome nas uvjeravaju. Iako se nigdje izrijekom ne kaže, da su Gundulićeve, ali način pjevanja, neke misli, dikcija i čitava frazeologija — sve odaje njegovo pero. Šta više, neki se stihovi podudaraju sa stihovima iz »Osmana« ili »Suza«:

Ohmučevićev rukopis:

Stijena valim pokrivena
i pomorce vješte vara;
zmija iz cvitja, gd'e skrovena,
smrtno truje, koga udara.
Blagi pogled tiha mora
sprva u plav mami i zove,
a pak skačuć na valove
prije smrti grob otvora.[11])

[10]) Stari pisci hrvatski, IX², str. XVI.
[11]) Stari pisci hrvatski, IX², Dodatak I., str. 4.

Suze sina razmetnoga:

Tako i more u tišini
s kraja pomorca u plav zove,
a kad ga ima u pučini,
skoči i uzavri na valove,
i u potopu ki na nj ori,
prije smrti grob otvori.[12])

U devetoj pjesmi Ohmućevićeva rukopisa govori se o prolaznosti i nestalnosti ljudske sreće, o tome njegovu omiljelom predmetu. Tuži na sve nesreće i teško stanje, uzdiše:

Zašto i moiem trudim neće
željni pokoj kad nastati?
Zašto od moje kolo sreće
s dna na vrh se ne obrati?[13])

Gramzivost za bogatstvom svojih suvremenika crta nam Gundulić u jednoj lirskoj pjesmi. Među ostalim tu se veli:

Tko za zlatom sad ne hlepi,
tko za zlatom sad ne gine,
komu zlato ne zaslijepi
vid od oči, kom na nj sine?

Pa dalje:

Sad su od zlata doba prava;
zlato se Indi'e splavim tjera;
na zlatu se sad prodava
pravda, ljubav, čas i vjera.[14])

U istoj pjesmi pjeva, kako je zlato kadro da prekine i bračnu vjernost, pa zato treba imati »jako i krepko« srce, da se odoli tome zlu. Gotovo te iste misli nalazimo i u »Suzama« i u »Dubravci«. Tamo često puta opominje i kori gramženje za zlatom, podmitljivost, bračnu nevjeru, — što je, eto, činio i u najranijoj svojoj mladosti. Na jednome mjestu Satir Divjak veli:

Tko visoko hlepi znanje,
tko zlato Indije slidom slidi,
tko za uziti na vladanje
vene, čezne, gasne, blidi.[15])

[12]) Plač II., v. 157—163.

[13]) Stari pisci hrvatski, IX², Dodatak I., str. 4.

[14]) Stari pisci hrvatski, IX², Dodatak I., str. 1—2.

[15]) I. F. Gundulić: Dubravka. Izdao s uvodom F. Marković, Zagreb 1888., str. 16.

Dok s jedne strane nalazimo, da je Gundulić i prije »preokreta«, »prijeloma« i »konversije« pjevao o nestalnosti ljudske sreće, o prolaznosti života, o gramženju za zlatom itd.: — u isto vrijeme nalazimo, da je i poslije, u muževnoj dobi, poslije tako zvanih prijeloma, preokreta i konversija, znao pjevati o takvim predmetima i na takav način, da u erotici često nadmašuje i one pastirske igre, klasične komedije i romantičke tragikomedije rane mladosti, koje su bile »porod od tmina«.

Da ovdje ne iznosim sve one epizode i scene iz »Osmana« i »Dubravke«, jer su općenito poznate, podsjećam samo na neka mjesta, kao što su na pr. u »Osmanu«: Ljubav pastira i pastirice, kupanje Sokolice, epizoda o Sunčanici; a čitava je »Dubravka« himna ljubavi, životu, slobodi s mnogim erotskim i anakreontskim elementima. Sjetimo se na pr. sedmoga skazanja, gdje Gorštak, Vuk, Divjak, Satir, Jelenjka i Pastirica i skup pastira pjevaju himnu užitku s onim refrenom:

Da se uživa, igra i smije!
Hoja, Lero, Dolerije!

Kako se ima onda shvatiti to, da se Gundulić 8 godina poslije posvete »Pjesni pokornih kralja Davida«, 6 godina poslije »Suza« — baš u muževnoj dobi — vraća opet na isprazne i tašte pjesme, na »porod od tmina«? Bez sumnje spomenute epizode i scene ne zaostaju nimalo za onim prvim njegovim »plodovima od tmina«.

Vodnik je, držeći se svoje pretpostavke o prijelomu, to objašnjavao time, što je rekao, da se Gundulić »nije oteo sasvim manirama mitološke drame, koju je bio zabacio«.[16]) To nas ne uvjerava ni zadovoljava, jer se ne radi samo o »manirama«, budući da je čitava drama prenesena u pogansko doba.

Ako dobro i ispravno shvatimo posvetu »Pjesni pokornih kralja Davida«, a ujedno i proučimo sva djela Gundulićeva — od lirskih pjesmica do »Osmana«, — uvjerit ćemo se, da je Gundulić bio uvijek »krstjanin spjevalac« bez ikakvih preokreta; jedino je dao prednost religioznim pjesmama prigodom štampanja. Zato mislim, da je neispravno svako govorenje »o tragovima katoličke reakcije«,[17]) »o školskom odgoju i o protivureformnim težnjama isusovačkog reda«.[18]) Gundulić je bio »krstjanin spjevalac«, poput Marulića, koji je čitav svoj život bio duboko religiozan, što se može vidjeti iz čitave njegove poezije, a bio je i renesansni književnik, kakvih je u njegovo doba, i prije, bilo ne samo među svjetovnjacima, nego i među crkvenim ljudima, i zato nije trebao dolaziti niti je dolazio u opreku s njima.

Da u Dubrovniku nije bilo ni reformacije, ni protivureformacije, ni katoličke reakcije, to priznaju, iako ne dosljedno, i Popović[19]) i Lozovina[20]. Da je na Gundulićev književni rad utjecao katolički religiozni i politički pokret 17. vijeka, kao što je utjecao na čitavu ondašnju književnost, to se ne može nijekati. Ali — lijepo za-

[16]) Vodnik, op. cit. 229.

[17]) Popović, op. cit. 24.

[18]) Lozovina, op. cit. 140.

[19]) Popović, op. cit. 21.

[20]) Lozovina, op. cit. 139.

paža najbolji poznavalac dubrovačke prošlosti Rešetar — ne može da bude govora o protivureformaciji ondje, gdje je u 17. vijeku srpsko-hrvatska književnost (tako je on zove) najljepše cvala, naime u Dubrovniku. U tome pogledu — nastavlja Rešetar — ni u Dubrovniku ni u ostaloj Dalmaciji i Hrvatskom Primorju ne nalazimo ništa novo; svi su pisci zadojeni onim istim katoličkim duhom, kao i oni 16. i 18. vijeka. Ako želimo naći osobitu karakterističnu oznaku za dubrovačku književnost 17. vijeka prema onoj 16. vijeka, moramo je tražiti i nalazimo je — kaže Rešetar — u slavenskom i protivuturskom duhu (ne u protivureformatorskom), kojim je zadahnuta čitava književnost od Gundulića pa naprijed.[21])

Da li su Gundulićeve »Suze sina razmetnoga« u svim pojedinostima individualna ispovijest; koliko je on iznio plač i kajanje razmetnoga sina kao svoje i da li je Gundulić prikazao lično kajanje za svoje mladenačke grijehe i prestupke, — teško je odrediti, jer vrlo malo znamo o njegovu mladenačkom i privatnom životu uopće. Jensen[22]) naglasuje njegovu pravovjernost ističući, kako je obavljao svake godine duhovne vježbe kod franjevaca na otoku Daksi. Zato Jensen zaključuje, da je Gundulić manje mislio na vlastiti mladenački život, negoli općenito na lakoumnu mladenačku dob; ili je, možda, imajući pred očima svoje iskustvo u mladenačkim strastima uzeo sebe za predstavnika grešnog čovječanstva, koje se i kaje i popravlja, — da time svoje suvremenike popravi i oplemeni.[23])

(Izvadak iz studije o »Suzama sina razmetnoga«)

FRA MIRKO ČOVIĆ

[21]) Rešetar, B. Vodnik: Povijest hrvatske književnosti, I. sv., Zagreb 1913. (referat, u Archiv für slavische Philologie XXXVI (g. 1916.), str. 266.

[22]) Jensen Alfred, Gundulić und sein Osman, Göteborg 1900, str. 93.

[23]) Jensen, op. cit. 108.

GUNDULIĆ U OKVIRU BAROKA

I.

Odlični njemački kulturni historik, dr. Gustav Schnürer, profesor katoličkog sveučilišta u Fribourgu u Švicarskoj, koji je već uvelike utvrdio svoj naučni glas kapitalnim djelom »Crkva i kultura u Srednjem vijeku« (Kirche und Kultur im Mittelalter), dovršio je i izdao prošle godine kod Schöningera u Paderbornu isto tako opsežan i neobično zanimljiv historijski prikaz (od preko 800 strana velikog formata): »Katolička Crkva i kultura u doba baroka« (Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit). Skok sa Srednjega vijeka na barok činit će se možda neobičnim; ali kako pokazuju starija istraživanja na području povijesti stila kao izražaja duhovnog oblikovanja pojedinih razdoblja, obje epohe imaju daleko više analogija i srodnosti, nego što se obično zamišlja. Svakako je već na prvi pogled jasno, da gotika, koja dolazi iza klasične antike, i barok, koji zamjenjuje renesansu (a ova nije drugo nego obnova antike), znači pravilnu izmjenu arze i teze u razvoju stila, već prema tome, kako izbijaju na površinu ove ili one komponente, koje daju smjer i izražaj stvaralačkom geniju čovječanstva. Zasluga je prof. Schnürera, što je po prvi put zaodjeo pojam baroka u bogato i široko ruho historijskog zbivanja: barok nije samo način, kako su se pisali stihovi ili oblikovali kipovi, niti je to neka riznica stalnih motiva, kojima se hrani umjetnost, nego je on u stvari stilski izražaj pokreta, koji se dosad označivao sasvim neizrazito i beznačajno »protivureformacijom«, a po svojoj biti mora se zaista nazvati katoličkom obnovom. Taj je izraz ne samo pozitivniji, nego i točniji, jer je činjenica, da je taj pokret najsnažniji i najbogatiji baš ondje, gdje nije nikad ni bilo protestantske reformacije — kao na pr. baš kod nas u Dubrovniku, — nego gdje je, naprotiv, kompaktni i duboko ukorijenjeni katolički život prokljućao s novom snagom, dobivši određene i jasno definirane smjernice dugotrajnim, ali neobično plodnim Tridentskim koncilom. Da taj razmak katoličke životne snage na svim područjima života i rada znači i izrazitu opreku protestantizmu, to je jasno. Ali ta se opreka ne očituje toliko u borbenom stavu obiju stranaka, nego u tom, što bitna razlika između njih dviju dolazi to jače i to jasnije do izražaja, što se intenzivnije pokrenu sile, koje jednoj i drugoj strani daju životnu snagu.

Dovoljno je navesti kao primjer jedan detalj, koji je postao izvorom bogatoj umjetničkoj inspiraciji, a inače nije nipošto sam po sebi presudna značenja: oblik oltara, koji je, mjesto nekadanje »mense« — jednostavnog stola, koji predstavlja onaj na posljednjoj večeri — dobio karakteristični nastavak ili nadglavlje (rétable), što ga je naročito španjolsko obojeno drveno kiparstvo znalo pretvoriti u čudo umjetničke divote. Istina je, da je izvor tome izrazito naglašavanje značenja Presv. Euharistije kao lične nazočnosti Spasiteljeve, protiv protestantizma, koji to poriče. Ali je istina i to, da je to samo po sebi izvorom naročite pobožnosti, koja se očituje i u umjetničkom stvaralačkom zanosu za urešenje oltara. A karakteristična je svakako pojava, da je Crkva svoje gubitke u Evropi (kad se više zemalja definitivno opredijelilo za protestantizam) obilato naknadila ne nekim »protivureformatorskim« suzbijanjem protestantizma, nego nevjerojatno snažnim razmahom misijskog rada izvan Evrope. Pri tomu ljudi naročito velika duha i srca, kao što je sv. Franjo Ža-

Ivan Rendić
Basrelijefi Gundulićeva spomenika
u Dubrovniku

verski, izlaze ne samo kao revni vjesnici vjere, nego i kao smioni pomorci, otkrivači svjetova i nosioci kulture.

Ako se dakle za najpresudniju silu u stvaranju baroka uzme katolička Crkva i njezina duhovna obnova u vezi s njezinim svestranim i neobično bogatim kulturnim razmahom, onda se i vremenski i lokalni raspon baroka znatno proširuje, odnosno utvrđuje u svojim granicama. Svakako je značajno — i točno — što kaže Schnürer, da je već Michelangelo svojim uzgibanim tjelesima, svojim grandioznim koncepcijama i svojim monumentalnim perspektivnim gledanjima daleko više zastupnik baroka nego klasične renesanse, a to nam postaje još jasnije, kad se sjetimo duboke Michelangelove melanholije, prema onoj poganskoj bezbrižnosti renesanse: »di doman non è certezza«. Michelangelov ranjeni ponos nije isto što filozofska oholost humanista renesanse — na sve je strane očita opreka između principa statike i kinetike, stalnosti i prolaznosti, mira i uzgibanosti. Nije to, dakako, isključivo plod istraživanja ni mišljenja Schnürerova; u naše dane barok doživljuje obilnu i intenzivnu rehabilitaciju. Naročito Salzburg kao okvir i pozornica Mozartovskih svečanosti, za posljednjih godina nezavisne Austrije, svrati bezbrojne putnike iz čitavog svijeta na područje Srednje Evrope, kamo se, naročito pod vlašću Habsburgovaca, možda najsjajnije i najobilatije presadio dojam barokne Španije i Flandrije. Prašku crkvu Sv. Nikole na Maloj Strani, jednu od najljepših baroknih građevina Praga, gradio je španjolski arhitekt, a po čitavom svijetu poznati »Praški Mali Isus« španjolska je umjetnička lutka, koja je negdje u šesnaestom stoljeću prenesena u Prag. Ali je neobično važna činjenica, da je velika stručna diskusija kao »pokušaj da se razbistri teorija, povijest i kritika pojmova baroka i baroknosti«, o kojoj izvješćuje član španjolske Akademije i poznati duhoviti teoretik i historik umjetnosti Eugenio d'Ors (u svojoj knjizi »Du Baroque«, Ed. N. R. F.), bila na francuskom tlu, u Abbaye de Pontigny. To je vrlo značajno stoga, što se baš Francuska najduže i najupornije opirala tome da prizna barok kao umjetnički princip, jer je ona oduvijek najintenzivnije zastupala princip klasicizma, baštine Antike i nepobitne oznake »zlatnoga vijeka« francuske kulture.

II.

Vidni kut, pod kojim Schnürer gleda svoj golemi predmet, najbolje je karakteriziran njegovim vlastitim riječima, kada naziva barok »posljednjom velikom zajednicom kršćanskog Zapada« (die letzte grosse Kulturgemeinschaft des christlichen Abendlandes). I kako je baš obrana te zapadne zajednice tako karakteristična za životni elan baroka, to nije čudo — ali je ipak rijetkost kod stranih stručnjaka — da je Schnürer pravilno uočio i značenje krajnjih predstraža te borbe, katoličkih slavenskih zemalja Poljske i Hrvatske.

Pošto je opširnije govorio o poljskom nastojanju oko crkvene unije, o velikom razmahu i o depresiji isusovačkog reda u Poljskoj, Schnürer napominje zasluge Poljaka za obranu od Turaka, o zaslugama Sobieskih i o epu, u kojemu Waclaw Potocki veliča (1670.) pobjedu Poljaka nad Turcima kod Chocima. Zatim nastavlja doslovno: »Prvi veliki vojni uspjeh Poljaka kod Chocima godine 1621. raspalio je srce

još jednog drugog velikog pjesnika, na drugoj udaljenoj krajnjoj straži kršćanskog Zapada, kojega ovdje nipošto ne smijemo smetnuti s uma. U Dubrovniku je sastavio Ivan Gundulić († 1638.) kršćansko-romantički ep »Osman«, u 20 pjevanja, gdje obrađuje taj rat i pad Osmana II. (1618.—22.), te se pokazuje kao glasnik herojske kršćanske borbe protiv Islama. (U opasci piščevoj: Preveo K-v. Pommer-Esche, Berlin, bez godine [1919.]). Pjesničkom djelu priznaje se još veća vrijednost nego Tassovu »Oslobođenom Jeruzalemu«, što ga je pjesnik uzeo sebi za uzor, radi psihologijskog produbljenja u shvaćanju turskog duha i radi njegova pjesničkog crtanja. Općenito se u njemu vidi vrhunac hrvatske poezije, koja se od početka 16. stoljeća na sasma naročit način po uzoru Italije na uskom prostoru razvila do takva cvata.« Pisac iznosi zatim u sažetim crtama pregled hrvatske književnosti u Dalmaciji, i to počevši od Marulića, te napominjući napose još poimence Vetranovića, Ignjata Đorđića, Kanavelovića i Kavanjina, da zatim završi kratkim odsjekom o protestantskom pokretu kod nas, te o isusovcima, napominjući napose B. Kašića.

U stručnoj literaturi, koju Schnürer navodi za to poglavlje, vidimo kao njegove izvore ova djela: Gesemann, Die serbokroatische Dichtung, Potsdam 1931, i Murko, Die südslavische Literatur, Kultur und Gegenwart I, 9 (1908). Očito je dakako, da je Schnürer radio po tim stručnim djelima, ne poznajući sam hrvatske književnosti u izvornom jeziku. Ali značenje ovih triju strana (369—371) njegova djela nije u nekom vlastitom i naročitom prikazivanju predmeta, nego prvo u tom, što je ime i značenje Gundulićevo, a s njim i ostale hrvatske književnosti toga vremena, uklopljeno u cjelinu suvremenog historijskog zbivanja kao karakteristični i integralni dio »posljednje velike zajednice kršćanskog Zapada«, i što mu je tu određeno stalno i časno mjesto. A drugo, nakon nekih prijašnjih pokušaja (naročito D. Prohaske), da se govori o baroku kod nas tek počevši od Đorđića i slavonske književnosti, ovdje je dan nesumnjiv putokaz za razmicanje granice pojma baroka i kod nas, i za temeljitu reviziju procjene stilsko-izražajnih vrednota starije hrvatske književnosti u Dalmaciji, a napose Gundulića. Pišući o Gunduliću, svi su naši književni historici govorili o marinizmu o sečentizmu kao isključivoj stilskoj oznaci njegova izražaja. Ako se pojam baroka proširi i prodube onako, kako doista zaslužuje, to ćemo vidjeti, da se o Gundulićevu stilu i o njegovim pjesničkim aspiracijama, a i o pozitivnim vrednotama njegove poezije ne može govoriti pozivajući se na književnu pojavu, koja nije značila drugo, nego prolaznu modu i maniru. Vidjet ćemo, da sve to treba uočiti u daleko većem i jačem sklopu kršćanskog preporodnog nastojanja, koje je donijelo kud i kamo plemenitije i bogatije plodove, nego što je to htjela vidjeti i priznati uskogrudna i jednostrana naučna orijentacija ljudi, koji su bili ne samo protivni katolicizmu, nego i, baš zato, nisu shvaćali zamašnosti i životvorne snage njegove.

Vječito osciliranje ljudskog duha između dva značajna pola, kojima je opredijeljen stav stvaraoca prema pojavama oko njega, pojavljuje se neprestano u toku povijesti pod raznoličnim imenima: klasično-romantično, Antika-gotika, naivno-sentimentalno (kako bi rekli Schiller i Goethe), objektivno-subjektivno. Studij baroka uglavio je u tom nizu i ovaj par: renesansa-barok kao značajno obilježje opreke,

koja je u biti ista, ali ima svoje naročite historijske oznake. Kada se Pontignyske smjernice još jače produbu i izrade, i kada se monumentalna djela, kao što je Schnürerovo, budu mogla osnivati na opsežnijim i temeljitijim predradnjama drugih (jer su ovdje, kako se vidi, Murko i Gesemann svakako nedovoljni), onda će se još jače pokazati univerzalno i neobično zanimljivo značenje baroka. U tom će sklopu kompleks naše starije književnosti bez sumnje dobiti daleko jači relief (kako su karakteristična otkrića posljednjih godina na polju naše muzičke kulture baroka!), a ne treba ni kazati, koliko će se više osjetiti dubljina i veličina genija Gundulićeva, unatoč krnjem i nedotjeranom obliku njegova »Osmana«. Nije li ipak glavno mjerilo njegove pjesničke veličine ono, što je ostavio potpuno dovršeno i izgrađeno »Dubravka« i »Suze sina razmetnoga«? Ali veličanstveni zalet pjesnikov s »Osmanom« i tragični prekid niti i djela i života — nije li već ta sama sudbina tako »barokno« neobična i potresno dirljiva? I koliko sam se puta, misleći na to tragično slomljeno djelo sjetio zagonetnih, ali toliko značajnih i lijepih stihova Goetheova Fausta:

Wir tragen
Die Trümmer ins Nichts hinüber
Und klagen
Über die verlorene Schöne.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ

DA LI JE IVAN GUNDULIĆ BIO ISUSOVAČKI ĐAK?

Pod ovim naslovom napisao je dr. Miroslav Vanino u podlisku »Obzora« (od 18. i 19. VIII. 1938.) zanimljivu raspravu. Da je Gundulić bio isusovački đak, prvi je u jednom štampanom djelu ustvrdio Appendini, a od njega su to preuzeli Kaznačić i Šime Ljubić, a kasnije Jensen i Šegvić. Po Appendini-ju Gundulićevi su učitelji bili o. Silvestar Muzio i Rudolf Ricasoli. Körbler se pak prvi znanstveno bavio pitanjem pjesnikovih učitelja. Körbler je došao do zaključka, da Gundulić nije nikad bio đak isusovaca. Vanino ističe vrijednost Körblerove studije (u »Radu« knjiga 205. i 212.), te svojom kratkom raspravom hoće popuniti i ispraviti ono, što je Körbler iznio.

Vanino govori o djelovanju isusovaca u Dubrovniku, te iznosi, da u vremenu između god. 1590.—1591. i god. 1604. »nije bilo stalne rezidencije, dakle ni škole isusovačke. Kako pak upravo u to doba pada prvo obrazovanje Ivana Gundulića, ne može biti govora, da bi on bio isusovački đak. Preostaje samo pitanje, da li je to bio ili mogao biti nakon ponovnog otvaranja rezidencije g. 1604., koja je (uz prekid g. 1609.) postojala do 1612.« Ljeti god. 1604. došao je u Dubrovnik o. Silvestar Muzio (kojega spominje Appendini kao učitelja našega Gundulića) zajedno s o. Aleksandrom Komulovićem i superiorom Jakobom de Nobili. Tada je Gunduliću bilo oko petnaest godina, pa je, navodi dr. Vanino, »mogao s razumijevanjem pratiti intenzivni i uspješni rad isusovaca, koji nije mogao ostati bez utjecaja na njegov živi duh i pobožnu mu ćud«. Osim duhovne pastve o. Muzio bavio se i poučavanjem vlasteoskih mladića, a osnovao je i književnu akademiju (Accademia di belle lettere), kojoj su članovi bili mladi ljudi.

Dr. Vanino na osnovu toga zaključuje, da Gundulić do navršene petnaeste godine nije bio isusovački đak, ali »nije pak sigurno, a dijelom nije točno, što veli Körbler, da nije nikad bio učenik Isusovaca, »već ako je kao mladić slušao kojega od njih propovijedati ili pripadom raspravljati o nekom pitanju vjere i tadašnje filozofije«. Vidjeli smo, da se Muzio već 1604.—1605. bavio obrazovanjem dubrovačke mladeži, pa nipošto nije isključeno, da se u kolu te mladeži nalazio i naš Gundulić, a moglo je također biti da se okoristio i predavanjima o poeziji i retorici o. Ricasolia g. 1609.« Ove je godine naime o. Ricasoli došao u Dubrovnik zajedno s poznatim Bartulom Kašićem. »Ne možemo — nastavlja dr. Vanino — zamisliti, da rođeni pjesnik, kakav je bio mladi Đivo, nije bio član »akademije lijepe knjige«, a »lako je također moguće, da je Gundulić slušao kroz nekoliko mjeseci Kašićeva predavanja iz filozofije. Dašto, sve ovo samo je moguće ili i vjerojatno, direktnoga dokaza za to nema; no toga nema ni za inače sasvim ispravnu pretpostavku, da je Gunduliću ucijepio ljubav za talijansko pjesništvo, napose za Tassa, ugledni književnik Kamilo Camilli, dugogodišnji ravnatelj dubrovačke latinske škole.« Dr. Vanino kaže dalje, da uzima »također kao stvar vrlo vjerojatnu, gotovo sigurnu, da su Isusovci utjecali i na Gundulićev vjerski razvoj.«

—s

GUNDULIĆ PREMA FILOZOFIJI CINQUECENTA

Pred turskim vihorom pade i Carigrad 1453. Uz mnoge druge bježe odonud prema zapadu i brojni duhovni odličnici. I kako se je na Zapadu, a napose u Italiji razmahala već borba oko platonovaca i aristotelovaca, nastupit će sada čas, kad će se licem u lice ogledati dva tadašnja načelno različita filozofijska i životna gledanja: »mladi«, pod platonističkim plaštem, koji je uto već gusto protkan naoko sitnima, ali vrlo vidljivim nitima novoplatonizma, i »stari«, s vjekovnom već tradicijom poskolastičenog aristotelizma. Terenski je ta utakmica vođena uglavnom na italskom tlu. Na tom je tlu vidljivije počelo ono pravo duhovno biserje, što se ovilo oko krune poznatoga i simpatičnog preporodnog razdoblja (renesanse); istina, onamo zalažahu i iz naših strana gotovo svi, što žeđahu za naukom i ljepotom, ali ipak ne svi. I svakako nije to slučaj, nego su tu važni razlozi zanimljivoj pojavi, da su baš ti rijetki, koji ostadoše na očinskom tlu, ostali prilično pošteđeni od potpune zadojenosti tadašnjim novim idejama, pokazali se samostalni i originalni. Malo nam je svakako i žao, što onaj veliki naučni svijet kao da nije volio spominjati, da je baš Dubrovnik nakon pada Carigrada kavalirski ugostio i udomio njegove književnike bjegunce, i to redom ljude od imena, kao što su Laskaris, Kalkondilas, Pavao Tarcagnot, pa čitava rodbina Paleologa uz mnoge druge. A baš otud će nastupiti doba, kad će se Dubrovnik početi natjecati s Italijom u stvaranju tadašnjih velikih duhovnih dobara, te je danas već utvrđena istina, da je tadašnji hrvatski svijet dao svu silu velikih duhova, koji su plodovima svoga pera obogatili ondašnju knjigu najvrsnijim djelima, znanima i do danas još neznanima, što po starim knjižnicama i arhivima tolikih ondašnjih kulturnih središta čekaju na svoje Kolumbe. Dvojica su od tih tolikih za nas posebno zanimljivi i važni: prvi, Franjo Petrić — Patrizzi (1529. do 1597.), vječni i neumorni putnik, stradalac, ali neobično ratoboran duh, koji još kao dječak od devet godina ostavlja očinsko tlo i polazi u tuđinu, inače uz pariskog filozofa Petra Ramskoga najveći Aristotelov protivnik onoga doba. Milivoj Šrepel ga zove velikim »novotarom«, a ja bih rekao, da je to najveći tadašnji duhovni revolucionarac, koji »nije samo slijepo slijedio tuđe mišljenje«[1]), — i drugi, nešto mlađi mu suvremenik, koji ne ide od kuće nikamo u svijet, već ostaje u svom Dubrovniku[2]); tu uči i svojim radom se diže u redove prvih tadašnjih umova, i premda samouk (senza precettore), daje odlična djela, utirući za kasnija vremena nove putove — Nikola Gučetić (1549.—1610.). To razdoblje renesanse, poznato pod imenom cinquecento, u kojemu i ta dva velika sina hrvatskog naroda među prvima vode riječ, uglavnom je poznato: na području filozofije cvatu već redom po svima većim mjestima poznate akademije, iz kojih niču brojni pisci, tumačeći do sitnica onodobna zamašna filozofijska pitanja. Napose na osnovi nekojih Platonovih spisa raspravljaju i pišu o pojmu ljepote i odnosu tog pojma prema pojmu dobrote, o ljubavi i njezinu odnosu prema ljepoti, o prednosti Platonove nauke pred Aristotelom, o božanstvu kao vrhovnoj ideji i uzročniku svega, o povratku čovjeka k prirodi i samomu sebi, o općem estetskom odgoju onoga doba, o fizičkim i metafizičkim elementima vidljivoga i nevidljivog svijeta, o državi, a napose o ljepoti žene. U tom sudje-

[1]) Tiraboschi, Storia della letterat. ital., Venezia 1795., 419.

[2]) Cerva, Bibl. Ragus. 255., Appendini, Notizie, 1803., 68.

luje i velik broj Hrvata »s onkraj Velebita« (Fr. Marković). Glavne karakteristike cinquecenta očituju se u punoj jasnoći baš u djelima Franje Petrića i Nikole Gučetića. Posve u duhu tadašnje filozofije, a s jasnim tragovima originalnosti kod jednoga i drugog odaju im djela duboko filozofijsko shvaćanje, osnovano na opsežnom znanju i potpunom poznavanju predmeta. No jednako se ni kod jednoga tadašnjeg pisca ne opažaju tako izrazite crte novoplatonizma kao kod njih, u tom smislu, da su primjesu novoplatonskih misli, primijenjenih na kršćansku nauku, proveli dosljedno u svim dijelovima, te su te misli postale bitnim sastavnim elementima njihovih glavnih teza. Temeljne misli te nauke uglavnom su ove: Sav je svijet oduhovljen tim načinom, što Logos (Riječ), koji izlazi od Boga, a koji je ono vrhovno »jedno«, prožima i oblikuje svu materiju. To čini tako, što prelazi na tvar, daje joj život i od nje se opet vraća onome »jednomu«. A sve to biva s pomoću svijetla, koje je bitni, središnji dio Boga; Bog je zapravo svijetlo; on djeluje i živi u svim stvarima, te svojim svijetlom obuhvaća kao izvanjskim plaštem i sav svijet. To svijetlo je svjetska duša, koja se rasipa na sve strane, te stvara i uređuje cijeli kozmos. Po tome se svijetlu u svakom dijelu svijeta kao mikrokozmu očituje svebiće kao makrokozam. Ono oduhovljuje svijet, i daje mu određeni oblik. To svijetlo izišavši od Boga i prešavši na materiju, odrazuje se od nje opet u Bogu. To je »objavljenje božje«, po kojemu su Bog i svijet jedno isto. Sav svijet i život samo su odsjevi onoga »jednog«, koje se po tom objavljenju i oduhovljenju tvari očituje kao božanstvo. Prema tome stvorovi, koji su postali emanacijom apsolutnoga duha, budući da su dio njega, nalaze se istodobno u njemu: Bog je dakle u svemu i sve je u Bogu; svijet je pun Boga.

Tako je filozofija cinquecenta pomiješala spoznajno teoretske probleme stare filozofije s vjerskim kršćanskim problemima. Filozofija je dobila značaj vjerske filozofije, što i jest bitno obilježje novoplatonske nauke u to doba. Po takovu panteističkom monizmu novoplatonske nauke jest i emanacija apsolutnog duha vječna, kao što je i sam on vječan, pa će onda i osjetni pojavni svijet biti vječno stvaranje i vraćanje u apsolutni bitak.

Teško se je već ovdje oteti dojmu, kako je i naš Gundulić stajao pod utjecajem tih misli: U izdanju svojih »Piesni pokornieh« (1620.), koje popraćuje svojom posvetom Maru Buniću, potkrepljuje svoje misli (sam veli: »ne bez razborita spoznanja«) Vergilijevim izričajem »Jovis omnia plena« (sve je puno Jupitra).

No svijetlo kao bit svega svijeta nije samo izvor ljudske spoznaje, nego je ono i savršeni ukras svijeta — pulchritudo mundi, kako kaže naš Petrić. Od toga prvotnog ukrasa svega svijeta primaju sve lijepe stvari dio svoje ljepote: One su samo po njemu lijepe. Slično i Gučetić u svom dijalogu »O ljepoti«: Ljepota mora biti »jedno«, koje je svojim bivstvom savršeno lijepo, te sve stvari primaju od te prve ljepote svoj dio (8,1.). Ljepota je odsjev apsolutnog duha, ona je sjaj Božjeg lica; ona je Božji dar čovjeku, da ovaj u njoj uživa[3]).

I naš Gundulić nije daleko od toga; kao dijete svoga vremena, iako sadržajno posve u duhu kršćanskih misli, služi se formalno načinom izražavanja tadašnjih

[3]) Isto uči i naš Miho Monaldi u dijalogu »O ljepoti« (III., 40 b).

modernista. U uzvišenoj pjesmi »Od veličanstvah Božjih«, sabranih u nekih trideset kitica, jasni su tome tragovi, gdje u savršenoj kratkorječnosti, a s detaljnim poznavanjem tehnike spomenutog izražavanja novoplatonskih misli ispovijeda kršćansku nauku, te je zanimljivo, kako je čisti kršćanski sadržaj isprepleo novoplatonskom formom: Bog je jedan, uzrok svemu, no sam bez uzroka: on je početak bez početka, on je ljubav, znanje, on je oganj, »koi duh uzdarži«; on je dobro, koje se rasipa i dijeli svemu: »neizmierno u sve sebe razmeće«. Bog je ljubav, koja sve hrani, on je svjetlost (»drugu svjetlos, izvan samo sebe istoga, neima u sebi«)[4]); Bog je sunce, »duh vazda užeženi«, koji »zemlju u nebo obratja«, njegova je ljepota »svjetlos svieh liepostih«[5]); tako on »sebe sam uživa«, on je »i ljubovnik i ljubljeni«.

Spomenuta panteistička natruha novoplatonske filozofije o posvudašnjosti ljepote učinila je, da je cijelo ono doba dobilo neko posebno estetsko obilježje. Čovjek se na svakom koraku susreće s ljepotom, koja ga naslađuje i nuka, da je traži. A nalazeći ljepotu on i živi samo s njom i samo za nju. Tako je renesansa i odgojila društvo u tom smislu, pa je ta manira estetiziranja zavladala cijelim tadašnjim generacijama: sav društveni poredak dobiva uglađenije, poljepšane oblike, sav je estetski prodahnut, a kad je ljepota postala sve, nije čudo, da se je i klanjanje ženskoj ljepoti razvilo do vrhunca, pa je i to jedna od bitnih karakteristika onoga vremena, da je žena baš radi svoje ljepote postigla u društvu potpunu duševnu emancipaciju i ravnopravnost mužu, te je postala dušom i središtem društvenih sastanaka, kod kojih ona ne samo sudjeluje, nego i vodi riječ u raspravama; žena je postala ne samo sudac, nego i mjerilo svega lijepog i plemenitog. U takovim prilikama nije čudo, kad Cecchi[6]) kaže, da se je ljepota tada smiješila na čovjeka sa svakog ugla, pa ju je morao svatko, bio anđeoske ili demonske naravi, svagdje i opažati: pjesništvo, slikarstvo, graditeljstvo, vjerski obredi, nošnja, uglađeni razgovori, priroda s nebrojenim svojim čarima, a napose žena — sve je to odavalo ljepotu, za kojom je cijelo ono doba kao za glavnim ciljem života išlo. I tu je sada nastao važan preokret. Dok su naime prije i platonovci i aristotelovci utvrđivali pojam i bitak ljepote filozofijskim putem, javlja se u to doba averoist Agostino Nifo sa spisom »De pulchro et amore« (u Rimu 1529.), u kojemu bitak i bivstvo ljepote dokazuje tjelesnom ljepotom žene; on je za primjer uzeo Ivanu Aragonsku. To se ubrzo prihvatilo, i sad nasta prava poplava spisa s veličanjem ženske ljepote. I naš Petrić to prihvaća, te u svojima »Discussioni« posvećuje jedan dio Tarkviniji Molzia, uzvisujući je do nebesa, dok se naš Gučetić odvažuje u tom pogledu kao prvi među svima na taj korak, da prepušta u dijalogu razgovor o filozofijskim pitanjima samim ženama, »jer je i samo raspravljanje o ljepoti tim ljepše, ako ga vodi lijepa žena«. Tako nam je ostavio Gučetić u spisu »O ljepoti« krasan spomen dviju žena, koje s potpunom erudicijom onih vremena raspravljaju o svima tada suvremenim estetskim pitanjima: to su Flora Cucorićeva i piščeva žena Marija Gundulićeva.

[4]) Tako Plotin i njegova škola, a od naših posebno Miho Monaldi i Nikola Gučetić.

[5]) Kod Marsilija Ficina je ljepota »zraka božanske svjetlosti« (Il comento... Venetia 1544.).

[6]) Torquato Tasso, Il pensiero... Firenze 1877., 200.

Treba li onda mnogo, da se čovjek dovine misli o bližemu, intimnijem obiteljskom odnosu između Nikole Gučetića i Ivana Gundulića — pogotovo kad uzmemo na um, da je Gučetić, koji je evo oženjen ženom iz roda Gundulića, još u naponu svoje snage, kad mladi Ivan Gundulić radi već na književnom polju, odajući tolikim tragovima, da dobro pozna filozofijska, a napose estetska nastojanja i starijih i suvremenih umnika. Pa kad čitamo kod Appendinija, da se je Gučetić zadržavao u radu po više mjeseci u godini u svojoj vili di Canosa, kako da se otmemo misli, da ga tamo mladi Gundulić pohađa i s njim raspravlja o tolikima za njih tada aktualnim filozofijskim pitanjima. Istina, Ivan Gundulić ne raspravlja kao rođak mu Gučetić teoretski o ljepoti žene, ali mu djela odišu poznavanjem i prihvatom onodobnih ideja: Marija Kalandrica, kad joj i mrtvoj posvećuje svoje stihove, tako je lijepa — posve u duhu onoga doba — da joj »anđeoska liepota u njoj martvoj ni'e umarla«. Rijetke su upravo hiperbole ženske ljepote među tadašnjim piscima, kao što ih on zna izreći: za Marijinom ljepotom »cvili nebo, zemlja, voda i more«, zbog njene ljepote plače i sama smrt, koja se kaje, što je umorila njene »mile urese«, jer Božja desnica nije dosad stvorila »liepša lica, neg ih vieku dosle stvori Višnja kriepos i desnica«, pa je zato »grob izabra za raj i nebesa«. Napose valja istaći, kako u Osmanu (VIII, 5.) ističe misao o ljepoti načinom izricanja uobičajenog kod svih sljedbenika novoplatonske nauke u ono doba: i on hoće, posve po tadašnjoj maniri, da opisujući ljepotu žene dade definiciju samoga pojma ljepote, pa ga i u tome vidimo kao velikog poznavaoca glavnih mu suvremenih estetika. Ljepota mu je »cviet od raja, pun uresa; ljepota je »dobro, u kom su svaka dobra« (pulchritudo = bonum, bonitas — misao, koja se na osnovi Platona provlači trajno od Plotina pa do našega Gučetića); ljepota je »najizvarsnie božje dielo, ... raj, gdi 'e pram sunce, iztok čelo, zviezde oči, lice zora«; ljepota je »zraka višnje svjetlosti«, što potpuno odgovara i misli i načinu izražaja Gučetićeva, koji u spisu »O ljepoti« (4,2) jednako govori u obliku definicije, ističući napose ljepotu kao sjaj Božjeg lica (splendore del divin volto).

Ima međutim mjesta u Gundulićevim djelima, gdje se i stvarno očituje kao čisti novoplatonik, koji u primjeni Plotinovih ideja na tadašnju modu isticanja ženske ljepote nadmašuje kao bogodani genij sve ondašnje teoretike, jer nijedan nije tako zbito, a tako izrazito kazao sve, što je u tom pogledu novoplatonizam htio. Tome nalazimo već jasan trag, kad njegov »Ljubovnik sramežljiv« izjavljuje, kako su zvijezde, sunce i nebesa samo svjetlost uresa ženske ljepote. No moglo bi se tu primijetiti, da je to i drugdje u ono doba običajno, ali kad u Gundulićevoj »Arijadni« dolazi Apolon kao »sunce s nebesa«, da uživa svoje vlastite zrake u svijetlom uresu lijepe žene (Luigi Groto, 1541.—1585.: donna da Dio discesa, don divino), onda je to očit primjer i jasan dokaz traga svih glavnih komponenata novoplatonske ideje, prema kojoj apsolutni bitak izlazi iz sama sebe, prelazi na tvar i u njoj ogleda sama sebe.

Kako je pak na osnovi novoplatonski protkane preporodne estetike kao jasnih premisa moralo doći i do nužnog zaključka, a i došlo je, što se opet vidi iz brojnih spisa onih vremena »O ljubavi«, jer užitak posvudašnje ljepote, a napose ženske,

dolazi baš putem ljubavi, morao je i Gundulić dosljedno poći tim putem. To je i učinio: Godine prolaze, mlada ljeta stare, zato treba ljubiti:

Cvietje zene i opada,
Noć za danom tmasta dodje,
Svieta krasnos časom prodje,
Staraju se lieta mlada;
Samo blažen taj se pravi,
U ljubavi tko boravi.

(Proserpina, 1. čin)

Iste misli ponavljaju se i u »Osmanu«, napose VIII. 65.—75.

To gledanje ne bi ipak sa stajališta cinquecenta bilo potpuno jasno, kad ga ne bismo upotpunili u smislu, kako ga je prvi u tom pogledu označio Marsilio Ficino u naprijed spomenutom spisu, što su prihvatili i svi kasniji, pa i naši filozofi onoga vijeka, a taj je, da je prava ljubav čežnja za ljepotom (il desiderio di bellezza). U tom smislu stoje opet s novoplatonskom pozadinom shvaćanja pod vlašću ljubavi i bogovi i ljudi. Tu ljubav očituje i Gundulićev Apolon u »Arijadni«, ta ljubav svladava i Gundulićevu »Proserpinu« i »Arijadnu« i »Plutona« i »Dijanu«. Ljubav kao težnja za ljepotom znači u tom smislu oplemenjenje čovjeka, i kad ljubi i kad je ljubljen. Toj se ljubavi čovjek i ne može oteti, pače je dužan za njom ići, jer je dio savršenstva apsolutne ljepote i ljubavi, koja samu sebe rasipa po svijetu i opet samu sebe traži. Ljubav je, veli Marsilio Ficino, emanacija božanstva u vidljivom svijetu, otkud se opet vraća samo sebi. Toj se ljubavi ni sam pjesnik ne otima, jer je ona svagdje po cijelom svijetu:

Jer na svietu nije toga
Miesta otajna i skrovita,
Gdie iz luka ljuvenoga
Zlatna striela ne dohita.

(Osman XII, 40).

Naši prethodnici našavši se ravno prije 100 godina pred dvijestotom obljetnicom Gundulićeve smrti, radeći baš oko osnutka naše Matice i pripremajući izdanje njegova »Osmana«, priredili su 10. prosinca 1838. u crkvi sv. Katarine u Zagrebu svečani rekvijem za Ivana Gundulića. Tom je prilikom pjesnik Pavao Štoos održao u ime svih svečan govor sa značajnim riječima, izrečenim upravo u naprijed spomenutom duhu: »Ali što ime njegovo ne samo vječnima kiti zvijezdama, već i u isto sunce pretvara, jest ona lijepa epopeja, kojom samom ako se vrh Homera i Danta za cijelu glavu ne uzvisi, tako zaisto od obadvaju nipošto manje ne zaslužuje slave . . .«

DR. FR. JELAŠIĆ

O MAŽURANIĆEVIM PJEVANJIMA »OSMANA«

O Mažuranićevoj dopuni »Osmana« pisali su različiti pisci (Pavić, Starčević, Smičiklas, Jensen) sa stajališta: koliko je Mažuranić uspio da ispuni prazninu u Gundulićevu epu, i koliko se on kao umjetnik približio dubrovačkom pjesniku. O tome su izrečeni različiti i protivurječni sudovi.

Vjekoslav Babukić u svome predgovoru izdanju »Osmana« od g. 1844., u kome je prvi put štampana Mažuranićeva dopuna, iznio je svoje mišljenje samo o nedostiživoj Gundulićevoj pjesničkoj veličini, ne govoreći ništa o umjetničkoj vrijednosti Mažuranićevih pjevanja: »U koliko se je u njima nedoletnoj, tako rekuć, visini Gundulićevoj približio, u koliko li učinio, da lakše pregorimo neprocijenjen gubitak, nije naše suditi, već poso razboritih štioca.«

Armin Pavić iznio je u svojoj raspravi »O kompoziciji Gundulićeva Osmana« sasvim protivno mišljenje: kako su neznatne bile stvaralačke sposobnosti »Osmanova« pisca, i kako je velik Mažuranićev pjesnički talenat: »Kako je cultus Gundulićev postao, tomu se ne čudim toliko, ali većma se čudim, kako se kod nas uvriježilo mnijenje da je Gundulić tolik pjesnik, da je jedva Mažuraniću pošlo sretno za rukom sretno se dovinuti njegove nebeske visine, da s njime u oblacih usporedo leti. Ja barem, ako se s Aristofanom pomislim u podzemlje, neka se tamo pred nepristranim sucem ta dva pjesnika natječu, držim pouzdano sigurno, da će kod toga broj stihova 14. i 15. pjevanja, bačen na jednu zdjelicu tezulje, pretegnuti sve ostale strofe »Osmana« u drugoj zdjelici: tolika je divna pjesnička invencija i toliko je silan pjesnički stil Mažuranićev naprama Gunduliću. Da se je taj pjesnik razmahnuo preko svih 20 pjevanja »Osmana«, tad bismo doista smjeli reći: Ako se drugi ponose Homerom, Miltonom, Virgilijem, Tassom, i mi se Hrvati ponosimo isto tako vrijednim Mažuranićem.«

Najoštriji kritik Mažuranićevih pjesama, i, oštar kritik Mažuranića kao čovjeka, Ante Starčević, izrekao je vrlo pohvalno mišljenje o Mažuranićevim pjevanjima »Osmana«: »... dva pjevanja u Gunduliću dopadoše mi se za ne iskazati. Ne mogoh se iščuditi, kako je pjesnik, vezan tuđom, Gundulićevom osnovom, tuđim, njegovim duhom, i tako svladao sve teškoće, tako da je preteško razabrati njegova pjevanja od Gundulićevih.« Ali je Starčević baš u činjenici, što se Mažuranić znao tako dobro uživjeti u Gundulićev način osjećanja i izražavanja, vidio i dokaz za nesamostalnost njegova stvaralačkog talenta.

I na Pavićevo i na Starčevićevo mišljenje o Mažuraniću kao pjesniku djelovali su možda i politički razlozi. Pavić je svoju raspravu štampao g. 1875., kad je Mažuranić bio ban, a on gimnazijski profesor. Starčević je pak u Mažuraniću vidio političkog protivnika. — Ali su obojica, bez obzira na to koliko su njihovi sudovi opravdani, nabacili nekoliko važnih problema za upoznavanje Gundulića i Mažuranića.

Za čitaoce »Osmana« — kao uostalom i za sve one, koji su ispitivali Mažuranićeva pjevanja »Osmana« s obzirom na to, koliko ona ispunjaju prazninu u Gundulićevu djelu — bilo je uvijek najglavnije: da li je Mažuranić uspio da u samoj fabuli epa uspostavi vezu između 13. i 16. dijela, i da li se znao približiti Gundulićevu stilu toliko, da se pri čitanju ne osjeća znatna razlika između jednog i drugog pjesnika.

Mažuranić je svoj zadatak nastojao vrlo savjesno izvršiti. To se najbolje vidi iz njegova postupka. Prije negoli se dao na pisanje 14. i 15. pjevanja, on je sastavio

i rječnik Gundulićevih riječi, i uz rječnik neke vrste komentar — očito ne samo zbog čitalaca, nego i zato, da na taj način bolje upozna i Gundulićevu frazeologiju, a i svaki detalj u epu. Tek onda je prešao na pisanje stihova. Za cio je posao trebao oko godine dana.

U nastojanju da što bolje uspostavi fabulu »Osmana«, Mažuranić je gledao, da mu ne izmakne ni jedna sitnica, koja bi mu dala uporište za to, da može fabulu razviti u duhu Gundulićevih planova. A stajao je pred vrlo teškim zadatkom, jer su u 14. i 15. pjevanju trebale biti riješene dvije važne uzgredne radnje. O njima u pjevanjima 16.—20. nema ni pomena, prema kome bi čitalac epa mogao bar naslutiti, kako ih je Gundulić mislio razviti.

Pavić tvrdi, da Mažuranić svojom popunom nije ispunio praznine u fabuli »Osmana«, jer da nije prikazao djelatnost paklenih sila, kako se to iz 13. pjevanja može očekivati. Pored toga, Korevski je po toj popuni umro prije Osmana, dok je stvarno umro poslije njega — a Gundulić sam ne bi pravio takve pogreške protiv povijesti. Ali se može pitati, da li bi Gundulić, kao kršćanin, doista bio fabulu razvijao prema intencijama i na zadovoljstvo pakla, ili bi bio postupao na pr. kao Palmotić u »Pavlimiru«. No ako Pavić u svojim prigovorima i može donekle imati pravo, Mažuranićeve »pogreške« nisu takve, da će ih prosječan čitalac lako opaziti.

Koliko je Mažuranić nastojao da popuni fabulu, oslanjajući se na Gundulićeve elemente, pokazuje na pr. način, kako je razvio i dovršio epizodu o Sunčanici. On je uveo u život njezina brata Vlatka, o kome se u 8. pjevanju kaže:

A dopade smrtna rana
Vlatka od guse u planini.

Može se prigovoriti Mažuraniću (kao što je to u literaturi o predmetu i učinjeno), da je ovdje upotrebio doskočicu, jer je čitalac »Osmana« u 8. pjevanju stekao dojam, da je taj Vlatko od zadobivene rane umro. Takav prigovor može objektivno biti opravdan, no i u tom slučaju ova Mažuranićeva »doskočica« dokazuje njegovu savjesnost u radu — jer mu je u cijelom 8. pjevanju Gundulić za dalji razvitak epizode ostavio samo to slabo uporište — i on ga je upotrebio!

Ali je Mažuranić nastojao slijediti Gundulića i u stilu, i u načinu pripovijedanja, i u mislima. Da se što manje razlikuje od dubrovačkog pjesnika, on je svako svoje pjevanje započeo refleksijama (14. pjevanje o nebesima kao knjizi od vijeka, a 15. pjevanje o potrebi promjene u životu). A i inače je, na različitim mjestima, upletao misli o različitim pojavama života.

Pripovijedajući događaje, ili slikajući neke prizore, on je nastojao slijediti Gundulića. Kao što je ovaj opisao, kako Ali-paša u varšavskom kraljevskom dvoru gleda kipove poljskih vladara, idući od jednoga do drugoga:

Primislav se zatim pazi
U kacigi dupskijeh kora;
Oružjem bo tijem porazi
Ugre, i izagna priko gora.

Leh se drugi vidi opeta:
Stoji konj uza nj, on bo steče
Oblas, što u sva mlada ljeta
Brzijem konjim tijek priteče. Itd.

tako je i Mažuranić, na sličan način, opisao zvjezdano nebo:

Malo dalje, gdje se uvija
Drugi krug, bi mjesec krni,
Kako roge pruža i svija,
Kad se utapa u mrak crni.

Bi za tijeme vidjet dano,
Kako Marte i Venere,
Sada docno, sada rano
Oko zemlje put svoj mjere. Itd.

Pače i za neke refleksije — za koje bi čovjek rekao, da su izrazito njegove — našao je Mažuranić vjerojatno poticaj u Gundulića. Tako poznati njegovi stihovi:

Ah, da je proklet, tko cijeć vire
Na svojega reži brata:
Jer nesreća tvoja izvire
Samo iz toga kalna blata

imaju svoj korijen vjerojatno u Gundulićevim stihovima:

Ah, da je proklet, tko zameće
U rodnome nemir gradu,
I domaće vriježi smeće
U zavadi i neskladu.

Većina pitanja o Mažuranićevoj popuni »Osmana« — kako su dosad bila nabačena i kako su pojedinci na njih odgovarali — važna su međutim sa stajališta: koliko je Mažuranić izvršio svoj formalni zadatak. Ali je još važnije pitanje: koliko je Mažuranić, pišući ta dva pjevanja »Osmana«, bio umjetnik. Ili je on bio samo virtuoz, koji se znao toliko uživjeti u mišljenje, osjećanje i izražavanje drugog pisca, da se između njih i ne osjeća razlika? Da li je on, pristupajući svome poslu, mogao u svojoj mašti potpuno konstruirati svijet Gundulićevih lica, doživljujući ih na način dubrovačkog pjesnika, ili je, unatoč zadatku pred kojim je stajao, ipak i dalje živio svojim životom?

Već je Smičiklas (u svojoj biografiji Ivana Mažuranića) istaknuo jednu od bitnih razlika između Gundulića i Mažuranića, koja se — unatoč protivnom mišljenju Starčevićevu — osjeća i u »Osmanu«: Mažuranić je koncizniji, zbitiji. Ali, pored ove razlike u stilu, između Mažuranićevih i Gundulićevih pjevanja »Osmana« imade još nekoliko važnih razlika. One potječu od činjenice, što Mažuranić, unatoč svojim nastojanjima, da piše potpuno u duhu »Osmanova« pisca, nije mogao da zatomi sebe, kao čovjeka s vlastitim osjećanjima i pogledima, koji su nikli u njegovu vremenu. I kroz skelet fabule, koja je trebala biti napisana potpuno u Gundulićevu duhu, kroz stilske imitacije, kroz rječnik i misli, ipak izbija više manje Mažuranićeva ličnost.

Već sama intonacija 14. pjevanja, prvi stihovi, kojima se počinje Mažuranićeva popuna, izrazito su mažuranićevski:

Nebesa su knjige od vijeka,
Gdje svojim prstom višnji piše,
Neka vidi, tko ga nijeka,
Čijim duhom stvor saj diše.

Iako je Mažuranić ovim stihovima formalno htio samo nasljedovati Gundulićevu maniru, da svako pjevanje započne kakvom refleksijom, opet je on tu u prvom redu

iznio vlastit osjećaj — osjećaj čovjeka, koji se i u mladim i u starim godinama volio da zagleda u zvijezde, shvaćajući na taj način svu prolaznost ljudskih stvari, a svu veličinu božanstva. Tu svoju potrebu, da se zagleda u zvijezde, izrazio je već u svom »Javoru«:

Da ogledam nebo sa zvijezdama,
Mjesec sjajni i sunašce žarko,
I pod njima što u svijetu biva.

Pišući »Smrt Smail-age Čengijića«, Mažuranić je i opet povezao zemaljske stvari s nebeskima, a pod stare se dane rado bavio astronomijom. I zato je udovoljavao samo jednoj svojoj unutarnjoj potrebi, kad je odmah u 14. pjevanju »Osmana« uveo u fabulu astrologa i pružio živ opis noćnog neba:

Tu se ovan vitorogi
I bik ljuti u krug vrti,
I nestavnoj rak na nogi,
Spravan kliještim da usmrti.

Tu se vrli lav zamjera,
Kako oholo skače i rika,
I štipavac, koga tjera
Rasrčena strijelca slika.

Tu raspaljen jarac veči,
I bez vode riba izdiše,
I tisuću zvijeri ječi,
Ke bi brojit bilo odviše. Itd.

U svojim poznatim stihovima o Slavenima Mažuranić i opet nije iznosio Gundulićeve misli, nego svoje misli i misli svojih hrvatskih suvremenika:

O slovinska zemljo lijepa,
Što sagriješi nebu gori,
Da te taki udes cijepa
I jadom te vječnijem mori?
Potišteni tvi sinovi,
Gospodičnoj njegda u vlasti,
Izrodi su, il' robovi,
Željni s ovcam travu pasti.

Robovi su tvi junaci,
Tvoji sebri, tva gospoda:
Robovi su tvi vještaci,
I svi tvoga ki su roda.
I ropstvo će tvoje iz tmine
Na gospodski dan iziti,
Kad paklenijeh dno dubina
Bratinska se mrzost hiti. Itd.

— — — — — —

Ovo očito nije više Gundulić, nego Mažuranić iz vremena ilirizma — Mažuranić, koji je kao mladić sa zanosom pratio ovaj pokret, a koji je kasnije sa zebnjom motrio sve one pojave među našim ljudima, koje su — uz ostalo — i dovele do njegova sloma. Zato je i kroz pjevanja, što ih je trebao unijeti u Gundulićevu pjesmu, htio svojim suvremenicima izreći i svoje ogorčenje i svoj očaj zbog onoga, što je vidio. Koliko je u ovim stihovima Mažuranić iznosio misli svojih hrvatskih suvremenika i svoje, može se shvatiti na pr. iz nekih gotovo identičnih rečenica u Kukuljevićevoj pripovijesti »Bugarin«: »Otkako se u narodu našem nesloga porodi, koja jošte i danas sred nas toli stalno bdije, i toli krepko gospoduje — od onog vremena pada

sve niže i niže blago i sreća naša... Ona je uzrok, što u duboko neznanstvo, u divljaštvo i ropstvo padosmo.«

Neki Mažuranićevi lični elementi u njegovoj popuni »Osmana« toliko su njegovi, i toliko odudaraju od elemenata fabule, da se pričinjaju gotovo samostalnim dijelovima, kao zasebne refleksivne pjesme, koje bi se mogle kao zaokružene cjeline i odvojiti — kao što je na pr. dr. Slavko Ježić u svojoj »ilirskoj antologiji« učinio s kiticama o slavenstvu. Takav je i početak 14. pjevanja.

Jedna od Mažuranićevih karakterističnih crta — koja izbija u velikom dijelu njegova stvaranja — njegova je religioznost. Ta njegova religioznost izbija već u prvim strofama 14. pjevanja. Pored navedene prve strofe, ona izbija i iz daljih strofa tog pjevanja:

Vjekovitijem na njih slovi,
Kijeh ne izbrisa ikoje vrime,
Ki sagradi vas svijet ovi,
Štije se višnje stvorca ime.

Š njih se vječna ori slava
Vječnom trubljom, svijet da sliša:
Božja je ovo sva država,
A kuća mu svijeh je viša.

I Gundulić je bio religiozan čovjek, pa je njegova religioznost došla do izražaja i u »Osmanu«. Ali je Mažuranićeva religioznost druge vrste. To je religioznost čovjeka, koji je nastojao proniknuti u tajne svemira i koji je, zadivljen svim onim, što je vidio, osjetio u svemiru egzistenciju božanstva, od koga zavisi sve, i koje svime suvereno upravlja. Ta je religioznost čvrsta, jer počiva na uvjerenju, i jer je njome bio prožet cio čovjek Mažuranić — i njegov intelektualni i njegov čuvstveni život. Zato iz nje izbija osjećaj mira, sigurnosti, odlučnosti i optimizma, koji izvire iz osjećanja, da u svijetu nije ništa slučajno, nego da se u svakoj pojavi može naslutiti stvorac. Gundulićeva je pak religioznost produkt razočaranja u životu, ne toliko posljedica intimnoga uvjerenja, koliko posljedica čovječje slabosti, i samo neko utočište u lomu svih stvari.

Zato se Mažuranićeva pjevanja po svome ukupnom dojmu razlikuju od pjevanja Gundulićevih. Sumorni fatalizam Gundulićev, koji se očituje već u početku same pjesme, u Mažuranićevim je pjevanjima zamijenjen nekom aktivističkom notom svuda, gdje pjesnika nije vezala fabula. Mažuranićeva pjevanja proniknuta su apsolutnom vjerom u Boga, u pravdu, vjerom u pobjedu onoga, koji to po svojim moralnim svojstvima zaslužuje. Držim, da Mažuranić nije Vlatka učinio oslobodiocem Sunčanice samo slučajno, da na neki način nastavi i riješi fabulu, nego zato, što se vjerojatno protivilo njegovoj unutarnjosti, da dopusti pobjedu zla. U sličnom slučaju, Gundulić je dopustio, da triumfiraju rđavi nad dobrima (na pr. Daut-paša, Dilaver).

Po tim svojim elementima, Mažuranićeva pjevanja »Osmana« nose jasna i jaka obilježja svoga tvorca — uza sve to, što je njihov pisac nastojao da što bolje izvrši svoj formalni zadatak, da se što manje osjeti razlika između njega i Gundulića. Zato su ona u stvari prilično samostalno djelo: kao čovjek, koji je svijet osjećao drugačije nego Gundulić, a koji je i drugačije mislio, Mažuranić je i u toj popuni, kao pravi stvaralac, ipak u koječemu izrazio sebe.

DR. ANTUN BARAC

KAVANJIN I GUNDULIĆEV »OSMAN«

Nijedan pjesnik nije toliko prenosio iz drugih djela kao Kavanjin. Čitave stranice uzeo je iz djela Mavra Orbini »Il regno degli Slavi« i prenio ih u svoju epopeju. Rittera Vitezovića »Stematografiju« versificirao je u svojem XIV. pjevanju. Da ne spominjem strane pisce, napomenut ću, da se koristio i Đorđićem i drugim pjesnicima dubrovačkim što ih je poznavao. Ovdje treba na osobit način istaknuti Gundulića, nadasve njegova »Osmana«. Kavanjin prenosi gotove stihove iz »Osmana« te ih primjenjuje u XIII. pjevanju svome Petru Velikome (mjesto Vladislavu). Iz VIII. pjevanja »Osmana« uzima on povijest Ljubdraga i Sunčanice i prenosi u svoje sestine. Lijepu epizodu kupanja Sokolice i njezinih drugarica (što donosimo na koncu u prilogu iz »Osmana«) prerađuje i stavlja u okolicu dubrovačku, u Omblu. — Tu je scenu kao karakterističnu i Bukovac kistom obradio u poznatoj velikoj slici »Gundulić zamišlja Osmana«. Dok Gundulić iznosi tu scenu jednostavno i s ukusom, naš Kavanjin to rasteže po svome običaju s manje ukusa i više slobode.[1])

Cijelo X. pjevanje Kavanjinovo posvećeno je Dubrovniku. U tom pjevanju spominje sve znamenite ljude prije njega i za njegovo doba. U Dubrovniku je boravio naš pjesnik u mlađim godinama, gdje su ga zanijele lijepe Dubrovkinje, čiju ljepotu veliča u X. pjevanju. Tu je on zavidio vlastelinu splitskom Koriolanu Komuloviću (Comuleus), koji se je tako sretno oženio Dubrovkinjom. Izgleda kao da je i on to želio učiniti u Dubrovniku, ali nije bio dobre sreće, kako se vidi na jednom mjestu njegove goleme enciklopedije, nazvane »Bogastvo i uboštvo«.

KUPANJE SOKOLIĆE I NJEZINIH DRUŽICA U JEZERU U POLJSKOJ

(Gundulićev »Osman«, IX. pj., 337 i dalje)

Pokli sumnjit nije sada,
da nas ovdi tko zastane,
o viteška družbo mlada
stavi oružje teško strane.

Ter po ovoj bistroj vodi
čim sve prži sunca zraka,
plovaj, plovaj u slobodi
igre mile tvoreć svaka.

Rasladiti trude od boja
u što ovako mlade žele,
od ljuvenieh perivoja
odkrivaju ljere bjele.

Nije mjesta, strane nije
najmilije i najdraže,
ku zavidno ruho krije,
da se nago sad ne kaže

Sve bjeloće da prid oči
izberu se i sjedine:
drobni biser od Istoči,
jasno srebro, snjeg s planine,

Kon bjeloće mile i drage
bojnieh diklic tamne ostaju,
ke u bistrieh voda nage
jakno zvjezde trepte i sjaju.

Na zamjernu, na jedinu
njih bjeloću svjetlu izbranu
bistri jezer on čas sinu:
živiem ognjem voda planu.

Ozelenje kraj u travi;
trava u cvjetju osta okoli;
bližnje dubje po dubravi
grane u vodu sklonu doli.

Sa sviem vodam od svud rjeka
zaljete se u tjeh hrli,
s travom, s cvjetjem, s dubljem neka
celiva ih i ona i grli.

Njeka je rusi pram vrh čela
u oblak zlatan pokupila,
njeka niz bio vrat razplela
i vrh voda njim zdaždila.

[1]) Iznosimo u potpunosti, da se vidi imitacija, i način pjevanja jednoga i drugoga pjesnika.

Nu kći kralja od Mogora
ljepša i svjetla svieh se ukaza:
njoj iz bjelieh prsi zora,
sunce iztječe iz obraza

Bjelja je vidjet ona vele
z drugam ploveć sred jezera,
negli od mora vile bjele
i od spjevoca kufa[1]) pera.

Čim nje vlažni pram od kosi
tiho prši dlatka blaga,
i zlata joj biser nosi
po cvjeticu lica draga.

Ovako se njegda objavi
i božica svjetla od lova,
i po jezeru u dubravi
nagla[2]) ovako z drugam plova.

Ovako se i ljuvena
ljepa mati ukazala,
iz snježanich kada pjena
sred morskich se rodi vala

Ali ohole dikle ljepe
čas ne mogu stati bez rati
i u zabavah slacich hlepe
bojnice se ukazati

S jedne strane šes ustaju,
z druge opet šes protiva;
sve se vodam oružaju;
zatjecat se svaka uživa.

Jedna suproć drugoj plove;
jedna drugoj prjeti smeću:
sada one, sada ove
vodu uzimlju, biser meću.

Čim bojnice ljepe i nage
čine ovake igre u vodi,
tere svaka varke drage
i hitrine iznahodi,

(Eto lovci kraljevića Vladislava.)

(Vjerno prepisano iz rukopisa. A. A.)

KUPANJE DIJANE I NJEZINIH PRATILICA

(Kavanjin, pjevanje X, strofa 210 i dalje do 240.)

210.

Tu blizu i Ombla potoči se,
ka u bistrom prima krilu,
pokli loveć izmori se,
gor rečenu čistu vilu,
ku opere i rashladi
od vrućine i od čadi.

211.

Tu s njom blude i igraju
u skrovito nje divice,
ke za mlace nič ne haju,
časne bo su lovčarice,
i lipotom svom sunčanom
svejer ne ljude strilau ranom.

212.

S duga teka skupne a trudne,
svaka s lisca znoj otira,
i vam vari odpoludne
svukuju se polak vira,
gdi meu vode i meu lišću
senja traže, vitrice išću.

213.

Drobnu rusu dikle ohole
svom bilоćom dobivaju,
i jur buduć nogom gole,
niče cvitće di stupaju;
nu ogole kad sva uda,
procvasti će cvieće svuda.

214.

Sumlje nije (kliče) Diana,
da nas kogod ovd zateče,
zato družbo ma izbrana,
stavte oružja na daleče,
i u ovoj hladnoj vodi
plovaj svaka u slobodi.

215.

One tada svaka svoje
vrši na stran luk i strile,
na ljuvene perivoje
svoe odkriše lire bile,
i niedna im strana ne osta,
ka ni naga, ka ni prosta.

[1]) Kuf = labud (Ar.)

[2]) mjesto naga Ar.

216.

Jakno zvizde, kad u miru
more stane, u njen sjaju,
tako i dive u onom viru
svom lipotom laskataju;
a Lucina u istoj vodi,
ko misec im kolo vodi.

217.

Vrh svieh liepa srid jezera
prevodica njih se ukaza,
njoj iz bielih prsih zora,
misec sinu iz obraza,
a iz veselieh bistrieh oči
svitlo sunce od istoči.

218.

Venere joj smisi uda
stvori a obraz joj nje brat Febo,
meu ostala svoja čuda
kad ostavi treće nebo,
Jove a u dažd priobraćen
da 'oj vrh čela pram pozlaćen.

219.

Vik se ko ova ni ukazala
perivojna sridu cvića,
al na zemlji, al na žala,
al nebeskih posrid svića
lipša, oblia, svitlia, mila
rusa, perla, zviezda, vila.

220.

Tu prem lovit da pristanu
zvirje od planin i od luga,
meu sobom slaji hranu
novi način lova duga,
svaka lovit oko sebe
radeć drugu dražu tebe.

221.

Ti bi reko da u te vode,
ne, ne vile vihrieh gora,
na vrućini tančac vode,
neg smigive sinja mora;
neg što su one sve lustrate,
a ove niesu ni kosmate.

222.

Na megdanu tiha vira
pričaju se i prigone,
u rvanji srid potira
bez oružja sve gaone,
čim jurišem na družice
napru meu se zatočnice.

223.

Jedna drugu hitro tira,
kad uhiti tad potisne,
slatko u nju oči upira,
i celiva kad pritisne;
opet tira ako ubigne,
drugoj druzi čim namigne.

224.

Jedna srne, druga štiti
dragu drugu posred voda,
plovom slidi, valom priti
njeka, a njeka batkom boda,
s snigom biju, srebrom plaču,
a uzigrane vode skaču.

225.

Opet ova onu slaga,
onu ova tiem upire,
kad slatko se prinemaga
ova, ona slaje umire,
koja drži, koja škropi,
kad prigrli, tada topi.

226.

Priskakuje ona ovu
ova onu priskoraca,
da dobude nju u plovu,
ispod nje se iskobaca;
kad taj stiska nju zatvorom,
ona se u dno baca noron.

227.

Njeke jašu, jahat nike
puštaju se svoj pribiloj,
ka kroz smihe privelike
pada u njedra druzi miloj,
gdi ne biele metke prsi
san uhiti i dovrši.

228.

Rekoh biele i rumene,
blaga narav ke joj stavi
za blazinje dvi blažene,
i meden sat od ljubavi,
neteknute paček raje
dvi jabuke svih najslaje.

229.

Njeke iz nova pribacuu se,
ka će koju moć povalit,
njeke škakljen podrazuu se,
da ih nie moć odvalit:
viču ostavte boke nage,
dušu ispustih, duše drage.

230.

Koja priteć prst zagriza
i hoće se da osveti,
ka dobitnu vil ugriza
i otiska svoima peti:
noge 'oj ova raskorači,
a ona rukom sram oblači.

231.

Vrućim krison u svoe vede
hladi ih voda, poji i plaka,
ter čim prima na oglede
dievičanska uda svaka,
vlažna struja svih celiva,
s česa veću slas dobiva.

232.

Kroz maskare mile i drage,
od hitrine sve vrst novu
isnahode dikle nage,
čim u kupelj hitro plovu,
gdi rastrie u ljubavi
svaka lipos od naravi.

233.

Ter se gladu, ter se plešću,
i grle se meu njima,
sad se ljube, sada mlešću
mile dojke liepim svoima,
sad zatvarau, sad otvore,
skrovna mista s kih nas more.

234.

Najposlie slatke rati
htiuć dovršit zaedno ureda,
počeše se celivati
u načine skladna reda,
da kad ona, kada ova,
ne osta niedna bez celova.

235.

Ko u rusi počivaše
sred njih usti ljub vesela,
i u te celove ispivaše
mede ugodne ko i pčela,
vele bilie, vele slaje,
nego Ibla ke nam šaje.

(Preneseno iz XXII knjige Starih pisaca hrvatskih (Kavanjin), akademijsko izdanje, priredio dr. J. Aranza).

236.

I lovčari i lovine
one su iste meu sobom,
jedna drugoj meu pine
krie varke niednom zlobom;
sve naskake, sve navale
njih su igre, šege, šale.

237.

Luk su obrve, oči strile,
jaka mreža drago lice,
a gvozja su i putile
biela stegna i mišice;
osca i vesk zlati prami,
oštro koplje podsmieh sami.

238.

Na iglendiše tieh izbrane
nasmija se kraj oholi,
dublje od slasti skloni grane
a sletiše ptice doli;
voda romon da, nek stane
i ne more da ne plane.

239.

Vir u mliko vaše obrati
srebrom kraj se hti prikriti,
poče manom lug kapati,
a ptičice žuberiti,
trava cvitjem procva i sinu,
da nanj dikle opočinu.

DR. J. ARANZA

SCENSKE VREDNOTE GUNDULIĆEVE »DUBRAVKE«

1.

Klasična su djela velika i značajna ne samo zbog svoje literarne vrijednosti ili kulturno historijskih osobina, već i zbog svoje trajne scenske svježine. Kao što u svakom pogledu klasika sadrži bit stvari, ono nešto neprolazno i svevrijedno, tako klasična djela i u kazališnom smislu, u smislu scene i režije, donose srž svih teatarskih problema. Stoga je posve naravno, da upravo klasika znači Rubikon scenskoga stvaranja.

Gundulićeva »Dubravka« kao klasična pastorala, ne samo u našoj, već u književnosti svega svijeta jedna od najboljih, posjeduje također te scenske vrednote, koje je i u čisto kazališnom smislu čine uvijek svježom i interesantnom.

Po svojoj strukturi »Dubravka je pastirska igra, te spada logično u niz takvih igara, koje su u ono vrijeme pisane u Italiji (Agostino Beccario, »Il Sacrificio«; Torquato Tasso, »L'aminta«; Giambatista Guarini, »Pastor fido«; Guidobaldo Bonarelli, »Filli di Sciro« i dr.), nastale kao dramski izraz staroklasične idile i ekloge, koje su obrađivane kao mitološke scene i alegorijska prikazivanja za svečane zgode i prigode na dvorovima mogućnika. (U tom smjeru radio je već i Boccaccio, a kasnije Serafino del Aquila, Galeotto del Careto, Baltassare Taccone itd.). Postojala je dakle tradicija i neki usklađen red i prokušan način u ovoj grani scenskog stvaranja.

Dubrovnik, u svojoj povezanosti s talijanskim kulturnim i literarnim djelovanjem, poprimio je i njegovao tu književnu vrstu uporedo s Italijom. Pastirske ekloge u jedanaestercima pisao je već Vetranović, a osobito se njima bavio Nikola Nalješković. To je još bilo jednostavno, dok je Marin Držić u svojim pastoralama unosio već nove scenske elemente: uz prijašnju ljubav, sada se nadovezuju komika i aktualne aluzije. Dvije pastirske igre napisao je i Antun Sasin, a Dinko Zlatarić i Fran Lukarević Burina preveli su najpoznatije talijanske pastorale onoga vremena »Aminta« i »Pastor fido«.

Gundulić je dakle već imao preteča u svom radu na pastirskoj igri. Ipak, njegova je »Dubravka« vrhunac, savršenstvo, ona nosi prvenstvo možda među svim pastirskim igrama uopće, jer kasnija »Atalante« Junija Palmotića i prijevod »Pastor fido« Petra Kanavelića znače dekadansu u toj grani dramskog stvaranja i njen konac.

Vrijednost »Dubravke« sastoji u tome, što je genijalnost njezina autora znala dati u tom djelu ono nešto vječno, za sva vremena vrijedno i uvijek aktualno: u okviru pastirske igre Gundulić nije dao samo ugođaj idile, ne samo komiku satira i ljubav vila i pastira, već je uz te sastavne faktore svake pastorale dao uzdizanje i slavljenje uzvišenog osjećaja i ideala slobode. Spretno sastavivši sve u cjelinu, Gundulić je u završnoj himni slobodi dao vrhunac svog djela, kulminaciju kojoj »Dubravka« teži ne samo umjetnički i literarno, već i scenski. U toj kulminaciji mora biti zenit njene scenske izvedbe, prema kojemu treba sve ostalo uskladiti.

U »Dubravci« se odrazuje život i prilike Dubrovnika u 17. stoljeću. U prvom redu tu je politička tendencija. Dalmacija je u ono vrijeme već bila pod vlašću i utjecajem Venecije. Velik dio slavenskog pučanstva stenjao je pod Turcima. Republika Svetoga Vlaha bila je jedina oaza mira i slobode. U njoj je cvala književnost, kao rezultat blagostanja, koje su Dubrovčani zadobili svojom spretnom politikom, obrtom i trgovinom. U Ljubićevu »Ogledalu povijesti jugoslavjanske« crtaju se činjenice robovanja Dalmacije u mletačkoj vlasti, a 1650. godine piše Foscolo mletačkoj vladi, da Dalmatinci proklinju Veneciju i njeno gospodstvo. Istovremeno pak svi povjesničari, naši i strani, hvale Dubrovnik i slobodan život u njemu. Dubrovački učitelj Talijan Filip di Diversis piše polovinom 15. vijeka: »Dubrovnik je tako sigurno utočište svakomu, da je nastala poslovica: ni zec se više ne boji lovaca, čim utekne u Dubrovnik«. Upravitelj dubrovačke nadbiskupije, također Talijan, Razzi, piše potkraj 16. stoljeća: »Teško da ima danas igdje na svijetu kraljevstva ili slobodne države, gdje bi vladaoci tako lijepo pazili podanike, toliko se trudili i svakojake pogibli podnosili za dobro i sreću njihovu, kao što to čine plemići dubrovački vladaoci slobodne države dubrovačke«. Istu mudru vladavinu dubrovačke vlastele, kao i slobodnu atmosferu i blagostanje, koji vladaju u Dubrov-

niku, hvale kasnije engleski pisac Watkins i domaći književnik Matija Ban.

Kad dakle Gundulić u svoju »Dubravku« stavlja Dalmatinca Ribara, koji je pobjegao pred tuđinskim ropstvom i sklonio se na tlo slobodne dubrovačke republike, on time aludira na suvremene političke prilike u ostaloj Dalmaciji, da bi, ocrtavši ih kroz usta Ribara, još više proslavio slobodan život svog rodnog grada.

U sedamnaestom stoljeću djelovali su u Dubrovniku Isusovci, kao eksponenti protureformacije. Reakcija na veliku raskalašenost i popuštanje svake stege i autoritativnosti ogleda se i kod Gundulića. Hoteći moralno djelovati na svoje gledaoce-sugrađane, kao što je to činio i u svojim »Suzama Sina Razmetnoga«, Gundulić i u »Dubravci« stavlja svojim licima u usta mnoge riječi, koje osuđuju širenje zla i pokvarenosti među građanima. Time »Dubravka« dobiva i drugu karakterističnu crtu svoje aktualnosti: borba protiv društvenog zla a za istinu i moral među ljudima,

Kad se ovakvoj političkoj i socijalnoj tendenciji pridoda forma pastirske igre, već ustaljena u provedbi Gundulićevih preteča talijanskih i dubrovačkih, koja bi — uz ceremonije vezane na proslavu Sv. Vlaha — sačinjavala treću karakteristiku »Dubravke«, dobije se dramsko tkivo, iz kojeg je »Dubravka« satkana. Ali odmah treba ići dalje i reći: to nije sve, i samo po tome »Dubravka« ne bi bila najveće djelo naše stare literature, samo iz toga ne bi rezultirala njezina neprolazna vrijednost. Gundulić je uz političara i socijalnog reformatora i propovjednika bio ne samo književnik-dramatičar, već i genijalni pjesnik. U svoju »Dubravku« on je stavio ljubav, silnu i nesavladivu, povezao je sa slobodom i tako dao »Dubravci« četvrtu, svakako najvredniju i zaista trajnu karakteristiku: himnu čistoj, velikoj ljubavi i zlatnoj slobodi.

Promotrivši tako motive nastajanja i sastava »Dubravke«, bit će nam jasna konstrukcija sadržaja i lakše diferenciranje svih elemenata — lica, riječi i situacija — koji djeluju u njenoj akciji.*)

*) Svi podaci prema studijama dra Franje Markovića (g. 1888.) i dra Davida Bogdanovića.

2.

Original »Dubravke« ima tri čina. Na početku prvog čina skup pastira zazivlje zoru, a Radmio najavljuje današnji svečani dan, kojim se slavi sloboda i na koji se najljepši pastir vjeri s najljepšom pastiricom. Dolazi stari Ribar, koji se ovamo sklonio pred tuđinskim zulumom u svojoj zemlji. Radmio ga srdačno pozdravlja i poziva ga na opće veselje. U trećem prizoru Miljenko snatri o Dubravci, a prijatelj njegov Ljubomir uvjerava ga, da će Dubravka biti njegova. Iza njih dolazi Dubravka, sa svojim drugaricama. One pjevaju, kite se cvijećem i odu da se okupaju. Iz prikrajka motrio ih je satir Divjak, koji je zaljubljen u Dubravku i samo misli kako bi je se domogao. Satir Gorštak mu se ruga, kako je on ljepši i bolji svirač. Među njima nastane prepirka i muzičko natjecanje na sviralama. Gorštak pobijedi i ode na svečanost, da tamo sudjeluje kao svirač. Divjak, ostavši sam, ukrade jednoj vili haljine, da se obuče u njih i tako se učini lijepom vilom. Kad on ode, dotrči mladi pastir Zagorko, koji juri gorom, pušta svoje stado da ga vuci kolju, a on u ljubavnoj čežnji ganja vile. Ljubdrag ga zbog toga kori i sjeća ga starih, dobrih vremena, kad je sve bilo bolje nego danas. Zatim dolazi satirica Jeljenka, koja traži svog muža Divjaka i psuje današnje žene, koje se samo lickaju i mažu, a ne znaju, da im svega toga ne treba, jer prava ljepota sja sama sobom.

U drugom činu razgovaraju na početku pastiri Brštanko, Ljubmir i Tratorko o dobrim starim običajima, koji nisu dopuštali nejednake brakove. — Dolazi satir Vuk, izješa, pijanica i lijenčina, koji krade ovce iz Zagorkova stada. U tome ga spriječi Stojna, majka Zagorka. Vuk je tužan, što mu je izmakao mastan zalogaj, a tješi ga Gorštak i poziva ga da uzme bubanj i pođe s njim na svečanost. — Miljenko sanja samo o svojoj Dubravci, a stara Pelinka mu savjetuje, da pošalje Dubravci darova, jer darovima se osvajaju sva srca. Miljenko ne vjeruje, da bi to moglo imati utjecaja na Dubravku. — Dolazi Divjak, obučen u vilu, i pođe u potjeru za Dubravkom. Stojna goni Zagorka, ali on ne popušta: hoće ženu, jer evo i svaki mali pastirić ima već svoju odabranicu. — Je-

ljenka, obučena u muško, traži svuda svog supruga, koga voli iako joj je nevjeran.

Treći čin počinje potjerom Divjaka, kojega su pastiri zatekli prerušena u vilu i ljudski ga izlupali. Jedva ga nekako spasi Jeljenka. — Starac Ljubdrag ispriča užasnu sramotu: potkupljeni suci dosudili su Dubravku umjesto Miljenku, najljepšem od svih, bogatom Grdanu, bogatom ali najružnijem. Ljubdrag tuguje, što je zlato danas jače od pravde i istine, kad dolazi Miljenko, nesretan i poražen izborom sudaca, ali odlučan, da još danas on ili Grdan plate taj izbor životom. — Divjak zahvaljuje Jeljenki za spas pred batinama pastira, a kad je prepozna, zamoli je za oproštenje, i oni odu na svečanost. — Glasnik javlja Ljubdragu nenadani obrat. Dok se u hramu boga Lera vršio obred izbora i svadbe, kip boga se potresao, javila se grmljavina, a jedna zraka svijetla obasjala je Miljenka. Narod je to shvatio kao znak neba i dosudio Dubravku Miljenku, po pravdi i starim običajima: najljepšu najljepšemu. — Započinje veselje. Dolaze satiri i satirice, uz veselje i pjesmu dočekaju ljubavnike Dubravku i Miljenka. Iz hrama izlazi Redovnik, koji poziva puk, da zapjevaju himnu slobodi. Na žrtvenik svi žrtvuju svoje najmilije blago, a zatim zapjevaju veličanstvenu pjesmu najvećem daru, kojim ih je bog obdario: svojoj slobodi.

U taj sujet upleo je Gundulić sve motive, koji sastavljaju »Dubravku«. U pojedinim licima, riječima ili situacijama izdižu se od vremena do vremena ideje Gundulića i njegove »Dubravke« i tako daju putokaz, okvir za scensku koncepciju toga komada.

Ali ima još jedan faktor, koji je bio važan kod stvaranja »Dubravke«, a još važniji kod njenog izvođenja. Dubrovački patron bio je Sveti Vlaho, kome su Dubrovčani 1348. g. sagradili veličanstven hram. (Taj je hram uništen potresom 1667. g., ali su Dubrovčani crkvu obnovili u obliku kako stoji još i danas). Toga svog zaštitnika sv. Vlaha (Sv. Vlaho ili sv. Blaž, biskup u Sebastu, umro mučeničkom smrću g. 316.) slavili su njegovi štićenici svakog 3. veljače. Kasnije, kad je 9. ožujka 1400. otkrivena s »pomoću sv. Vlaha« urota protiv Dubrovnika, slavi se sv. Vlaho velikom procesijom i svakoga 9. ožujka.

Mnogi dubrovački pisci i historičari registriraju i opisuju tu najveću dubrovačku svetkovinu. Već spomenuti Filip de Diversis i Serafin Razzi pričaju u svojim djelima, kako 3. veljače poslije podne poziva knez plemenitu mladež dubrovačku mušku i žensku na vesele igre i natjecanja, a 9. ožujka vrši se velika procesija i večernja, prigodom koje sve bratovštine i učesnici u procesiji polažu darove na oltar zaštitnika slobode. Gradom krstare vesele krabulje, a pjesmama slavi se knez i svećenstvo). Franjo M. Appendini u svojoj povijesti dubrovačke književnosti opisuje svetkovinu Svetoga Vlaha: na oltar se daju darovi, a u prisutnosti kneza, koji sjedi pred svojom palačom, dvanaest gospođa izvodi ples uz pastirska glazbala, prikazujući mir i obilje različnim simbolima: posudama ulja i vina, vijencima povrća, košaricama kruha, grančicama masline, a najzad zapovjednik dubrovačke mornarice upravlja na kneza čestitku zvanu »laus«. Appendini priča i o mnogim narodnim običajima, koji su još u njegovo doba bili gajeni: na poklade i na neke druge dane obilazila su gradom tri čovjeka, odjevena u krabulje, koje su predstavljale Marta, Baka i Silena. Te krabulje su i poslije podne na dan Sv. Vlaha plesale pred kneževom palačom. Na prvi svibnja išao je gradom ophod bratovština postolarskih, a na dan Svetoga Vida i još nekih svetaca preskakivala je mladež vatru, plešući i kličući u slavu svetaca.

Gundulić je »Dubravku« i napisao za proslavu Sv. Vlaha i ona je prvi put bila izvođena god. 1628., po svoj prilici upravo na dan Sv. Vlaha.

3.

Sve dosad navedeno, svi motivi, koji su utjecali na postanak »Dubravke«, moraju se nužno odraziti i u njenoj scenskoj izvedbi. Ako kao glavne osobine »Dubravke« uzmemo već spomenute elemente: politički, moralni, obredni i poetski, mi za svaki od njih možemo naći odgovarajuća mjesta u tekstu »Dubravke« i prema tome imamo za svaki od njih spremljeno tlo u izvedbi.

Suvremen politički elemenat dolazi do izražaja na samom početku komada. U ekspoziciji, u drugoj sceni, dolazi Ribar

za shranit starost mû i odahnut bez sile
u gnijezdu slatkomu slobode premile.

Ribar razgovara s Radmiom i čitav razgovor usmjeren je na crtanje prilika u ostalom Primorju i Dalmaciji i na slavljenje dubrovačkog života u slobodi:

tijem teško nam svime i lele vrh svega
pod jarmom teškime gospodstva tuđega,
a blago svijem vami, kî on čas s poroda
slobodni i sami sebi ste gospoda.

Ta suvremena politička situacija naglašena je ovdje direktno, u tom sažetom dijalogu Radmila i Ribara, a posredno dolazi ona do izražaja u samoj glavnoj ideji komada i njegovu završnom prizoru: veličanju slobode.

Za moralnu pouku upotrijebio je Gundulić starca Ljubdraga i scene među pastirima i satirima. Iz tih riječi i situacija izlazi moralna pouka također neposredno, a indirektno sadržana je ona u rješenju glavnog konflikta komada: suce je prevladalo potkupljivo zlato i oni su dosudili lijepu Dubravku ružnome Grdanu, ali bogovi vole pravdu i narod prima njihovu odluku: Dubravka pripada svom odabraniku, najljepšemu među pastirima, Miljenku.

Jedan od nosilaca nezdravih i nemoralnih želja je satir Divjak. On čezne za vilama, zapušta svoju drugaricu Jeljenku, pače se oblači u žensko, samo da dođe do Dubravke, ali ga u tom nastojanju zateče kazna, jer ga pastiri zateku u ženskim haljinama i izlupaju ga. Tako je ovdje komičan elemenat združen s poučnim, i kad Divjak na kraju žrtvuje ženske haljine na oltar božice, to je ujedno simboličan znak, da se odriče svih svojih ludosti i da će odsad živjeti po zakonu i dobrim običajima.

Jeljenka, Divjakova drugarica-satirica, u svom nastojanju da vrati svog pomahnitalog supruga, izgovara riječi o ženama »vilama-plemkinjama«, kojima Gundulić osuđuje ženske pretjeranosti:

Gizdave himbeno plemke su vile sve,
grapša su i plijeno lijeposti njihove.

Jeljenka propovijeda pravu, čistu i nepatvorenu ljepotu kojoj ne treba nikakva uresa:

Sunce je s nebesi izvrsne liposti,
zašto se ne resi neg svojom svjetlosti.
A čista i prava lipos mâ suncem sja,
er meni naprava i ures sva sam ja.

U doživljajima i sudbini ovog satirskog para Gundulić na divan način ispravlja poroke i nevjeru bračnu. To nije moral riječi, nego primjera — i zato te satirske zgode odlično nose dramsku radnju — a pouka ne izlazi grubo i nasilno, nenaravno, već je pouka ustaljen rezultat doživljaja i iskustva i prema tome najjača i trajna.

Ali takva pokvarenost nije samo među satirima. I pastir Zagorko pušta svoje stado, da mu ga vuci grabe, a on leti gorom i dubravom za nekom vilom. Uzalud ga Stojna i Ljubdrag odvraćaju od lakoumlja i navraćaju na savjesno vršenje svog posla. Zagorko luduje i dalje, ali na kraju, on uviđa svoje pogrješke i svojim pokajanjem i popravljanjem — u kojem ga slijede svi njegovi drugovi pastiri — daje također najbolji i najneposredniji moralni primjer.

Takve zablude, kojima je izvor u ljubavi, nisu još toliko zle. Ali ima jedna mana, kojoj je nosilac satir Vuk: lijenost, proždrljivost, život na tuđi račun. Vuk kaže za sebe: »lupež sam izvrstan, izvrstna izješa«, on shvaća slobodu sasvim krivo kad misli: »zaludu ovi dan slobodi svećen nî, neg da 'e svak slobodan, što hoće, da čini«. Vuk snatri o davnim vremenima: »na svijetu sve što je, tad staše općeno, još moje i tvoje ne bješe rođeno«, a to »moje i tvoje« ne će on razlikovati ni danas, već radi ovako:

ja pljezim i lazim i ulagam svud ruke,
obilnos gdi spazim od stoke i muke.
Uhodim i prežim po pašah imanja,
nad svijem lupežim imam čâs od znanja.

Vuku je sve samo jelo, za ljubav on ne mari:

iz gladna trbuha k vilami ni puta,
bez vina i kruha ljubav je smrznuta.

Pa ipak i takav tip nije kruto kažnjen. On dolazi do pravog saznanja, odluči da se popravi, ali se ne odriče svoje veselosti i simpatičnog svog uživanja u veselju. U općoj slavi, on žrtvuje čašu vina, uz želju

da i čašica ova od smijeha
meni je ures vjekoviti.

U sudbini Vuka ogleda se pravo gosparstvo i pjesnički zanos Gundulića i čitavog vremena: svakome se dade prilika da se popravi, nitko se ne tlači i svi se puštaju da sudjeluju i uživaju u općem veselju i radosti.

Nosilac jedne teške zablude je i stara Pelinka. Ona nagovara Miljenka, da se Dubravci umili darovima, jer

darim se vlada svijet na volji i sudi,
dar pravi može rijet gospar se od ljudi.

Miljenko ne vjeruje, da bi njegova Dubravka bila tako nisko podmitljiva, ali mu Pelinka tvrdokorno odgovara:

Varaš se: bez mite sve je to inako,
darovi zamite nebesa i pakô.

Takvo shvaćanje Pelinke demantira Gundulić svršetkom, glavnim obratom komada. Kad već ljudi ne mogu sami ispraviti svoje zablude, pomažu im bogovi — mijenjaju odluku plaćenih i podmićenih sudaca i dosuđuju pravdu: Dubravka pripada Miljenku.

Ne samo zbog same stvari, već i zbog gledalaca, na koje razgovori ovakvog karaktera uvijek dobro djeluju, Gundulić na mnogim mjestima govori o suvremenim iskvarenim običajima braka, ženidbe i uopće odnosa među muškarcima i ženama. Najznačajniji takav razgovor vode u prvoj sceni drugoga čina pastiri Bršstanko, Ljubmir i Tratorko.

Ipak najdirektnija moralna pouka izlazi iz usta starca Ljubdraga. Čitav njegov deveti prizor u prvome činu je velika tirada o razlici između njegova vremena i današnjega:

U dni moje viđaše se
o koristi gdi svak radi,
uzlotrilo sada sve se,
živu isprazno stari i mladi.

U šezdeset i sedam stihova govori on o zlima, koja su zavladala svijetom, ali svršava ipak optimistički, s nadom, gosparski, pjesnički:

Ali u ovemu svemu meni
pomoć je ufat zgar s visine
na dan ovi posvećeni
našoj slobodi od starine.

Ljubdrag je onaj, koji priča veliku sramotu, kojom je oskvrnuta svečanost:

Ali se je ockvrnula
svetkovina plemenita:
najljepša je dana vila
najgrđemu s tamna mita.

Ljubdrag izriče i kletvu, u kojoj je koncentriran moral čitave »Dubravke«:

Proklet i oni, tko najprije,
za izet zlato, zemlju izdube,
kad cić zlata najvredniji
običaji se u nas gube.

Ljubdrag vidi propast u tome
da na blag dan od slobode
jes, tko zlatu još robuje,
i da sila s prike zgode
nad zakonim gospoduje.

Sav taj mrak, koji vidi Ljubdrag i sve njegove crne misli razilaze se pred odlukom bogova, kao magle pred jutarnjim suncem. U sretnom svršetku, kao rezultatu pravde, istine i poštenja, izvire očišćena moralna tendecija i rješenje svih problema. Završna svetkovina kruni, ovjenčava čitavu pastoralu, ona znači konac radnje, a ujedno i najljepši primjer, kako dobro ovlada nad zlim i kako treba živjeti na svijetu.

U samoj introdukciji komada, dok pastiri zazivaju zoru, Radmio naviješta svečani dan

u kî slatkoj mi slobodi
činimo ovdje svetilište,

kad

vjeraju se i jedine
dva najljepša, kî se žele.
i od pira gozbe čine
obilne se i vesele.
Danaske se tanci staju,
danas poju slatke pjesni
i razlike igre igraju
u radosti i ljuvezni.

Radmio se sprema na priprave, s kojima

dostojno se čim slaviti
današnja će svetkovina,

i tako u samom uvodu daje svemu svečan ton. Svečani dan, jedini u godini, proslava slobode, ženidba, pjesme, ples, stari običaji, veselje i opća radost, sve to daje »Dubravci« osim svega i svečani, ceremonijalni, obredni ugođaj. Spomenuli smo prije mnoge obrede uobičajene u Dubrovniku za proslavu dana

Sv. Vlaha. U samoj »Dubravci« spominju se na mnogo mjesta upravo ti »tanci i pjesme«, a najjače se ti obredi ističu u završetku komada. Glavni obred, ceremonija ženidbe i odluka bogova, nije prikazan, o njemu tek pripovijeda starac Ljubdrag, ali kad čitav skup izađe iz hrama, započinje svečanost, upravo sva sastavljena od obreda. Uz pjesmu i ples dolaze satiri:

Igra' kolo, skoč'mo bolje
svak se kaži dobre volje
na pir, na pir, hod' svak hrlo,
spravi trbuh, čisti grlo,
da se ije, da se pije,
Hoja, Lero, Dolerije!

A kad iziđe Redovnik, da izvrši obred u čast i slavu božice slobode, svaki od prisutnih žrtvuje nešto na njezin oltar. Redovnik pušta bijele golubice i moli božicu

da, kô one steru krila
sad slobodne svud pod nebi,
i sloboda prostre mila
sej Dubrave glas po tebi.

Miljenko daruje simbol mira, grančicu masline, Dubravka cvijeće i ružice, Zagorko sve svoje ljubavne tuge i uzdahe, satir Divjak ženske haljine i s njima sve svoje zablude, Jeljenka daruje mêd, satir Vuk čašu vina, Gorštak svoju sviralu, pastirići žrtvuju »košičić pun kriješâ«, sir, maslo i mlijeko. Redovnik završava ovu ceremoniju vrućom molbom božici:

u jedinstvu i ljubavi
neka draži dan izlazi,
ovdi našim skladnim glasi
sloboda se draga slavi,

a čitav skup joj otpjeva himnu zahvalnicu.

*

Prošli smo tako tri sastavna elementa »Dubravke«. Politički, moralni i obredni. Politički, koji spaja »Dubravku« sa svojim vremenom, ali je plemenitošću svoje tendencije veže s trajnošću, moralni, koji izdizanjem istine, poštenja i pravde daje »Dubravci« također neprolaznost, obredni, koji joj svojom živošću i slikovitošću a i svojom alegorijskom pozadinom daje vrijedne scenske efekte. Ali spomenuli smo prije i četvrtu osnovnu karakteristiku »Dubravke«: njezinu poeziju. To nije samo poezija riječi, već situacija i ideja. I nije samo poezija fraze, već osjećaja, najvećih i najljepših: ljubavi i slobode. »Dubravka« počinje zovom pastira:

Objavi, Danice, jasni zrak objavi,
čuj tihe vjetrice u ovoj dubravi;
pršat su počeli po listju zelenu
zovući dan bijeli i zoru rumenu.
O zvijezdo, najdraži od neba uresu,
ukaž' se, ukaži! Raskoše tvê gdje su?
Žuđena Danice, objav' se, objavi!
i zvijeri i ptice, svaki te glas slavi;
sve te oči gledaju i srca sva hlipe,
da nas svijeh opsjaju svjetlosti tvê lipe,
da nam prije svane dan, blagi dan, svečani
i žuđen i čekan u ovoj svoj strani.

Te riječi, govorene ili pjevane, u rasvjeti jutarnje zore, kraj mora, među drvećem, uz cvrkut probuđenih ptica i »pršanje vjetrica po listju zelenu«. — te su riječi poezija čista i sama.

I poslije, kad dođe Miljenko, i zaziva

O Dubravko, sej Dubrave,
jasna zoro, svijetli uresu,
od ljepote tvê gizdave
gdi su rajski zraci, gdje su?

ta njegova ljubavna čežnja, taj zov osjećaja i pjesma srca, mora da uzbudi sve ljepote poetskoga doživljaja.

Dubravka nastupa sa svojim drugaricama. Sunce izlazi, one ga pozdravljaju i kite se cvijećem:

Lijepe vile, druge moje,
eto istječe zora bijela,
dan čestiti svanuo je:
naresimo vijencim čela,
nakitimo cvijetkom vlase
skladno u slatke pojuć glase!

I sad sve pjevaju pjesmu suncu i cvijeću. Svijetle zrake sunca razliju se po pejzažu, a Dubravka poziva drugarice:

Hodmo veće, druge mile,
čim na istoku sunce sviti,
lir snježani puti bile
u jezeru bistru umiti,
da od ljeposti zrak jedine
danaska nam većma sine.

Taj je prizor tako pun poezije, da u njemu već kod čitanja pulzira vanredan osjećaj scenske ljepote.

Ta poezija pejzaža, jutarnje zore, sunčanog podneva i svijetle noći pune mjesečine, u kojoj komad svršava, divan taj lirski ugođaj idile, gdje dubravom krstare vile i pastiri, satiri i satirice, gdje se provodi ljubav, pjevaju pjesme i »izvode tanci i razne igre igraju«, sav taj splet svih ljepota prave poezije i literarne i scenske, dosiže kulminaciju u završnom spoju svečanosti ljubavi i slobode.

Veselje satira daje prvu notu lagodnosti, obredi i žrtvovanja na svetilištu podižu raspoloženje do svečanog osjećaja, koje tako odzvanja na svaki i najmanji drhtaj nečeg lijepog. I onda dolazi divna scena ljubavi:

Miljenko:

Oba smo u cvit' od mladosti
hod'mo na što srca žude,
na ljuvene na razblude,
na cjelove na radosti!

Dubravka:

Daj, daj, veće hodi k meni,
na medene igre hrli:
ah cjelivaj, miluj, grli,
drag pokoju moj ljubljeni!

Miljenko:

Čim raskoše tvê razbira,
zameta se srce u lasti —

Dubravka:

U tvojoj sam, dušo, vlasti,
uzmi što hoć bez ozira!

A skup zazove:

Hod', od pira bože, hodi,
igre mile s nami vodi,
združi, sjedini
pod pjesni medene
ove ljuvene.

Duhovi su time dignuti u visine. I sad dolazi u tu simfoniju glavni i najveći motiv. Sav zanos riječi, sav zamah situacije, sve ljepote prizora, svi efekti optički i akustički provaljuju sad u veličanstvo ekstaze:

Redovnik moli:

Sad, nebo, usliši, usliš'te bogovi,
što u glas najviši na ovi dan molju ovi,
i ti, kâ iz ruka svih primi darove,
proz mâ usta od puka svega čuj molbe ove!

U deliriju oduševljenja, ali u plemenitoj statici, mirnoj, ali tim pompoznijoj i monumentalnijoj, razvija se himna:

O liepa, o draga, o slatka slobodo,
dar, u kom sva blaga višnji nam Bog je dô...
uzroče istini od naše sve slave,
uresu jedini od ove Dubrave,
sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvôj čistoj ljepoti.

Ovih šest stihova, najljepših što su napisani na našem jeziku, sadrže također u sebi čarobnu moć, tajanstveni ključ, kojim se otvara zavjetni kovčeg najčistijeg i najuzvišenijeg teatarskog doživljaja.

4.

»Dubravka« nema nikakvih naročitih scenskih problema. Nema scenskih problema, ali ima scenskih vrednota. Po svojoj dramskoj konstrukciji ona je jednostavna, krhka idila, nježna građa, poput jesenje paučine, koja leti zrakom, tražeći mjesto, tražeći drvo, gdje će se zaustaviti. »Dubravka« se zaustavila na deblu svoje vječno lijepe i vrijedne tendencije: divinacija ljubavi i slobode. I to je svakako prva, primarna, najvažnija i najznačajnija njena osobina, to je prvakinja među svim njenim scenskim vrednotama, kojoj kao vladarici sve ostalo mora biti podložno. Prema završnom prizoru, prema toj tendenciji slavljenja ljubavi i slobode, mora biti sve usmjereno, svi putovi moraju voditi do te dominantne ideje.

Ti putovi mogu biti različiti i zavise od shvaćanja, htijenja i obradbe pojedinih sastavnih elemenata »Dubravke«. Primarno, »Dubravka« je svakako idila. Ali taj faktor idile, taj karakter pastorale, arkadijske igre, taj je kao okvir, u kojem se mogu naslikati različite slike. »Dubravka« može biti i pučka predstava, u kojoj će prevladavati komični elemenat satira i zapletaji, koje oni izmišljaju i provode, a uz njih i onaj moral, kao pučko htijenje i vjerovanje do dana današnjega (»sve je to bilo drukčije u naše vrije-

me«) — a »Dubravka« može biti i svečani spektakl, koji će u punoj mjeri izrabiti sve one obrede i svečane ceremonije, kao i mnoge mogućnosti velikih ansambla i komparserije.

Prva izvedba »Dubravke« bila je zacijelo davana pred Dvorom, kao pučka svečana igra, kojom je slavljena sloboda i dubrovački zaštitnik Sv. Vlaho. Može se prema tome zaključiti, da je bio osobito naglašen politički i obredni elemenat — svakako je velika pažnja bila posvećena satirima i ceremonijama, pjesmi i plesu — dok se poetski nije mogao toliko izraziti zbog primitivne interpretacije. Moral je svakako zorno iskakao, jer je »Dubravka« u svojoj klasičnoj jednostavnosti bila lako pristupačna svakome. Može se sa sigurnošću pomišljati, da je predstava »Dubravke« bila povezana sa svim uobičajenim tradicionalnim običajima svetkovine Sv. Vlaha, koji bi se danas također dali rekonstruirati u kojem dubrovačkom festivalu.

Punih 260 godina čekala je »Dubravka« da opet progovori sa scene. Devetog siječnja 1888. obnovljena je na zagrebačkom kazalištu kao svečana predstava u slavu tristogodišnjice rođenja svog autora.

U toj koncepciji režisera Adama Mandrovića prikazana je »Dubravka« kao pučka predstava. Naglašena je komičnost nekih lica i situacija, a uz to i svečani momenat što se tiče samih obreda i ceremonija. Prava uzvišenost i veličanstvenost nije mogla izbiti, jer je bila prigušena skromnim dekorom — iako sasvim novim — i neprikladnim kostimima.

Veliki intendant Stjepan Miletić obnavlja i osvježuje tu predstavu. On sam kaže u svojim memoarima: »Zaslugom Mandrovića, već se je za Gundulićeva jubileja, pod upravom Kneiselovom, prikazivala uz krasnu Zajčevu glazbu ova drama. Ali uz onodobno škrtarenje nije se mogla onako opremiti, da uz srce i oku i uhu ugodi, te je poimence manjkao sav lokalni kolorit, sav čar južnoga neba. Uz to nije ni pitanje kostima bilo najsretnije riješeno, a pastiri iz naroda doista nisu imali ni narodnog ni općeslavenskog obilježja — već su izgledali, da se poslužim prispodobom onodobnog jednog kritičara, kao »bolničari u vrtovima milosrdne braće«. Priznajem, da je to pitanje bilo teško riješiti. »Dubravka« zbiva se u fiktivno pogansko doba, pak nam tu manjkaju svi podaci za kostimiranje. Lako je to sa žrecima, vilama i satirima, al teško je s »pastierima i pastiericama« i ostalim narodom. Posavjetovah se s našim majstorom Bukovcem koji je rodom iz Cavtata kraj Dubrovnika. Nekoliko smo se dana mučili, kako bismo i za osoblje u »Dubravci« našli zgodan historijski kostim; kušali smo i s Rimljanima i s Bizantincima, ali nikako naprijed. Tuj mi nestrpljivo odsiječe naš majstor Vlaho, u svojoj amerikanskoj maniri: »Pa što da se navlačimo tiziem učenim gadovima — već vi lijepo naše pastiere odjenite u konavski narodni kostim, kako dolaze i danas još nedjeljom u Dubrovnik«.

Tako je Miletićeva postava »Dubravke« dala bolji okvir i veću pompu izvedbe, ali shvaćanje je ostalo staro i »Dubravka« je, iako u svečanijoj formi, ipak ostala pučka vesela igra.

U tom obliku igrana je »Dubravka« iz godine u godinu. U koncepciji Bacha »Dubravka« je naginjala idili i prikazana g. 1913. na otvorenom prostoru u Maksimiru, možda je dobila za svoj karakter najadekvatniju scenu.

3. veljače 1923. obnovljena je »Dubravka« u režiji dra Branka Gavelle. Novost je bila i muzika. Dotad je izvođena scenska muzička pratnja Ivana pl. Zajca, koja je vanredno ocrtavala ugođaj pastorale, ali joj je donekle manjkao naš nacionalni karakter. Dr. Gavella, koji je u svojoj koncepciji dao »Dubravku« kao našu reprezentativnu svečanu igru, naručio je muzičku pratnju od prof. Antuna Dobronića. Tako izvedena »Dubravka« doživjela je veliki uspjeh ne samo u Zagrebu, već i kod izvođenja prigodom gostovanja zagrebačke drame u Beogradu i Varaždinu. Dr. Gavella otkrio je u »Dubravci« nove mogućnosti. Prema svojoj ideji svečane igre prigodnice, nacionalne i reprezentativne, a teatarski efektne i bogato-izražajne, on je pokazao, da su scenske vrednote »Dubravke« neiscrpljive i da je »Dubravka« kao kazališni komad bogat izvor shvaćanja i scenskih obradba. Dr. Gavella dao je svakako interesantnu koncepciju »Dubravke«.

Ipak, kasniji direktor Bach, nije se s tim slagao i on već po drugi put interpretira ovo uvijek svježe Gundulićevo djelo. Naručuje

muziku kod Jakova Gotovca — na osnovu njegove ranije kompozicije »Koleda« — a režiju daje Titu Strozziju. Tako »Dubravka« zadobiva formu, koja se — u nekoliko modificirana — održala do danas.

Scenski dinamizam Tita Strozzija našao je u »Dubravci« efektan izražaj. A uz taj dinamizam scene, vječno uzbibane i uvijek u pokretu, Strozzi je dao čitavoj stvari i lirski ugođaj. Uz scenske efekte također i nježne ljubavne scene i svježu komiku satira. Težište te koncepcije je na obrednoj, a nadasve na poetskoj strani, dok se politička, a osobito moralna, gube. Strozzi je križao razgovore Brštanka, Ljubmira i Tratorka, a moralne propovijedi Ljubdraga sveo je na minimum. On je dao »Dubravci« kolorit Arkadije, miris poganskih lugova i žrtvenika, ali ljudi njegovi su već moderniji: satiri nisu samo obješenjaci, već neki podsmješljivci puni superiorne ironije. Strozzijeva Jeljenka uzdiže se — osobito je to došlo do izražaja u interpretaciji Vike Podgorske — od zaljubljene naivne satirice do rafinirane moderne žene.

Tako je »Dubravka« u Strozzijevoj koncepciji modernizirana u svom sujetu i shvaćanju, ona naginje na šaroliki spektakl — to će osobito biti vidljivo u novoj Strozzijevoj koncepciji, još neizvedenoj, u kojoj je modernizirana i scenska forma i o kojoj će biti kasnije govora — spektakl pun života igre, veselja, promjene, pjesme. Bez nekog čvrstog kostura, ova je koncepcija ponešto podvojena i daje mnogo prilike improvizaciji. Strozzi nije štedio boja na svojoj scenskoj paleti — da se tako izrazim — i on je u »Dubravci« dao i teško ulje i prozračni akvarel i meki pastel.

Takvoj modernizaciji doprinijela je još više Gotovčeva muzika. Gotovac je htio dati muzičkoj pratnji nacionalnu i južnjačku boju, i tako je muzika bujna — za shvaćanje idilične pastorale svakako prebujna, ali za efektan scenski spektakl vrlo podesna — bogato harmonizirana i instrumentirana, za veliki glasovni i orkestralni aparat. Svakako još nikad nije finale »Dubravke« tako efektno djelovao i izazivao tako spontani dojam, kao ovaj Strozzijev i Gotovčev.

Sve izvedbe »Dubravke« iza 26. travnja 1928. davane su u toj koncepciji. Vanredan uspjeh postigla je izvedba »Dubravke« pred internacionalnim forumom prigodom svjetskog kongresa Pen-klubova god. 1933. u Dubrovniku. Tom se je prigodom vidjelo, koliko je opravdano isticanje optičkih i akustičkih efekata. Auditorij s čitavog svijeta, ljudi koji ne razumiju hrvatskog jezika, bili su najdublje impresionirani vanrednom sugestivnošću ove naše pastorale. Velike mase u našim narodnim kostimima, bogati zborovi sastavljeni od pjevača zagrebačke opere i svih pjevačkih društava Dubrovnika i okolice, izveli su neodoljivi dojam. Završni prizor s puštanjem golubova i zvonjavom zvona izazvao je delirij odobravanja. Ova festivalska izvedba »Dubravke« dokazala je silnu privlačnost tog komada za festivalske priredbe i pokazala je put, kako se tom prilikom dadu izraditi neprocjenjivi i nenadmašivi efekti. Izvedba se vršila pred trijemom dubrovačkog kneževskog dvora i u toj za nju prikladnoj sredini postigla pun uspjeh — iako je manjkala atmosfera šuma i jezera.

Nije tako sretna bila izvedba prigodom zagrebačkog festivala pred polugotskim zidom i portalom crkve Sv. Marka. Manjkalo je »štimunga«, i jedino što je bilo zaista vanredno i neposredno, upravo umjetnički doživljaj pun zanosa i ushićenja, bio je završni prizor: himna slobodi, rasvjeta, zvona i lepršanje stotina golubova prema vedrom zvjezdanom nebu. Gledaoci su spontano ustali sa sjedišta i zapali u frenetičan aplauz. To je bio momenat zaista svečan i uzvišen, koji sam sobom daje uputu, kako treba davati »Dubravku«, kad se ona daje kao svečana predstava.

5.

Gundulić nije propisao scenski okvir »Dubravke«. Svakako se ta tri »činjenja« mogu davati u jednoj dekoraciji, koja bi najviše odgovarala karakteru »Dubravke«. To mora biti otvoren prostor, ali takav, da se u njemu mogu razvijati velike mase i ansambli, a opet da bude prikladan za intimne ljubavne scene i komične situacije. Obično se »Dubravka« daje u dekoru kakvog primorskog obronka, punog maslina i čempresa, s morskom pučinom u pozadini.

U ugođaju takvog arkadijskog pejzaža dobivaju se u »Dubravci« vanredni efekti. Već

samo osvjetljenje može dati divan i oku ugodan kolorit. Komad počinje u zoru, kad se rađa sunce, kad se u maslinicima rastapaju noćne sjene, kad nad morem lebdi maglica, a jutarnji uzduh je vedar i prozračan poput stakla. Kroz čitavu radnju dominira svijetlo, sunce, vedrina, južnjački žar i topla jarkost plavoga neba. To plavetilo neba i mora, zelenilo travnjaka, čempresa i maslina, šaroliko crvenilo kostimerije i bjelina stupova, koji su tako krasno izraženi u posljednjoj zagrebačkoj inscenaciji prof. Babića, daju »Dubravci« dragocjen optički efekt.

Gundulić stavlja na kraju u usta Redovniku riječi:

Nebo vam odzgori vjeru ovu svjedoči
i vrh vas otvori od zvijezda sto oči...
Iz svijeh tijem usti u skladu jedan glas
ovako izusti i klikni večeras:

To znači, da je konac »Dubravke« zamišljen navečer, u noći. Taj efekt može osobito doći do izražaja kod svečanih izvedaba na otvorenom, ali on se može izrabiti i kod izvođenja u kazalištu.

Izvedba »Dubravke« u kazalištu uopće mora da se osvrne na sva četiri karakteristična sastavna elementa njene scenske konstrukcije: politički, moralni, obredni i poetski. Mislim, da bi izvođenje »Dubravke« moralo nužno inklinirati na svečanu izvedbu. Svojim dramskim karakterom »Dubravka« je idila, pastorala, ali svojom tendencijom — i posrednom i neposrednom (ona je sastavljena za slavu Sv. Vlaha i u njoj se slavi sloboda) — kao i svojim značenjem, »Dubravka« bi morala biti interpretirana kao svečana igra. Doslovno tumačena i prikazivana kao scenska rekonstrukcija jednog prošlog historijskog razdoblja i literarnog smjera, ona bi se mogla davati samo kao idilična pastorala, ali svoju pravu veličinu i svoju pravu vrijednost za danas, maksimum svih svojih efekata »Dubravka« postizava u veličanstvenoj postavi svečane scenske slave, velikog reprezentativnog spektakla.

Takvom shvaćanju prišao je iza dra Gavelle i Tito Strozzi. To njegovo shvaćanje izbilo je već u njegovoj dosadanjoj režiji, a još više dolazi do izražaja u njegovoj koncepciji za modernu scenu obrađene »Dubravke«, koja će se davati u zagrebačkom kazalištu.

Strozzi je prišao »Dubravci« kao dragocjenom okviru, u koji se mogu stavljati vanredno efektne scenske slike. On interpretira »Dubravku« kao igru u igri. Rekonstruira stari Dubrovnik Gundulićeva vremena, daje nam u tom Dubrovniku »Dubravku« kao svečanu predstavu na dan Sv. Vlaha i tom rekonstrukcijom daje podvostručene mogućnosti efektne scenske izvedbe. S tom osnovnom idejom on izrađuje i scenu najdramatskiju u »Dubravci« — o kojoj se u originalu samo govori (starac Ljubdrag) — scenu u hramu boga Lera, kad bog skrši presudu sudaca i narod daje Dubravku Miljenku. Tako »Dubravka« u Strozzijevoj preradbi ima četiri slike i predigru.

Predigra počinje u noći punoj mjesečine. Scena prikazuje pročelje dubrovačkog Dvora. Prozori su zatvoreni, po stubama i pod trijemom spavaju pastiri, odjeveni u nošnju dubrovačkih gospara. Pastirski štapovi leže kraj njih. Za vrijeme muzičke uvertire izlazi iz dvora Ljubdrag s dva vojnika i oni dižu na svečani stup dubrovačku zastavu. Ljubdrag zazivlje zvijezdu Danicu, svijetlo obasja zastavu, pastiri se bude, pjevaju pjesmu u slavu zore, dolazi Ribar i razvija se razgovor između njega i Ljubdraga. — Kad je sunce izišlo i skupio se narod, izlazi na balkon Dvora Radmio u svečanom odijelu prologa i najavljuje svečanu izvedbu »Dubravke«. Za vrijeme njegova govora, kojim objašnjava sve, što će se dogoditi, skupljaju se i oblače glumci, koji će biti zaposleni u izvedbi, dolaze satiri, pastiri i narod. Burno pozdravljen sjeda na svoj tron knez sa članovima Velikog i Malog Vijeća, a Radmio najavi: »Danas, na dan Svetoga Vlaha, godišta Gospodinova tisuć šest stotina dvadeset i osmoga, prikazat će se ovdi prid Dvorom u Dubrovniku »Dubravka«, prikazanje spjevano po gospodinu Dživu Frana Gundulića«. Zasviraju svečane fanfare, zavjesa se spušta, a kad se opet digne, vidi se šumovit kraj s morem u pozadini i počinju se odvijati scene sasvim kao u originalu: scena Miljenka, dolazak Dubravke, prepiranje Divjaka i Gorštaka, pa scene Zagorka i Ljubdraga, Vuka i Gorštaka i konačno velika scena Jeljenke.

Strozzi izrabljuje sve scenske mogućnosti. Pozornica neprestano vrije od satira, pastira i vila, monologa uopće nema i pred nama se trajno odvija radnja, puna duha i ljepote i posebnog nekog čara starih poganskih lugova.

Drugi čin odvija se pred kneževim Dvorom s jedne strane, a na drugoj strani vidi se kuća Dubravke. Brštanko, Ljubdrag i Tratorko razgovaraju o ženama i starim ženidbenim običajima, zatim prolaze Zagorko, Stojna i mali zaljubljeni pastijerići. Miljenko snatri o Dubravci, koju se vidi kroz prozor, kako je u njenoj sobi kite i oblače. Dolazi Pelinka i nagovara Miljenka, da potkupi Dubravku darovima, a kad on bijesan zbog toga ode, dolazi Grdan i Pelinka mu razloži svoj plan, kako će podmititi suce i domoći se Dubravke. — Pastiri gone u žensko obučena Divjaka, tuku ga, Jeljenka ga spasava i čin svršava veselim plesom.

Kako se odigrava na slobodnom trgu, i ovaj je čin vrtlog akcije. Scene se nižu jedna za drugom, komične i ljubavne, a ovdje je i začetak dramskog zapleta, jer Grdan daje Pelinki zlato, kojim će potkupiti suce. Scenom prolaze gospari, seljaci, maske, koji svi uzrujano očekuju ulazak u hram.

Idući, treći čin, odigrava se u hramu boga Lera. Posve sprijeda trijem pod stupovima. Iz njeg se prema pozadini uspinje preko široka stubišta do samog svetišta, gdje u sredini stoji nad žrtvenikom veliki kip boga Lera. Za vrijeme čitave radnje svira muzika. Oko žrtvenika kleče svećenice-plesačice. Narod se ne usuđuje glasno govoriti, ali ipak vlada prigušen žamor, jer se svi guraju da nađu, što bolje mjesto, s kojeg će što ljepše vidjeti izbor najljepšeg pastira i njegovu vjeridbu s Dubravkom. Dolaze vile i pastiri. Vile vodi jedna svećenica, a pastire svećenik. Oni se postave lijevo i desno od žrtvenika. Među vilama je Dubravka, a među pastirima Miljenko. Sasvim lijevo naprijed su Ljubdrag i Radmio, a desno Pelinka, koja vreba zgodu, da potplati suce. — Dolaze sluge i donose tri stolca za suce. Suci sjednu okrenuti leđima publici i daju znak narodu, da započinje molitva. Svi kleknu i mole, a Pelinka izrabljuje priliku, došulja se straga do sudaca, šapće im nešto i daje im kese sa zlatom. Taj je prizor zamijetio Radmio i on upozori Ljubdraga. — Oko Lerova kipa dižu se svećenice i započinje ceremonija žrtvovanja: dva svećenika donose jaganjčića puk kliče: »Hoja, Lero, Dolerije« i svećenici bacaju jaganjčića u vatru. Svećenice žrtvuju zemaljske plodine i započinje veliki obredni ples. Zatim slijedi izbor: pastiri sa svoje strane silaze jedan za drugim pred sucima u trijem. Istodobno i istim redom silaze i vile. Krajnji suci imaju u rukama palice i njima daju neizabranima znak, da proslijede dalje. Izabrane zaustave. Prvi put zaustave Dubravku. Opće veselje i radost. Na muškoj strani dolazi na red Miljenko. Na opće zaprepaštenje suci mu daju znak da proslijedi put i izaberu Grdana. Nastaje mrmor ogorčenja, Dubravka se ruši u naručaj svećenica, Ljubdrag i Ljubmir protestiraju (Tekst i scene iz 3. slike originala). Miljenko se također pobuni (tekst originala: »skazanje četvrto, činjenje treće«), ali suci nalažu, da se Grdan i Dubravka vjere. Kad je napetost na vrhuncu, Miljenko se uspne do žrtvenika:

Hoja, Lero, Dolerije,
na kletvu vas zovem doli!

U taj se čas smrači i zatutnji strašna grmljavina. Oganj na žrtveniku potamni i odigravaju se prizori, o kojima priča Glasnik u šestoj sceni trećeg čina originala. U tami se čuju uplašeni glasovi naroda, Miljenko zazivlje Dubravku, a ne može je naći. Najednom trak svijetla obasja kip boga Lera. Isti trak luta po užasnutim skupovima naroda, da se konačno zaustavi na Miljenku, koji je našao Dubravku i drži je u naručaju. Narod shvaća čudo, zavlada veselje, Redovnik blagosivlje bogom izabrane vjerenike, a narod pjeva himnu ljubavi.

Ova scena, za koju su tekstovi uzeti djelomice iz originala, a djelomice iz Gundulićeve »Armide«, od neposrednog je vanrednog scenskog efekta. Velike mase u dekoru oživljenom rasvjetom moraju izazvati najveći teatarski dojam.

Do prave scenske veličanstvenosti diže se u ovoj Strozzijevoj koncepciji posljednji čin, koji tekstovno odgovara posljednjem »činjenju« originala, u kojem su sastavljeni svi elementi ove igre u igri: proslava vjeridbe u

»skazanju« »Dubravke« i proslava Sv. Vlaha na »dan Sv. Vlaha, godišta Gospodnjega tisuć šest stotina dvadeset i osmoga«. Dok satiri razveseljuju narod svojim šalama, pjevanjem, svirkom i plesom, dolazi iz hrama velika svadbena povorka: vojnici, trubači, knez, članovi vijeća, vile sa znakovima plodnosti i žitaricama, svećenici i svećenice, Dubravka i Miljenko, svi ostali glumci s Ljubdragom na čelu, zatim pastiri i vile.

Strozzi postavlja taj golemi ansambl na terase. Knez sa članovima vijeća, kojima se svi klanjaju, ide na najgornju terasu, uz njega se postave vile sa simbolima i ostali dvor. Na donjoj se terasi smjeste vile i pastiri, a sasvim dolje lijevo i desno narod i satiri sa satiricama. Sad se odvijaju sve ceremonije vjeridbe i žrtvovanja na oltar božice Slobode kao u originalu. I u crescendu oduševljenja dolazi do opće himne slobodi, kojom se svečana igra završava.

Stavljanjem izvedbe »Dubravke« u Dubrovnik na dan njezine istinske premijere, Strozzi je svoju koncepciju učinio veličanstvenim teatarskim spektaklom. Crpivši iz originala »Dubravke« sve ono, što mu je moglo poslužiti ostvarenju njegove fantastične scenske dinamike, Strozzi je dao primjer, kako su klasični komadi, a među njima i ova naša klasična pastorala, zaista neiscrpljivo polje scenskog stvaranja. Naravno, da vrijednost ove njegove koncepcije zavisi o shvaćanju: smije li se starim stvarima pridodavati nešto novo, što im eventualno — a to se u ovom slučaju događa — oduzima od njihove klasične jednostavnosti, ili ne smije. Prema shvaćanju, da u teatru treba u prvom redu potencirati i istaknuti »teatar«, ova Strozzijeva koncepcija »Dubravke« je vrijedna prinova naše svečano-scenske literature, a kao predstava bit će ujedno i dostojna reprezentacija našeg modernog scenskog izraza.

Ova je obradba »Dubravke« namijenjena samo kazalištu. A kad se tretira pitanje »Dubravke« kao predstave u okviru festivalskih priredaba, pojavljuje se problem scenskog okvira za takovu izvedbu. Svakako bi vanrednu atmosferu davala »Dubravci« izvedba u šumi, na šumskoj čistini ili na ivici šume. Time bi došla do izražaja primarna karakteristika te pastorale. Izvedba bi mogla biti svečana i u njoj bi mogao sudjelovati veliki aparat, a ipak sve to ne bi smetalo, da takva izvedba bude puna idiličnog ugođaja. Spretnom rasvjetom mogu se među drvećem dobiti neslućeni efekti, veličanstvenost prostora među stoljetnim deblima daje silan dojam, krasan Gundulićev jezik zvonio bi u noćnom šuštanju lišća kao žubor bistrog šumskog vrela, žive boje kostima izvabile bi kod takvog izvođenja prizore, koje je dao samo Shakespeare u svojim starim engleskim šumama, u kojima se odigravaju »Bura« »San ljetne noći«, »Mnogo vike ni za što«, »Kako vam se sviđa« itd. U takvoj izvedbi nastao bi idealni sklad među prirodom i čovjekom, među svijetom i umjetnošću, riječ i muzika, glazba govora i instrumenata, spojena s efektima svijetla električnih aparata i noćnih šumskih sjena, sve to zajedno sastavljeno genijima pjesnika i stvaraoca predstave, bio bi umjetnički doživljaj, koji se ne zaboravlja. (U zagrebačkom Maksimiru, pa i u kotlinama Tuškanca, ima takvih prostora i mjesta, na kojima bi se moglo izgraditi gledalište poput Dietrich-Eckart-pozornice kraj berlinskog Stadiona — i to bi trebalo uzeti u obzir, ako postoji namjera, da se u Zagrebu ostvare festivali, koji ne će biti samo diletantske improvizacije, već prave i stalne umjetničke institucije).

»Dubravka« bi svoj adekvatni scenski okvir našla zacijelo i u samom Dubrovniku, a time bi i taj naš najljepši grad, koji mora postati središte naših festivala, dobio standard-djelo svog festivalskog repertoara. Uz tradicionalno mjesto »prid Dvorom«, mogli bi se u Dubrovniku naći i drugi prostori, koji bi potpuno odgovarali svrsi i karakteru festivalskih priredaba. Na otoku Lokrumu, na vanjskoj obali, u blizini zamka, ima jedna livada kraj mora, na kojoj bi izvedba »Dubravke« bila nadzemaljski san, simfonija oka, uha i južnjačkih mirisa vedrih noći i bilja. A u samom gradu našao je Tito Strozzi jedno mjesto, koje bi samo sobom dalo takvoj izvedbi neviđene ljepote.

Na Pilama, ispod gradskih zidina, tamo gdje se park spušta u more, pod terasom kavane »Dubravka«, nalazi se mali žal, na kojem bi mogla biti tribina — a kao gledalište mogla bi poslužiti i terasa kavane — dok bi

se za pozornicu izgradila splav na moru. More je tamo zatvoreno, utisnuto pod zidine, a kao branik služi stijena s tvrđavom Sv. Lovrinca. Treba samo pomisliti na efekte takvog »kazališta«. Kao »fronta« divna silhueta Sv. Lovrinca, na kojoj bi mogli gorjeti krjesovi, paliti se ognjevi, vatromet bi odanle mogao sukljati u svečanim momentima, na kulama bi se dizale zastave, s velikih terasa bi ječale svečane fanfare. Ribar bi došao lađom, na galijama onog vremena doplovili bi strani poslanici i gosti na proslavu Sv. Vlaha. Vile bi se zbiljski kupale u moru, plivale u moru vode i reflektorskih svjetala, kojih bi se zrake takmičile s fosforesciranjem noćnih valova. Čitava bi se radnja odvijala na splavi i tako bi se dobivali refleksi u vodi, odrazi boja i svijetla, koji bi sačinjavali čarobnu igru magija i iluzija, veličanstvenu borbu jave i sna. (Vidio sam jednom nešto slično: balet na splavi u bazenu Neptuna, prigodom noćnih svečanosti u Versaillesu, i taj dojam ostao je neizbrisiv). Takva izvedba — bilo je govora samo o »Dubravci«, a gdje su tek neprocjenjivi efekti, koji se daju izbiti iz Palmotićeva »Pavlimira« — bila bi zacijelo jedinstvena. Dubrovnik bi takvom festivalskom priredbom dobio svakako porast svoje znamenitosti i originalnosti svoje ljepote u svijetu.

Iz svega se vidi, da scenskim vrednotama »Dubravke« nema kraja. »Dubravka«, koja je preživjela tri stoljeća, ovjekovječila se u našoj i svjetskoj literaturi, ona oduševljava čitaoce jednako kao što ushićuje gledaoce, ona zaista daje osnov za najiskonskije scenske ljepote i najčistije teatarske doživljaje.

6.

Na koncu interesantno je spomenuti i ovo. Na izvedbi u staroj kazališnoj zgradi na Markovu trgu 9. siječnja 1888. — režija Adam Mandrović, muzika Ivan pl. Zajc, dirigent Ivan pl. Zajc — igrali su glavne uloge: Radmio — Sajević, Miljenko — Fijan, Dubravka — Sobjeska, Ljubmir — Mandrović, Redovnik — Nikola Milan, Zagorko — Anić, Ljubdrag — Brani, Divjak — Stojković, Stojna — Sajević, Pelinka — Flieder, Jeljenka — Ružička-Strozzi, Vuk — Sajević, Gorštak — Freudenreich, Ribar — Bocić, Glasnik — Simić, Brštanko — Žagar, Tratorko — Varjačić, pastiri — Mahalup, Lesić.

3. veljače 1923. u režiji dra Branka Gavelle — muzika Antun Dobronić, dirigent Oskar Jozefović, koreograf Margareta Froman, scenograf Joza Kljaković — kreirali su glavne uloge: Radmio — Karasek, Ribar — Maričić, Miljenko — Dujšin, Ljubmir — Petrović, Dubravka — Hafner-Gjermanović, Divjak — Strozzi, Gorštak — Pavić, Zagorko — Milanov, Ljubdrag — Gerašić, Jeljenka — Podgorska, Brštanko — Šulentić, Tratorko — Muradbegović, Vuk — Bojničić, Stojanka — Jovanović, Pelinka — Mikulić, Redovnik — Sotošek, Pastir — Matošević.

Kod nanovo uvježbane izvedbe 26. travnja 1928. — režija Tito Strozzi, muzika Jakov Gotovac, dirigent Jakov Gotovac, koreograf Valentin Froman, scenograf Ljubo Babić — sudjelovali su: Radmio — Nučić, Ribar — Marković, Miljenko — Dujšin, Ljubmir — Milanov, Dubravka — Hafner-Gjermanović i Kernic, Divjak — Strozzi, Gorštak — Pavić, Zagorko — Dragman Ervina, Ljubdrag — Gerašić, Jeljenka — Podgorska, Brštanko — Karasek, Tratorko — Petrović, Vuk — Grünhut, Stojna — Jovanović, Pelinka — Vavra, Redovnik — Sotošek, Pastiri — Laurenčić, Gorjanić.

Posljednji put izvedena je »Dubravka« na zagrebačkom festivalu 29. kolovoza 1938. pred crkvom Sv. Marka, uloge su bile ovako podijeljene: Radmio — Nučić, Ribar — Ilić, Miljenko — Afrić, Dubravka — Kraljeva, Divjak — Laurenčić, Gorštak — Jovanović, Zagorko — Dragman, Jeljenka — Podgorska, Vuk — Grünhut, Stojna — Vilhar, Ljubdrag — Karasek, Brštanko — Lovrić, Redovnik — Dujšin.

Marko Fotez

A L F R E D J E N S E N I G U N D U L I Ć

I. Alfred Jensen (1859—1921)

Jensen je kao akademičar posjetio svoga strica u Rusiji, i tada je upoznao Rusiju, ruski jezik i literaturu, te postao slavenofil i slavist. Nato je stao proučavati i ostale slavenske jezike i literature. Kako je bio i sam pjesnik i književnik, počeo je prevoditi iz slavenskih literatura na švedski. A da upozna što bolje slavenske narode, posjetio je sve slavenske književne i kulturne centre i posvuda boravio po više mjeseci proučavajući jezik, literaturu, književnike i kulturu svakoga slavenskog naroda napose. G. 1883. pokušao je Jensen da prevodi iz ruskoga, i to najprije prozu, a doskora i poeziju; tako: Gogolja, Tolstoja, Koljcova, Nekrasova, Katkova, Turgenjeva, Puškina, Saltikova, Gorkoga, Lermontova, Andrejeva, Sologubova, Čirikova, Merežkovskoga, Uspenjskoga i još neke druge.[1]) Uz Ruse prevodio je Jensen i Ukrajince, tako Ševčenka, Frankova, Kočubijskoga, te je napisao o ruskoj i ukrajinskoj literaturi nekoliko knjiga.[2])

Čehe i Slovake posjetio je Jensen također nekoliko puta od g. 1889., te je preveo Čeha, Machu, Zeyera, Vrchlickoga, Masaryka, Bržezinu, Kolara, Svobodu, Sladka, Nerudu, Hajeka i druge. Bio je i u Slovačkoj, te je napisao nekoliko fejtona o Slovačkoj Matici i Muzeju u Turčanskom Sv. Martinu.

U Češkoj se je Jensen naročito zanimao za periodu 30-godišnjeg rata i za boravak Šveda u Češkoj, o čemu je napisao opširnu monografiju. U posebnom je djelu opisao češku kulturu i literaturu.[3])

Poljake je u tadanjoj Austriji i Rusiji također nekoliko puta posjetio, te je pisao o poljskim piscima i prevodio ih (Mickijević, Sienkijević, Oržeskova, Krasinjski i drugi). Sjenkijevića je kasnije predložio za Nobelovu nagradu. I o Poljacima je napisao Jensen nekoliko monografija, naročito o kulturnim i historijskim vezama Poljske sa Švedskom.[4])

Ni najmanju slavensku granu, Lužičke Srbe, nije Jensen zaboravio, te je g. 1895. posjetio i Budišyn, te je pisao o kulturnom radu Lužičkih Srba.

Na slavenski jug došao je Jensen god. 1890., kada je prvi put posjetio Beograd i napisao nekoliko fejtona u velikim švedskim novinama Göteborgs Handels och Sjöfartstidningen. Iste godine 1890. posjetio je Jensen i Bugarsku, gdje se je zanimao za književne i političke prilike, te je pisao o bugarskim piscima i prevodio ih (Botjev, Slavejkov, Vazov), te izdao i posebnu monografiju o Bugarskoj, nakon što ju je nekoliko puta posjetio.[5])

Iduće godine, 1891., posjetio je Jensen Zagreb prigodom jubilarne gospodarske izložbe. U Zagrebu je imao dosta prilike upoznati se s hrvatskom literaturom i hrvatskim književnicima: Markovićem, Smičiklasom, Šrepelom, Šurminom, Kostrenčićem, Mažuranićem, Breyerom, Gjalskim, Ivom Vojnovićem, Trnskim, Kršnjavim i drugima.

U Zagrebu se je Jensen prvi put upoznao s dubrovačkom literaturom i Gundulićem, pa je to razdoblje hrvatske književnosti od tada zavolio. Tom prilikom posjetio je Jensen Bosnu i prvi put Dubrovnik, a uspeo se je i na Cetinje. Posljedicom tih putovanja bili su mnogi putopisni članci iz Zagreba, Bosne, Dubrovnika i Crne Gore, te prijevodi iz Preradovića, i Kranjčevića, (od Srba: Radičevića, Lazarevića, Matavulja i Veselinovića), a nada sve prijevod Mažuranićeva poema Smrt Smail-age Čengića (Helsingfors 1892). Tom zgodom je Jensen bolje upoznao Dubrovnik i veličinu našeg pjesnika Gundulića,

[1]) Ryska skaldenporträtt, Stockholm 1898, str. 304. Tsardömet vid skiljovägen, Stockholm 1905, str. 225. Rysk kulturhistoria, Stockholm 1908 u 3 toma str. 720.

[2]) Mazepa, Lund 1909. str. 240. Taras Schewtschenko, Wien, 1916. str. 157. Ukrainarna, Natonernas Bibliothek, Stockholm, 1921. str. 130. Taras Ševčenko, Spomenknjiga Zagreb 1922.

[3]) Ur Böhmens moderna diktning, Göteborg 1894. str. 208. Svatopluk Čech, Göteborg, 1898, str. 129. Jaroslav Vrchlicky, Stockholm 1904, str. 333. (Prevedeno na češki, Praha 1906. str. 221. (Svenska minnen från Böhmen från 30 origa kriget, Lund, 1910. str. 242. Ur Slavernas diktvärld, Jan Neruda, Göteborg 1896, str. 170.

[4]) Polâckerna, Nationernas Bibliothek, Stockholm 1918. str. 256. Svenska bilder i polska witterheten, Stockholm, 1904 str. 169. Polska skalder u četiri toma, Göteborg 1899. str. 700. Ur Slavernas diktvärld, A. Mickiewicz, Göteborg, 1896, str. 170.

[5]) Kristo Botjev, Göteborg 1891. str. 96. Bulgarerna, Nationernas Bibliothek, Stockholm 1918. str. 308.

koji ga je pratio dalje gotovo kroz cijeli njegov literarni rad.

Sloveniju je Jensen također posjetio na svojim putovanjima, naročito Ljubljanu poslije potresa, te je preveo Aškerčeve Balade[6]) i pisao o Prešernu.

II. Jensen i Gundulićev »Osman«

Alfred Jensen bio je i u Švedskoj na glasu kao odličan slavist, pa kada se je osnovalo u Stockholmu kod Nobelove akademije mjesto referenta za slavenske literature, bio je on određen za tu stolicu. Da što bolje opravda svoj poziv na to mjesto, odlučio je napisati oveće djelo iz slavenskih literatura. U tu je svrhu odabrao Gundulića, koji je bio sasvim nepoznat švedskoj literarnoj publici kao i grad Dubrovnik. O samom Dubrovniku napisao je Jensen veliki broj članaka i fejtona u različnim švedskim novinama i časopisima. Već g. 1893. izdao je u Göteborgu brošuru: »Ragusa en sydslavisk, literaturstudie« s historijskim uvodom. Naročito je htio Jensen prikazati Dubrovnik svojim zemljacima s kulturne i književne strane, što je Švedima bilo gotovo sasvim nepoznato. Iste godine izdao je i zbirku pjesama: Po fjären stig (U dalekim stranama), gdje je opjevao dubrovačku baladu o Lopudskoj sirotici: Margaritha Spoletana. God. 1895. izdao je Jensen opet novu zbirku pjesama: Nya dikter (Nove pjesme), u kojoj se nalazi i jedna o Dubrovniku: Aftonstämming i Ragusa (Večer u Dubrovniku). God. 1896.-1897. izdao je dvije oveće knjige ‚Slavia', u kojima je opisao sve slavenske narode, a tu je također dostojno zastupan napose i Dubrovnik sa svojom kulturom i literaturom.

Kada se je konačno Jensen odlučio da napiše djelo o Gunduliću i njegovu »Osmanu«, krenuo je direktno u Dubrovnik, da tamo ostane koji mjesec i da prouči čitavog Gundulića. Najprije je pomišljao da dođe u Zagreb radi bogatih knjižnica ili u Split radi blagog mora, no konačno se je odlučio za Dubrovnik radi njegova lijepog položaja, mora i biblioteka. Međutim se je kasnije tužio radi pomanjkanja literature, te sam mu ja koješta morao iz Zagreba poslati. I Jagić mu je pribavio iz Beča neke knjige (Brandt), dok je iz Dubrovnika knjige teško naručivao.

Došavši u Dubrovnik nastanio se je na Pločama u kući gde Kate Kuneš u tri sobe s pokućstvom, kuhinjom i lijepim vrtom, za mjesečnih 45 for. Kako se je sam hvalio, najviše ga je veselio položaj kuće s lijepim izgledom na more i na otok Lokrum, koji mu je bio neprestano pred očima. Kuća imade br. 99, te je sada s okolicom vlasništvo Stjepana Račića. Tu ima i lijepa terasa za sunčanje, a i kupanje bilo je zgodno, odmah ispod kuće. U toj kući je prije njega stanovao poznati engleski arheolog, pisac i veliki slavenofil Artur J. Evans, jedan od prvih Engleza, koji su se zanimali za sudbinu južnih Slavena u bivšoj Austriji. Iz sačuvane moje korespondencije s Jensenom iz tog doba (imam oko 100 pisama od Jensena) vidno je, kako se Jensen nije mogao dosta nahvaliti Dubrovnika i svoga lijepog stana. Stan je bio u sasvim mirnom kraju prama Sv. Jakobu, gdje je mogao na samu mirno raditi i uživati.

Jensen je čuo za veliku knjižnicu franjevaca u Dubrovniku, te je najprije posjetio biblioteku i njezina bibliotekara fra Urbana Taliju. Rekao mu je, da je došao u Dubrovnik, da upozna dubrovačku literaturu, i da kani tu ostati koji mjesec. Fra Talija je posumnjao, da će Jensen moći svladati sve teškoće, jer nije znao dobro ni hrvatski ni talijanski ni latinski, već samo njemački, francuski i engleski, dok je većina literature za to pitanje izašla baš na hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku. Jensen je međutim čvrsto odlučio, da sve to svlada, te je uistinu doskora naučio hrvatski, (znao je otprije dobro ruski), te latinski i talijanski. U talijanskom mu je bila na pomoć njegova žena Karin, također spisateljica, koja je po svome ocu, (Dr. Lidfors), koji je bio profesor romanist na sveučilištu u Lundu, dosta znala talijanski.

Ponajprije je Jensen tražio od o. Talije, da mu pokaže sva djela, koja bi mu mogla pružiti opći pregled na dubrovačku literaturu. Fra Talija poslužio je Jensena svom literaturom na latinskom, talijanskom, francuskom i hrvatskom jeziku, uputio ga na Appendinija, Cervu, Cattalinicha, Fortisa, itd., te na izdanja zagrebačke i beogradske akademije.

[6]) **Sloveniska balader, Stockholm, 1901, str. 190.**

Jensen je bio upravo željezne volje, te je marljivo svaki dan dolazio u knjižnicu, i s vremenom postao popularnom osobom u Dubrovniku. Proučivši ubrzo svu staru hrvatsku dalmatinsku i dubrovačku literaturu te općeći s tamošnjim književnicima: Posedelom, Medinijem, Ivom Vojnovićem, Lukom Zorom, V. Adamovićem, odlučio se konačno, da će detaljno proučiti Gundulića i njegov »Osman«.

Velika zbirka rukopisa franjevačke biblioteke, koje je on mogao doskora već polako čitati, bila mu je na dispoziciju, jednako i knjižnica bijelih fratara na Pločama, gdje mu je osobito išao na ruku tamošnji knjižničar prof. fra Ambroz Bačić. Služio se je i knjižnicom dubrovačke gimnazije i arhiva okružnog sudišta, a dopuštenje za upotrebu isposlovali su mu izuzetno kao inozemcu kod namjesništva u Zadru prof. Jagić i Jireček. O. Talija posjećivao je Jensena i u njegovu stanu, te su polazili zajedno na šetnju i raspravljali literarna pitanja o »Osmanu«. Jensen je uvijek o svemu tražio razjašnjenja, te kazivao svoje mišljenje i planove.

Jensen je bio vrlo zaposlen u to doba, tim više, što je obavljao i posljednju korekturu ovećeg svoga djela »Polska skalder« i »Habsburg«, u kojemu je Habsburgima proricao propast, radi čega se bojao da ga ne bi austrijska policija istjerala iz Dubrovnika. Ja sam u prikazu toga djela namjerice izostavio škakljiva mjesta u »Prosvjeti« 1900. koja bi ga mogla kompromitirati, a u Beču čini se nije bilo censora za takvu inozemnu knjigu.

Kada je »Habsburg« bio štampan početkom g. 1900, bacio se Jensen svom energijom na obrađivanje djela o Gunduliću, koje je napisao na njemačkom jeziku, da bude pristupačno ostalom naučnom svijetu, koji ne zna švedski.

Od mjeseca kolovoza g. 1899. pa do nove godine 1900. proučavao je Jensen sav materijal o Gunduliću i njegovu »Osmanu«, pregledavao je grad Dubrovnik i okolicu, bavio se jezičnim studijama, a poslije nove godine prionuo čestito uz obrađivanje cijelog materijala, tako da je koncem mjeseca srpnja bio već sasvim gotov s rukopisom, i krenuo kući u Lund gdje je koncem godine izašla njegova knjiga: Gundulić und sein Osman u Göteborgu.[7]) U toj knjizi Jensen je okupio sve što je bilo poznato o postanku »Osmana« do onog vremena. Jensen tu pristaje uz Markovićevu teoriju jedinstvenog epa sa dva izgubljena pjevanja ili možda i neispjevana, te je ustao protiv Pavića, koji stvara iz te epopeje dva eposa: Osmanijadu i Vladislavijadu. Sva učena kritika je Jensenovo djelo najljepše primila. O njemu su izašle stručne kritike od Jagića, Rešetara, Šurmina i Pavla Popovića. U samoj knjizi imade mnogo novog i zanimljivog materijala. Tako je Jensen našao u dubrovačkom arkivu iz g. 1627. testamenat majke pjesnika Ivana Gundulića na hrvatskom jeziku i diplomatsku korespondenciju dubrovačkog poslanika Gučetića-Gozze iz Carigrada za vremena sultana Osmana (1617—1620). Našao je jedan rukopis »Osmana« kod tadanjeg načelnika dra Melka Čingrije.

Knjiga je izašla kao rukopis samo na 101 primjerak, te je već danas velika bibliografska rijetkost. Prodavala se je po 5 for., a bila je sva rasprodana. U Zagrebu su nabavile tu knjigu sve knjižnice, te mnogi Jensenovi štovatelji i slavisti, a jednako i u ostalom slavenskom svijetu, te je bilo raspačano oko 40 primjeraka. Jensen je svim svojim znancima poslao gratis primjerak, no svi su platili knjigu, da autor ne pretrpi preveliku materijalnu štetu. Također me je bio zamolio, da pošaljem jedan primjerak biskupu Strossmayeru, što sam i učinio, a Strossmayer mu je zahvalio.

Jensen se je nadao, da će naći nakladnika za hrvatsko ili njemačko izdanje, te je na-

[7]) Alfred Jensen, Gundulić und sein Osman. Eine südslawische Litteraturstudie Göteborg, Wald. Zachrisson, 1900. velika osmina str. 414. s anonimnim epigramom iz XVIII. stoljeća: Regia dum patriis donas oracula musis — Te regem illyrici carminis esse doces. Predgovor je datiran u decembru 1900. u Lundu. Sadržaj se sastoji od ovih poglavlja: I. Predgovor; 2. Dubrovačko umjetno pjesništvo prije Gundulića; 3. Biografija Gundulića; 4. Gundulićevo lirično i dramatsko pjesništvo; 5. Sadržaj junačke pjesni »Osman«; 6. Rukopisi i izdanja »Osmana«; 7. Pjevanja koja fale i jedinstvo »Osmana«; 8. Lirika u »Osmanu«; 9. Talijanski i dubrovački uzori Gundulića; 10. Dubrovačko slavenstvo; 11. Slavenska narodna pjesma u »Osmanu«; 12. Povijest u »Osmanu«; 13. Prevodioci »Osmana« i njegovi nasljedovatelji.

kanio novo izdanje nadopuniti različnim bilješkama, koje je još kasnije našao 1901. u Dalmaciji, kad se je opet na kratko vrijeme navratio u Dubrovnik tragajući za novostima o Gunduliću i njegovu »Osmanu«. Ovo kratko vrijeme upotrijebio je da dotjera neke studije o Gunduliću, nakon što je već izašla njegova knjiga. Tu je imao dosta prilike da raspravlja sa svojim književnim prijateljima o uspjehu svoga djela. Rezultat toga raspravljanja i istraživanja bio je njegov članak u »Vijencu« g. 1901.: Prilozi Gundulićevoj literaturi. Jensen je svoju knjigu o Gunduliću smatrao samo rukopisom, te je čekao na kritike, da ga prema tome popravi i nadopuni. Bio je naravno pripravan u pravome izdanju ispustiti neke polemike, naročito što se tiče načina prigovora Paviću i nekih drugih stvari, već prama rezultatu kritike. Htio je pisati i zamoliti Strossmayera, da ga podupre u tom pogledu, ali se nije usudio, jer ga nije poznavao i nije znao, da li on uopće za nj znade. Ja sam kušao kod Dioničke tiskare, da ona preuzme nakladu za hrvatsko izdanje, ali kako se je knjiga imala tek na hrvatski prevesti i jer je i Jensen tražio honorar, do toga nije došlo. Mi smo o tome mnogo dopisivali, no stvar se nije dala nikako provesti. Jensen je htio djelo ponuditi Jugoslavenskoj akademiji za Rad, ali je držao, da ne bi uspio, jer je Pavić bio članom Akademije. Interesirao sam se i kod Matice Hrvatske, no za Maticu je bilo to preveliko djelo, a osim toga moralo bi se dati istom prevesti, poradi čega bi izdanje znatno poskupilo, a honorar ostao vrlo čedan. Za Jagićev »Archiv« bilo je to također preveliko djelo, te bi moralo izlaziti u više godišnjaka. Jensen se je nadao da će nakon povoljne kritike naći i nakladnika u Leipzigu, no ni to nije moglo odmah uslijediti. Njemu je bilo međutim stalo, da ta knjiga što prije izađe, jer se je radilo o njegovu namještenju g. 1901. kod Nobelova instituta u Stockholmu s plaćom od 6000 šv. kruna, kao stalni član Nobelove akademije te knjižničar slavenskog odjeljenja.

Kada je međutim dobio od Švedske akademije nauka kraljevsku nagradu od 1000 švedskim kruna, odlučio je da knjigu izda kao rukopis u 101 komad štampom.[8]) Njegova vruća želja, da bi knjigu s vremenom nadopunio prama novijim istraživanjima, koja je on sam učinio i još neki drugi kasnije, te prama kritici stručnjaka, nije se nikada ispunila. Kasnije je bio kao referent kod Nobelova zavoda tako okupiran drugim slavističkim istraživanjima i prijevodima, da nije više dospio da samo i pokuša ponovo izdati svoje djelo.

Glavna mu je sada bila zadaća da prevodi na švedski jezik svoje kandidate za Nobelovu književnu nagradu, te je uspio da isposluje nagradu za Sienkiewicza dok je njegov drugi kandidat Vrclicki umro prije negoli je mogao biti nagrađen. Jensen se je mnogo zanimao i za hrvatske kandidate Ivu Vojnovića i Gjalskoga, ali ih nije mogao predložiti, jer nije prama pravilima Nobelova instituta bilo preporuke s ničije strane.

Teško je bilo izdavati Jensenu takovo djelo u Švedskoj, jer je tu bilo i dosta hrvatskog teksta, te je trebalo za to nabaviti posebna slova. Svaki hrvatski citat Jensen je pomno prevodio, a ako je bila to pjesma, u pjesničkoj formi. Jensen je izdao svoje djelo kao njemački rukopis, da bude pristupno ne samo Skandinavcima, nego i Nijemcima, i onima koji poznaju njemački jezik, naročito Slavenima. Napose je apostrofirao i mlade hrvatske slaviste, da se dadu na dalnja istraživanja ovoga još nepoznatog blaga, jer gdjegod se čovjek okrene, posvuda imade još mnogo neobrađena polja.

Kada je knjiga izašla, postao je Jensen g. 1901. na temelju lijepih kritika poglavito sa strane Jagića, Jirečeka i Rešetara referentom za slavistiku kod Nobelove zadužbine u Stockholmu, kojoj je poslije posvetio čitav svoj život. Njegova je zasluga, da se nalazi u Nobelovu zavodu prekrasna slavistička knjižnica, u kojoj je i hrvatska literatura lijepo zastupana. Švedska akademija u Stockholmu i druge neke literarne insti-

[8]) Švedska akademija nauka u Stockholmu je Jensenovu molbu s rukopisom poslala na ocjenu filosofskim fakultetima sveučilišta u Lundu i Upsali. Sveučilište u Lundu je rukopis povratilo, da nema za takvu stvar stručnjaka, no na sveučilištu u Upsali dao je poznati slavist profesor Lundell lijepu ocjenu, te je tako Akademija podijelila Jensenu zamoljenu nagradu.

tucije dopitale su Jensenu i lijepe posebne nagrade, za njegove prijevode, te je tako bio odsada prilično materijalno obezbijeđen, dok je prije kao žurnalist i vječni putnik u slavenskim krajevima teško slagao kraj s krajem, tim više, što je imao i obitelj. Sina jedinca nazvao je Ivicom po njegovu kumu, a svom dobrom prijatelju Ivi Vojnoviću.

Kada je Upsala, najstarija univerza u Švedskoj i jedna od najstarijih u Europi, slavila g. 1907. Linneovu 200 godišnjicu, bio je Alfred Jensen za svoje velike zasluge oko istraživanja slavistike u Švedskoj promoviran na čast doktora honoris causa, makar da se on u svojoj prevelikoj čednosti tim počasnim naslovom nije nikada služio. God. 1908. postao je dopisnim članom Jugoslavenske akademije u Zagrebu, te je bio imenovan i počasnim članom različnih drugih slavenskih književnih institucija.

Jensen se je dovoljno odužio uspomeni Gundulića i kod kuće u Švedskoj, te je u nebrojenim predavanjima u Stockholmu i provinciji u različnim društvima prikazivao Dubrovnik, Gundulića i njegova djela, a naročito »Osmana« i svoju knjigu, te na taj način poticao interes svojih zemljaka za Dubrovnik i Dalmaciju i za hrvatsku dubrovačku literaturu.

Vrlo je zanimljiva korespondencija Jensenova s Vatroslavom Jagićem. Jensen se je upoznao s Jagićem u Beču g. 1890., te je od tada mnogo korespondirao s njime, pišući mu opširna pisma i tražeći od njega savjeta u svojim slavističkim pothvatima. Naročito je zanimljiva Jensenova korespondencija s Jagićem za vrijeme izdanja njegova djela o Gunduliću. Jensenovih pisama Jagiću sačuvalo se je 40, a nalaze se u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R. 4610. u posebnom omotu pod »Jensen«. Pisma su od god. 1897. do 1911. Prvo pismo iz Dubrovnika datira 5. IX. 1899., a posljednje dne 9. VI. 1900., ukupno devet pisama, od kojih su neka i vrlo opširna. Još postoje o istoj temi tri pisma iz Lunda, dva iz Leipziga i jedno iz Stockholma u god. 1900. Nakon što je Jensen svršio glavni posao u Dubrovniku, krenuo je u Lund k roditeljima svoje supruge i tamo dotjerivao knjigu i obavljao korekturu knjige, koja se je već štampala u Göteborgu. U Leipzigu i Stockholmu je bio već u poslu stvaranja biblioteke za Nobelov institut, odakle se je još uvijek javljao Jagiću.

Jensen je pisao Jagiću, da je u Dubrovniku vrlo zadovoljan, osim što ga smeta borba Hrvata i Srba. Stari pisci hrvatski u izdanju zagrebačke Akademije da su izvrstan materijal, a nazivlje ih monumentalnim djelima, te tvrdi, da pripadaju među najveće kulturne tekovine Hrvata. On se čudi, da je tako malo obrađen od literarnih historika, dok je više obrađivan od filologa (Budmani, Jagić, Rešetar), historičara (Jireček), pravnika (Bogišić i Kosta Vojnović) i geografa (Matković). Marković i Pavić iznijeli su lijep materijal o Gunduliću, ali su se izgubili u polemici. Od mlađih obećavaju mnogo Matić i Medini. Što je morao moliti i Jagića i Jirečeka (i mene) za neke knjige, neka mu se to ne uzme za zlo, jer on Dubrovnik i njegovu literaturu toliko voli i cijeni, te zato i sve traži. Hvali naročito Jirečeka, te veli, da bi se od njega mogli naučiti mnogi mladi pisci u Zagrebu, kako se piše književna i kulturna historija na moderan način. Htio bi raditi u dubrovačkom arhivu, da nađe koju oporuku od Gundulićeve obitelji. Dugo traje, dok dobije koju knjigu preko knjižara Prettnera ili dopuštenje za posjećivanja arhiva. Žali, što se Poljaci nisu više bavili pitanjem »Osmana«, te hvali Ržažewskoga u tom pogledu. Proučava još Tassa i Ariosta i suvremenu tursku povijest. Htio bi na novu godinu već poslati jedan primjerak Jagiću. On znade, da djelo nije potpuno, no nada se, da će se ipak gdjetko njime okoristiti između njemačkih i slavenskih literarnih historičara. Potpuna bibliografija (do onoga vremena) je nešto novo. Htio bi omladini pokazati, kako se piše u duhu literarnog historika, i to bez šovinizma slijeva ili zdesna. U Stonu je pregledao rukopis »Osmana« od Ohmućevića. Poželjno bi bilo, da Matica Hrvatska izda novo izdanje »Osmana«. Nakon što je Jensen u Dubrovniku prikupio sav materijal, povratio se je u Lund u Švedsku, u kuću svoje žene, te se je tada bacio na obrađivanje cijelog materijala, kako piše Jagiću 16. VII. 1900. iz Lunda. Žali, što nije mogao već prije pregledati dubrovačke arhive, jer je preko 9 tjedana morao čekati dopuštenje.

Slavisti će u njegovu djelu naći mnogo nova i istinita, te će u mnogočemu ispraviti podatke Cerve i Appendinija, itd. Rukopis, štampan u malo primjeraka (150), podijelit će gratis svim poznatim slavistima i bibliotekama, pa se nada naći kasnije nakladnika. Zatražio je potporu u ministarstvu prosvjete u Stockholmu, pa moli Jagića za preporuku, jer u Švedskoj osim Lundella u Upsali nema stručnjaka za ocjenu takvog slavističkog djela. Na godinu će nastaviti studijama o Dubrovniku i Gunduliću, jer gdje se zahvati sve je zanimljivo. Jagić je odgovorio Jensenu posebnim pismom, za koje mu Jensen dne 23. VII. iz Lunda zahvaljuje i koje će on povjerljivo oblastima prikazati. Knjigu već korigira, do Božića će biti gotova. Javlja da je iz Lunda otkrio u vatikanskoj biblioteci jedan rukopis »Osmana« (1667.), vlasništvo Stjepana Gradića, vatikanskog bibliotekara, a u Leipzigu je našao primjerak Crnčićev, koji je sve varijante različnih izdanja »Osmana« notirao. Još se Jensen javio Jagiću iz Lunda dne 7. I. 1901., te mu zahvaljuje za njegovo pismo o knjizi, koju je morao izdati kao »Specimen«, da dokaže Švedskoj akademiji svoju sposobnost u slavenskoj literaturi. U novom izdanju ne bi ništa promijenio glede Pavića u stvarnosti, već jedino u tonu. U Zagrebu se radi Pavića ne usuđuju knjigu prikazati! Upravo je dobio od Švedske akademije nauka u Stockholmu nagradu od 1000 švedskih kruna, a kako ga djelo stoji 1500 sv. kr., to će nastojati razliku subskripcijom namiriti. To mu je kasnije i pošlo za rukom, a kako nije mogao naći nakladnika za novo i popravljeno izdanje, to nije nikada primio nikakva honorara za sav taj trud, koji ga je stajao toliko vremena i novaca.

Opširnije je prikazao Jensenovo djelo Pavle Popović u »Srpskom književnom Glasniku« g. 1901., te dr. Đ. Šurmin u »Vijencu« g. 1901. Obojica kritiziraju i nadopunjuju istraživanja Jensenova, koji je radio jednako i na historičkom i na literarnom polju, te iznio i neke novosti, na pr. testament matere pjesnika iz dubrovačkog arhiva, itd. Jensen je proučio svu staru dubrovačku literaturu počevši od bugarštica, povijest Poljske i Turske onoga vremena, te utjecaj talijanske literature na Gundulića, za koji tvrdi da nije prevelik. Šurmin na koncu svoje kritike naročito zahvaljuje Jensenu, što je svojim djelom upozorio strani svijet na Dubrovnik i Gundulića.

Jensen na koncu spominje Jagiću, da se je zato bavio naročito Gundulićem, jer je on najviši predstavnik slavenske renesanse i najveći pjesnik Dubrovnika. A tko jedamput posjeti Dalmaciju i Dubrovnik, rado će svoj posjet ponoviti, a tko upozna dubrovačku literaturu, rado će se i što točnije njome upoznati.

Dr. Fr. Bučar

GUNDULIĆI I DUBROVAČKI KOLEGIJ

S važnih su jamačno razloga dubrovački nadbiskup Becadelli i poslanik republike g. 1555. poduzeli »ozbiljne korake« kod osnivača Isusovačkog reda sv. Ignacija, da bi se u gradu sv. Vlaha otvorio kolegij. Red je bio posve mlad, — od osnutka proteklo je istom 15 godina —, a još nije bio ni izgradio svog nastavnog sustava. Republiku kanda nisu uvijek zadovoljavali profesori, što ih je pozivala iz Italije, ili se ona može biti htjela riješiti skrbi, da opet i opet traži profesore, kojima će mirne duše smjeti povjeriti svoje sinove, nadu domovine. Na odluku Becadellija i republike utjecala je još i okolnost, što tadašnji kler Dubrovnika nije bio na visini, kaošto nije bio ni g. 1574., kada je o njemu apostolski vizitator podastro Svetoj Stolici jako nepovoljno izvješće:[1]) korak republike za kolegij i sastavljanje toga izvješća rastavlja samo 19 godina.

Nastojanje Dubrovnika, da dobije Isusovački kolegij, trajalo je uz prekide čitavu drugu polovicu 16. stoljeća. Ne mogući dobiti kolegija, republika je s Redom podržavala dobre veze: pozivajući propovjednike za advent i korizmu, pomažući privremene »postaje« (statio, missio) Isusovaca u gradu, izabirući među vlastelom takozvane »prokuratore Isusovaca«, koji su imali skupljati prinose za osnutak kolegija; jedan od trojice takvih prokuratora izabranih g. 1584. bio je Ivan Marinov Gundulić, očito prijatelj Reda, kaošto i druga dvojica iz porodice Kabožića i Gučetića. U oporuci od 1. listopada 1585. ostavio je Stjepan Ivanov Gundulić 200 dukata za Isusovački kolegij u Dubrovniku, ako se osnuje.[2]) Za istu svrhu pismeno su se obvezala četiri pučanina dubrovačka dati 480 dukata.[3])

U prvoj poli 17. stoljeća u dva je maha postojala u Dubrovniku Isusovačka rezidencija: 1604. do 1612. (odbivši g. 1609.) i 1620. do 1638. Već u vrijeme prve rezidencije bavili su se Oci poučavanjem dubrovačke muške omladine, no formalna humanistička obuka započela je istom g. 1620., a trajala je sve do g. 1638., kad je vrhovni poglavar Reda opozvao sve osoblje rezidencije. Razlog je bio taj, što je republika često pravila nepotrebne smetnje kupovanju gradilišta za kolegij i crkvu, premda je g. 1634. donacijom o. Marina Gundulića nastala mogućnost, da se osnuje kolegij. Kolegij je na često i živo požurivanje republike otvoren tek g. 1658., sto i više godina nakon prvog pokušaja republike da dobije kolegij, za koji je već g. 1583. negdašnji trgovac Marin Temparičić, a od g. 1582. Isusovac, namijenio svoj imutak. U tomu su ga slijedili u 17. stoljeću drugi Isusovci Dubrovčani, na pr. g. 1653. i o. Vinko Balač, znak, kako su u Redu sačuvali privrženost svojem zavičaju.

Od Gundulićâ najzaslužniji su za dubrovački kolegij: Marin, osnivač (fundator) kolegija († 1647.), nećak mu Franjo († 1684.), koji ga je počeo graditi, i dobrotvorka kolegija i crkve Pera († 1706.). O njima će biti riječ u ovom prikazu, dok upogled Dživa F. Gundulića upućujem za svoj članak[4]) »Da li je Ivan Gundulić bio Isusovački đak?«

1. Marin Gundulić

Rodio se u Jakinu (Anconi) dne 17. lipnja 1596.[5]) Iako je rođen u Italiji, sâm se smatrao Dubrovčaninom, a takvim ga držahu i u Italiji. Otac mu Marin imao je u Jakimu ovelik

[1]) A. Theiner, Vet. Mon. Slav. merid. II, 330—336. — Da je Republika s pomoću Isusovaca htjela postići obnovu klera, vidi se jasno iz njezinih pisama (1560.) Piju IV. (»affinchè inducino a qualche perfezione gli altri nostri sacerdoti«) i kardinalu Serbolloniu (San Giorgio), protektoru Republike (»a benefizio e riformazione dei nostri sacerdoti«). Taj razlog pozivanja Isusovaca Republika je u pismu generalu Laynezu obzirno prešutjela. (»Vrela i Prinosi« 7, str. 2—4).

[2]) Testam. Notariae Nr. 51, an. 1599.—1602., fol. 193. (Dubrovački drž. arkiv). Taj podatak dugujem susretljivosti g. dra Dragoljuba Pavlovića, sveuč. asistenta u Beogradu.

[3]) »Ljetopis dubrovačkoga kolegija« u »Vrelima i Prinosima« sv. 7. str. 6.

[4]) »Obzor« 1938., br. 187. i 188. (P. o.).

[5]) Cat. trienn. Coll. Ancon. 1642. (Rom. 58. f. 40). Godina 1597.

Bašićevih »Elogia« protuslovi sigurnoj godini ulaska u Red (1. X. 1612.), kad je Marinu (i po Bašiću) bilo navršenih 16 godina, a ta Marinova dob govori i proti g. 1595., do koje se može (ali ne mora) doći podatkom, da mu je g. 1625. bilo trideset, a g. 1633. trideset i osam godina, kako imaju Cat. trienn. Res. Rag. 1625. i 1633. (Rom. 56. f. 63. i 313).

posjed, koji je nekoć pripadao obitelji Gučetića. Mati mu je bila Veća Tudiševićeva. Još malešan dođe u grad svojih preda, gdje je polazio prve škole i upoznao Isusovce, među njima napose Ricasolija i Kašića. Rad i izgled vrlih redovnika ostavio je u bogoljubnom dječaku dubok utisak, pa je po Bašiću već tada zavolio Isusovački red. Gimnaziju je pohađao u Isusovačkom kolegiju u Jakinu, i tu je dozrela u njemu odluka, da ostavi bogatstvo i svjetsku karijeru i da stupi u red Družbe Isusove. Odluku izvrši u sedamnaestoj godini svoje dobi ušavši u novicijat na Monte Cavallu (Kvirinalu) dne 1. listopada 1612.[6]) Nakon novicijata (1612—1614) slušao je u Rimskom Kolegiju najprije retoriku (1614-15), a onda tri godine filozofiju)1615-16 do 1617-18). Bogoslovni quadriennium počeo je slušati u istom kolegiju odmah iza svršene filozofije. Da je bio darovit, vidi se iz činjenice, da je kao teolog prvog i drugog tečaja bio repetitor filozofije u Engleskom kolegiju u Rimu (Collegium Anglicum).[7])

Svršivši g. 1622. teološki studij (zaređen je svećenikom po svoj prilici nakon trećega tečaja) poslan je u svoj rodni grad, gdje je djelovao barem do g. 1628. uključno.[8]) U Dubrovniku je od g. 1624. do 1626. bio profesor »Logike«. Nakon rektorata od godinu dana (1630) u Ilirskom kolegiju u Loretu, postavljen je superiorom dubrovačke rezidencije (1631—1634). Iz Dubrovnika pozvan u Italiju[9]) bio je redom rektor ovih kolegija: u Fabrianu (od 1636.), Perugii (od 1639.), Jakinu (1642) i napokon u Firenzi (1644), gdje je nekoć (valjda 1635. i 1636.) poučavao u hrvatskom jeziku velikog vojvodu Ferdinanda II., koji je ugladenog i blagog Dubrovčanina uvelike cijenio.

Za njegova rektorovanja u Firenzi knez i senat dubrovački zamolišc pismeno generala Reda Vinka Caraffu, neka bi dopustio, da o. Marin pođe kao poslanik (orator) u Genovu i isposluje u genovske republike onu veliku svotu novaca, koju bješe ostavio vrli Mihovil Pracat, a trebala je po baštinskom pravu pripasti Dubrovniku. S nepoznata danas razloga o. Marin nije izvršio ovog poslanstva.

Nakon rektorata u Firenzi Marin bi pozvan od Caraffe u Rim, gdje je proboravio šest mjeseci u kući zavjetovanika (Domus professa), a onda je poslan u Dubrovnik sa zadaćom, da ukloni teškoće, koje su priječile gradnju kolegija, oko čega se zaludu trudio njegov sestrić o. Ignacije Tudišević.[10]) Međutim duga i mučna plovidba burnim Jadranom skršila je o. Marina, koji i onako nije bio jaka zdravlja, te on umre veoma bogoljubno u Gružu, u kući svoje rođene sestre Katarine Gradićeve 30. studenoga 1647. Sutradan ukopan je svečano u Franjevačkoj crkvi u Dubrovniku u grobnici svog roda. Čini se, da je nakon sto i više godina njegovo tijelo preneseno u grobnicu crkve sv. Ignacija, tako se bar mogu razumjeti Bašićeve riječi.[11]) Ipak je čudno, da to nije zabilježeno u »Ljetopisu« kolegija, gdje se prijenos Pere Gundulićeve i sina joj Franje spominje na dva mjesta. O Marinu ima samo bilješka, da uoči sv. Andrije apostola (29. XI.) svi Oci kolegija imaju odslužiti sv. Mise za pokoj duše osnivača, a osim toga još služe četiri vanjska svećenika Mise (uz primjereni stipendij). Zahvalni kolegij dao je napraviti njegov portret od priznatog slikara Prussina starijeg, koji je Marina vidio i promatrao u Anconi. Slika

[6]) Cat. trienn. Res. Rag. 1625. i 1633.

[7]) Svi ovi podaci uzeti su iz službenih šematizama Reda.

Po Bašiću Marin je iza filozofije kratko vrijeme naučao »Gramatiku« (treći gimn. razred). To je moglo biti samo ili na kraju trećeg tečaja filozofije ili na početku prvoga teologije. Bašić veli, da je Marinu umro otac g. 1624. u vrijeme njegovih bogoslovskih nauka. Ako je godina smrti prava, onda očeva smrt ne pada u doba bogoslovskog studija.

[8]) Po godišnjim šematizmima (Catalogi breves) dubr. rezidencije. (Arkiv D. I.). Za g. 1629. ne postoje šematizmi, pa ne možemo reći, gdje je bio te godine.

[9]) Ne znamo, gdje je bio školskih godina 1634./35. i 1635./36. Vjerojatno u Firenzi, jer Allegambe u kratkom nekrologu kaže, da je velikog vojvodu tri godine poučavao u hrvatskom jeziku, dok nije bio rektor. Gl. »Vrela i Prinosi« 7 (1937) str. 13.

[10]) Iz jedne marginalne bilješke u Diversa Notariae dubr. arkiva (1613., fol. 133 v, 134 r), koju dugujem dobroti preč. kanonika D. Nike Gjivanovića, saznajemo, da se o. Tudišević, sin Marinov, u svijetu zvao Orsat. Imao je tri brata: Franju, Junija i Marinka.

[11]) »...post centum et amplius annos ad templum Societatis, ne dicam suum, funebri pompa deferri debuit«.

je, kad je Bašić pisao svoja »Elogia«, visjela kod ulaza u kolegij, s nutarnje strane, a danas, još dosta dobro sačuvana, nalazi se u sakristiji crkve sv. Ignacija.

U životu Marina Gundulića za nas je ovdje najvažnija stvar, da je on osnivač (fundator) dubrovačkoga kolegija. Tko zna bi li ikad Dubrovnik dobio onakav zavod, da nije bilo njegove ljubavi k zavičaju. Prema ustanovama član Isusovačkog reda može ostati (a obično i ostaje) vlasnik svog imutka i nakon prvih zavjeta, koje polaže odmah nakon svršena dvogodišnjeg novicijata, no ogriješio bi se o zavjet siromaštva, kad bi bez dopuštenja kompetentnog poglavara raspolagao imutkom; ipak takav čin bio bi valjan. *Vlasništva* odriče se član Reda najkasnije uoči polaganja zadnjih zavjeta. Tako je bilo i u slučaju o. Marina g. 1634. Nego, da osigura postojanje rezidencije dubrovačke i da pospješi osnutak kolegija, on je već sedam godina prije, kad je pripadao dubrovačkoj rezidenciji, učinio takozvanu donaciju inter vivos: spis, datiran u Rimu 16. studenoga 1627., sav pisan njegovom rukom te potpisan od njega i tri svjedoka.[12]) Sadržaj darovnice, u kojoj sebe naziva Marinko, u kratko je ovaj. Jasno je spoznao, kako bi bilo na veliku slavu Božju, kad bi se u Dubrovniku osnovao kolegij Družbe Isusove; njegovi bi članovi unaprijedili bogoljubnost među građanima i odgajali mladež, osobito vlasteosku, poučavali je u pobožnosti i znanju, »da mognu danas sutra služiti Republici u magistraturi i u službama gradskim i državnim, a prema potrebi u svoje vrijeme i izvan države«. Držeći to na umu senat je više puta zaključio, da uvede u Dubrovnik red Družbe Isusove, napose pak g. 1560., 1583. i 1584. Naumio je zato, bez ičijeg pritiska i posve slobodno, na korist svoje Domovine dati dio baštine Bogu, »kojemu sam«, veli, »dao minulih godina i sama sebe u Družbi Isusovoj«: neopozivo dariva istoj Družbi i po njoj prečasnom Ocu Muciju Vitelleschiju, generalu Reda, toliku svotu novaca ili drugih dobara, da kamate nose godišnjih 1000 rimskih škuda, računajući škudu po 8 gjulija, s obvezom, da to posluži za fundaciju (zakladu) kolegija D. I. u Dubrovniku; rečenu glavnicu predat će Družbi Isusovoj g. 1633., ako Republika do te godine pristane na osnivanje kolegija; ne pristane li do toga roka, onda 6 mjeseci iza pristanka. A da lakše dođe do te privole, određuje Marinko, neka se zaklada ne investira u nekretnine na području Republike, već neka se koristonosno uloži izvan njenih granica. — Ova točka darovnice bez sumnje je uvrštena s privolom generala Reda. Kad je poslije Republika po svom agentu u Rimu požurivala osnutak kolegija, ali uz pogodbu, da se Red formalnim ugovorom obveže, da ne će kupovati nekretnina, a ako ih dobije na poklon, da će ih prodati, general Gosvin Nickel pismom od 28. prosinca 1652. odgovori: ugovora te ruke ne može sklopiti, jer Sv. Stolica ne bi dopustila ovakovu povredu crkvenog imuniteta; no Republika nek vjeruje njegovoj riječi, da će general u takvom slučaju sve učiniti, kako bi dobio dopuštenje Sv. Stolice, da nekretnine proda.[13])

Dok darovnica od g. 1627. sadržava samo neku općenitu odredbu, jedna druga, vrlo opširna i datirana u Firenzi 23. lipnja 1634., točno označuje iznos zaklade (18.000 rimskih škuda) i odredbe o rukovanju njom.[14]) Svotu od 18.000 škuda, pozajmljenu Rimskom kolegiju, Marinko poklanja Isusovačkom kolegiju u Jakinu za budući kolegij u Dubrovniku pod ovim uvjetima.

Kamate od 6000 škuda služit će za uzdržavanje dubrovačke rezidencije, dok budu tamo Oci D. I.; kamatama od ostalih 12.000, pa i od rečenih 6000, ako ne bude postojala rezidencija u Dubrovniku, neka se kupuju vrednosni papiri (luoghi di Monti) kroz 30 godina počevši od 23. lipnja 1634. Kad mine 30 godina (ako o. general ne produži toga roka), neka prihod glavnice od 12.000 škuda i kamate od kamata služe za misiju »u Slavoniji i Dalmaciji«, dok bude postojala i mogla djelovati; ne bude li postojala i mogla djelovati, onda nek služe za druge misije D. I., pa i one u »Indijama«, ali uz pridržaj, da se sve kamate upotrijebe za rezidenciju u

[12]) Orig. u Instrument. Lib. VIII. fol. 199. (Rim, Fondo Gesuitico).

[13]) Alcune Lettere fol. 14 r. (Orig.)
[14]) Orig., Instrum. Lib. XI. fol. 1222 r—1230 r.

Dubrovniku, dok bude tamo. Od kamata neka se svake godine isplati 25 škuda Virgiliji Gundulićevoj Markovoj, (sestri Marinkova oca), dok bude živa, a svakih 12 godina kolegiju u Jakinu jednogodišnje kamate (frutti del detto Multiplico). Bude li se osnivao kolegij u Dubrovniku, zakladna svota od 18.000 škuda zajedno sa svim kamatama nek bude u korist toga kolegija, odbivši 25 škuda za Virgiliju i jednogodišnje kamate svakih 12 godina za jakinski kolegij. Napokon naređuje, da se zaklada i kamate nikad ne smiju otuđiti svrhama označenim u darovnici.

Da osigura donaciju od eventualnog pobijanja sa strane rodbine,[15]) Marinko je dao sastaviti kao neku oporuku (testamentum putativum) datiranu u Firenzi 29. srpnja 1634., dva dana pred svečane zavjete, koje je položio na Ignacijevo u Firenzi.[16]) U oporuci potvrđuje sve odredbe darovnice od 23. lipnja iste godine, a osim toga postavlja univerzalnim baštinikom ostalog imutka svog brata Ivana s obvezom, da isplati neke dugove, napose ostatak miraza njihovoj sestri Katarini Gradićevoj, a uz izričiti uvjet, da Ivan ništa ne poduzme proti spomenutoj darovnici i da je ne pobija; ako bi tako što učinio, ovlašćuje generala Is. reda, da ga proglasi lišenim baštine. U takvom slučaju baština nek pripane djeci njihovih triju sestara,[17]) ali uz prethodnu izjavu, da odobravaju donaciju; ne htjednu li je odobriti, baština neka pripadne bazilici sv. Petra u Rimu ili kojem drugom pobožnom djelu. Sve ovo naređuje Marinko i u svojoj abdikaciji pisanoj i datiranoj u Firenzi isti dan 29. srpnja 1634., kojom potvrđuje, što je odredio u darovnici i oporuci.[18])

Stanje zaklade, s priraslim kamatama, u siječnju g. 1648., dakle nakon 13 godina i pol, bilo je ovo: 14.733$^{1}/_{3}$ škude, uloženih u Rimskom kolegiju (godišnje kamate 663 šk.), u novicijatu sv. Andrije na »Monte Cavallu« 10.000 (kam. 454.50), u Njemačko-Ugarskom zavodu u Rimu šk. 800 (kam. 36), u benediktinskom samostanu sv. Petra u Perugii 4000 (kam. 200), u Franje i Jurja Menčetića (Menze) u Dubrovniku 50, kuća D. I. u Dubrovniku stajala je 716$^{2}/_{3}$ škude. Čitava glavnica s kamatama dosegla je rečene godine 34.400 škuda, a godišnje kamate iznosile su 1353.50 škuda. Po Allegambu (»Vrela i Prinosi 7, str. 13) g. 1658., kad se otvorio kolegij, iznosila je 44.000 zlatnika.

Ivan nezadovoljan, što je Marinko darovao za dubrovački kolegij 18.000 škuda, salijetao je brata, da opozove darovnicu, a u tom je smislu kroz deset godina nastojao kod generala Vitelleschija, a poslije kod nasljednika mu Vinka Caraffe. Napokon se uteče kardinalu Juliju Sacchettiju, koji Caraffi preporuči Ivanove interese i posla Ivanovu spomenicu o toj stvari. Caraffin pismeni odgovor,[19]) potkrijepljen ispravama, očito je uvjerio kardinala, da su Ivanovi zahtjevi neosnovani, a Ivan nije već poduzimao koraka u tom poslu. Prihvativši bratovu oporuku, kojom je dobio lijep dio Marinkove baštine, on je preuzeo i obvezu, da isplati sestri Katarini, udatoj za Mateja Gradića, ostatak miraza. Prema ženidbenom ugovoru od 1. lipnja 1621. miraz je iznosio 7000 rimskih škuda (zlatnika). Od te svote g. 1634. nije bilo isplaćeno samo 520 dubrovačkih dukata. Katarina je imala dva istoimena sina: Junija Gradića starijeg i Junija Gradića mlađeg. Kći mlađeg Junija, imenom Katarina (kao i njezina baka), udala se za Luku Sorkočevića, i taj je za svoje sinove Antuna, Mihovila i Valentina tražio od Isusovaca polovicu neisplaćenog ostatka (260 dukata), dok je druga polovica išla sinove starijeg Junija (Ivana i

[15]) To izrijekom kaže u pismu o. Rossanu, Firenze 19. kol. 1634. (Orig., Instrum. Lib. XI. f. 1238 r).

[16]) Instrum. Lib. XI. f. 1219 r—1220 v. Orig. — Skraćena u Bašićevim »Elogiama«. Gl. »Vrela i Prinosi« 3 (1933.) str. 17—18. — Oporuku je sastavio i u kolegiju u Firenzi potpisao javni bilježnik Josip de Barnis u prisutnosti sedam svjedoka, od kojih su četvorica bili stolari, jedan zlatar i jedan vunar. Ovjerovio ju je generalni vikar florencijskog nadbiskupa Vinko Battara.

[17]) Katarina Gradićeva, Pavla Sorkočevićeva i Marija Gundulićeva. Franjo, Marijin muž, a sin poznatog diplomate Franje Gundulića († 1589.), bio je dakle o. Marinku svak. Pjesnik Dživo F. Gundulić bio je Marijinu mužu Franji trećobratučed u 8. stepenu srodstva, a našem o. Marinku srodnik u 8. step. tazbine. Za ove podatke izričem zahvalnost preč. g. D. Niku Gjivanoviću, kanoniku dubrovačkom.

[18]) Instrum. Lib. XI. f. 1216 r—1217 v. Orig.

[19]) »Vrela i Prinosi« 3 (1933.) str. 18—19.

Marina). Građanski je sud dubrovački sasvim pravo presudio, da ostatak mora namiriti ostavština starog Marina Gundulića. Luka Sorkočević teretio je sad dubrovačke Isusovce,[20]) no ti su s pravom isticali okolnost, da je Ivan s onim, što mu je dobrovoljno ostavio o. Marinko, preuzeo i obvezu u pogledu ostatka miraza. Budući da Ivan tu zadnju obvezu nije ispunio, ona je prešla na Ivanova baštinika Ivana Bondu u Jakinu. No i taj kanda se nećkao udovoljiti dužnosti. Sad se Katarina Gradić-Sorkočević (unuka Marinkove i Ivanove sestre Katarine) obrati generalu Is. reda Tamburiniju pismom[21]) od 27. lipnja 1708., u kojem se gorko tuži, što Isusovci ne će da udovolje njezinoj pravednoj tražbini: Marinko je morao najprije namiriti svoju sestru, a onda je istom smio misliti na zakladu za dubrovački kolegij i druga pobožna djela; on je uzeo gotovinu, a bratu Ivanu dao je imutak u Italiji, gdje bi parnica za ostatak miraza progutala više, nego što bi se dobilo.

Iduće godine (1709) Katarinin muž Luka Sorkočević opet iznese tražbinu pred Tamburinija, kojemu rektor dubr. kolegija o. Josip Marija Paganucci priopći razloge i Luke Sorkočevića i kolegija. Luka je i poslije češće puta o stvari razgovarao s rektorom i napokon priznao, da nije kolegij vezan platiti onog ostatka, nego Ivan Bonda u Jakinu, baštinik Marinkova brata Ivana. Preko Paganuccija Luka zamoli Tamburinija, neka bi ovlašću, koju je o. Marinko dao generalu Reda, prinukao Bondu, da isplati odnosni dio ostatka. Paganucci u pismu Tamburiniju od 21. veljače 1710. ističe, da bi general obradovao gospara Luku, muža zaslužna za dubr. kolegij, mogne li skloniti Bondu na izravnanje spora, a ujedno bi oslobodio kolegij velikih neugodnosti. Kako je Bonda srodnik osnivača kolegija, trebalo bi u pismu spomenuti, da je poticaj za generalovo posredovanje došao od Luke Sorkočevića, kašto je doista i bilo. Bit će da se stvar svršila po želji Luke i Katarine Sorkočević, a to tim lakše, što je Luka bio Bondi dužan 900 dubrovačkih dukata, a tražbina je bila puno manja.[22])

2. *Franjo Gundulić*

Franjo Gundulić, dugogodišnji i zaslužni superior dubrovačkog kolegija (tada rezidencije), sin je Frana Gundulića (sina poznatog diplomate Frane) i Marije, rođene sestre o. Marinka Gundulića.Bio je dakle dalek rođak pjesnika Dživa Gundulića. Rodio se u Dubrovniku 3. rujna 1621.[23]) Gimnazijske nauke učio je bez sumnje u Isusovaca u Dubrovniku, te je 3. list. 1638., u dobi od 17 godina, stupio u Isusovce u Rimu. Iza novicijata u Rimskom je Kolegiju dvije godine (1640 do 1642) slušao retoriku, koje jamačno nije učio u Dubrovniku, i tri godine filozofiju (1642 do 1645), a zatim je negdje u Italiji bio četiri godine gimnazijski učitelj (1645—1649). Nakon teologije (1649—1653), koju je odlično svršio, bio je po Bašiću[24]) rektor kolegija u Sezzu (Sezze), gdje je 4. list. 1655. položio svečane zavjete, pa u Ascoliju i Todiju; od g. 1661. do 1680. vršio je službu superiora u Dubrovniku, gdje je proboravio i ostatak života († 19. pros. 1684.).

U vidu gradnje novoga kolegija novi je superior g. 1661. doveo sa sobom u Dubrovnik vrsnog arhitekta, brata Serafina Fabriana, koji je napravio nacrte, i već iduće godine 1662. položen je temeljni kamen. Za gradnju je i o. Orsat Ranjina, prethodnik Gundulićev u superiorstvu, u toliko zaslužan, što je s nemalim trudom otkupio kuće, gdje će se podići kolegij od tesana kamena. Pet po prilici godina radilo se na gradnji, kad strahoviti potres g. 1667. u tili čas pretvori u ruševine najveći dio onoga, što se s mukom sagradilo. U golemoj nesreći, koja je zadesila grad, zasjala je lijepa i plemenita duša superiora Gundulića, njegova vanredna ljubav

[20]) Opširan spis s izvacima iz različnih isprava i s genealogijom Marina Gundulića st. u Informationum Lib. 198. pag. 41—52. (Fondo Ges.).

[21]) Informat. Lib. 175. f. 408 r—409 r. (Fondo Ges.).

[22]) Informat. Lib. 175. f. 407 r v.

[23]) Taj datum imaju Cat. trienn. Rag. od g. 1661., 1665., 1669., 1672., 1678., 1681., samo onaj od g. 1675. ima (pogrešno) 21. svibnja.

[24]) Cat. trienn. Rag. kažu, da je bio rektor 3 godine, pa bi prema tome Gundulić bio rektor u navedenim kolegijima po godinu dana otprilike, što nikako nije vjerojatno.

k bližnjemu i neslomljiva srčanost. Sav se dao na to, da blaži nevolju, da hrabri i sokoli senat, da pruži duhovnu pomoć ranjenima i umirućima, da izbavlja zatrpane pod ruševinama, ispod kojih su očajno zazivali pomoć. General Reda o. Ivan Pavao Oliva, koga je vijest o katastrofi tako potresla, da je plakao, sa zadovoljstvom je primio glasove o veledušnom radu superiora te otaca Ranjine i Hektora Celia, koji je iste godine od rana zadobivenih kod potresa umro u Trogiru, svom rodnom gradu.[25]) Kako je od trusa stradala i zgrada rezidencije, premješten je Ranjina u Loreto, a u Dubrovniku je ostao samo Gundulić, kojem je senat odstupio sobu u gradskoj kući (casa publica), na čemu je Oliva senatu preko Gundulića usrdno zahvalio (8. X. 1667.). Dubrovnik je potresom ostao gotovo bez ispovjednikâ, i stoga bude pozvan iz Carigrada Dubrovčanin o. Vinko Balač, da pomaže Gundulića u duhovnom radu. Iduće godine na Papinu želju vraćen je o. Ranjina u Dubrovnik, da prati i pomaže nadbiskupa pri apostolskom pohodu. Poslije je stigao i Dubrovčanin o. Nikola Perić (Pieri), član napuljske provincije.

Potresom, koji je oko građevine kolegija ostavio mnogo ruševina, nastala je mogućnost da se namaknu nova gradilišta, i kad je s mnogo teškoća pošlo za rukom kupiti ih, napravljen je i pomalo izveden nov nacrt za prostraniju zgradu. Gradnja kolegija trajala je mnogo godina. Gundulić je g. 1674. kupio od Bratovštine sv. Petra in Cathedra nekoliko kućica i o toj transakciji postoji mnogo spisa. G. 1676. car i kralj Leopold I., zamoljen od svoje žene carice Eleonore, poklonio je za gradnju 800 for. Bit će da je gradnja zapinjala s nestašice sredstava, jer se novac zaklade nije smio upotrijebiti za gradnju kolegija. Možda je bilo po srijedi i pitanje graditelja. Iz pisma Olive Gunduliću 16. svibnja 1676. razabiremo, da je te godine superior tražio za graditelja kojeg brata laika, a Oliva mu dopušta, da takova brata zatraži i u drugim provincijama Reda. Oliva mu ujedno preporučuje, neka se za gradnju uzima što manje drva, a više da se gradi na svod.[26]) Nisam mogao utvrditi, kada je dovršena gradnja. Sigurno je to, da kolegij nije bio potpuno izgrađen ni g. 1685., kad je provincijal Jakov Cellesi (7. srpnja) naredio prvom rektoru Petru Clodiju, neka nastavi gradnju. (Orig. pismo u »Alcune Lettere« fol. 210).

Za dugo vrijeme svog superiorata Frano Gundulić podigao je veći dio gradnje, a i inače mnogo uradio za kolegij, tako na pr. na temelju stare tražbine nagodio se s Đorđićima, da su kolegiju odstupili omanji zaselak u Gružu, gdje će se Oci i magistri za ljetne žege odmarati. Tu je bila i kuća, no porušena od potresa; na njezinu mjestu sagradio je poslije veću i udobniju superior o. Rafo Tudišević.

Kad je g. 1678. veliki vezir Kara Mustafa Republici nametnuo golem danak, jer su Dubrovčani navodno pomagali Mlečane u kandijskom ratu, Republika je zaludu tražila pomoć na različnim stranama. Oliva, očito zamoljen od našeg Gundulića, dopusti (25. rujna 1679.), da se Dubrovniku pokloni 1000 dukata od prihoda kolegija. Oliva je svojom rukom dodao pismu ove riječi: Želio bih da mogu i svojom krvlju pomoći tako vrijednoj Republici«.[27])

Smijemo vjerovati Bašiću, kad kaže, da je o. Gundulić bio veoma voljen u Dubrovniku, naročito od senatorâ: bio je štono riječ stopostotni Dubrovčanin, od srca privržen Domovini, pa stoga lako razumijemo, da mu je Republika povjerila zamašnu zadaću, kad je g. 1684. na poziv generala de Noyellea polazio u Rim, da izvijesti vrhovnog poglavara o potrebama kolegija.[28]) U popratnom pismu »Knez i Vijeće Umoljenih«, pozivajući se na njegovu »dobro poznatu ljubav prema Domovini«, povjeravaju mu ovaj zadatak u vezi s velikim turskim ratom, koji se razmahao nakon turskog poraza pod Bečom (1683): zamolit će o. generala za posredovanje kod sv.

25) Bio je pitomac Ilirskoga kolegija u Loretu. — Oliva je dao odslužiti velik broj Misa za duše poginulih u potresu.

26) »Alcune Lettere« f. 79 r. (Orig.)

27) »Alcune Lettere« f. 87 r. (Orig.). — Zahvalno pismo Republike gl. u »Ljetopisu dubr. kol.« (Vrela i Prinosi 7, str. 30—31).

28) Bašićevo motiviranje poziva u Rim (Vrela i Prinosi 3, str. 45) ne zadovoljava. Držim, da je pisac »Ljetopisa« pogodio pravi ili bar odlučni razlog poziva.

Oca, neka bi preporučio saveznim knezovima »mir ove Republike, kako bi kod tolikog zveketa oružja, koje će se možda čuti u našem susjedstvu, ova država ostala pošteđena i ne osjetila onakvih neprilika, kakve je više puta podnijela od obijesti neobuzdane vojske... U razgovoru s o. generalom i s drugima, svakako, Velečasni, naglasite naše neograničene i iskrene simpatije za stvar kršćanstva, a budete li pripušteni u audijenciju Njegovoj Svetosti, razložite sve ono, što Vam je rečeno«. Kako je poznato, Sveta Stolica i savezne vlasti uvažile su želju Dubrovnika, da ostane neutralan u sudbonosnoj borbi dvaju svjetova, jer bi ga inače stigla teška osveta Turske, pa bi svoje pristajanje uz katoličke vlasti platio gubitkom slobode. — Još je Gundulić imao u Sv. Stolice isposlovati potpuni oprost za vječna vremena za dan 6. travnja (dan velikog potresa) za uvijek tužne uspomene: »tim će se oprostom koristiti taj narod u zahvalu Svevišnjemu, koji se dostojao, nakon neviđene nesreće, sačuvati ovu Republiku u njezinoj slobodi«. Pismo je datirano 7. travnja 1684., dan iza godišnjice »velikoga trusa« dubrovačkoga.

Dok je o. Frano boravio u Rimu, hajduci na prijevaru smrtno raniše njegova nećaka (nipote) Sebastijana Gundulića, koji bješe s oružanicima pošao u susret dubrovačkim poslanicima, što se nakon dvije godine vraćahu kući, po svoj prilici iz Carigrada. U sažalnici, u kojoj javlja Franji taj žalosni događaj, senat ne zaboravlja spomenuti, da je vrli pokojnik još imao vremena ispovjediti se u župnika onoga kraja i primiti bogoljubno popudbinu i sv. pomast, nakon čega je »posve odan u Boga predao dušu Stvoritelju«.[29])

Još je jednu želju imala Republika, ali je nije stavila u popratno pismo: da bi o. generał dubrovačku rezidenciju proglasio pravim kolegijem. Za tu želju Republike saznajemo iz pisma provincijala Jakova Cellesija, koji 23. rujna 1684. javlja superioru Rafu Tudiševiću, da je general želji udovoljio.[30]) Nema sumnje, da se za tu stvar založio i o. Frano u Rimu, čemu nalazimo potvrdu u Bašića.

Vratio se u Dubrovnik 22. listopada 1684., svečano dočekan od senata i čitavoga grada. Skoro iza povratka oboli, na početku prosinca (1684.) leže, da više ne ustane, a 19. prosinca okrijepljen svetotajstvima preminu bogoljubno, kaošto je i živio. Da se dobro pripravi na smrt, sastavio je zbirku molitava i pobožnosti, kojima je dodao obrazac svojih svečanih zavjeta s natpisom: »Ti si onaj, koji ćeš mi vratiti baštinu moju« (Psal. 15, 5).

3. Pera Gundulićeva

Temeljni kamen lijepe crkve sv. Ignacija u Dubrovniku položen je 23. travnja 1699., a blagoslovio ga je mrkanski biskup Antun de Primis, malobraćanin. Gradnja se počela zajmom od 1000 rimskih škuda, koje je kolegij isplatio istom g. 1730. Od brojnih dobrotvora te crkve vremenom je jedna od prvih odlična gospoja Pera Gundulićeva rođ. Resti (Rastić). Umrla je 27. kolovoza 1706. u dubokoj starosti od 78 godina ostavivši u oporuci (1702) »kolegiju i crkvi otaca Isusovaca sve svoje vinograde, zemlje i napoličare (mezzaruoli) i sva svoja dobra« u Poljicima, Orašcu, Kliševu i Mrčevu. Motivacija, koju navodi za svoj legat, otkriva skroz katoličku dušu ove Dubrovkinje staroga kova: osim što se osjeća obvezana u savjesti, ona hoće da postupa u skladu s pobožnošću svoga pokojnog sina i s onom ljubavlju, koju su imali njegovi pređi prema redu Družbe Isusove; napokon čini to i iz zahvalnosti za duhovna dobra, što ih je primila zagovorom sv. Ignacija. U oporuci moli Oce, da u novoj crkvi podignu kapelu i oltar sv. Franje Ksaverskoga i u toj kapeli da urede grob njoj i njezinu sinu Franji, sahranjenom u tadanjoj crkvici kolegija.[31])

Štovanje sv. Franje Ksavera, tada svuda vanredno rašireno i popularno, poraslo je u Dubrovniku, kad je Vijeće Umoljenih 19. stu-

[29]) »Ljetopis« (»Vrela i Prinosi« 7, str. 35—36). Pismo je od 10. lipnja 1684.

[30]) »Alcune Lettere« fol. 205. (Orig.).

[31]) Odlomak prijepisa oporuke, učinjenog po Lib. Testam. Notariae Rag. de 1702. f. 58, ima u Instrument. Lib. XXVII. f. 98 r—99 v. (Fondo Ges.). Od većih razlika između ovog prijepisa i onoga u »Ljetopisu« navodimo ovu: mjesto naprijed navedenog izraza »mezzaruoli« ima »Ljetopis« dva izraza, naime »contadini e mezzoni«.

denoga 1669. naredilo, da odsad svake godine knez i Malo Vijeće prisustvuju prvoj večernji sv. Franje Ks. (popodne uoči svetkovine Svečeve), a sutradan (3. prosinca) svečanoj Misi; taj dan zasjedat će Veliko Vijeće otpodne. (Lib. Rog. 1669. f. 118). Godine 1678. Republika je čak izabrala svetoga Franju Ks. zaštitnikom države obvezavši se zavjetom, da će svake godine svečevu oltaru pokloniti dvije svijeće, po deset funti svaka.[32]) Povod je zavjetu bio onaj danak, što ga je veliki vezir Kara Mustafa nametnuo g. 1678. Republici, a koji je značio financijalnu propast Dubrovnika, teško pogođena velikim trusom nazad samo desetak godina. Vezir se ipak dao ublažiti od dubrovačkih poslanika i snizio svotu. Kako je radosna vijest o tom stigla u Dubrovnik oko svetkovine sv. Franje Ks., svi su pripisivali povoljni preokret Svečevu zagovoru. General Oliva obradovan gestom Republike priopćio je superioru Franji Gunduliću (16. siječnja 1679.), da je primijenio za potrebe Dubrovnika 400 Misa i 2000 krunica od onih, koje po propisu članovi Reda služe, dotično mole na njegovu nakanu.[33])

Pera je ostavila za buduću kapelu sv. Franje Ks. i srebrnu zdjelu s vrčem, no kolegij ih je prodao, da namiri troškove za njezin pogreb. G. 1746. rektor o. Inocent Cataneo (Catani) kupio je u Italiji novu zdjelu i vrč za 72 rimske škude (zlatne) i 59 bajoka. Želju Pere Gundulićeve, da zajedno sa sinom počiva blizu oltara sv. Franje Ks., kolegij je ispunio na početku ožujka g. 1725., kad je dovršena Svečeva kapela. U novim ljesovima preneseni su smrtni ostaci majke i sina iz stare crkve i sahranjeni u istoj grobnici, koja se nalazi blizu ograde sa strane epistole oltara sv. Franje Ksavera.[34])

Za ovu radnju upotrijebio sam slijedeće izvore:

[1]) Đure Bašića, Elogia Iesuitorum Ragusinorum. Izdao i bilješkama popratio Dr. Dragoljub Pavlović. (Vrela i Prinosi sv. 3. (Sarajevo 1933.) str. 1—104.

[2]) Ljetopis dubrovačkoga kolegija 1559.—1764. (Vrela i Prinosi sv. 7., Sarajevo 1937. Str. XII, 1—178).

[3]) Rkp. Alcune Lettere de nr.i Padri Generali, e Prouinciali fino al 1740. Contenti Ordini, et Auuisi. (Arkiv mletačko-milanske provincije D. I., Padova).

[4]) Rkp. Spisi dviju velikih serija u negdašnjem arkivu generalne prokure Isusovačkog reda u Rimu, koje nose naslov: Instrumenta i Informationes. Danas u takozvanom »Fondo Gesuitico« u Rimu.

[5]) Rkp. šematizmi godišnji (Catalogi breves, s aktualnim službama) i trogodišnji (Cat. triennales, s personalijama). U centralnom arkivu Is. reda.

Od literature poslužio sam se ponešto monografijom Dr. Dragoljuba Pavlovića, Đorđe Bašić, dubrovački biograf XVIII. veka. (Doktorska disertacija). Beograd 1931., str. 1 do 118. (ćir.).

Dr. Miroslav Vanino

[32]) G. 1937. vratio se naš Dubrovnik staroj predaji i počeo svečanije slaviti svetkovinu svog zaštitnika. O tomu gl. »Narodna Svijest« (Dubrovnik) 1937. br. 50., 51., 52. U istom tjedniku napisao je o. Petar Perica D. I., superior dubrovačke rezidencije, lijep članak »Sv. Franjo Ksaverski, pokrovitelj Dubrovnika« (Narodna Svijest 1937., br. 51—53.

[33]) »Alcune Lettere« f. 86. (Orig.). — U »Ljetopisu« str. 30.

[34]) »Ljetopis« str. 52.

GUNDULIĆI U SLUŽBI SVOJE OTADŽBINE U SREDNJEM VIJEKU

Najstarija vijest, koja je do nas doprla, o plemićkom rodu Gundulića, zabilježena je u početku XII. vijeka, kad se, oko god. 1114., spominje Drago Gundulić, koji je kao dubrovački knez sudjelovao kod rješavanja jednoga spora u prilog redovnika lokrumskoga samostana.

Napose ističu ugled plemenitog roda Gundulića diplomatske misije, koje im je Republika povjeravala u bližim i dalekim stranama. Te su njihove misije ujedno vrlo važne stranice povijesti Dubrovačke, a odaju ne samo veliku cijenu i povjerenje, što je rođeni njihov grad gojio prema njima, već svjedoče također o visokoj njihovoj naobrazbi, bez koje niti bi im domovina bila povjerila takve važne i delikatne zadaće, niti bi ih oni mogli izvršiti na zadovoljstvo svojih sugrađana. Stoga ćemo, uz ostale važne službe plemena Gundulića u rođenom gradu, kronološkim redom ovdje navesti i diplomatske misije, što su pojedini Gundulići tijekom dugih stoljeća izvršili.

Oko god. 1200. bio je Miko Gundulić jedan od trojice poslanika, što ih je Dubrovnik opremio u Carigrad, da od istočnoga cara Aleksija izrade potvrdu ugovora između Republike i istočnoga carstva. Taj je naime car najprije oteo svome bratu Izaku Anđelu svu vlast, i pošto ga je dao oslijepiti, bacio ga je konačno u dno grdne tamnice. Dubrovčani su se pobojali, ne će li ta neman pogaziti i ugovore, što su postojali između carstva i njihove Republike, pa su stoga poslali u Carigrad tri poslanika, da proniknu u nakane cara Aleksija. Epilog je slijedio u četvrtoj križarskoj vojni, kad su Mlečani razorili naš grad Zadar, i kad su križari ispod Zadra otplovili put Carigrada, koji su konačno i zauzeli, te osnovali t. zv. latinsko carstvo.

Oko iste godine, zapravo 1198., spominje se, da je bio knezom dubrovačkim Savinja Gundulić, koji je svojim troškom sagradio izvan grada crkvu posvećenu Blaženoj Djevici. Pa kad su dubrovački kanonici sebi prisvojili nekoje zemlje te crkve, kojima je imao da upravlja opat lokrumskoga samostana, spor je došao pred dubrovački sudbeni dvor, koji je bio sastavljen od 10 članova, a jedan od njih bio je Ivan Gundulić. Taj je sud priznao lokrumskomu samostanu pravo da upravlja tim zemljama, ali se dubrovački kanonici tomu pravorijeku nisu pokorili.

God. 1201. Mihač Gundulić, kao poslanik Republike, sklopio je u ime njezino dva trgovačka ugovora u Italiji: jedan s gradom Monopoli, a drugi s gradom Bari. U tim su se ugovorima priznale i osigurale velike povlastice dubrovačkim trgovcima.

Oko godine 1237. pa i 1254. bio je sudac u Dubrovniku Grubiša Gundulić.

Oko godine 1248. nastao je spor između biskupa barskoga i nadbiskupa dubrovačkoga, jer se prvi nije htio da podvrgne jurisdikciji drugoga. Kad su pak po nagovoru kralja Uroša I. i ostali dubrovački sufragani uskratili da se u propisanom roku od osam mjeseci pokore dubrovačkomu nadbiskupu Ivanu, ovaj je povjerio svoje važne isprave i bule Grubiši Gunduliću i Mihu Puciću, predstojnicima shraništa sv. Moći, i pošao u Rim, da zametne protiv nepokornih sufragana redovnu parnicu.

God. 1265. bio je redovni sudac u Dubrovniku Dominik Gundulić, u doba kad je sklopljen mir između Republike i grada Splita, pošto su Dubrovčani bili zarobili nekoje Splićane i oteli im robu.

God. 1268. kralj je Uroš sustavno dodijavao Dubrovniku i neprestano postavljao nove zahtjeve, na koje Republika nije mogla uvijek da pristane. Kako bi s njegove strane imali mira, Dubrovčani bi se rado bili obvezali, da mu plaćaju svake godine kakvu svotu, pogotovo kad ih je jedan od Uroševih doglavnika upozorio, da bi kralj htio, da Republika odstrani iz grada mletačkoga kneza, kojega je ona trpjela možda baš zato, da se s pomoću Venecije lakše opre nasilju toga vladara, koga dubrovački kroničari opisuju kao prevrtljivca i vjerolomca, koji je jednom čak poručio u Dubrovnik, neka ga odsele smatraju za neprijatelja. Konačno je Uroš ljuto zavojevao na Republiku, tako da su se mnogi Dubrovčani spremali da ostave svoja ognjišta i da se isele u Italiju. Republika je to spriječila time, što je zaprijetila najoštrijim kaznama svakome, koji bi se iselio u inozemstvo. Ta prijetnja nije samo spriječila odlazak iz grada mnogima, već je i omogućila Republici, da se uspješnije opre Urošu. Sad je trebalo urediti s Urošem i pi-

tanje tako zvane »mrtve glave«. Dotle je vrijedio običaj, da se za mrtvu glavu ima platiti oštećenoj stranci 500 perpera. U jednom je slučaju mletački knez u Dubrovniku zahtijevao, da se mjesto spomenute svote ubojica Dubrovčanin ima smaknuti. S obzirom na taj knežev zahtjev senat je dubrovački predložio kralju Urošu, neka se izmijeni dotadanji običaj, pa neka i on, Uroš, kazni smrću svoga podanika, koji pogubi Dubrovčanina. Ali Uroš je na to izjavio, da on ne namjerava prolijevati krv svojih ljudi, a Republika neka slobodno svoje ubija. Tada su Dubrovčani opremili u Veneciju tri poslanika, da upitaju za savjet onaj iskusni senat. U tom je poslanstvu bio i Nikola Gundulić. Konačno je ostao na snazi stari običaj, da ubojica plati, osim slučaja samoobrane, za mrtvu glavu 500 perpera.

God. 1312. bio je Damjan Gundulić jedan od trojice upravnika, koji su imali predsjedati skupštinama Vijeća, do dolaska novoga kneza iz Venecije.

God. 1322. u Dalmaciji su se mnogi bavili gusarenjem. Hrvatsko-ugarski kralj Karlo Roberto, stolujući daleko od mora, nije mogao spriječiti to gusarenje, a teško da je mogao svaki put i da dozna za izgrede na moru. Dogodilo se pak, da su četiri oružana broda, ploveći iz Trogira u Šibenik, opljačkali više dubrovačkih trgovaca. Nisu poštedili ni samoga lokrumskog opata. Nato je Republika poslala u Trogir i Šibenik Nikolu Gundulića, da priopći ne samo poglavarima onih gradova, već i ostalim općinama donje Dalmacije, da Republika nikako ne će trpjeti takve nepravde, već će oštećivati dotične općine i svakoga njihova pripadnika, da se naplati za nasilja izvršena na dubrovačkim trgovcima.

God. 1347., kad je kralj Dušan odlučio da se odreče kraljevskoga naslova i da se proglasi carem Srba i Grka, Republika je odaslala da prisustvuju njegovoj krunidbi tri svoja predstavnika. Među njima je i Nikola Gundulić.

God. 1351. jedan od zapovjednika vojske u Dubrovniku bio je Ivan Pavao Gundulić. Tada je bjesnio rat između Genove i Venecije, pa su i Dubrovčani podigli vojsku, da se tobože obrane od genoveške flote, ako ona pobijedi mletačku (a zapravo Dubrovčani su željeli, da Genovežani poraze Mlečane!) U to je doba Ivan Pavao Gundulić dao sagraditi više utvrda u Dubrovniku i u Stonu. Osnove su mletačke Dubrovčani već prije bili pronikli. Makar da je mletački pouzdanik u Dubrovniku bio tek po naslovu »knez« dubrovački, Venecija ga je odlučila i nadalje držati, jer se je nadala, da će joj, dok ima svoga čovjeka u Dubrovniku, lakše uspjeti da opet zagospoduje dalmatinskom obalom i otocima. I da tu svoju svrhu bolje prikrije, te da zavara Dubrovčane, Venecija je sve građane Dubrovnika priznala za prave mletačke građane, da uživaju sve povlastice onih, koji su rođeni u Veneciji, i k tomu da dubrovački pomorci mogu ploviti i trgovati po Jadranu bez obzira na propise i zakone stvorene u Veneciji. Povrh svega Venecija je odredila, da u dubrovačkim vodama budu trajno dvije mletačke galije, na raspolaganje Republici sv. Vlaha. Eto, kako je jedna republika zavaravala drugu i jedna radila drugoj o glavi! U tom laviranju je Ivan Pavao Gundulić imao velikih briga, doklegod nije hrvatsko-ugarski kralj Ljudevit prisilio Mlečane, da isprazne Zadar, Šibenik, Trogir i Split, da mu prepuste svu jadransku obalu i otoke od Kvarnera do Drača, da se odreknu naslova kraljevstva Dalmacije, da plate ratnu odštetu i da uklone sa svojih pečata natpis »Gospodari jadranskoga mora«. Sad su se Dubrovčani konačno riješili neugodnoga mletačkoga kneza, kojega je Ivan Pavao Gundulić ukrcao na ratni brod, da se povrati na Lagune. Ali dala mu je Republika i popratno pismo za mletački senat, u kojem su naveli, da šalju kneza natrag samo za to, da ne bi »kraljevci« zatekli u njihovu gradu mletačkoga eksponenta, pa da ne bi i kralj Ljudevit tad namjestio svoga, kad mu je eto uspjelo da nadvlada Mlečane. U toj su popratnici istakli još i to, da se Dubrovčani nisu poveli za primjerom ostalih dalmatinskih gradova, koji su mletačke upravitelje ispratili svakojakim uvredama i pogrdama, već lijepo, kako se dolikuje. — Ivan Pavao Gundulić obnašao je mjeseca ožujka te godine čast dubrovačkoga kneza.

God. 1358. Ivan Petar Gundulić bio je član dubrovačkoga poslanstva, koje je Republika opremila pod vodstvom dubrovačkoga

nadbiskupa Ilije Sarake hrvatsko-ugarskomu kralju Ljudevitu I. Te je poslanike kralj primio 11. svibnja u Višegradu, gdje se je sastao i sabor velikaša i prelata. Pred sabor su stupili dubrovački poslanici i tu su svi zajedno s nadbiskupom prisegli vjernost u ime Republike i svih građana dubrovačkih, a prisegu je uzvratio i kralj sa svojim doglavnicima na sveto Evanđelje, da će izvršavati sve točke ugovora, koje je kraljev tajnik glasno pročitao. U tome su ugovoru bile glavne točke: a) Dubrovnik od svoje dobre volje priznaje zaštitu kralja Ljudevita i njegova kraljevstva; b) Dubrovnik će također priznavati i zaštitu njegova sina, bude li ga imao; inače, priznavat će zaštitu njegova sinovca, sina vojvode Stjepana, kraljeva brata; c) tri puta u godini pjevat će se u katedrali dubrovačkoj u slavu kraljevu »Laudes«; d) Republika će vijati na kopnu i na moru kraljevu zastavu; e) ako bi kralj Ljudevit, ili koji od njegovih nasljednika došao u Dubrovnik, Republika je dužna da primi njega i njegovu pratnju (do stotinu osoba); imade mu na svoj trošak prirediti dva objeda i dvije večere; f) Republika ima izbrojiti kralju svake godine pet stotina zlatnih dukata; g) Kada kralj na svoj trošak opremi ratno brodovlje, Dubrovčani su dužni doprinijeti na svakih trideset kraljevih jedan svoj ratni brod, a kada kralj opremi takvo brodovlje na teret svojih dalmatinskih općina, Dubrovčani su obvezani doprinijeti jedan svoj na svakih deset; h) Dubrovčani su dužni dvoriti kralja čitavo vrijeme, koje on provede na moru; i) kralj i njegovo kraljevstvo dužni su štititi i braniti sve posjede Republike na kopnu i otocima; j) zarati li se kralj s Raškom (Srbijom) ili s Venecijom, Dubrovčanima će biti slobodno da trguju i po Raškoj i po Veneciji, a to isto ostaje slobodno i njihovim podanicima u Dubrovniku. — Ovaj je ugovor bio napisan i potpisan mjeseca srpnja god. 1358., a donio ga je u Dubrovnik poslanik kralja Ljudevita biskup bosanski Petar. U njegovoj je nazočnosti Vijeće položilo prisegu, da će ugovor najtočnije vršiti. Odmah poslije toga Dubrovčani su dali izraditi i razviti kraljeve zastave, a svuda po gradu pribili su njegove grbove, nekoje pozlaćene, nekoje posrebrene.

God. 1359. — Kad je Republika uvidjela, da nema smisla birati knezove, i to trojicu svaka tri mjeseca, pa trojicu za 20 dana, stvoren je zaključak, da će Vijeće svaki put birati tri plemića, a koji od njih dobije većinu glasova, od preko polovice nazočnih u Vijeću, taj će biti mjesec dana knez. Po tom novom redu bio je prvi knez republike Ivan Niko Gundulić, i to u siječnju god. 1359.

God. 1361. — Sukob Republike s knezom Ušičkim Vojislavom najbolje osvjetljuje odnošaje susjedne vlastele prema Dubrovniku. Vojislav je posumnjao, da mu je ukrao nekoliko kobila neki Buja Subišić. Stoga on pošalje Republici pismo puno svakojakih grožnja i zaiska da mu se izruči čitava Bujina porodica. Kad mu je Republika to uskratila, on zaplijeni nekoliko konja i stada dubrovačkih podanika u Konavlima i pošalje svoje čete da pljačkaju onaj kraj. Kako je nenadano navalio, pljačka mu je uspjela; dapače je zarobio i Klementa Držića, dubrovačkoga plemića. Tada Republika odasla u Gacko k Vojislavu svoga poslanika Ivana Gundulića Pavlova s raznim prijedlozima. Ali Vojislav ne prihvati nijedan od Gundulićevih prijedloga, već zaprijeti, da će s vojskom doći do Željezne Ploče, da opljačka teritorij, a onda da će oduzeti Republici Ston, jer da je to njegov grad i glavno mjesta Huma, glede kojega izjavi, da je također njegov, te da će nanijeti Republici svakojako zlo, budući da mu je tako naložio car (Uroš). Da se ipak spasi mir, Republika ovlasti Ivana Gundulića, da ponudi knezu Vojislavu 4.000 perpera. Ali u to je Vojislav doznao, da je krenula put Dubrovnika velika karavana s vrlo vrijednom robom i mnogo trgovaca iz Hrvatske, pa ih je dao sve zarobiti. Dubrovčani su odmah podnijeli tužbu kralju Ljudevitu, ugarskomu palatinu hrvatskomu i bosanskomu banu. Svi su se preko poslanika zauzeli, da primire Vojislava, a gdjekoji se je dapače ponudio, da se posredovati, ne bi li se taj spor s Dubrovnikom mirno izgladio. Sve uzalud. Vojislav je najzad izjavio, da je zavojevao na Dubrovčane po carevu nalogu, jer car (Uroš) nikako ne će s njima mira i tada je krenuo s vojskom protiv Dubrovnika. Republika opremi na brzu ruku svoje čete i pošalje ih na granicu. Vojislav je bio provalio

već do Župe, pa je došlo do sukoba na više mjesta, i Dubrovčani su iznijeli pobjedu. Vojislav je izgubio mnogo svojih ljudi, a tada se je pobrao brže nego li bijaše došao. Nato su u Dubrovniku izabrali dva vrhovna ratna zapovjednika: Ivana Gundulića i Marina Menčetića. Istodobno su proglasili na Vojislavovu glavu ucjenu: tko ubije kneza Vojislava, dobit će 10.000 perpera, kuću u Dubrovniku i postat će dubrovački plemić; a tko ubije kojega od njegovih sinova, dobit će tisuću dukata. Zamolili su još i pomoć od bana dalmatinskoga, i to kakav ratni brod, da sprečava dovoz soli u Neretvu. Znali su oni vrlo dobro, da je to najveća šteta, koju su mogli da nanesu svojim susjedima. Kad je pak Vojislav ugovorio savez s Kotoranima, Republika je dobila za se Balšiće. A da razbije savez Vojislava s Kotoranima, Republika je poslala k njima Ivana Bunića, Nikolu Gundulića i Nikolu Kabužića, da pregovaraju o miru. Bezuspješno. Međutim je jedna njihova galija krstarila Neretvanskim morem, a druga je bila usidrena na ušću Neretve. Kad su pak u Dubrovniku doznali, da se je u njihov spor s Vojislavom lično upleo car Uroš, i kad su doznali, da se je on spustio sve do Neretve, da ga omekšaju, ovlastili su Gundulića i njegove drugove, da ponude caru koju tisuću zlatnih perpera. To je koristilo. Uroš je pristao na mir, a Niko Sorkočević i Ivan Gundulić dobili su nalog, da taj mir utvrde prisegama.

God. 1370. Republika odredi, da Petar Gundulić kao poslanik pođe u Ugarsku, da dobije od kralja ovlaštenje za jedan ugovor sa susjedom Altomanićem, nećakom kneza Vojislava.

God. 1374. Gundulići su se osobito istakli kao zastupnici svoga rođenoga grada. Venecija je pred godinu dana bila proglasila, da Dubrovčani ne smiju u Veneciji prodavati inostrancima svoju robu niti od njih išta kupovati, već da sve trgovačke poslove imaju obavljati samo s mletačkim podanicima. Nato su Dubrovčani proglasili zakon, da inostranci ne smiju u Dubrovniku sklapati ugovore ni trgovati. To je Mlečane tako razjarilo, da su na sam Badnjak proglasiti pod najstrožim kaznama zabranu, da Dubrovčani ne smiju ni uvažati u Veneciju, ni iz nje izvažati bilo kakve svoje proizvode. Sad Republika odluči pritužiti se izravno hrvatsko-ugarskomu kralju Ljudevitu. Pritužbu su ponijeli Andrija Gundulić, vitez zlatne mamuze i njegov brat Petar Gundulić. Na kraljevu su dvoru bili rado viđeni jedan i drugi. Venecija, da predusretne kraljevu pomoć Dubrovniku, ponudi savez Balšićima i Altomaniću. Oni su imali da navale na Dubrovnik i Kotor s kopna, a mletačke galije s mora. Uspije li im osvojiti ta dva grada, Kotor će pripasti Balšićima, Ston Altomaniću, a Dubrovnik i njegov stari teritorij Veneciji. Ali braća Gundulići toliko su uspjeli kod kralja, da je ovaj zaprijetio svima, da će na najmanji neprijateljski pokret protiv Dubrovnika sam doći s vojskom, da ga brani. Nato su Balšići odustali od saveza s Venecijom i sklopili mir s Dubrovnikom. A da sasvim ukroti i Veneciju, Republika pošalje kralju novo poslanstvo, u kojem je bio i Nikola Gundulić. Kralj je odmah poslao u Veneciju svoga admirala Šimuna Doriju, koji je brzo postigao, da su Mlečani opozvali onaj mrski zakon protiv Dubrovčana, našto su i Dubrovčani ukinuli svoj protiv Mlečana. To je bilo 9. listopada 1374. Dubrovčani su kraljeva admirala bogato darovali.

God. 1378. u IV. ratu između Genove i Venecije kralj Ljudevit i Dubrovnik pristadoše uz Genovu. Dubrovčani su sad, prema poznatoj obavezi, opremili nekoliko galija, kojima je zapovijedao Nikola Gundulić. I kad je Republika doznala, da su se Kotorani odmetnuli od kralja Ljudevita te da će pristati uz Veneciju, poslala je u Boku dva ratna broda da im spriječe dovoz hrane, pa su ih tako prisilili, da ostanu vjerni kralju. O tom su pothvatu izvijestili podrobno genoveškoga admirala Lucijana Doriju po poslaniku Nikoli Gunduliću Nifikovu. Ali kad je iz levantinskih voda doplovilo u Jadran mletačko brodovlje, iskrcalo je pod Kotorom svoje čete, koje su jurišem osvojile grad. Sad su Mlečani počeli proganjati i Dubrovčane po Jadranu, našto je Republika oglasila, da je svakomu prosto oštećivati podanike i robu mletačku gdje mu drago, utvrdila je još bolje grad i Ston, i zapovjedila, da se ima iz svih tvrđava prosuti vatra na mletačko brodovlje, ako bi se ono približilo gradu u kanalu, koji

omeđuje otok Lokrum. Dubrovačke galije, koje je prema ugovoru Republika poslala kralju Ljudevitu, pridružile su se genoveškima, te su sudjelovale u velikoj bitci kod Pole, kad su Mlečani bili ametom potučeni. Iduće pak godine, jer se je ratovanje nastavilo, Dubrovčani su u jednom okršaju oteli Mlečanima dvije galije, koje je Venecija otkupila za 15.000 dukata, kad je sklopila s Dubrovnikom primirje na deset godina.

God. 1381. Petar Gundulić je opravdao Republiku kod kraljevskoga dvora, što nije dala traženu galiju.

God. 1382. umro je hrvatsko-ugarski kralj Ljudevit, a Dubrovnik je poslao u Budim Petra Gundulića da izrazi na kraljevskom dvoru žalovanje Republike.

God. 1388. Republika je poslala Jakova Gundulića najprije u Ankonu pa u pojedine gradove dalmatinske, da složi savez protivu gusara, koji su se već god. 1384. pojavili na Jadranu u doba rata između Anžuvinaca Ljudevita i Karla. Među tim gusarima bilo je više francuskih plemenitaša, protiv kojih je Republika poslala tri svoje galije, koje su licem na Mlado Ljeto 1485. svladale dvije gusarske lađe, dovele ih u Dubrovnik, tu ih potopile, a zarobljene su plemiće zatvorili u tvrđave. Dubrovački poslanici J. Sorkočević i Nikola Gundulić pošli su u Budim, da izvijeste dvor o tom događaju. Međutim su dolazili u Dubrovnik poslanici različnih vladara i velikaša, da isposluju oslobođenje plemenitih sužanja. Pregovaranje se je razvuklo, dok se nije utanačilo, da će se sužnji otkupiti, ali da će i francuski kralj, i velikaši koji su se za njih zauzimali, priseći na sveto Evanđelje, da se ne će nikad za to nijedan osvećivati Dubrovniku.

God. 1386. poslije tragične smrti Karla Dračkoga raspalio se građanski rat u Hrvatskoj, a tad su se na Jadranu opet pojavili gusari, koji su pljačkali dubrovačke i svačije brodove. Jakov Gundulić pođe u Ankonu, da nagovori općinu na zajednički savez s dalmatinskim gradovima protiv gusara. Ali Ankona ne pristade na taj Gundulićev prijedlog, pa stoga, kad je god. 1396. poslala Ankona dva poslanika u Dubrovnik, da predlože savez protiv krvoločnoga gusara Gabrijela Parmanskoga i Republika odbi njihov prijedlog, da se osveti za postupak Ankonaca kad je kod njih bio s istom svrhom Jakov Gundulić.

God. 1403., bosanski kralj Ostoja zahtijevao je od Dubrovčana, da skinu s grada i sa svojih brodova zastavu kralja Sigismunda i razviju zastavu bosanskoga kraljevstva. Tad je senat odaslao Ostoji Pavla Gundulića s uputom, da najprije predobije za Republiku velikoga vojvodu Hrvoja, pa da ga on zagovara kod kralja Ostoje. Za tu svrhu mogao je Pavao Gundulić ponuditi Hrvoju 500 dukata doživotno. Ostoja se nije dao sklonuti, dapače je zapovjedio, da poslanik Gundulić imade smjesta ostaviti kraljevski dvor. Gundulić je izjavio, da se takav postupak kosi s međunarodnim običajima, kojih su se uvijek i na bosanskom dvoru držali, bilo da je neki posao uspio ili nije. Stoga tu neugodnost pripisuje on sebi, i to kao Pavao Gundulić, a nikako kao poslanik Republike. Poslije toga odgovora otišao je iz Bosne. Kad je pak kralj Ostoja poslao protiv Republike nekoje čete, koje su Dubrovčani suzbili, kod mirovnih pregovora opet je imao prvu riječ Pavao Gundulić, koji je odriješito izjavio, da Republika doista želi mir sa svakim, ali da Bosancima ne može pokloniti vjere, kad oni s velikom lakoćom krše svoje prisege pred čitavim svijetom. I s time su pregovori svršili. Međutim je Republika stavila na čelo svojih četa Marina Gučetića i Jakova Gundulića, koji su prisilili Bosance na uzmak.

God. 1408. Kad su Dubrovčani doznali, da se je kralj Sigismund domogao slobode i da u Češkoj sabire vojsku, otpravili su k njemu dva poslanika: Miha Rastića i Frana Gundulića. Oni su imali da najprije pohode splitskoga vojvodu Hrvoja, da mu čestitaju na vojvodskoj časti, i da od njega traže putnice za Ugarsku. Ti su poslanici usput podjarivali Hrvoja protiv kralja Ostoje, dokazujući mu, da bi on trebao držati svu vlast u svojim rukama, pogotovo kad se zna, da je on podigao na najvišu čast Ostoju, koji je vrlo niska roda. Poslanici su dobili od Hrvoja putnice za Ugarsku, gdje su zamolili Sigismunda, kad bude sklapao mir s Ostojom, da u dotični ugovor uvrsti i dubrovačku Republiku, te da se Ostoja obveže, da će platiti ratnu odštetu, koja je dosezala svotu od

200.000 dukata. Nadalje su Rastić i Frano Gundulić imali nalog da izmole od Sigismunda, tri otoka: Korčulu, Hvar i Brač, uz uvjete kakve kralj pronađe za zgodne.

God. 1412. — Otkad je Republika zamolila Sigismunda, da joj pokloni spomenuta tri otoka: Brač, Hvar i Korčulu, podržavala je trajno svoje poslanike kod kraljevskoga dvora, pa je ove godine poslala onamo Ivana Gundulića Jakovljeva i Miha Rastića. Tada je Sigismund predao u upravu Republike spomenuta tri otoka, koje je Republika odmah i zaposjela te odredila njihove upravitelje. Ali već god. 1417. morala ih se odreći po nalogu istoga kralja, koji je za tu svrhu poslao u Dubrovnik ljubimca svoje žene Barbare, svoga kancelara Vladislava.

God. 1419. željela je Republika da osigura svoje gospodstvo nad Konavlima. Za tu svrhu trebala je privolu vojvode Sandalja Hranića i kneza Petra Pavlovića, koji su držali svaki svoj dio Konavala. Senat je poslao vojvodi Sandalju Klementa Rastića i Nikolu Gundulića, da privedu kraju sporazum, ali je istodobno poslao i kralju bosanskomu Nikolu Đorđića Marinova i Jakova Gundulića, da kralj potvrdi, što će se ugovoriti sa Sandaljem. Posjed, što ga je Sandalj odstupio Republici preuzelo je pet dubrovačkih plemića, u ime Republike, a među njima je bio i Marin Gundulić Jakovljev. Taj je Gundulić predveo i 800 vojnika, da ukroti nekoje neposlušne Konavljane, dok je Nikola Gundulić za istu svrhu oboružao 12 brodova. Tako su se Konavljani priklonili Dubrovniku, a bosanski je kralj sve potvrdio poveljom. Republika je povjerila upravu Konavala Nikolici Gunduliću.

God. 1424. Beno Gundulić bio je opunomoćenik Republike za uređenje granice u Konavlima.

God. 1425. Fridrik Gundulić bio je član povjerenstva, da se posijeku u Konavlima vinogradi zasađeni protiv zabrane Republike.

God. 1426. Ivan Gundulić bio je poslanik Republike k vojvodi Sandalju Hraniću, da ga pozove u Dubrovnik kao gosta Republike. Sandalj je poziv primio i bio dočekan kao kakav vladar. Dok se je zadržao u gradu, bio je knežev gost. Kad je otišao, Republika mu je darovala 4.000 perpera.

Knez Pavlović je također prodao Republici svoj dio Konavala, ali je odmah dao krivotvoriti isprave, da on nije prodao već samo založio Republici taj svoj dio. Nato je Vijeće poslalo k vojvodi Sandalju Benu Gundulića, da optuži Pavlovića. Sandalj savjetova Republici, da pošalje caru Muratu poslanike, pa ako car pristane, potisnuti će Pavlovića svi: Republika, bosanski kralj i on, Sandalj. U Carigradu su ispitali dotičnu ispravu i utvrdili, da nije napisana rukom Ruska, tajnika za hrvatske isprave u Dubrovniku, a i pečati da nisu pravi. Na tom temelju su Turci izjavili, da Republika tvrdi istinu, te je car Murat dao izbatinati Ostoju Paštrojevića, koji se je usudio donijeti te krivotvorine. — Iste je godine kralj Ostoja dao pozatvarati dubrovačke trgovce, pa su Dubrovčani, da ga ublaže, poslali k njemu Ivana Gundulića.

Ove je godine isticao trgovački ugovor, što ga je Republika imala s gradom Ankonom. Da se taj ugovor obnovi, poslali su onamo Paladina Gundulića. Ankona se ustručavala da na to pristane, jer da njihovu luku Dubrovčani posjećuju samo onda, kad ih morske nepogode natjeraju u nju.

God. 1427. konačno se je Republika nagodila s knezom Radoslavom Pavlovićem za njegov dio Konavala, te je poslala Ivana Gundulića, da preuzme prisegu na ugovor od strane Radoslavovih punomoćnika.

God. 1429. Republika je poslala Paladina Gundulića despotu Stjepanu, da se poraduje s njime, što je jednu kćer dao caru Muratu, a drugu nećaku carice Barbare, žene cara Sigismunda.

God. 1434. Marin Gundulić bio je član poslanstva, što ga je Republika poslala caru Sigismundu, kad je pošao u Rim da je zagovara kod pape Eugena IV. glede kolature crkvenih beneficija i da joj preda u vlasništvo Korčulu, Hvar i Brač, čim te otoke isprazne Mlečani.

Iste su godine Dubrovčani poslali Ivana Gundulića Jakovljeva despotu Đuri Brankoviću, kad se je povratio u svoju zemlju, da dubrovački trgovci uzmognu nesmetano obavljati svoje poslove u njoj. Tom se je prilikom despot zauzeo da Republika dopusti Jeleni, udovi vojvode Sandalja Hranića, da iz-

van bedema Dubrovnika sagradi crkvu, u kojoj bi se obavljala služba božja po istočnom obredu, ali na to Republika nije pristala, budući da ona na svome teritoriju ne dopušta druge liturgije do li katoličke.

Da ne bi Turci neslogu, što je vladala između kneza Stjepana Kosače i Radoslava Pavlovića, izrabili tako, da ih nesložne unište, poslali su k njima Paladina Gundulića, da posreduje za pomirenje.

God. 1437. pojavile su se na Jadranu dvije gusarske brzoplovke, koje su blizu Korčule opljačkale dva dubrovačka broda, što su krcata robom plovila iz Venecije. Dubrovčani su poslali u potjeru četiri galije, a na dvjema su zapovijedali Beno Gundulić i Paladin Gundulić. Spasili su samo dio gusarskoga plijena.

Od početka travnja do konca srpnja 1437. bjesnila je kuga u Dubrovniku. Pokosila je silu građana, plemića i senatora, tako da je trebalo imenovati više novih patricija i senatora. Ali, da ne bi i njih pokosila kuga, odredilo se, da oni imaju ostati izvan grada, na dobro oboružanim brodovima, da se, do potrebe, mogu sigurno dozvati u grad. U toj je pošasti kuga poštedila mnoge Gunduliće.

God. 1438. na 8. prosinca umro je car Sigismund, a 5. siječnja izabrali su za kralja hrvatsko-ugarskoga Albrehta, supruga Jelisave, kćeri pokojnoga kralja i Barbare Celjske. Kad je novi kralj priopćio po poslaniku vitezu Filipu Republici svoj izbor, poslala je u Ugarsku, da izraze žalost Dubrovnika za smrt Sigismundovu i da čestitaju novomu kralju na izboru, tri poslanika: Ivana Gundulića, Miha Marina Rastića i Ivana Đorđića. Oni su tom prilikom isposlovali povlasticu, da, ako bi se, u bilo kojem kraju, koji je podložan kralju Albrehtu, nanijela bilo kakva šteta dubrovačkim trgovcima, tu štetu treba da naknadi kraljeva komora.

God. 1439., kad su počeli sukobi između Dubrovnika i kneza Stjepana Kosače, budućega Hercega sv. Save, ovaj je tražio da mu Republika pošalje Bena Gundulića, kojemu on ima da povjeri važnih stvari. Republika mu je zadovoljila, dapače je malo zatim poslala k njemu i Ivana Gundulića sa Županom Bunićem, da ga upozore na nepravde, što no trpe dubrovački podanici u Konavlima od njegovih ljudi. Kosača je po svome običaju, obećao sve i sva, a održao nije ništa.

God. 1449. Herceg Stjepan Kosača htio je oteti Dubrovčanima grad Soko, i to tako, da se s pomoću samoga gradskog zapovjednika Radina Milačevića, uvuče u grad njegova posada. To je Republika doznala po svojim pouzdanicima, što ih je držala na Kosačinu dvoru, pa je poslala Jakova Gundulića s pouzdanom četom, da izmijeni nepouzdanu posadu i dade uhapsiti Radina Milačevića. Ovaj nije dočekao Gundulića u gradu, već je pobjegao. Gundulić ga proglasi veleizdajnikom i oglasi na njegovu glavu ucjenu od 500 dukata, onomu, koji ga smakne, a 1000 onomu, koji ga izruči živa. Nije protekla ni godina dana, kad su donijeli u Dubrovnik Radinu glavu Bogdan Gojko i Rosan Đurašević.

God. 1450. pojavio se na Jadranu glasoviti gusar Peretto, podanik kralja aragonskoga. Republika posla proti njemu brod, kojim je zapovijedao Marin Gundulić Nikolin. S pomoću kneza Tarantskoga Ivana Antuna Gundulić zarobi Peretta, njegovu momčad i brod, koji dovede u Dubrovnik, gdje su Peretta, premda je bio velikaš, objesili, a njegove drugove osudili na doživotnu robiju.

God. 1451. Republika je poslala despotu Đorđu Brankoviću Jakova Gundulića i Vlaha Ranjinu, da ga zamole, neka se zauzme kod Porte, da ona naloži Hercegu Stjepanu, neka živi u miru s Dubrovnikom.

Iste godine Dubrovčani šalju Nikolu Gundulića Marinova i Vlaha Ranjinu na bosanski dvor, da čestitaju kralju, što mu se je rodio sin, i da mu uruče darove. Kralj je radosni događaj javio u Dubrovnik po poslaniku Vukiću.

Svi napori Dubrovčana, da žive u miru s Hercegom Kosačom, bili su uzaludni. On je u Konavlima bjesnio, što no riječ, ognjem i mačem: uništio više katoličkih crkava, pogubio nekoliko katoličkih svećenika, nekoje zlostavio, a sveto posuđe davao svojim vojnicima, da ga obeščaste. Republika je proti njemu poslala na čelu jake čete Ivana Gundulića Marinova, i ujedno oglasila ucjenu na njegovu glavu. Ta je glasila: tko ubije Hercega Stjepana, odmah će postati građanin i patricij dubrovački, na jedanput će mu se

izbrojiti 15 hiljada zlatnih dukata, a svake godine, doživotno, dobivat će ih tri stotine. Dobit će nadalje kuću u Dubrovniku, u vrijednosti od 2.000 dukata, postat će plemićem, i to će plemstvo naslijediti njegovi potomci. Taj se je proglas širio na hrvatskom i talijanskom jeziku.

God. 1452. Jakov Gundulić Marinov boravi kao poslanik kod despota Đorđa.

God. 1454. polaze u Budim Jakov Gundulić, Nikola Saraka i Paladin Lukarić da prisustvuju krunisanju Vladislava Postuma, da mu u ime Republike čestitaju i dobiju potvrdu starih povlastica podijeljenih od kraljeva: Ljudevita, Sigismunda, Albrehta i Vladislava (Varnenčika). Poslanici su putovali preko Splita. Kralj je poslao u Dubrovnik svoju zastavu, da se razvije nad gradskim vratima.

Iste godine Republika šalje Hercegu Paladina Gundulića Marinova, da prosvjeduje, što herceg krši mirovni ugovor još prije nego li ga je potpisao.

God. 1455. šalju u Skoplje Jakova Gundulića Marinova, da ishodi slobodu trgovanja Dubrovčanima po turskim zemljama.

Iste godine šalju Marina Gundulića Nikina u Veneciju, da prosvjeduje protiv postupanja mletačkih upravitelja u Albaniji i Dalmaciji prema dubrovačkim trgovcima na Jadranu.

God. 1458. Republika šalje k sultanu Paladina Gundulića i Paladina Lukarića s krasnim darovima od srebra, da bude Dubrovčanima slobodno trgovanje po svim turskim zemljama. To su i postigli.

God. 1459., kad je poslije kralja Vladislava došao na prijestolje Matija Korvin, u Dubrovniku se je obdržavala svečana procesija. Tri poslanika: Jakov Gundulić, Frano Benešić i Pavao Pucić ponijeli su novome kralju darove (780 libara srebra). Kralj je nato potvrdio stare povlastice.

Iste je godine Republika poslala Hercegu Marina Gundulića Nikolina, da mu izrazi njezino žalovanje povodom ženine smrti.

God. 1460., kad se je Herceg treći put ženio s nekom Cecilijom »Švabicom« (Tudesca), Dubrovčani su mu dali dvije galije, da ih pošalje po nevjestu. On je poslao jednu u Trst, drugu u Senj. Jednom od tih galija zapovijedao je Jakov Gundulić Paladinov.

Kad je iste godine despot Stjepan, sin despota Đorđa, tražio da ga Dubrovčani prime u svoj grad, Republika mu posla u susret tri poslanika, između kojih je bio i Marin Gundulić Benov, da mu priopće, da ga mogu primiti samo kao prolaznoga, a nikako kao trajnoga gosta.

God. 1461. Republika je opremila dvije galije protiv gusara. Zapovjednikom na jednoj bio je Marin Gundulić Nikolin.

God. 1462. Republika je otkupila neretvansku carinu posredovanjem poslanika Jakova Gundulića.

God. 1463. Jakov Gundulić posreduje između staroga hercega i sina mu Vladimira, da se pomire.

God. 1464., kad su Dubrovčani imali da dadu sultanu nekakav odgovor, nisu htjeli da ga dadu pismeno, već su poslali Jakova Gundulića, da u njezino ime usmeno odgovori.

God. 1466. Republika šalje kraljevskoj vojsci u susret tri poslanika, među njima Jakova Gundulića.

God. 1468. Republika šalje Marina Gundulića Benova, da izmiri Hercega Vlatka s vojvodom Ivanišem.

God. 1469. šalje Republika Hercegu Vlatku Jakova Gundulića i J. Gradića s ponudom, da će poslati u njegovo ime na svoj trošak poslanstvo u Ugarsku.

God. 1470. Paladin Gundulić Marinov posreduje između Hercega Vlatka i Žarka Vlatkovića.

Drugih važnih vijesti glede plemena Gundulića u srednjem vijeku ne nalazim; ali nijedan drugi plemićki rod nije u Dubrovniku ostavio toliko svijetlih uspomena koliko rod Gundulića, koji nam je darovao prvaka hrvatske umjetne pjesme.

Bare Poparić

POLITIČKO ZNAČENJE OTKRIĆA GUNDULIĆEVA SPOMENIKA

U duhu američke filozofije pragmatizma traži se danas i od povijesti praktičnost. Mnogi poput Dewey-a zastupaju mišljenje, da polazna točka povijesti mora biti sadašnje stanje i današnja pitanja u svijetu. Povijest nam ima pokazati, kako je od prošlosti nastala sadašnjost. Inače je pravi cilj povijesti, da na prošlost gleda kao na budućnost, jer je ona to jednom i bila. Sadašnjost je u prošlosti bila nada i ideal, pa zato i ono, čemu su se ljudi nadali, važan je predmet ispitivanja i obradbe, — misli moderni engleski politički pisac Delisle Burns, autor »Političkih ideala«.

Kad gledamo u današnjem vremenu, iz naših prilika i iz kruga danas nama aktualnih pitanja na noviju hrvatsku političku povijest, teško nam je odoljeti, a da se ne približimo Dewey-u i Burns-u. Dobro je to i korisno, ali istodobno i opasno. Pozitivnost se očituje u tome, da nam se povijest sa svojim pitanjima tada približuje. Možemo je osjetiti i razumjeti. Po kriteriju aktualnosti možemo odrediti predmet i opseg ispitivanja. Onda ćemo sadašnjem stanju tražiti u prošlosti uzroke i genezu postanka. Tim smo pak došli na sklisko tlo, da nas politički momenat s današnjom problematikom ne bi tako obuzeo, da bi nam postao regulativ metode rada, gledanja, prikaza i ocjene pitanja prošlosti. Ako se ovoj opasnosti uklonimo, te građu kritički iznesemo i prikažemo, uspjeh neće izostati.

Naša politička povijest zaista je povijest ideala i nada hrvatskog naroda; povijest želja, težnja, nadanja, pokušaja, uspjeha, neuspjeha i razočaranja. Ako tu povijest približimo našem vremenu i shvaćanju, ne će ona biti više suha kronika i mauzolej mrtvih događaja. Pokazat će nam, kako je došlo do današnjeg stanja, kako je budućnost u prošlosti postala sadašnjost.

Prelazimo sada u Dubrovnik zadnjega decenija prošloga stoljeća, da se zaustavimo na događajima i pojavama u vezi s otkrićem Gundulićeva spomenika god. 1893., kada je došlo do jakog sukoba između Hrvata i njihovih protivnika. Stav Strossmayera, Račkoga i ondašnjega mladog dubrovačkog pravaša Frana Supila u prvom će nas redu zanimati. Rački i Strossmayer, zajedno s Frankom i Supilom jednako su onda nastupili i reagirali. Hrvatstvo se pokazalo jedinstvenim. Vidimo lijepo za čim su težili i čemu su se nadali dubrovački Hrvati. S druge strane vidimo opet težnje i nade njihovih protivnika, koje su baš dovele do sadašnjosti, do ostvarenja njihovih ideala iz prošlosti. Nasuprot tome bili su i ostaju hrvatski ideali i naše nade, koje će prije ili kasnije postati stvarnost i sadašnjost.

Političko stanje Dubrovnika zadnjeg decenija XIX. stoljeća bilo je periferno, a i baš time s obzirom na njegov položaj veoma snažni odražaj općega političkog stanja i hrvatsko-srpskih odnosa u banskoj i dalmatinskoj Hrvatskoj. Khuen je uz pomoć i suradnju Srba čvrsto sjedio na banskoj stolici. U dalmatinskoj Hrvatskoj Srbi su zajedno s »autonomašima« nastupali protiv Hrvata. Prošla su vremena, kada se prvak Srba u dalmatinskoj Hrvatskoj Stefan Mitrov Ljubiša zaklinjao pred izbore za carevinsko vijeće god. 1870.: »... branit ću do svake zgode državno pravo Trojedne kraljevine, kojoj po historičkom i prirodnom pravu pripada sva današnja Dalmacija neizuzam nijedne česti njezine, ni pojedina okoliša, i nastojat ću na sve moguće načine, da se Dalmacija sjedini na temelju saborske adrese, sa Hrvatskom i Slavonijom. Tako me Bog pomogao i krsno moje ime sveti Dmitar«. Srbi su sada protiv sjedinjenja. Idu i dalje. Negiraju dalmatinskoj Hrvatskoj čak i njeno narodno obilježje. Novosadska je »Zastava« pred odlazak Khuena pisala, da u Dubrovniku ima oko 6000 Srba, preko 500 Talijana, te Nijemaca, Čeha i Slovenaca, a od toga da je preko 7000 katolika. Hrvata, kako vidimo, po njima u Dubrovniku i nema. Srbi i pristaše »srpske stranke« u Dubrovniku zajedno s Talijanima i »autonomašima« stvaraju koaliciju za općinske izbore, da tako onemoguće pobjedu, da ne bi »najreakcionarnije najneslavenskije struje zavladale »kako piše srpsko glasilo »Dubrovnik«.[1]) Isti list otvoreno brani politiku Srba u banskoj Hrvatskoj. »Srpski narod, ponosan na svoje ime i na svoju narodnost, čuje bana (= Khuena) o njemu lijepo govoriti, i ono, što je njemu milo i sveto, pri-

[1]) »Dubrovnik« god. II. broj 16 od 11./X. 1893.

znavati, pristaje uza nj«, pa nije »onda čudo, da su Srbi većom stranom prešli u logor sadanjega bana«.[2]) Supilo godinu dana kasnije zato s pravom kaže: »Podban je Srbin, Srbin je predsjednik sabora, Srbin je predsjednik narodne stranke, Srbin je urednik vladina lista. Pa da onda »Zastava« nema pravo, kada grofa Khuena nazivlje »srpskim banom«!³)

Hrvatsko-srpski spor doseže u Dubrovniku devedesetih godina skoro kulminaciju. U političkom se životu kao mladi pravaš pojavljuje Frano Supilo. Počinje izdavati »Crvenu Hrvatsku«. Kao opći hrvatski i izvanstranački list »Crvena Hrvatska« je najljepše primljena s ove i s one strane Velebita. »Hrvatska«, »Obzor«, »Narodni list« i »Katolička Dalmacija« pozdravljaju novoga druga i suradnika. Prvi broj »Crvene Hrvatske« izašao je 7. veljače 1891., a već u srpnju naredne godine pojavljuje se i srpski list »Dubrovnik«, kojega kao urednik potpisuje Stevo V. Vrčević. Koji su razlozi ponukali dubrovačke Hrvate, da počnu izdavati svoj list, i zašto je onda pokrenut i »Dubrovnik« — najbolje ćemo vidjeti iz samih listova; vidjet ćemo bît i osnove sukoba, metode borbe i rada, argumente jednih i drugih.

Iz prvoga nastupnog članka Supilove »Crvene Hrvatske« vidimo, da zadnji događaji u gradu, u pokrajini i u Hrvatskoj sile dubrovačke Hrvate »na borbu za opstanak«, jer su im najveći dušmani baš oni, od kojih bi se imala pomoć očekivati. Oni vode »svoju politiku eksklusivizma, druže se svuda gdje mogu s tuđinom na zator imena, razvoja i državnog ujedinjenja Hrvatske«. Onome između Hrvata, koji je još uvijek za slogu s njima, Supilo predbacuje, kako ne zna, da je taj »elemenat sličan ognjenom plamenu, koji prži i gori svakoga koji hoće da ga se dotakne«. Hrvatu »ne ostaje drugo, nego da se stegne u se, da prikupi svoje sile, i da, osovivši se na vlastite noge pokaže svome neprijatelju, bio ko bio, da, kako je u prošlosti mogao biti svoj na svome, tako će moći i danas . . .« Zato i izlazi »Crvena Hrvatska«.[4]) Supilo je jasniji i realniji kada tvrdi, da se treba jednom za uvijek uvjeriti, da s tim našim neprijateljima ne može nikada biti sloge, jer težnje njihove i »hrvatske isključuju se zamjenito«. Združenje s Hrvatskom ili samoubojstvo njima je isto. Oni Hrvatsku ne gledaju kao svoju domovinu, »oni se u njoj smatraju kao gosti, kao doseljenici . . .«[5]) Dubrovački su Hrvati svijesni ovoga, pa su »udarili čistim hrvatskim pravcem«.[6]) Radi toga »priznavajući se Hrvatima, nastavlja Supilo, mi ne možemo, mi ne smijemo, a da ne pomanjkamo našoj dužnosti, gubiti se u bog zna kakvim zamašnim maštanjima o jugoslovinstvu, srbo-hrvatstvu, o narodnjaštvu i ostalo. Ako se u tome budemo gubit, mi ne ćemo nikome koristiti, pa svi naši napori i trudi poći će u vjetar« i »budemo li pri njekim utopijama zanemarivali hrvatstvo, tim ne ćemo ništa drugo uraditi, nego olakotit posao onima, koji rade proti nama«.[7]) S ovim idejama i s ovakvim zahtjevima ušao je Supilo u javni život i politiku. Takav je Supilo počeo svoj zaista preporoditeljski rad u Dubrovniku pred osvitom novoga stoljeća. Njegova »Crvena Hrvatska« ima defenzivni i preporoditeljski karakter, što je i razumljivo, jer drugo i ne može biti takav list u hrvatskoj sredini.

Iz istih razloga »Dubrovnik« je borbeni ofenzivni i iredentistički list. Izlazi kao ustuk »Crvenoj Hrvatskoj«, da pomogne »Srpskom listu« i da se pridruži novosadskoj »Zastavi« i zagrebačkom »Srbobranu«.[8]) Već u prvom broju Antu Starčevića naziva »srpskim izrodom« i ustaje na one, koji »hoće da nam pohrvate pitomi, lijepi i slavni srpski Dubrovnik«,[9]) te pita, »odakle je u ovoj čisto srpskoj sredini nastalo do tu nedavna nepoznato Hrvatstvo«,[10]) jer je »Dubrovnik vazda bio i biće srpski grad«.[11]) Zato oni kao Srbi moraju odlučno odbijati sve što dolazi iz Zagreba.[12]) »Naše je srpstvo neki bedem protiv

[2]) Dbk I. 9. od 28./VIII. 1892.
[3]) »Crvena Hrvatska« god. III. broj 48 od 2./XII. 1893.
[4]) C. H. I. 1. od 7./II. 1891.

[5]) C. H. I. 3 od 21./II. 1891.
[6]) ibidem.
[7]) C. H. I. 5 od 7./III. 1891.
[8]) Dbk I. 12 od 18./IX. 1892.
[9]) Dbk I. 1 od 3./VII. 1892.
[10]) Dbk I. 6 od 7./VIII. 1892.
[11]) Dbk I. 9 i 10 od 28./VIII. i 4./IX. 1892.
[12]) Dbk I. 12 od 18./IX. 1892. pod naslovom »Veleizdaja«.

hrvatskoj najezdi«,[13]) jer novi duh hrvatstva »ne znači drugo, već da Dubrovnik zaboravi na svoju srpsku narodnost, da je pod noge baci, i da se oda hrvatstvu«.[14]) Tamo »gdje hrvatska ideja prodre, utamani i uništi svaki osjećaj poštenja, koji je prirođen u čovjeku; dapače iskorijeni svako čuvstvo pravičnosti i pristojnosti, tako da se moramo teško pitati, mogu li se hrvatske ideje i pristojnost uopće među sobom podnositi«.[15]) Hrvatima se ne priznaje niti sposobnost kulturnog razvitka,[16]) a hrvatstvo se općenito i u potpunosti napada i pokazuje kao negativno i destruktivno. Da hrvatska ideja uništava osjećaj poštenja, dokazuju hrvatski političari »ma gdje oni bili i ma kojoj stranci pripadali«,[17]) jer »svi hrvatski političari i kulturni ljudi nijesu ništa drugo nego politički megalomani — mahnici osobite vrsti«,[18]) koji »boluju od političke kleptomanije«.[19]) Govori hrvatskih političara su »čudna gomila novinarskoga i političkog razbojništva«, a oni sami su »politički banditi«.[20])

Otkriće Gundulićeva spomenika 25. lipnja 1893. moralo je u ovakvoj sredini dovesti do otvorenoga i frontalnog sukoba. U grad su došli u velikom broju ne samo seljaci iz bliže i dalje okolice sa teritorija negdašnje republike, već brojni učesnici iz dalmatinske i banske Hrvatske i prvaci našega javnog života, kao predsjednik akademije Franjo Rački, predsjednik Matice Hrvatske prof. Tadija Smičiklas, Eugen Kumičić, August Harambašić, dr Josip Frank, dr Milan Amruš, Miho Klaić, Bianchini, Spinčić, mladi dr Ante Trumbić i dr. Bila su i brojna hrvatska pjevačka društva, kojima je ravnao Mo Faller (»Kolo«, »Sloga«, »Merkur«, »Sloboda«, »Zastava«, »Javor«, »Nada«, »Zora«, »Vila« i dr.).

Srbi su doveli u Dubrovnik svoje iz Boke, Crne Gore, Hercegovine i dalmatinske Hrvatske. Srbe iz banovine predvodio je barun Jovan Živković. Bio je i Zmaj Jovan Jovanović i Srbijanci, koji kao »glavni predstavnici srpstva dođoše bez buke i vike«.[21]) Oko broja i naravi učesnika vodila se duga i oštra rasprava. Značajne su u tome dvije konstatacije. »Crvena Hrvatska« kaže, kako su Hrvati učešćem i dolaskom naroda iz okolice pokazali pravo obilježje južne Dalmacije i grada, te hrvatski značaj Gundulićeva slavlja.[22]) S druge se pak strane ističe, da mnogobrojni Srbi iz Boke »udariše srpski pečat dubrovačkoj slavi, skupa sa Bosancima i Hercegovcima«.[23])

Veliku su propagandu vodili Srbi za ovu svečanost. Samo izlaženje »Dubrovnika« kao da je u vezi i s ovim pripremama. Odmah u prvom broju donosi proglas odbora za podizanje spomenika Gunduliću. Odbor je imenovala srpsko-autonomaška općina, u kojoj Hrvati nijesu imali riječi zahvaljujući izbornom redu, po kojemu širi narodni slojevi grada i kotara nijesu mogli izraziti svoje želje i osjećaje. »Niko, obzirom na sadašnje okolnosti našega grada, nije mogao zapriječiti, da se spomenik Gunduliću ne podigne u čisto srpskome duhu, čime bi se i pravici udovoljilo«.[24]) »Srpska omladina«, općina i odbor pokazali su se »popustljivi i nadahnuti željom da barem u ovoj svečanoj prigodi umuknu ... razmirice«, pa da su zato izbjegli sve ono, što bi moglo Hrvate odalečiti od proslave, »ali i ova skrajna popustljivost ne bi dovoljna«.[25]) Matija Ban pozdravio je iz Beograda ovakvo držanje »Dubrovnika« i čestita mu, što je »pošao čestitom stazom ljubavi i bratskog izmirenja na osnovi pravde«.[26]) U Srbiji je osnovan odbor za spomenik i sam je kralj Milan priložio 500 dinara. Svime se nastojalo, da Gundulićevo slavlje bude »kulturni glavni momenat srpskoga naroda na Primorju«[27]) i da se tako parira Kačićeva proslava u Makarskoj, koja je prošla u hrvatskom duhu. U Dubrovniku se tako ne smije dogoditi, ali »na otkriće ipak budu pozvani

[13]) Dbk I. 34 od 22./II. 1893.
[14]) Dbk I. 40 od 5./IV. 1893.
[15]) Dbk II. 23 od 29./XI. 1893.
[16]) ibidem.
[17]) ibidem.
[18]) Dbk II. 26 od 20./XII. 1893.
[19]) Dbk II. 23 od 29./XI. 1893.
[20]) Dbk II. 26 od 20./XII. 1893.

[21]) Dbk II. 8 od 16./VIII. 1893.
[22]) C. H. III. 26 od 1./VII. 1893.
[23]) Dbk II. 8 od 16./VIII. 1893.
[24]) Dbk I. 2 od 10./VII. 1892.
[25]) ibidem.
[26]) Dbk I. 12 od 18./IX. 1892.
[27]) Dbk I. 43 od 26./IV. 1893.

i Hrvati«.[28]) U Kninu se osvjetlao srpski obraz, pa iskustvom Makarske i po primjeru Knina dubrovačko slavlje treba da bude posve u srpskom duhu, da Hrvati ne »učine drugu Makarsku«.[29])

Svečanost je međutim po prirodi same stvari prošla u znaku snažne manifestacije hrvatske misli Dubrovnika i primorja. Opću su pažnju i simpatije na sebe svratili Rački i Smičiklas. Dr. Josip Frank je bio naročito aktivan. Govori u Dubrovniku bili su jedan od prvih njegovih javnih političkih nastupa. Kasniji njegov veliki protivnik Supilo oduševljavao se njime.[30]) Klicalo se Starčeviću i Strossmayeru, pozdravljali su Račkoga i Franka. Bilo je opće hrvatsko narodno slavlje.

Zanimljivi su događaji u vezi s pohodom na grob pjesnika Meda Pucića. Na Medovoj kući vijala se hrvatska zastava, a Srbi su na čelu s barunom Jovanom Živkovićem organizirali politički pohod na pjesnikov grob na Mihajlu. U ime pjesnikove rodbine govorio je Đuro Vojnović. Najbliža rodbina Meda — Ana kneginja Pozza-Giorgi, Niko i Marko Pozza-Pucić — javnom su izjavom osudili ovaj gest, jer su »gospoda htjela upotrebiti Medovo ime da sebi u prilog naprave demonstracije protiv političke hrvatske ideje«. Pjesnik je bio za »naše ujedinjenje sa braćom preko Velebita i to na temelju državnoga prava i narodnog načela. To je bio njegov politički program, kojemu je ostao vjeran sve do zadnjeg svog dana«. Zato oni kao »najbliža svojta pokojnikova svečano prosvjeduju protiv zahvale, koju bi Gjuro conte Vojnović, kako neke novine javljaju, bio tom prilikom izrazio nazočnijem«.[31]) Zanimljivo je, da protiv izjave pjesnikove rodbine ustaje javno barun Živković.[32]) Vojnović je inače mogao govoriti samo u ime jednoga daljnjeg Medova rođaka iz druge loze. Da su najbliži rođaci pjesnika bili Hrvati, vidi se i iz polemičke tvrdnje, da »Medo ne pripada njima, Medo pripada svome narodu, narodu srpskome«.[33])

Hrvatske manifestacije u Dubrovniku smatrane su od Srba kao neskladne provokacije«[34]) i »afričko divljaštvo«, jer da su Hrvati u Dubrovniku »gosti u tuđoj kući i (da) su došli da slave Gundulića, pjesnika srpskog oslobođenja i ujedinjenja«.[35]) Susreli su se tako tamo s »jedne strane ponositi i plemeniti Srbin, a s druge strane sićušni i histerički Hrvat«.[36]) Najviše su napadali Supila, Franka i Bianchinija. Slavlje im nije uspjelo, a tome su baš Hrvati krivi, jer dođoše u drevnu srpsku zemlju[37]) s programom, da uzmu Dubrovnik u posjed.[38])

Kako vidimo, nije se god. 1893. radilo o nekom stranačkom sukobu i razilaženju. To je bila prava nacionalna borba, u osnovi i po načinu kako se očitovala. Tako se god. 1893. odrazila u domaćoj i srpskoj štampi dalmatinske i banovinske Hrvatske. Pravaši i narodnjaci jednako su nastupali. U ime uredništva pravaške »Hrvatske« došao je u Dubrovnik Ivan Milićević. Prije odlaska posjetio je Starčevića i izvijestio ga o putu. »Dobro, zlatane«, kazao je Starčević Milićeviću, »i nastojte, da mi se lijepo držite i da nam opišete svoje utiske«.[39]) Milićević je to i učinio. Fran Folnegović se mnogo trudio, da proslava što bolje uspije. Ljutio se, da u Dubrovniku Srbi preko općine rade oko podignuća spomenika, pa je predlagao, da Hrvati zato u Zagrebu podignu Gunduliću dostojan spomenik. Folnegović je naročito nastojao, da bi i Strossmayer došao na dubrovačko slavlje.[40]) Strossmayera je preko Račkoga nagovarao i Kosta Vojnović, koji je tada bio u Dubrovniku,[41]) gdje je za biskupa već bila pripremljena poznata Đorđićeva palača iz XVI. stoljeća.[42])

[28]) Dbk II. 12 od 13./IX. 1893.
[29]) Dbk I. 50 od 14./VI. 1893.
[30]) C. H. III. 27 od 8./VII. 1893.
[31]) C. H. III. 28 od 15./VII. 1893.
[32]) Dbk II. 5 od 26./VII. 1893.

[33]) Dbk II. 8 od 16./VIII. 1893.
[34]) Dbk II. 3 od 12./VII. 1893.
[35]) Dbk II. 4 od 19./VII. 1893.
[36]) Dbk II. 8 od 16./VIII. 1893.
[37]) Dbk II. 3 od 12./VII. 1893.
[38]) Dbk II. 5 od 26./VII. 1893.
[39]) I. M. Milićević »Nekoliko uspomena o četrdesetgodišnjici smrti dra Ante Starčevića«, Napretkov kalendar 1937. str. 27.
[40]) Korespodencija Rački—Strossmayer knj. IV. str. 376.
[41]) Koresp. IV. 377.
[42]) Koresp. IV. 379.

Uza sve to Strossmayer nije otišao u Dubrovnik, već je samo na zagovor Folnegovića dao 500 forinta za putni trošak pjevačkih društava.[43]) Strossmayer je kasnije, u pismu pjevačkom društvu »Zvonimir« od 10. veljače 1894., svoje odsustvo tumačio time, kako bi bio došao u Dubrovnik drage volje, da je bio mlađi i da je vrijeme dopuštalo. Međutim u ovome ne možemo tražiti uzrok njegova odsustva, jer je on već dosta prije proslave iskazivao svoje nezadovoljstvo s radom dubrovačkog odbora za podignuće spomenika i pripremama za proslavu. Time je Folnegoviću i motivirao svoju odluku, da ne ide na slavlje. Biskup izvješćuje Račkoga, kako je kazao Folnegoviću, »da mi se čini, da stvar sada već jedva ikakva smisla ima. Mi Hrvati, koji smo prvi počeli izdavati dubrovačke i dalmatinske pisce, mi smo se morali od početka cijeloj stvari na čelo staviti i značaj joj hrvatski utisnuti. Sad, kad su to Srbi učinili sve, što mi u tom smislu učinili budemo, bit će samo sjena onoga sjaja, kojim se srpstvo u opreci prema hrvatstvu obasija. Sad svi mi, koji u Dubrovnik idemo, idemo više zabave radi, nego kakve političke demonstracije radi«.[44]) Radi toga Strossmayer neće da ide u Dubrovnik. Račkoga otvoreno savjetuje, da i on odustane i kaže, da radi iznesenih razloga ne će biti zastupane ni Akademija ni Matica. »Vi znate što Vam je činiti« poručuje Račkome iz Đakova dvanaest dana prije proslave.[45]) Rački nije uvažio Strossmayerove razloge niti prihvatio njegov prijedlog. Otišao je u Dubrovnik zajedno sa Smičiklasom. Nakon uspjeha proslave Strossmayer je promijenio mišljenje. Odobrava držanje Račkoga, koji mu javlja utiske iz Dubrovnika, gdje svi žale, što biskup nije došao.[46]) O samoj proslavi javlja mu Rački: »Svečanost je nosila posvema hrvatski značaj. Srbi, koji su se nadali drugome, ostali su razočarani. Ja sam čudio sam se onoliko probuđenoj hrvatskoj svijesti, koja se izražuje živahnošću južne naravi«.[47]) Strossmayer odgovara Račkome: »Hvala Bogu, kako čujem, stvar se je u Dubrovniku i Dalmaciji obavila lijepim uspjehom u prilog našoj hrvatskoj ideji. Srbi se sad osvećuju na tome u Zagrebu, vičući, pereant Hrvati! Stid ih i sram ih bilo«.[48]) Iz Karlovih Vary Rački 29. srpnja 1893. nadovezuje na Strossmayerov »pereant«, da se prvaci Srba barun Jovan Živković i dr. Bogdan Medaković ubrajaju u umjerene, ali da su se poslije proslave u Dubrovniku otuđili od Hrvata »kano da smo mi krivi, što su nesmotreno mislili, da će u Dubrovniku i Boki naći samo ovejane Srbe«.[49]) Sad se »svi još više tuđe od nas, nego prije. Vladika Petranović lane je bio sa mnom ko kruh i sô; sad me ni pogledati neće«, javlja iz Rogatca Strossmayer Račkome.

Pojave, o kojima ova dvojica govore, bile su samo odrazi novoga držanja Srba u Hrvatskoj. Događaji u Dubrovniku dali su povoda, da se otvore karte. Jovan Živković je duša nove akcije. Na povratku iz Dubrovnika odmah na parobrodu »Iris« Živković je održao konferenciju sa srpskim prvacima. Zaključeno je, da se osnuje društvo »Srbadija« sa središtem u Zagrebu i odborima u pojedinim gradovima i mjestima. Prijedlog za osnutak »Srbadije« sastavio je Živković i poslao »Braniku«, »Dubrovniku«, »Srbobranu«, »Srpskom Glasu« i »Zastavi«. Osnovna je zamisao, da se ovim putem imaju sjediniti svi Srbi bez obzira na stranačke razlike. Srpska je narodnost u opasnosti, pa treba da se svi »saberemo u jednoj misli, koja ide za obranu našeg Srpstva u ovoj monarhiji«, tumači sam Živković.[50]) On se boji sloge i pokušaja oko jedinstva hrvatskih redova. Sjedinjenje srpstva i osnutak »Srbadije« bit će »ujedno i naš dostojni odgovor na najnoviji »sporazumak« »ujedinjene hrvacke oporbe«.[51])

Radi ovakvih pojava 1893. s Gundulićevim slavljem u Dubrovniku je značajna godina u našoj novijoj političkoj povijesti. Našli su se zajedno Starčević i Strossmayer, Rački i Folnegović, Frank i Supilo, Kumičić, Bianchini, Smičiklas i Trumbić. Bili su časovi iskrenosti, u kojima je naravni i latentni sukob otvoreno izbio.

T. Mortidija

43) Koresp. IV. 376.
44) ibidem.
45) ibidem.
46) Koresp. IV. 379.
47) ibidem.
48) Koresp. IV. 378.
49) Koresp. IV. 382.
50) Dbk II. 24 od 6./XII. 1893.
51) ibidem.

SLOBODA!

Dživu Frana Gundulića
1638.—1938.

O moj vječni grade što te vile nose,
A brštan te grli ovjenčana slavom,
Ponosno se baniš pred pučinom plavom,
Dok valovi slavu sv'jetom ti pronose!

Na hridima oštrim — tu je gn'jezdo bilo
Slobode nam drage — pjevao ti Đivo
O toj zlatnoj r'ječi, koja još nam živo
odjekuje dušam čeznutljivo, milo!
»Sad nad tobom, grade, slavna prošlost bdije,
vjerno sunce tvoje tvrđave ti grije!
a hrid tvoja oštra samo ječi... ječi

O slobodo sveta! — šapću stari miri,
Uspomena slavna nami riječi širi:
»*Tko slobodu ljubi pred nikim ne kleči!*

Niko Kučar

DŽIVU FR. GUNDULIĆU

o 300 godišnjici njegove smrti

Mnoga oštra bura i hučna olúja
Dubravom nad Tvojom prozviżda, prohúja
Otkad Dživo, Svoje, Ti zaklopi oči,
S kojih još se svijetlo Tvom narodu toči...
I krozà sve gusto i tmasto oblačje,
I tjeskobno, hladno i jezivo mračje:
Dubravka s Miljenkom još nam pjeva zvonko
I *Slobodu* slatku zbor veliča gromko...
Od smrti su Tvoje puna tri stoljeća,
Prolepršalo je trista nam proljeća,
A pjesma je Tvoja sačuvala draži,
I dandanas ona u jadu nas blaži...
Te i *Suze* čiste Tvog *Razmetnog sina*
Kaplju nam kô melem s nebeskih visina...
Cvileći nam šapću: besmrtan si, Dživo,
Tebe svi Hrvati sjećaju se živo;
Tiskaju, čitaju sva Ti djela krasna,
Nijesu ona samo starina nam časna,
Tā, ona svjedoče: Dubrava je bila
Stanak mnogih ljupkih posestrima vila,
Narodi kad neki od našega veći
Koji živjeli su u miru i sreći
Ne bijahu pred njim u literatúri,
Ni u stremljenja mu usponu i buri!...

Kozmičnijem carstvom Poezije vječne
Lijetala Ti duša kroz Putove Mliječne, —
I sletjela, katkad, Dubravi nad míre,
Pjesme među Svoje još svježe zefíre...
I u zajednici sa Svetijem Vláhom,
Sljubljen s Njim cjelovom i besmrća dahom:
Saspi, Dživo, nad Grad blagoslova trista,
Vječnoj u ljepoti da cvjeta i blista, —
Na ponos Hrvatâ i svijeh Slavénâ,
Rajski za užitak svih svijeta plemêna!...

Pjesniče Slobode, slava Ti i hvala,
Čuj: bruj i orguljâ, i zvónâ, i válâ!...

Jakov Carić

JEDNA GUNDULIĆEVA BAŠTINA

Kao posljedicu krvne i kulturne simbioze unosili su naši primorski pjesnici od kraja petnaestog stoljeća u hrvatsku književnost dvostruku osjetljivost: osjetljivost za ljepotu i raznolikost talijanskih renesansnih oblika i osjetljivost za izražajne mogućnosti u mekom i melodioznom jeziku primorskih Hrvata, koji u to doba nije više bio književni nevježa, jer je već pred kraj srednjega vijeka postigao tolik stepen izrazne gipkosti, da se pod vještim perom bez sile mogao priljubiti bogatijim oblicima novoga književnog stvaranja. Odatle dvojnost i u njihovu stihu: uz mjestimično vrlo živ osjećaj za narodnu frazu i ritmiku mnogo muzikalnih elemenata preuzetih iz talijanske poezije. Pritom je zanimljivo, da nisu oponašali ni endekasilaba ni kancona i soneta; posljednjih ima samo nekoliko u poznatom zborniku Nikše Ranjine iz 1507., a onda ih više nema do Barakovića, ili bolje reći do naše novije poezije. Od muzikalnih elemenata oni su pored sroka zavoljeli naročito spajanje vokala dviju susjednih riječi u jedan slog, zbog čega na pr. osmerac često sastoji od devet i više slogova, pogotovu ako u njemu ima koja riječ sa -ije-, što se redovno uzima za jedan slog. Tako već na početku »Osmana«:

> A u visocijeh gora vrhe
> najprije ognjeni trijes udari,

gdje bi prvi stih po našem običnom shvaćanju imao deset, a drugi čak jedanaest slogova, a ipak su oba osmerci. Dopunjujući »Osmana« u Gundulićevu jeziku i stilu, što je samo po sebi rijetkost u književnosti, Mažuranić je dakako zadržao i ovu Gundulićevu osobinu, ali ne samo u imitacijama Dubrovčana i talijanskog endekasilaba (»Mojoj ***«, prijevod Tassa), već i u »Smail-agi«:

> Stupa četa tih*o i* gluho.

Kasnije se činilo, da će ovog običaja nestati iz hrvatskog stiha, jer ga nemaju ni Preradović ni Šenoa, odrasli pod utjecajem njemačkog ritma, a nema ga ni kod Kranjčevića, koji je u versifikaciji pošao najprije Šenoinim tragom. Ipak ga nije nestalo, jer ga opet nalazimo kod Tresića:

> Svog um*a u* hladnoj, modroj, gluhoj noći
> *(Siriju)*

i Iva Vojnovića:

> U crnom l'jesu nošen*i od* fakina
> *(Na Mihajlu)*,

a naći će se vjerojatno još kod kojeg primorskog pjesnika. Što više, taj običaj nije ostao ograničen samo na primorske pjesnike; Matošu, lovcu na »rijetke dojmove«, koji je želio da se pjeva »za dobre uši«, nije izmakla ova melodiozna apartnost, i on ju je radosno obnovio:

Iza mokrih njiva magle skrivaju
kućice i toranj; sunce *u* ranama
mre...
(Jesenje veče)

Od njega je zacijelo tu Gundulićevu baštinu preuzeo Ljubo Wiesner:

Šetalica ura
sneno priča *i* priča — ko bakica neka
(Odrazi).

Za slobodniji poslijeratni stih ona je manje važna, dok je strogom stihu, upotrebljavana s osjećajem mjere, davala nesumnjivo više gipkosti i mekoće. Prigovor, da je unesena iz talijanske poezije, ne vrijedi više nego što bi vrijedio sličan prigovor sroku ili jedanaestercu, koji su također došli iz stranih književnosti.

M. Kombol

GUNDULIĆEVE »RAZLIČITE PJESNI« U IZDANJU OD G. 1868.

U posjedu sam jedne relativno stare knjižice Gundulićevih lirskih i dramatskih pjesama. Formata je male osmine (upravo 13 cm × 17 cm), ima 239 stranica, a naslov joj je: »Djela Ivana Gundulića — Različite pjesni — Drugo izdanje — Nakladom A. Jakića — Po izdanju Matice ilirske od god. 1847 — U Zagrebu 1868 — Slovih tiskarne A. Jakića«.

Kako je poznato, Matica je ilirska bila otpočela svoje djelovanje god. 1844. izdanjem »Osmana«, s XIV. i XV. pjevanjem od Ivana Mažuranića kao njegovom dopunom. To se izdanje u mnogim pojedinostima razlikovalo od prvoga, dubrovačkoga, iz god. 1826., a i time, što je ona dva pjevanja, upotrebljena od redaktora fra Ambroza Markovića, spjevao Pijerko Sorkočević. Matica je god. 1847. izdala i Gundulićeva manja djela pod naslovom »Različite pjesni«. Prema naslovu knjižice, o kojoj je ovdje riječ, zagrebački je nakladnik i štampar A. Jakić na podlozi toga izdanja, a u vremenskom razmaku od 1847. do 1868. izdao još dva puta te pjesni: drugi put 1868. Nekritičko je to izdanje, kao i sva ostala do g. 1877., kada je Jugosl. akademija štampala prvo kritičko izdanje »Osmana«, priređeno od Pavića.

Jukićevo izdanje manjkavo je i u mnogom drugom pogledu: nema na koncu kazala ili sadržaja, ne donosi nigdje nikakvih tumačenja; njegova više puta pogrješna interpunkcija negdje kvari čak i smisao, a osim toga ima i nekojih nerazumljivih mjesta, očito zato, što su krivo čitali rukopise priređivači prvoga, najstarijeg izdanja.

Pjesme su u njemu preštampane ovim redom: Suze sina razmetnoga, Od veličanstva Božjih (parafraze sedam odabranih psalama), Pjesan u smrt Marije Kalandrice, Pjesan Ferdinandu II, velikom knezu od Toskane, Ljubovnik sramežljiv, Arijadna (mitološka drama), Dubravka (pastirska igra), Proserpina ugrabljena (mitol. drama) i na koncu: Pojedini prizori iz dramâ »Dijane i Endimiona« i »Armide i Rinalda«, u svemu četiri i pô stranice.

Pred malom poemom »Suze sina razmetnoga« nalazi se pjesnikova posveta »Jeru Iva Gundulića, od vladalaca grada Dubrovnika, dundu svomu, Ivo Frana Gundulića, pozdrav i poklon«. Datirana je: U Dubrovniku na 8. junja 1622. Kraća posveta »Marinku Frana Tudisi, vlastelinu dubrovačkomu, nalazi se i iza naslovnog lista »Arijadne«, a nosi oznaku: Iz Dubrovnika na 4 settembra 1632. U knjižici ima i pjesama koje nisu Gundulićeve: Osim odužе, već navedene, U smrt Marije Kalandrice, nalaze se i tri kratke pjesmice u slavu sama pjesnika: dvije su tiskane iza pjesni Od veličanstva Božjih i s njom su u vezi; prva je od Ivana Palmotića Dionovića, a druga od Antuna Kastratovića. Treća je napokon od Ivana Sara Brna Vučićevića, a otisnuta je ispred uvodnog sadržaja Arijadne. Te umetnute pohvalnice odjek su oduševljenja ondašnjega književnog Dubrovnika za Gundulićevu nabožnu i dramatsku poeziju, dok pjesan u Kalandričinu smrt, iako nije njegova, odražava obilježja Gundulićeva načina pjevanja.

Kada se ovako na okupu razmotre Gundulićeva lirika i dramatika kao proizvodi njegova prvog, početničkog, i drugog zrelijeg perioda, zapažaju se kod njih u mnogo većem obilju čakavski elementi, i to ne samo u leksičkom dijelu, nego i u akcentu kod udešavanja rime i ritma upotrebom čisto štokavskih oblika. Njihova dikcija, njihova pjesnička frazeologija, živo podsjeća na onu, mnogo raniju, duhovno-crkvenu liriku pučkoga kova, koja bijaše najviše pomogla stvaranju prvoga čakavskog književnog jezika, a po ovomu olakšala i formiranje književne štokavštine dubrovačke. U »Osmanu« naprotiv pjesnički jezik sadrži čakavskih elemenata u manjoj mjeri, očito zato što je pjesniku uz stariju čakavsku bila neposrednijim uzorom štokavska narodna epika.

U ovakovu popularno-ekonomičkom izdanju, kakvo je ovo Jakićevo, nekritično doduše, pa zato i neuspjelo, trebalo je sve to istaknuti i protumačiti, u prvom redu jezično-formalnu stranu pjesama. Tako osvijetljena, ta poezija bila bi se i u ono doba dublje shvaćala i ispravnije čitala i po svojoj vrijednosti više cijenila. Ona se po našim školama ni danas ne čita i ne obrađuje, koliko bi i kako bi trebalo. Kada se čita štokavskim ritmom, nestaje njezina bitnog svojstva, blagoglasja, pa nevještu čitaocu akcentska zbrka i nesklad ubijaju svaki dojam i svaki užitak. Bez dovoljna razumijevanja jezika, bez jačeg osjećaja za njegove, posebnosti i ljepote, cijelo značenje te poezije zatvara se ne samo našem uhu, nego i našem intelektu, kao kakva tajna sa sedam pečata.

Vrijeme bi već jednom bilo, da se najbolja djela naših »starih pisaca«, ili u najmanju ruku njihovi najuspjeliji odlomci pruže našoj školskoj omladini i široj čitalačkoj publici kao popularna i kritički uređena izdanja, koja bi uz to sadržavala i sva potrebna objašnjenja i tumačenja, a

ne bi bila natrpana t. zv. znanstvenim aparatom. Da i u slabijima od tih djela ima čiste, pa i formalno savršene poezije, navest ću ovdje u dokaz jedan malen ali uvjerljiv primjer po Jakićevu izdanju Gundulićevih Različitih pjesni: Korsku pjesmu, što je pjeva skup ribara na koncu »čitanja trećeg« Arijadne, koju danas više — nitko ne čita:

Zoro liepa, zoro biela,
Zlatniem stupom nebo uresi,
Zrak objavi,
Dan donèsi;
Hodi vedra, hod' vesela:
Ljubovnika starca ostavi!

Bog sunčani stavio je
Zlatnu uzdu svojim konjima;
Jur iz mora zrake svoje
Meće i k nebu put uzima,

Da sne izagnu tamne svima,
Otvorene trepte oči:
Prostri prvotni zrak s istoči (istoka),
U kom si nam dan doniela,

Zoro liepa, zoro biela, itd.

Noć s mjesecom i zviezdami,
Skupiv tmastu svu (svoju) koprenu,
Drugo nebo svojim igrami
Ide uresit noseć sjenu.
Cviet, na busu ki (koji) je zelenu,
Sunce prosi, rosu pita:
Hodi draga, hod' čestita,
Zemlja te se je uželjela.

Zoro liepa, zoro biela, itd.

Tih kladenac romoneći
Zove svjetlos dana draga,
Slavic perja sva (svoja) čisteći
Vrhu gnjiezda pjesmu slaga;
Na pršenje hlatka blaga
Slatko trepti vrh od mora,
Tance vode vile od gora
Reseć cviećem vedra čela.

Zoro liepa, zoro biela, itd.

Vinko Lozovina

HISTORIJSKI PRIKAZ LOKALIZIRANJA GUNDULIĆEVA GROBA

Dana 8. prosinca ove godine navršuje se 300-godišnjica smrti Ivana Franjina Gundulića, dubrovačkoga plemića, odličnog pjesnika i sjajnoga reprezentanta zlatnog doba dubrovačke književnosti. Prigodom toga rijetkog narodnog sjećanja i jubileja dubrovački Pododbor Matice Hrvatske poveo je privatnu akciju, da se točno odredi mjesto pjesnikova groba, njegov položaj, kao i još neke druge pojedinosti, kako bi se u potpunosti mogla uveličati narodna slava. Bivši gvardijan samostana Male Braće u Dubrovniku o. dr. Nikola Španjol u društvu s predsjednikom Pododbora Matice Hrvatske gosp. drom Ernestom Katićem i preč. kan. don Nikom Gjivanovićem, dubrovačkim historičarom, ispitali su sve pristupačne dokumente, genealogije, oporuke i pričanja starih ljudi, da bi mogli lokalizirati Gundulićev grob u crkvi Male Braće, i došli su do pozitivnih, gotovo točnih rezultata.

Slučaj je htio baš kod našeg pjesnika, da su sve vijesti o njemu gotovo samo nagađanja: godina rođenja, dan smrti i ukopa, pitanje groba. Mnogo se osvrtalo na tradiciju, koja se baš kod njega pokazala fabuloznom i nepouzdanom. Tako prigodom proslave 300-godišnjice Gundulićeva rođenja postaviše mu građani spomen-ploču godine 1888. u crkvi oo. dominikanaca s ovim natpisom:

IOANNI . FRANC . GONDOLAE
RHACUSINO
TRECENTESIMUM . DIEM . ANNIVERSARIUM
AB . EIUS . ORTU
CELEBRANTES
A . D . VI . ID . IAN . MDCCCLXXXVIII
CIVES
P.

Iz nje razabiramo, da je tada vladalo mišljenje u Dubrovniku, da je Gundulić ukopan u crkvi sv. Dominika. To je mišljenje trajalo sve do 1893. god., a baziralo se na tvrdnji, da su se plemići pokapali u dominikanskoj crkvi u Dubrovniku. Kako je i Ivan Gundulić bio plemić, mislilo se, da je on kao plemić mogao biti ukopan jedino u toj crkvi. Da nije tako, imamo više dokaza. Godine 1528. stvori dubrovački senat zakon, »po kojemu samo plemić-franjevac može biti gvardijanom Male Braće. A baš u to doba lijep broj plemićkih sinova stupi u franjevački red, kao od obitelji: Bunića, Gundulića, Gučetića, Cerve, Zamanjića, Menčetića, Lukarića itd. ... Plemićke i građanske obitelji imale su svoje grobove po crkvi i klaustru Male Braće. Dapače neki su se zakopavali u redovničkoj mantiji.«[1]) Dakle, osim u dominikanskoj crkvi, pokapali su se dubrovački plemići i u franjevačkoj crkvi, kod Male Braće. »Dominikanska crkva bila je popločana mramorom negdje osamdesetih godina prošloga vijeka. Do tada bile su nadgrobne ploče sa svojim natpisima i grbovima. Kad se je postavljala spomen-ploča u Dominikanaca, bilo je sva sila živih ljudi, koji su godinama hodali po crkvi. Da je bilo zanimanja, mogli su lagano konstatirati, da se među grobovima ne nalazi pjesnikov grob. Ali, kad ne bi bili ni to učinili, još uvijek su mogli pogrešnu tradiciju ispraviti na temelju tlorisa ili nacrta nadgrobnih ploča, natpisa i slika grobova, što je dao tadašnji pametni domiprior učiniti. Taj nacrt i ta knjiga nalaze se i danas u biblioteci Dominikanaca. Pa ni tu nema spomena o pjesniku, a nema ni njihova (njegova) gro-

[1]) O. Frano Jurić: **Vođ po franjevačkom samostanu Male Braće u Dubrovniku. Dubrovnik 1921., str. 14.**

ba.«[2]) Poslije postavljanja spomen-ploče u dominikanskoj crkvi interes je lagano opadao, što je i razumljivo, dok opet nije porastao godine 1893. povodom otkrića Rendićeva spomenika na Gundulićevoj poljani. Te godine nađe dubrovački podžupnik dum Pava Pavlić u matičinim župskim knjigama (Libri della sepolture) svjedodžbu smrti Gundulićeve. Mišljenja, nagađanja, sumnje, i nepouzdana tradicija se time rasplinula. Autentični dokumenat oborio je varljivu tradiciju i ispravio pogrešku, koja se širila gotovo kroz cijeli prošli vijek. Riječi iz zapisa u župskim knjigama doslovce glase:

Folio 15 Libr. Mort. N. 274
Adi le Xbre 1638

Sig.r Gio: Francesco di Gondola mori di Febre, stete amalato gni 14-d' età d' anni 42 incirca hebbe tutti i sacramenti. Fu sepolto a S. to Franc.co T Grande.

P. D. Stefano di Luca.

i dovoljno govore o činjenici i historijskoj istini, da se grob Dživa Gundulića nalazi u crkvi Male Braće u Dubrovniku. Prigodom narodne proslave otkrića spomenika 1893. god. u Dubrovniku na pročelju crkve Male Braće bio je veliki okvir lovorom okićen s tri epigrafa. Jedan od njih glasi:

»Za života pobožan revan vijernik
U ovoj crkvi gdje mu mrtvi ostanci počivaju
I u bivšoj Dakse, s Franjevcima moljaše
Kod kojih mu se iznadje zaboravljeno remek djelo
Što popravi, razjasni i u svijet turi
O. Ambrozije Marković«

Tu su oo. franjevci točno naglasili (»U ovoj crkvi gdje mu mrtvi ostanci počivaju«), da je crkva Male Braće grobnica našega velikog pjesnika. Bezuvjetno se među njima samima morala širiti tradicija o Gundulićevu grobu u crkvi Male Braće, jer je o. Ambrozije Marković našao Gundulićeva »Osmana« i priredio ga s tumačenjem za tisak 1826. god. Marković je umro 1834. god., dakle nakon što su se ili skinule ili natkrile nadgrobne ploče u crkvi Male Braće i u samostanskome klaustru. Autentičnost Gundulićeva groba je time potpuno zajamčena, ali se u zadnje vrijeme nameće pitanje, gdje se nalazi njegov grob u crkvi Male Braće u Dubrovniku.

II.

Hipoteze o položaju Gundulićeva groba razilaze se u današnje vrijeme. Već 1893. godine za otkrića Gundulićeva spomenika odbor za tu svrhu osnovan postavi natpis sa lovor vijencem na druge skaline pred Velikim oltarom u Maloj braći, a natpis je glasio: »Ovdje počiva Gjivo F. Gundulić«. Natpis i vijenac je bio postavljen na mjesto, gdje je mogao biti po prilici pokopan Gundulić.«[3]) Postavljanje lovor-vijenca baš na označeno mjesto nije bilo bezrazložno, jer su članovi osnovanog odbora sigurno dobili izvjesne upute od časnih oo. franjevaca, koje su se bezuvjetno bazirale na nekoj zavodskoj tradiciji. Da tradicija postoji u zavodima, zadrugama i nekim skupinama, za to imamo dovoljno dokaza. Baš se u tome pogledu i razilaze mišljenja oo. Urbana Talije i dra Nikole Španjola. Prvi misli, da Gundulićev grob više ne postoji: »Ideja nije nimalo sretna, jer kada bi se kušala ostvariti, išlo bi se tražiti, što se naći ne može, jer to što se hoće naći ne postoji više. Ne postoji više, jer su grobovi u Crkvi svi bili nasuti i zatrpani, nasip je bio dobro zbijen i na samu nasipu položen pločnik.«[4]) O. Talija dokazuje svoju pretpostavku s nekim argumentima, koji nam se ne čine dovoljno uvjerljivi. Prema naredbi austrijske vlade od 31. srpnja 1826. god. o zatrpavanju (točnije zatvaranju ili plombiranju) grobova temelji o. Talija svoje premise, koje uz netočnu interpretaciju stvaraju pogrešan zaključak. Raskopavanje i rovanje po crkvi Male Braće ne čini mu se sretno, pa se zadovoljava s konstatacijom: »Kad se znade stalno, da je Gundulić ukopan u Crkvi Male braće, dosta je da mu se postavi tu Spomen ploča sa lijepim natpisom prigodom ovoga njegova centenara; tim ćemo iskazati svoj pijetet, uzbuditi blagu uspomenu u duši svih Dubrovčana, svih Jugoslavena prama našemu velikanu, našemu Dubrovčaninu.«[5])

Da se ovako generalnom konstatacijom ne možemo zadovoljiti, ima za to više razloga. Pokapanje građana vršilo se na više mjesta u samoj crkvi i u samostanskom klaustru. Gundulićev se grob zacijelo nalazi u crkvi, i to, po sudu i nagađanju mnogih, ili u kapeli sv. Trojice (po preč. Gjivanoviću je to Gundulićeva kapela), ili u koru iza velikog oltara ili negdje ispred velikog oltara. Sve bi to ostalo možda još uvijek nagađanje, da srećom nijesu našli izgubljene, točnije rekavši, kroz 400 godina zametnute matične knjige ili registar o ukopu mrtvaca u crkvi Male Braće. (Libri delle sepolture, u tri knjige.) Te su nam knjige, »registar sahranjenih«, mnogo toga razjasnile, pa o. dr. Španjol i kaže stojeći pod njihovim dojmom: »Ugodno se doimlje čovjeka listajući te stare registre u kojoj (kojima) su ubilježena toli dična imena slavne dubrovačke prošlosti. Plemići kao Bona, Cerva, Gozze, Basegli, Sorgo, Resti, Ghetaldi, Caboga, Ranjina, Zamagna, Gondola tiskaju se redom uz imena pučana i nepučana kao Dobroslavića, Vučetića, Gjivovića, Gargića, Perovića, Lalića, Dupera, Papi, Guska, Bettera, Boškovića, Vasiljevića, Gjurića i stotine drugih. Za svakog pokojnika bilježila se je godina, mjesec i dan smrti i ukopa ili sam dan ukopa, a osim toga bilježio se i položaj groba. Tako na pr. »pred Gospom od Concezioni,

[2]) O. dr. Nikola Španjol: Može li se lokalizirati Gundulićev grob u crkvi Male Braće. Narodna svijest. God. XX. (1938.), br. 34.

[3]) T.: Gdje je grob pjesnika Gjiva Frana Gundulića? Narodna svijest. God. XX., br. 32.
[4]) Ib.
[5]) Ib., br. 33.

pred sv. Franceskom, pred sv. Bernardinom, po sredini crkve pod kneževim sjedalom, ispred pulpita, u koru ispod legjila, u sakristiji iza banka, u klaustru ispred stare spičarije (apoteke), ispred prozora od vratara itd.«[6]) Položaj groba Dživa Gundulića naslućivao se tradicijom, jer su tu i ostali članovi toga reda pokapani. Osim toga imamo i točniju vijest o godini, mjesecu i danu Gundulićeve smrti i o samome položaju groba. Tu je bilješku, što se ne podudara sa župskim maticama, pročitao i obrazložio preč. dum N. Gjivanović, a u hrvatskom prijevodu glasi:

»1638. Ivan Franjin Gundulić bje pokopan pred oltarom Velikim dne 8. decembra.«

Prema ovome izlazi, da je naš pjesnik pokopan u crkvi Male Braće pred velikim oltarom. Kako je crkva prostrana (duga 44 m s korom, široka 9 m, visoka 15 m), to ne znamo za točan smještaj groba. Posao oko traženja groba otešćava i to, što je sada crkva popločana mramornim pločama. Prije toga popločavanja, koje se izvršilo oko 1832. god., pod crkve se sastojao od nadgrobnih ploča s natpisima. Da li su ti grobovi zatrpani a ploče skinute i upotrebljene kao građevni materijal, to točno ne znamo. Navodi o. dra N. Španjola o tome nam se čine uvjerljiviji i lakše prihvatljiviji od mišljenja o. Talije, jer se osnivaju pretežno na arhivalnoj građi, stečenom iskustvu i uvjerenju kod pojedinih otkopavanja i preuređivanja i pri pojedinim nalazima za restauriranja nekih unutrašnjih objekata. Da grobovi nijesu zatrpani, najbolji je dokaz naredba treća iz raspisa austrijske vlade iz 1826. god., kojom se postavljaju neke općenite norme u pogledu sahranjivanja mrtvaca: »Grobnice, koje postoje u rečenim crkvama, bogomoljama i kapelama, imaju biti sve bez iznimke zatvorene i pričvršćene uz tlo željeznim kvačicama, a na četiri strane zalivene olovom, ako bi neki (grobovi) imali željezne obručiće za podizanje ploča, imaju se svi dignuti.«[7]) Funkciju predsjednika općine obavljao je de Ghetaldi Gondola, i on sigurno ne bi dopustio, da netragom iščezne nadgrobna ploča s imenom i sam grob njegova slavnoga pretka. Za to još imamo i indirektnih dokaza od cavtatskog i slanskoga samostana.

Na temelju nekih otkapanja pokazalo se, da su grobovi, što su se nalazili u crkvi, ostali netaknuti, isto tako i nadgrobne ploče na njima u onim dijelovima, u kojima se vršilo popravljanje, a prema tome onda i u čitavoj crkvi. Po arhivalnim podacima, rezultatima pojedinačnog restauriranja nekih unutrašnjih objekata i stanovitim indicijama nepobitno stoji, da je Gundulićev grob pred velikim oltarom u crkvi Male Braće, da nadgrobne ploče ispred velikog oltara nijesu dignute i da tu grobovi nijesu zatrpani, kako je to dokumentirao o. dr. N. Španjol. (Narodna svijest, br. 36.). Inicijativom dubrovačkoga Pododbora Matice Hrvatske to pitanje će riješiti kroz najkraće vrijeme mašklin i lopata, pa ćemo onda znati točno, gdje i na kojem se mjestu nalazi grob našega slavnoga pjesnika.

[6]) o. dr. Španjol, ib., br. 35.
[7]) Ib., br. 36.

Prigodom pretiskivanja Gundulićeva »Osmana« u Zagrebu 1844. god. ispjevao je Dubrovčanin Antun Kaznačić »Pjesmu Dubrovniku« da:

»Zagrebačka ter gospoda
Tvoju slavu svuda liče
Mudri ljudi, skup ugodni,
Kog podžiže plam narodni.«

a sadašnji rad oko lokaliziranja i definitivnog utvrđivanja Gundulićeva groba najbolje se ističe u daljim stihovima:

»Svim sad ljubav domišljata
Kosti stresa, sjene budi,
Grli Hrvat svoga brata
U pomoć mu hlepi, trudi;
Narodu ga prekaživa
Nenadana nu još živa.«

Branko Krmpotić

RENDIĆEV SPOMENIK GUNDULIĆU

Dubrovački pjesnik slobode mrtav je već tri stotine godina, ali on još uvijek živi i danas u duši čitavog naroda. Baš zato Gundulićev spomenik u Dubrovniku nije sada, a pogotovo baš danas, samo statua, koja znači jedan dekorativni elemenat Dubrovnika: On je danas simbol one ideje, koja se provlači kroz čitavu »Dubravku«, a koja još i danas daje toj igri općeljudski i suvremeni značaj. I tako Gundulićev spomenik oživljava danas više nego ikada i znači daleko više, nego li bi to značio samo kao artističko djelo.

Na sredini većeg četverouglatog dijela »Gundulićeve poljane« u Dubrovniku, okružen jednostavnim ukusnim fasadama kamenih kuća, koje sakrivaju u sebi mnogo nekadašnjeg ponosa i mnogo uspomena na vrijeme, kad Dubrovnik nije bio u prvom redu turističko mjesto, usred tih kamenih kuća stoji na postamentu Rendićev Gundulić. Iz tog taraca, iz tih fasada, iz tog plavog neba kao da je izrastao i iznikao. Danas bi nam bilo teško zamisliti poljanu bez Gundulićeva spomenika. A ništa: ni spomenik ni kuće oko njega ne remete sklad čitave poljane. Nešto malo prekida tu jednostavnost palača, u kojoj je danas Hotel de la Ville i u vrhu toga monumentalno stubište, što vodi s manjeg četverouglatog dijela poljane do Collegium Ragusinuma i do isusovačke crkve.

Rendić je koncipirao Gundulića po starim neautentičnim portretima. Jedan se takav nalazi i u zagrebačkom arheološkom muzeju. Na portretu gusta kestenjasta duga kosa uokviruje dosta bezizražajno lice. Rendić je drugačije shvatio i drugačije dao Gundulića. Mladić Gundulić, u patricijskoj baroknoj odjeći, drži u ljevici, koja je opružena, svitak papira, a u desnici, koju je dignuo do visine brade, guščje pero. Stoji podignute glave, mlađahna punašna lica, okružena aureolom valovite kose, a otvorena pogleda gleda, ali ne dolje na trg u dnevnu žurbu i život,

nego preko mirâ Dubrovnika nekamo u daljinu. Oko usana mu titra sasvim sitni, prikriveni smiješak, smiješak sreće i zadovoljstva. I kao da je desnom nogom zakoraknuo naprijed slijedeći neki glas. Dolje na postamentu basreliefi — njih četiri, također od Rendića — ilustriraju prizore iz »Osmana«.

Tako stoji danas na poljani Rendićev Gundulić uzdignute glave i vazda vedra pogleda, dok u isto vrijeme u Krešimirovu gradu Šibeniku u parku stoji spomenik Nikole Tommasea. I taj je od Ivana Rendića: čovjek, starac razbarušene kose, grčevito je uhvatio rukom bradu i uporno gleda u zemlju. U čitavom se liku osjeća nemir i nešto što je teško definirati, ali što uzrokuje hladnoću i odbija čovjeka. To je onaj isti Tommaseo, koji je tvrdio, da je Slaven uvijek, ali Hrvat nikada.

I dok je Rendić nastojao, da oba ova spomenika i idejno obilježi, sudbina im je odredila sasvim druge uloge. Gundulićev spomenik, rađen bez modela, veoma daleko od dobrog realizma i plivajući mutnim vodama akademističkog baroka, ne znači mnogo s artističke strane, ali je zato s idejne strane danas jednako aktualan, ako ne i više, kao i nekada. Tommaseov spomenik naprotiv, gdje se Rendić nije morao boriti s imaginacijom, nego se prepustio čistom realizmu i stvorio dobro realističko djelo, taj je dakle spomenik danas neaktualan i danas on u suvremenom životu hrvatskog naroda, osim čisto artističke vrijednosti, nema nikakvu drugu važnost.

Rendić je naš prvi kipar novijeg doba. Proživljavajući svoje djetinjstvo po otocima i primorju s ocem po kamenolomima, naučio je gledati svijet i stvari oko sebe čisto kiparskim i modelatorskim očima. A onda, i u temperamentu naših primorskih ljudi leži više kiparsko nego li slikarsko gledanje i koncipiranje. Time su već bile dane dvije komponente za njegov kiparski razvoj.

Živeći u doba′ borbe Hrvata za nacionalni opstanak, a noseći u sebi baštinjenu svijest i ponos, da je Hrvat, on se je i u umjetnosti iskristalizirao kao iskreni hrvatski rodoljub. U kolopletu političkih zbivanja, kad je slobodi Hrvata prijetila opasnost, bila je uspomena na nekad slobodni i autonomni Dubrovnik vrlo jaka. Dubrovnik je lebdio pred očima naroda kao ideal slobodne države. A Rendić, u nemogućnosti da javno politički djeluje, a noseći u sebi baštinu nagona za slobodom, projicirao je svoje osjećanje na lik onoga, koji je bio u literaturi nosilac i glorifikator te slobode — na Gundulića.

Rendić je po svojoj prirodi bio dobar i trijezan realist. Tek kad je morao da stvara iznutra prema vani (ne realistički iz vana prema unutra), onda je zatajio: zapao je u banalnost, u akademizam. I tako još i danas ostaju njegovim najboljim djelom portreti. Pred zadatkom, da stvori spomenik Gunduliću, morao je zastati. Nije imao dovoljno snage i imaginacije, da stvori monumentalno djelo, kakvo je on vjerojatno i htio načiniti. Gundulić je brižljivo izrađen u svim detaljima, i baš je radi toga dojam cjeline ostao u pozadini. Usprkos svoje veličine i svog položaja na poljani, spomenik ostaje samo mala statueta, koju kao da čovjek može držati na svom pisaćem stolu. On je rađen s puno tehničkog znanja i rutine, s mnogo poleta i zanosa, sa svijesnom idejom i tendencijom, ali nedostaje snage, veličine i monumentalnosti.

A tko zna: da je Gundulićev spomenik monumentalan, možda bi rastrgao svojom veličinom čitavu sredinu, u koju je smješten, možda bi uznemirio onu mirnoću kamenih kuća, koje stoje oko njega. A ovako on mirno stoji na trgu, ograđen čvrstom željeznom ogradom, koja je također djelo Rendićevo. Oko njega teče život i dalje. Prodavači se na trgu oko njega vrte i uzvikuju cijene svojoj robi, i ne sluteći, da pjesnik slobode još i danas govori sa svog postamenta o slobodi kao o daru, »u kom sva blaga višnji nam Bog je dô«. Ne govori doduše vatrenim i jakim riječima Meštrovićeva Grgura Ninskog, nego priprostim i jednostavnim riječima Rendićeva Gundulića, kao oduševljenog mladića, koji je znao cijeniti slobodu, iako je u slobodi živio. Redovito je obratno: čovjek ne zna cijeniti ono, što posjeduje.

Pučanin Rendić i vlastelin Gundulić, ipak, i danas ostaju na dubrovačkoj »Gundulićevoj poljani« — svaki prema svojem vremenu i mogućnostima — kao svijetli nosioci ideje, koja još uvijek živi.

Mirko Šeper

STOOSOV GOVOR O DVJESTAGODIŠNJICI GUNDULIĆEVE SMRTI

U času, kada danas slavimo tristogodišnjicu smrti velikog dubrovačkog pjesnika, zanimljivo je svrnuti pogled unatrag stotinu godina, kada se u prvim godinama ilirskoga pokreta također slavio Gundulićev jubilej. Tom prilikom održao je Pavao Stoos u crkvi Sv. Katarine u Zagrebu svečani govor (u obliku propovijedi), koji je kasnije tiskan kao brošura s natpisom:

»GOVOR prigodom dvěstoletne uspomene najglasovitiega ilirskog pěsnika IVANA GUNDULIĆA, vlastelina Dubrovačkoga, deržan u cerkvi sv. Katarine u Zagrebu dana 20. prosinca 1838. od Pavla Stoosa nj. ekc. biskupa Zagrebskoga tajnika i sl. varmedijah Zagrebske i Varašdinske stola sudbenoga prisednika, koj istog poklanja priateljem domorodstva. U Zagrebu 1839. iz K. P. Nar. tiskarne Dra Ljudevita Gaja.«

Stoos je tada bio poznat kao pjesnik prigodnica na hrvatskom, latinskom i njemačkom jeziku, od kojih su mnoge štampane kao prigodni spisi. Takvih pjesama složio je Stoos u počast biskupima Vrhovcu, Alagoviću i Hauliku, kanoniku Schrottu, Josipu Kuševiću (poznatu čestitku za Novo ljeto), baronu Josipu Jelačiću-Bužimskom, Stjepanu Pogledeću, Josipu Mihaliću, Jurju Žuniću, Ignjatu Gyulayu, Josipu Kukoviću, a osim toga imademo i drugih njegovih prigodnica, koje nijesu štampane. Po svojoj vrijednosti ne nadilaze te prigodnice dakako slične produkte ove književne vrste onoga vremena, pa

stoga i u Stoosovu govoru u počast Gundulića ne trebamo tražiti osobite literarno-historijske vrijednosti, jer i on ide u vrstu Stoosovih prigodnih sastava. Ono, što nas danas ovdje može zanimati, jedino je to, kakva je u prvim godinama ilirizma bila reakcija prema Gundulićevu imenu i koliko su se tada u Zagrebu poznavala njegova djela. Zanimljivo je, da u suvremenim novinskim izvještajima imade spomena o toj Gundulićevoj proslavi u Zagrebu. Tako »Ilirske narodne novine« u broju 100 od utorka 18. prosinca 1838. donose ovaj poziv:

»Pozivaju se učtivo sva gospoda p. n. domorodci k pobožnoj svetačnosti koja će se obderžavati u četvertak, dana 20. t. m. u cerkvi sv. Katarine na dvestoletnu uspomenu našega največega domorodnoga pjesnika IVANA GUNDULIĆA († 1638) koi se radi svojih neumarlih dělah od istih inostranih spisateljah usporedjuje s gerčkim OMEROM, latinskim VIRGILIOM i italianskim DANTOM.

Ob 10. uri bit će velika abacialna misa s muzikom od MOZARTA izvedena od ovděšnjega muzikalnoga društva, zatim slědit će slavnoj uspomeni priměran govor.«

Kako je u isto vrijeme Stoos ispjevao i druge prigodnice, svjedoči druga vijest iz istog broja »Ilirskih narodnih novina«, da su u slavu »g. verhovnog župana« Nikole Zdenčaja od Zahromić-grada izašle tri pjesme u ilirskom jeziku, od kojih je prva Stjepana Moysesa, druga Pavla Stoosa, a treća Franje Žigrovića.

Sam Stoosov govor sastoji se iz uvoda i dva glavna dijela. Uvod je zamišljen prema motu cijeloga govora i temi propovijedi: »Velim pako Vam priateljem mojim: nemojte se uplašit od onih koji tělo ubijaju i zatim više nemaju što da čine.« (Luk. XII. 4). U samom uvodu imade dosta lijepih pjesničkih zamisli, a vrijedan je također poradi toga, što iz njega izbija sav žar, koji je ilirca Stoosa zahvatio u času, kad se slavio Gundulić:

»Jurve možebit niti najsitnijega praška od persih njegovih, niti cvetja kroz mnoga godišta na grobu njegovom cvatućega neima, da bi jedan samo list posušeni! Pače niti znamo počiva li ista zemlja, koja ga večitim mrakom svojim negda zakrili, i sad jošte na istom onom městu, ili pako toliko putah veće iz groba u grob pregernjena, otčevim jur kosti unukah nadkriva pepelom?«

Stoos već u uvodu dolazi do toga da spomene Gundulićev jubilej, i tu ga svog obuzima snaga ovog svečanog časa:

»Ali danas, za prošastjem dvě sto godištah, obnavlja se grob pěsnikov, zemljan mu se prašak pretvara u světle zrake od sunca i uvenulo iznad groba cvetje, sad već u slici lovorova kitja po svoj niče ilirskoj zemlji... A duh on živi, živi on isti, pogledajte, na krilih vrěmena iz duboke zaboravnosti uznešen isti on veliki duh Gundulićev kao zvězda stolětna jezdi po nebu slavjanskom!... ter jednom veće tamna noć ilirskog stožera u prevedro pretvori se nebo... on prema staroj majci ilirskoj gaji svеđer u persih naših neugasivi plamen ljubavi naše... ali jednoć i naša razorit će se tělesa, on pako leteći sve dalje u budućnost, tamo u dubokih vremenih kasnim kazat će se unukom našim i oni jošte složnie i slobodnie gledat će ga i motrit bez svake dvojbe kano otca svojega!«

Stoos tako aludira na kasnija pokoljenja, ali ipak uviđa, kakav je neobičan posao preuzeo na se, jer mnogi misle, da s vremenom sve propada. No Stoos će prije svega dokazati, da oni imadu krivo, a onda će se baviti samim Gundulićem, njegovim životom i njegovim djelima. Prvi dio govora prema tome za nas nije toliko zanimljiv, nego tek drugi. Ipak i iz prvog dijela treba upozoriti na ona mjesta, gdje se govori o ilirizmu i njegovim prilikama u tadašnje vrijeme:

»Ti dakle, malena novo-porodjenih starih ćutěnjah ilirskih terstiko, neboj se, vodom si ravno obkoljena od nenavisti i kroz větre i magle i prah i vihar i tuču slegnut ti se valja više putah do zemlje, ali izkorenit se nećeš do věka... O pogledaj, desnica božanstvena nasadila ti je po zemlji ovoj, kud rasteš, čisti rod i pleme slavjansko i reci, da li ne ćutiš, da je korjenje tvoje zasadjeno u duh junački ilirskog naroda?«, a obraćajući se slušaocima nastavlja: »Vi dakle věrni kralju, věrni domovini, věrni narodu, nebojte se: naša svrha jest istina i po njoj otvoreno razširenje znanja kod sve bratje naše ilirske, da nebude narod naš poradi slěpačkoga branjenja onih načina jednostranih po kojih nikadar s města pomaknuti moći se nije.«

Poslije toga započinje drugi dio govora, koji je sav posvećen Gunduliću i njegovoj slavi:

»Sad jurve dolazim da opišem na kratko božanstvenu onu iskru, kroz koju iza dvě sta godištah planu u persih naših prama kervi narodnoj zahvalni ljubavi plamen... Pokojni dakle naš Ivan Gundulić, koi se godišta 1638. s ovoga světa u večni prestavi, bi rodjen u Dubrovniku god. 1588.« Dalje se govori o Gundulićevoj obitelji, koja da je bila otmjena i cvala do 1667., kada je postradala od potresa. Zanimljiva je ova rečenica: »Nego i generalah biaše od istoga hvaljenoga kolěna: jedan najmre poljski pod hrabrim kraljem Ivanom Sobieskim, i taj isti junački voevaše proti Turkom pod gradom Bečom... drugi pako biaše austrianski cesaro-kraljevski feldmaršal i u pervostolnom gradu Beču nastanjen«.[1])

Stoos pozivlje za svjedoke prigodom proslave Gundulića grad Dubrovnik i zemlju Italiju, pa se naročito Italiji obraća pitanjem, da li se još sjeća one radosti, kojom su tamo bili primljeni prvi Gundulićevi tiskani radovi. Tumač ovog raspoloženja neka bude i Ferdinand, knez toskanski: »koi jedino zato sladki je jezik naučio ilirski, da slavne Virgilia našega pjesni tim lasnije i ugodnie okusiti može«. Za Italiju kaže još, da se ona tada »više u dubrovačkom, nego u materinskom vežbala jeziku«.

[1]) Stoos je tu sigurno mislio na Franu Ivana Gundulića, carskog feldmaršala u Beču, oženjenog s groficom Oktavijom Margaretom Strozzi, dvorskom damom.

Od Gundulićevih djela spominje prvu Arijadnu, zatim Proserpinu ugrabljenu, pa Galateu, Dianu i Armidu, Posvetilište ljuveno, Cereru, Kleopatru, Adona, Koraljku od Šira, Dubravku i Filidu. Osobito cijeni »Osmana«: »Ali što ime njegovo ne samo vječnim kiti zvezdami, već i u isto sunce pretvara, jest ona lěpa od svih epopeah kruna »OSMAN« nazvana, kojom samom ako se verh OMERA i DANTA za cělu glavu neuzvisi, tako zaisto od obadviuh nipošto manje nezaslužuju slave...« Zanimljivo je također što Stoos znade o ostalim Gundulićevim djelima: »... Ali eno kad vidim jošte »OSLOBODJENJE JERUSOLIMSKOG GRADA« dvoumim u sebi, tko je veće dobio od propasti oslobodjenje, pisalac ili pako po něm opěvani varoš?... A kad na »SUZE SINA RAZMETNOGA« oči svernem, zaboravim da se one u knjizi samo tako gorko prolěvaju i misleći da ih vidim u očima rasplakana sina... Izmedju premnogih dělah vuče mi na se oko kruna Davida kralja u prahu ležeća. Težina od pokore okrunjenog proroka, tako lako prenešena je po Gunduliću u jezik ilirski, da je jedan od prenaučnih gradjanah dubrovačkih velikim ushitjenjem uskliknuo:

»Regia dum patriis donas oracula musis,
Te regem illyrici carmini esse doces.«

»Ali kvar je samo, da u našoj ravno strani od zemaljah ilirskih još tako premalo poznat, čim pako lěpe stvari u njem i u mnogih drugih nahode se, da kad bi njihova děla pokusili, nikad nebi želja bila za tudjom bolje nego domaćom ginuti hranom duševnom.«

Zaključak Stoosova govora tipičan je kao kod svake propovijedi. Na nekoliko mjesta spominje se još »sluga Božji Ivan«, kojemu milostivi Bog dade dar velikoga pjesničkog umijeća, pa zato će se sigurno smilovati i njegovoj duši.

Kod nabrajanja Gundulićevih pjesničkih djela u Stoosovu govoru vidi se prije svega, da ih on sam nije osobito poznavao, jer inače ne bi u isti red stavljao onakva djela, koja su se sačuvala, s drugima, koja su se izgubila (kao na pr. Galatea, Posvetilište ljuveno, Cerera, Kleopatra, Adon, Koraljka od Šira). Isto tako je »Filida« očita pogrješka, jer takvog djela Gundulić nije nikada napisao. S druge strane mora da je Stoosu bila poznata Gundulićeva pjesma »Ferdinandu II. knezu od Toskane« iz g. 1631., i to valjda po dubrovačkom izdanju od 1829. koje se tih godina prodavalo po Zagrebu. Ono što Stoos govori o Gundulićevu »Oslobodjenju Jerusolimskog grada«, također nije ispravno. Poznato je naime samo to, da je Gundulić još potkraj 1620. odlučio prevesti Tassov ep »Gerusalemme liberata«, ali poslije, kad je Osman krenuo protiv Poljaka, odlučio je da radije sačeka političke događaje, koji bi mu mogli pružiti građu za samostalan ep.[2] Prema tome do prijevoda Tassova epa nije nikada ni došlo. »Kruna Davida kralja u prahu ležeća« su Gundulićeve »Pjesni pokorne kralja Davida« iz 1620. Iz Gundulićeve posvete tog djela Maru Mara Bunića izvadio je Stoos po svoj prilici podatke o Gundulićevim djelima, koje je trebao za svoju propovijed.

U pogledu Stoosove opaske, da je Gundulić u ono vrijeme »u našoj strani od zemalja ilirskih« bio slabo poznat, zanimljivo je navesti oglas, koji je u »Ilirskim narodnim novinama« iste 1838. god. (br. 1) preporučivao čitanje Gundulićevih djela:

»U narodnoj slavenskoj knjižarni Milana Hiršfelda, knjigara u Zagrebu u Dugoj ulici br. 284, uslěd uvedenoga obćenja sa Dubrovnikom, dobivaju i dobivat ćedu se u naprědak slědeća děla s dosadanjim dubrovačkim ilirsko-talijanskim pravopisom, kojih naslovi s čistim ilirskim pravopisom ovdě objavljuju se:

OSMAN, spěvanje vitežko Iva Gundulića, vlastelina dubrovačkoga 3 sv. 4 Fr. 30 kr. srebra.

Ariadna, polužalostivo prikazanje, spěvano od g. Iva Fr. Gundulića godišta 1632 U Dubrovniku 1829. — 36 kr. srebra itd. (Spominju se još »Pesan visini privedroj Ferdinanda Velikoga Kneza od Toskane«, »Suze sina razmetnoga«, »Ljubovnik sramežljiv«, »U smart Marie Kalandrice«).

Iz iste godine 1838. kad je i održan Stoosov govor, imade i drugi oglas na talijanskom jeziku u »Ilirskim narodnim novinama« od 6. veljače (br. 10) za supskripciju djela »L'Osmanide, poema epica di Gian Francesco Gundulić da Ragusa, dall' illirico in italiano tradutto per Marc Antonio Vidović di Sebenico«.

Konačno je i zagrebački njemački list »Königl. privilegierte Agramer politische Zeitung« naknadno u svom božićnom broju (od 26. prosinca 1838. Br. 103) donio opis komemoracije Gundulića u crkvi sv. Katarine:

»Agram. — Dem lebhaft geäusserten patriotischen Wunsche zur Folge wurde am 20. d. M. in der hiesigen St. Katharina-Kirche zur zweihundertjährigen Gedächtnissfeier für den im J. 1638. verstorbenen berühmten illyrischen Dichter Johann Gundulić, der wegen seiner unsterblichen Werke von den Gelehrten dem HOMER, VIRGIL und DANTE gleichgestellt wird, ein grosses ABATIAL-REQUIEM bei einem grossartig errichteten KATAFALK, unter Pontifizierung des hochwürdigen Abtes und Domherrn, Michael v. MIHICH abgehalten, wobei das MOZARTSCHE REQUIEM durch die Mitglieder des hiesigen Musik-Vereins ausgeführt wurde.

Hr. Paul Stoos, Sekretär Sr. Exc. des Agramer Hrn. Diöc.-Bischofs hielt zum Beschluss dieser Feier eine gehaltvolle Rede in illyrischer Sprache.«

Prema izloženom vidi se, da Stoosov govor u počast Gunduliću uza svu svoju konvencionalnost predstavlja ipak lijep uvid u opseg znanja o Gunduliću, što ga je imala tada u Zagrebu književna publika, a već sama činjenica, da je do te proslave došlo, svjedoči o tome, da se već u prvim danima ilirizma naročito gajio Gundulićev kult. Stoos je u času, kad je prije sto godina slavio Gundulića, dobro predosjećao, da Gundulićevo ime i za daljnjih stotinu godina mora za svakog Hrvata biti veliko i značajno, pa je tako nesvijesno govorio i našem pokoljenju:

[2]) Diana i Armida su dramske scene iz Tassova »Jerusalemme liberata«.

»O čestiti oni koji drugo za nama nastupajuće stolětje na uspomenu svetkovat će, a jošte sretniji, koji izgledom neumrle njegove dike i věkovitoga u narodu života užčeni, na svakolika dela dobra i prava giblju se smiono!«

Ernest Bauer

PATON O GUNDULIĆU I HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Engleski pisac Andrew Archibald Paton napisao je oko polovine prošloga stoljeća više djela, u kojima govori o našim krajevima i hrvatskoj politici četrdesetosme. Već je god. 1845. objavio u Londonu djelo o Srbiji kao najmlađem članu evropske obitelji (»*Servia,* the youngest Member of the european Family«), u kojemu doduše ne piše o nama, već o Srbima, ali ipak mnogi Patonovi navodi od važnosti su i za nas. Četiri godine poslije izdao je Paton novo opsežno djelo o obali i otocima Jadrana, o Dalmaciji, Hrvatskoj i južnim pokrajinama Monarhije (»*Highland and Islands of the Adriatic,* including Dalmatia, Croatia, and the southern provincis of the austrians Empire«. London 1849. U dva toma). Kasnije je, god. 1861., na engleskom originalu, a u izdanju lajpciškog Brockhausa izašlo najopsežnije Patonovo djelo »*Researches on the Danube and the Adriatic;* or Contributions to the modern History of Hungary and Transylvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria«. (Tome I. and II.). U prvoj knjizi sadržan je materijal, koji je Paton obradio već god. 1845. i 1849. u prije spomenutim djelima, a u drugoj knjizi je novi materijal (Goti, Huni, Madžari, Transilvanija, srpska Vojvodina, Bugari, Turci, Nijemci i ostalo).

Paton se u svojim djelima na više mjesta, pa i opširnije, osvrće na hrvatsku književnost i njeno značenje u narodno-političkom životu. Naročito se zadržava na hrvatskoj književnosti u Dubrovniku, kojemu uopće posvećuje veliku pažnju. Tako u prvoj knjizi djela »Highland and Islands of the Adriatic« govori o Dubrovniku na pune 102 strane teksta, a u prvoj knjizi kasnijeg djela »Researches on the Danube and the Adriatic« također na preko 50 strana. Obradio je opis Dubrovnika i okolice, povijest Republike, javne ustanove, te književnost i nauku u Dubrovniku. Govori i o književnosti u Šibeniku, Zadru, Splitu i Zagrebu, a naročito u vezi s ilirskim pokretom kojemu Paton kao suvremenik posvećuje znatnu pažnju i daje veliki značaj. Patonovi navodi u njegovim djelima — koja su po formi i obradbi putopisno-geografskog karaktera ali s jasnom i vidljivom političkom pozadinom i tendencijom — nijesu samo zanimljivi kao dokumenat, kako je jedan kulturni stranac gledao na naše prilike. Patonovi navodi mogu nam na momente poslužiti i kao izvor, jer Paton iznosi lična opažanja, podatke, pa i razgovore s prominentnim ličnostima ondašnjega našeg političkog i kulturnog života. U pomanjkanju memoarske literature svaki nam, pa i manji i na prvi pogled neznatni podatak, može veoma dobro doći.

Ne ćemo inače na ovom mjestu opširnije zalaziti u prikazivanje Patonovih djela i njegovih navoda, a niti ih pokušati kritički ocijeniti. Htjeli bismo se ograničiti na književnost, ali nam nažalost ni to nije moguće, jer Paton o književnosti piše u uskoj povezanosti s političkim pitanjima, tako da bi trebalo obraditi i prikazati čitav kompleks pitanja, a to opet u vezi s osnovnom tendencijom Patonova pisanja, te njegovim otvorenim hrvatofilstvom i madžarofobstvom. Paton je pisao također i o Siriji, Arabiji i Egiptu, pa njegova djela o Balkanu i jugoistoku Evrope moramo promatrati u cijelosti i s obzirom na ondašnje engleske interese na ovim dijelovima evropskoga i azijskog kontinenta.

O tome će biti govora na drugom mjestu, a ovdje ćemo sada iznijeti samo značajne Patonove navode o Gunduliću i staroj hrvatskoj književnosti općenito. To se nalazi u poglavlju o ilirizmu u drugoj knjizi djela »Highland and Islands of the Adriatic« (str. 120—136). Paton svoje madžarofobstvo otvoreno očituje i u tvrdnjama, da su se Hrvati od god. 1825. do onda (t. j. 1849.) »odrvali tome nepolitičkome i nepravednome planu (= Széchenyi-evu planu o madžarizaciji narodâ Ugarske), koji ih je silio, da zaborave svoj materinski jezik za ljubav jednoga zaboravljenog azijskog dijalekta« (str. 128). Nakon ovih oštrih riječi Paton prikazuje ideje Janka Draškovića i Kollara. U književnosti, a u prvom redu u staroj dalmatinsko-dubrovačkoj hrvatskoj književnosti vidi Paton jako oružje u političko-nacionalnoj borbi i čvrstu osnovicu u kulturnom radu. Dolazi do ovakvih konstatacija: »Da su Madžari poslije protjerivanja Turaka god. 1684. ukinuli latinski kao diplomatski jezik, te svoj jezik učinili književnim i političkim jezikom, a da Prag i Dubrovnik nijesu nikad imali svoje književnosti, — u tom bi slučaju, nema sumnje, bili uspjeli onda (t. j. 1848.) madžarizirati Ugarsku. Međutim kako se to pokušalo tek god. 1825., očevidno je, da će češki i ilirski (= hrvatski) uvijek biti živi govorni i književni jezici većeg broja pučanstva Ugarske, i to više nego što madžarski jezik ikad može biti.« (str. 134). Ne trebamo analizirati ove Patonove tvrdnje i podvrći ih kritici historije, jer Paton nije historičar, već u prvom redu politički pisac. Zato su njegovi navodi dokumenat o tome, kako se u stranom svijetu gledalo na naše prilike. U konkretnom slučaju ovo je dokumenat, kako je jedan kulturni Englez gledao na ulogu i važnost književnosti u kulturnom i političkom životu hrvatskoga naroda.

U uskoj pak vezi s Patonovim navodima o staroj hrvatskoj književnosti jest i ono, što piše o Gunduliću. Paton je bio u Zagrebu. Tom je prilikom posjetio i Ljudevita Gaja i bio u njegovoj tiskari. Gaj je Patonu pokazao novoizašlo odnosno novotiskano Gundulićevo djelo »Osman«. Ova se »knjiga«, piše Andrew Archibald Paton, »i danas, poslije dva stoljeća, s neumanjenim udivljenjem čita u dvorovima i kolibama« (str. 135). Tako Paton cijeni Gundulića i sigurno na njega u prvom redu misli, kada govori o književnosti Dubrovnika, kojoj, po Patonu, Hrvati imaju zahvaliti, da nijesu bili madžarizirani.

T. M.

»LETOPIS MATICE SRPSKE« O GUNDULIĆU I DUBROVNIKU

U »Letopisu Matice Srpske« (God. CXII. knj. 350. sv. za srpanj, kolovoz i rujan 1938.), koji je izašao u svečanom obliku kao spomenica b. predsjedniku Matice Srpske Radivoju Vrhovcu, napisao je predsjednik Srpske književne zadruge u Beogradu Marko Car članak o Ivanu Gunduliću, i to prigodom 300-godišnjice smrti velikoga hrvatskog pjesnika (cit. Letopis str. 45—49). Članak Marka Cara je prigodan u najobičnijem smislu riječi: ne prelazi vrijednost i niveau novinskog članka, a o Gundulićevu književnom radu Car govori poput kratkoga srednjoškolskog referata. Zato ne bi bilo vrijedno ni registrirati taj članak, da on nema u prvom redu političku tendenciju. S obzirom na vrijeme, u kojemu živimo, i na situaciju, u kojoj se nalazimo, a također s obzirom i na mjesto, gdje je članak izašao i na položaj pisca u suvremenom srpskom kulturnom životu u Beogradu, ne možemo prijeći preko navoda Marka Cara i tendencija »Letopisa Matice Srpske«, kojoj je sada na čelu dr. Aleksandar Moč.

Osnovna je i vidljiva tendencija pisca, da Gundulića, njegov rodni Dubrovnik i književnost u Dubrovniku hoće prikazati kao nešto srpsko, »naše« i »dubrovačko«. Ta tendencija izbija skoro iz svakoga retka, a sve je iskonstruirano tako, da se prikrije i zataji istina i činjenica, da je veliki Gundulić hrvatski pjesnik i prvak starije hrvatske književnosti, koja se razvijala u dalmatinskoj Hrvatskoj, a najviše u slobodnom Dubrovniku.

Odmah u početku pisac nastupa s tvrdnjom, da je književnost Dubrovnika »kroz bezmalo tri veka predstavljala g o t o v o s a v književni rad n a š e g a (t. j. po piscu srpskog!) naroda.« Na ovaj način Car u prvom redu eliminira čitavu hrvatsku kajkavsku književnost, koja je poput dubrovačke i ostale dalmatinske književnosti samo dio i grana opće hrvatske književnosti, koja se radi položaja hrvatskoga naroda i radi toka događaja historije sve do novijega vremena razvijala u pokrajinskim središtima i s posebnim značajkama. Car to dobro znade, ali kad on ipak hrvatsku književnost u Dubrovniku prikazuje kao srpsku, on bi na taj način htio uspostaviti višestoljetni kontinuitet srpskog kulturnoga i književnoga rada.

Dalje Car patetički govori o »najvećem d u b r o v a č k o m pesniku«, kojega će 300-godišnjicu rođenja Dubrovčani sada »prvi put nakon pada svoje Republike proslaviti u narodnoj zajednici i u nacionalnoj slobodi«, a Gundulićeva se inače »svetla uspomena ove godine slavi širom cele jugoslovenske otadžbine«. Gundulić je »najveći predstavnik stare epohe n a š e nacionalne književnosti« i prvi među »starim d u b r o v a č k i m piscima«. Književnost Dubrovnika »predstavlja veliku duhovnu vrednost za n a š u narodnu zajednicu i n a š u nacionalnu kulturu«.

Pisac, kako vidimo, operira pojmovima »dubrovački« i »naš«, ali tako i u tom duhu, da odmah možemo razumjeti, da je to »naše« i »dubrovačko« nešto drugo, a ne hrvatsko. Govoreći pak o nadopunjanju nesvršenog »Osmana« (XIV. i XV. pjevanje) Car dalje otkriva karte. Navodi, da su »Osman« popunili »D u b r o v č a n i n Petar Sorkočević, a još bolje, u novije dane, H r v a t Ivan Mažuranić«. Sorkočević je dakle nešto drugo nego Mažuranić; on nije Hrvat, već Dubrovčanin. To je isto kao da razlikujemo jednoga srpskoga književnika od nekoga beogradskoga ili kragujevačkog.

Uvjereni smo, da ni Marko Car ne smatra stanovnike Dubrovnika, bilo u prošlosti ili u sadašnjosti, nekim posebnim narodom. Postavlja nam se onda pitanje, koje li su narodnosti ti Dubrovčani, pa tako Gundulić i Sorkočević? Marko Car nam i na ovo pitanje daje odgovor, kada pri kraju članka govori o Dubrovčaninu Matiji Banu kao »s r p s k o m književniku i publicisti«.

Činjenica je, da je rođeni Dubrovčanin i katolik Matija Ban govorio o sebi kao Srbinu i srpskom književniku, ali je također istina, da je Ban bio hrvatski renegat, te plaćeni agent srpskog ministra Ilije Garašanina i jedan od glavnih povjerenika srpske propagande u prekodrinskim krajevima. Ban je kao tajni povjerenik srpske vlade putovao po Hrvatskoj, te se više puta svraćao i u Dubrovnik. Banu je do god. 1850. uspjelo, da kao prvi kolovođa »južnog dijela« organizira srpsku propagandu na određenom mu području. U tu je svrhu god. 1849. posjetio i Dubrovnik. Kasnije je Banov posao preuzeo paroh srpske kolonije u Dubrovniku Đorđe Nikolajević. Dužnost je katoličkih agenata srpske vlade, a takav je bio i Ban, bila inače u prvom redu, »da se staraju iskorenjavati mrzost koja sada postoji između Srba istočnog i Srba zapadnog veroispovedanija« (pod ovim zapadnim Srbima Garašanin misli Hrvate-katolike). Matija Ban bio je uz to i odgojitelj na dvoru Aleksandra Karađorđevića. God. 1863. po želji kneza Mihajla Obrenovića postao je šefom novoosnovanoga srpskog državnog Pressbureau-a, gdje je ostao do god. 1880. Malo prije, god. 1878. srpska je narodna skupština posebnim zakonom priznala Banu nacionalni rad kao godine službe i dala mu mirovinu.

Taj Matija Ban održao je prigodom proslave 300-godišnjice Gundulićeva rođenja svečani govor u Srpskoj kraljevskoj akademiji u Beogradu. Svršetak toga govora donosi sada Car u svojem članku. Radi važnosti i zanimljivosti prenosimo to u cijelosti. Ban je svoj govor završio riječima:

»Književnost, — i s r p s k a i latinska, — trajala je u Dubrovniku koliko i njegova sloboda. Ona se ugasila 1806. godine, a nekom čudnom igrom sudbine, te iste godine je Srbija razvijala zastavu slobode, najpre u predgrađu, pa na zidinama beogradskoga grada... Kao što je u Srednjem veku srpska državna misao došla sa Jadranskoga mora, iz Zete u Rašku, t a k o s e u v e k u n a š e m s r p s k a k n j i ž e v n a m i s a o p r e s e l i l a o p e t s a J a d r a n s k o g m o r a n a D u n a v i S a v u, i z D u b r o v n i k a n a j p r e u B e o g r a d, p a u Z a g r e b. Preko dubrovačke knjige, književnim jezikom, spojiše se Hrvati sa Srbima. Ovaj Beograd, koji je po nekim piscima osnovan dubrovačkom naseobinom, sad je Srbima središte i državno i knji-

ževno. Dao Bog da kraljevina, kojoj je on prestonica, zahvativši hrabrošću, umom i rodoljubljem svojih sinova sa v prirodni svoj obim, tako dugo se u vekovima održi, kao što se održao stari Dubrovnik! Dao Bog da se bogatstvom, naukom i svakojakim vrlinama tako proslavi u svetu, kao što se proslavila Gundulićeva otadžbina! Dubrovniku prošlost, Beogradu budućnost, i slava Gunduliću i svima srpskim sinovima koji, pošavši njegovim plemenitim tragom, budu radili na korist i ponos svome narodu!«

Marka Cara su oduševile Banove riječi. On u Banovu uskliku »Dubrovniku prošlost, Beogradu budućnost« vidi »profetične reči«, koje su dobile »svoje puno značenje istom danas, kad je Beograd postao glavni centar iradiacije i prestonica celokupne jugoslovenske države i nacije«. Predsjednik Srpske književne zadruge u Beogradu poziva današnje Dubrovčane, a to znači Hrvate iz Dubrovnika, da idu putem Matije Bana. Kao prijekor odzvanja zaključak Marka Cara:

»Neka bi te rodoljubive reči (t. j. riječi Matije Bana) u starom dubrovačkom Gradu odjeknule kao prekogrobna poruka i opomena jednog njegovog plemenitog sina današnjim svojim sugrađanima, i to u času kad se ceo oslobođeni i ujedinjeni narod sprema da proslavi 350 obljetnicu rođenja najvećeg predstavnika stare epohe naše književnosti, čuvenog i za naš narod besmrtnog pesnika »Osmana«.

Tom željom u srcu, svi mi koji ovu zemlju volimo, osećamo danas kako nam se nezadržljivo iz usta otima poklik: Neka je čast i priznanje dičnome sinu staroga Dubrovnika, velikom pesniku naše nacije, slavnom Ivanu Gunduliću!«

Marko Car, također rođeni katolik kao i Ban, hoće i danas nastavljati Garašaninovu politiku i raditi u »južnom dijelu« poput Matije Bana i prote Đorđe Nikolajevića.

Na taj način hoće proslaviti obljetnicu velikoga hrvatskog pjesnika Ivana Gundulića! *M.*

CJELOKUPNA DJELA DŽIVA FRANA GUNDULIĆA

(Stari pisci hrvatski. Izdanje Jugoslav. akad. znanosti i umjetnosti. Knjiga IX. Treće izdanje. Za štampu priredio Đuro Körbler, a pregledao Milan Rešetar. Zagreb 1938. XVI + 680 str.)

Nema sumnje, da je izdavanje cjelokupnih djela nekoga velikog pisca, naučenjaka ili pjesnika, najljepše priznanje, koje može narod iskazati svome zaslužnom sinu. Zato Akademija nije mogla bolje učiniti, nego što je učinila izdavši cjelokupna djela Ivana Gundulića prigodom tristapedesete godišnjice rođenja i tristote godišnjice smrti njegove.

Ovo treće izdanje prošlo je, u glavnom, kroz ruke dvojice stručnjaka: za štampu priređeni rukopis pokojnoga dra Körblera naknadno je pregledao dr. Milan Rešetar, i držim, da nije suvišno istaknuti, da je razlika, koja postoji između metode Körblerova i Rešetarova naučnoga rada i te kako išla u prilog znanstvenoj istini. Dr. Rešetar se, naime, za uspoređivanje tekstova obično služio najstarijim izvorima, što je činio i pokojni dr. Körbler, ali dok se ovaj strože držao toga načela, dr. Rešetar je odstupao od njega tamo, gdje je to smatrao potrebnim, služeći se često i varijantama mlađih rukopisa. Tako je na pr. za tekst »Osmana« upotrijebio Ohmućevićev i Vatikanski rukopis, a za varijante Akademijin i Valovićev. Svakako je ovakva metoda rada dala i sigurnije rezultate.

Ovaj članak ima svrhu, da uglavnom upozori na jubilarno izdanje Gundulićevih djela, i zato ćemo se osvrnuti samo na najvažnije momente.

Prozni dio pjesnikove knjige obuhvaća 135 strana; ovdje je, pored pregledavačeva i izdavačeva uvoda, prikazan život i rad pjesnikov s najnovijim podacima o njemu koje je prikupio pok. dr. Körbler, uvelike pomognut marljivim istraživaocem Nikom J. Gjivanovićem; osim toga navedeni su rukopisi, redakcije i izdanja pojedinih djela.

U odsjek, koji obuhvaća pjesnikove pjesme, drame i epsku pjesmu »Osman« (od 137.—389. str.), ušla su sva djela iz II. Akademijina izdanja, pa i istim redom, a unesena je amo i lijepa pjesma »U smrt Marije Kalandrice«, o kojoj se inače razilaze sudovi dra Körblera i Rešetara. Körbler je mislio, da je Gundulićeva Marija Kalandrica istovjetna s Marijom »Calendari«, koju spominje zbornik »Genealogia delli cittadini Ragusei«, pa da su netočne samo one primjedbe »Điva Vlajki lijepe i vrijedne žene« i »Điva Vlajki žene«, koje nalazimo na nekim rukopisima, budući da Marija Calendari nije bila žena, nego punica Điva Vlajki (Vlaichi). Rešetar, naprotiv, misli, da je Kolendić (u 126. Glasu Srp. akademije) stvarno dokazao, da Gundulić nije mogao ispjevati tu pjesmu, jer je žena Điva Vlajki umrla 20 godina poslije Gundulića. Međutim, činjenica, da se u pjesmama sačuvanoga rukopisa o Mariji Kalandrici opjevava i djevojka, koja je umrla u cvijetu mladosti, i udata žena, dovodi dra Fanceva do posve novih zaključaka. (Vidi članak dra F. Fanceva u ovome broju »Hrvatske Revije«).

U Dodatku (str. 563.—658.) štampano je sve ono, što je dr. Körbler priredio za štampu, pa je tako u Dodatak ušlo i onih 9 pjesama iz Ohmućevićeva rukopisa, koje dr. Rešetar ne smatra Gundulićevima. Ovdje je štampan i prijevod I. i II. pjevanja Tassova »Jerusolima oslobođena«, o kojemu je isti dr. Rešetar već prije (vidi »Slaviju« II, 151—152) iznio mišljenje, da ga je preveo novolatinski pjesnik Vice Petrović (1677. do 1754.). No, ako i nisu spomenuti stihovi Gundulićevi, oni će, štampani uz ostala njegova djela u toj knjizi, biti pri ruci budućim istraživačima, koji će se dati na posao, da bolje osvijetle pitanje autorstva.

Napose bi trebalo govoriti o velikoj vrijednosti Gundulićevih djela, te istaći barem ljepote i odlike »Dubravke«, »Suzâ sina razmetnoga« i »Osmana«. Međutim to ne pripada u okvir ovoga prikaza. Ali, da još jednom naglasimo, Akademija je, izdavši sva djela Gundulića, najviše učinila, da ova dvostruka obljetnica velikog Dubrovčanina bude zaista svečana. *J. V.*

SADRŽAJ

SLIKE

»Hrvatska Revija« izlazi pomoću Matice Hrvatske. — Vlasnik izdavač i odgovorni urednik: Dr. Mile Starčević, Zagreb, Đorđićeva 8a. — Umjetnički uređuje: Vladimir Kirin. — Tisak Zaklade tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, Frankopanska ul. 26. Za tiskaru odgovara Vladimir Kirin, Deželićeva ul. 2. — Cijene za pretplatu: na godinu 200 d za članove Matice Hrvatske i đake 180 d. — Uprava: Zagreb Matičina ul. 2., telef. 3382. — Uredništvo ne vraća rukopise i ne odgovara na pisma.

ČASOPISI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU:

Beograd: Ruski arhiv. — Sokolska prosveta — Srpski književni glasnik. — Studentske novine. — Umetnički pregled.

Borovo: Izbor najboljih savremenih članaka.

Cetinje: Zapisi.

Chicago: Jugoslavenski glasnik.

Dubrovnik: Hrvatska Dubrava.

Fiume: Termini.

Lwów: Kwartalnik Historyczny. — Ruch słowiański.

Ljubljana: Dom in svet. — Ljubljanski zvon. — Radio Ljubljana. — Sodobnost.

Nitra: Nezávislosť. — Slovenská brázda.

Olomouc: Časopis vlasteneckého spolku musejního. — Filosofická Revue.

Praha: Československo-jihoslovanská revue — Prager Presse. — Slavia. — Slovanský přehled.

Sarajevo: Glasnik društva Prosvete. — Muslimanska svijest. — Napredak. — Novi Behar. — Pregled. — Prosveta.

Sofija: Italo-Blgarsko spisanije. — Izkustvo i kritika. — Obzor. — Otec Pajsij. — Slavjanski vesti. — Stožer. — Straž. — Zlatorog.

Split: Jadranska straža. — Jadranski dnevnik. — Podmladak Jadranske straže.

Sušak: Mornar.

Vilna: Kalosьse.

Visoko: Franjevački vijesnik.

Zagreb: Alma Mater Croatica. — Arhiv Jugoslovenske Narodne obrane iz Južne Amerike. — Bogoslovska smotra. — Ekonomist. — Glasnik heraldike. — Grafička revija. — Hrvatska danica. — Hrvatska prosvjeta. — Hrvatska smotra. — Hrvatska tamburica. — Hrvatski akademičar. — Hrvatski jezik. — Hrvatski planinar. — Hrvatski radiša. — Internacionalne književne novosti. — Književni horizonti. — Luč. — Mlada hrvatska. — Napredak. — Narodna starina. — Obitelj. — Obrtnički vjesnik. — Priroda. — Savremeni hrvatski medicinar. — Savremenik. — 7 dana. — Sklad. — Zlatno klasje. — Teozofija. — Vegetarizam. — Život.